

ISSN 1426-3777

FIDES
BIULETYN
BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH

Nr 1-2 (28-29)

2009

Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES
Kraków

Redaguje: Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES

Redaktor naczelny:

ks. Jan Bednarczyk

Sekretarz redakcji:

Bogumiła Warząchowska

Skład komputerowy, opracowanie graficzne i korekta:

Dorota Górską, Małgorzata Janiak

Recenzenci numeru:

prof. UJ dr hab. Maria Kocójowa,

prof. dr hab. Maria Piłtyczak-Majerowicz

Adres Redakcji Federacji:
ul. Bobrzyńskiego 10
30-348 Kraków

Adres Sekretariatu FIDES:
Plac Katedralny 14
50-329 Wrocław

Druk i oprawa:
Drukarnia J. i J. Maciejewscy
ul. Gdańska 1
06-300 Przasnysz

Druk 2010 - nakład 200 egz.

SŁOWO WSTĘPNE

Oddajemy do rąk Czytelników kolejny, podwójny numer czasopisma *FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2 (28-29) / 2009*.

Pragniemy poinformować, że od bieżącego numeru biuletyn będzie recenzowany. Recenzentkami numeru *1-2 (28-29) / 2009* są prof. UJ dr hab. Maria Kocójowa i prof. dr hab. Maria Piđłypczak-Majerowicz.

W numerze zamieszczamy szereg artykułów dotyczących przeprowadzanych prac konserwatorskich najcenniejszych zbiorów bibliotecznych. Znajdziemy tu także opracowania dotyczące problemów komputeryzacji, informacje z życia bibliotek i ich pracowników, a także sprawozdania z działalności Federacji FIDES.

Zespół Redakcyjny ma nadzieję, że zamieszczone artykuły i informacje będą pomocne w pracy bibliotecznej.

Polecając się wstawiennictwu patrona naszej Federacji Św. Maksymiliana Kolbego, życzymy Wszystkim inwencji twórczej w codziennej pracy dla dobra bibliotek i ich Czytelników.

ks. Jan Bednarczyk

ELŻBIETA SŁOŃ¹

GARŚĆ UWAG DOTYCZĄCYCH OPISU KATALOGOWEGO CZ. 2 STREFA OPISU FIZYCZNEGO

W poprzedniej części² omówiona została strefa adresu wydawniczego. W drugiej kolejności warto zająć się opisem fizycznym książki, gdyż przysparza on bibliotekarzom problemy i w trakcie katalogowania nie jeden raz budzi wątpliwości. W tej części również posilkowano się głównie wytycznymi z Centrum NUKAT z 28.04.2005 r. w wersji poprawionej na podstawie uzgodnień z Biblioteką Narodową w Warszawie. Autorka niniejszego tekstu wierzy, iż będzie on pomocny, zwłaszcza że nastąpiły pewne drobne zmiany w porównaniu z używaną do tej pory normą arkuszową³.

W interesującej nas strefie znajdują się dane dotyczące opisu fizycznego książki, a więc jej objętość (i/lub forma), informacja o ilustracjach, formacie oraz o dokumencie towarzyszącym. Wszystkie te dane uwzględniane są w drugim stopniu szczegółowości stosowanym przez biblioteki zrzeszone w federacji FIDES. Przy omawianiu problematyki pominięto sprawę wskaźników wzięwszy pod uwagę fakt, iż część bibliotek ich nie stosuje⁴. Dla analizowanej strefy używa się w MAKBN pola 215, natomiast w MARC21 pola 300. Przedstawiają się one następująco:

¹ Biblioteka WSD w Kielcach – pracownik Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej, współpracująca z Biblioteką Narodową

² FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych, nr 1-2 (26-27) / 2008, s. 7-11.

³ Chodzi tu o normę PN-82/N-01152.01 z późniejszą poprawką A1.

⁴ Podobnie zachowano się podczas omawiania strefy adresu wydawniczego.

215 \$a objętość **\$b** ilustracje **\$c** format **\$d** dokument towarzyszący (MAKBN) oraz

300 \$a objętość **\$b** ilustracje **\$c** format **\$e** dokument towarzyszący (MARC21).

W MARC21 pole kończy się kropką. Poniżej zostaną omówione kolejno te cztery podpole ze szczególnym uwzględnieniem problemów, które mogą wystąpić przy ich wypełnianiu.

W pierwszym podpolu należy poinformować o objętości książki. Podaje się tu ilość stron, kart lub łamów cyframi zgodnymi z tymi, które użyto w książce. Trzeba pamiętać, iż stronicze zadrukowane są z dwóch stron, natomiast karty z jednej. Liczenie rozpoczyna się od pierwszej strony zadrukowanej do ostatniej strony zadrukowanej. Jeśli na końcu książki zamieszczono reklamy, nie bierze się ich pod uwagę przy liczeniu, chyba że za reklamami zamieszczono metrykę książki. Wtedy ostatnią stronicą do policzenia jest ta, na której znajduje się ta metryka. Z reguły zdarza się tak, że numeracja stron w danym woluminie podawana jest od strony trzeciej bądź piątej, a strony poprzedzające są wliczone w numerację. Czasem podobna sytuacja zdarza się w środku książki. Należy wtedy potraktować te strony jako liczbowane. Jako strony nieliczbowane traktuje się te, które znajdują się na końcu woluminu i nie zapisano na nich żadnej numeracji. Zapisuje się je wówczas zawsze cyframi arabskimi w nawiasach kwadratowych oddzielając przecinkiem od stron liczbowanych. Następnie, również po przecinku, podaje się liczbę stron lub kart tablic, które nie są objęte liczbowaniem głównym.

Oto garść przykładów z wyjaśnieniami⁵:

115 s. – książka ma określoną ilość stronic, brak stron nieliczbowanych i tablic.

115, [1] s. – książka ma 116 stronic, 115 jest liczbowanych, ostatnia zadrukowana nie ma numeru strony.

115 s, [8] k. tabl. – książka ma ponumerowane 115 zadrukowanych stronic, oprócz tego na końcu bądź w środku (niekoniecznie obok siebie) jest tam 8 nieponumerowanych kart (zadrukowanych jednostronnie).

⁵ We wszystkich przykładach zastosowano znaki oddzielające poszczególne podpole zgodnie z normą arkuszową na opis książki z późniejszą zmianą – wymienione w przypisie drugim.

100 k., 16 k. tabl. – wolumin ma 100 zadrukowanych jednostronnie kart, a jednocześnie znajduje się w nim 16 niekoniecznie kolejnych kart (często mogą to być ilustracje) zadrukowanych również jednostronnie, ale mających odrębną numerację.

120, [4] s, [32] s. tabl. – książka ma 124 strony zadrukowane, do 120 zapisano na nich liczbowanie, oprócz tego zamieszczono w niej 32 strony (zadrukowane z dwóch stron karty), które nie mają swojej numeracji.

Może się również zdarzyć taka sytuacja, że w jednej książce nie występuje liczbowanie jednolite, bądź nawet zastosowano kilka ciągów stronic (kart, łamów). Bywa też, że numeracja woluminu jest błędna. Wszystko to musi znajdować odzwierciedlenie w opisie fizycznym. Każda z tych trzech sytuacji wymaga odrębnego omówienia.

Trafiają się książki, zwłaszcza te starsze, w których sposób numerowania stronic (kart, łamów) nie jest jednolity. Zaczyna się na przykład liczbowaniem cyframi rzymskimi, które po jakimś czasie zamieniają się w cyfry arabskie i w efekcie końcowa numeracja strony jest zgodna z faktyczną liczbą stron zadrukowanych. Przy opisywaniu takiej książki należy podać najpierw liczbę stron (kart, łamów) w formie, która występuje tam jako pierwsza, a po przecinku następne strony (karty, łamy) od-do. Do tej pory metoda opisu była inna, gdyż podawało się tylko numerację ostatnią, pomijając zmiany. W związku z tym przy opisywaniu tego typu książek należy szczególnie uważać, by nie popełnić błędu.

Posłużmy się garścią przykładów:

VI, 7-100 s. – pierwsze strony książki podano cyframi rzymskimi, które od strony siódmej zamieniły się na arabskie; w rezultacie wolumin ma 100 stron.

VIII, [4], 13-120 s. – książka ma 120 stronic zadrukowanych, pierwsze osiem numerowano cyframi rzymskimi, cztery następne nie posiadają żadnego liczbowania, ale została zachowana ciągłość liczbowania od strony trzynastej.

VI, 7-198, [2] s. – wolumin ma 200 stronic zadrukowanych, z czego sześć pierwszych ponumerowano cyframi rzymskimi, kolejne zamieniono na arabskie, a dwie ostatnie są nieliczbowane.

W podobny jak to powyżej opisano sposób postępuje się z książkami, które mają dwa lub trzy ciągi stronic (kart, łamów), bo podaje

się tu numeracje poszczególnych ciągów, oddzielając je przecinkami. Jeśli takich ciągów jest więcej niż trzy, metoda opisu jest inna. Podaje się wtedy liczbę sumaryczną stronic czy kart⁶. Na końcu należy napisać określenie „pag. varia”⁷.

Przyjrzyjmy się garści przykładów:

112, 112 s. – książka ma dwa ciągi numerowania stron, może też być oprawna w kierunku przeciwnym (tak, jakby zaczynała się z dwóch stron), co należy zaznaczyć w uwagach.

XI, [1], 404 s. – wolumin ma jedenaście stron numerowanych cyframi rzymskimi, potem jedną nieliczbowaną i kolejne 404 zapisane cyframi arabskimi.

XII, 100, III, [1] s. – w książce są trzy ciągi stron, najpierw numeracja cyframi rzymskimi, potem arabskimi i kolejno rzymskimi, ostatnia strona jest nieliczbowana, więc podano ją cyfrą arabską.

VI, [4], 120-200, [2] s. – taki przypadek numerowania stron może się zdarzyć przede wszystkim przy kolejnych tomach wydawnictwa wielotomowego, gdzie tekst główny ma numerację ciągłą, tu na początku jest numeracja cyframi rzymskimi, potem następują strony nieliczbowane, wreszcie zrąb główny numeracji podany od-do cyframi arabskimi, a na końcu, również cyframi arabskimi, strony nieliczbowane.

XII s., 104 łamy – ten przypadek jest bardziej skomplikowany, gdyż na początku mamy do czynienia z numeracją stron cyframi rzymskimi, a potem tekst przedstawiony jest na łamach, również numerowanych.

Kolejnym problemem może być błędna numeracja stron książki. Najczęściej takie przypadki zdarzają się wydawcom nieprofesjonalnym. Ten sposób numerowania stron, jak i wszystkie inne, musi znaleźć odzwierciedlenie w opisie katalogowym. Identycznie jak w przypadku liczbowania błędnego postępuje się przy opisywaniu kolejnych tomów książki, jeśli zachowana jest w nich numeracja

⁶ W przypadku dużej liczby ciągów numeracji dopuszcza się podawanie przybliżonej sumarycznej ilości stronic (kart) książki, należy wówczas na początku zastosować skrót „ok.”.

⁷ Skrót ten oznacza wiele liczbowań, dawniej w opisach stosowano skrót polski „wiele liczb.”.

ciągła. Należy na początku podpoła wpisać literę „S”, a potem podać strony od-do.

Jak zwykle autorka posłuży się garścią przykładów:

S. 5-44 – w książce liczbowanie rozpoczęto błędnie od strony piątej.

S. [394]-800, [1] – jest to kolejny tom wydawnictwa wielotomowego, pierwsze zadrukowane strony nie mają naniesionej numeracji, więc trzeba ją nadać w nawiasie kwadratowym, na końcu książki występuje jedna strona nieliczbowana.

Na końcu omawiania problemów związanych z podaniem liczbowania należy się odnieść jeszcze do wydawnictw, które występują w innej postaci niż kodeks, a więc np. teka, harmonijka (leprello) czy zwój. W takiej sytuacji opis należy rozpocząć od określenia formy, a dopiero potem uszczegółowić go podając dane w nawiasie okrągłym.

Najlepiej zilustruje to garść przykładów:

Teka (40 k. tabl. złoż.) – jest to wydawnictwo w formie teczki, w której znajduje się 40 kart złożonych tablic; nie podajemy informacji, czy są złożone jednokrotnie, czy też wielokrotnie.

Harmonijka (16 s.) – mowa tu o wydawnictwie złożonym w harmonijkę, obustronnie zadrukowanym.

Skoroszyt (100 k.) – jest to 100 kart (zadrukowanie jednostronne), które na stałe wpięto w skoroszyt.

W następnym podpołu wpisuje się dane związane z ilustracjami występującymi w książce. Można tu poinformować o rodzajach ilustracji najlepiej używając zgodnych z normą skrótów⁸. Na początku często stosuje się skrót il., potem alfabetycznie wymienia się kolejne rodzaje ilustracji, a na końcu podaje się informację o erracie. Bez względu należy pamiętać o tym, iż tabele nie są ilustracjami, lecz stanowią część tekstu, więc w żadnym przypadku nie powinno się informować o nich w omawianym podpołu. Można zaznaczyć że ilustracje są kolorowe (wszystkie lub część), stosując skrót „kolor.”. Różni się to trochę od poprzednich ustaleń, gdzie skrót ten oznaczał, że wszystkie ilustracje są kolorowe; by zaznaczyć, że tylko część jest barwna, stosowano skrót „w tym kolor.” lub „gł. kolor.” Ujęte w nawiasie okrągłym. Niektóre ksiąźnice, w tym Biblioteka Naro-

⁸ PN-85/N-01158.

dowa, w omawiane podpole wpisują tylko skrót „il.”. Takie rozwiązanie również można przyjąć w bibliotekach zrzeszonych w federacji FIDES.

Garść przykładów może pomóc w wypełnianiu tego podpola:

il., rys., wykr. – książka zawiera rysunki i wykresy.

fot., pl., portr. – w wydawnictwie są fotografie, plany i portrety.

il. kolor., faks., fot., mapy, nuty, pl, portr., rys., wykr., err. – książka jest bogato ilustrowana różnego rodzaju ilustracjami, ilustracje są kolorowe (lub ich część), do wydawnictwa dołączono erratę.

il. – książka ilustrowana, nie znamy rodzajów ilustracji.

Kolejno zostanie omówiony sposób podawania formatu. *Podaje się wysokość grzbietu w centymetrach, zaokrąglając w górę do pełnego centymetra. Podaje się także szerokość książki (po znaku mnożenia), jeżeli rozmiary książki są nietypowe.*⁹ Książka ma nietypowy rozmiar, jeśli szerokość jest równa bądź większa od wysokości grzbietu, lub gdy jest mniejsza od połowy wysokości grzbietu.

Oto garść przykładów:

23 cm – grzbiet książki mierzy od 22,1 cm do 23 cm

10x20 cm – szerokość książki wynosi 19,1-20 cm i jest większa od wysokości grzbietu długości 9,1-10 cm.

Na koniec do omówienia zostało podpole, w którym zamieszcza się informację o dokumencie towarzyszącym. Wypełniane jest ono bardzo rzadko, niemniej jednak warto zwrócić na nie uwagę, bowiem często, co jest błędne, dane dotyczące dokumentu towarzyszącego (zwłaszcza map czy plansz luzem) umieszczane są w podpolu przeznaczonym dla ilustracji. Dokument towarzyszący jest wydany w tym samym czasie co opisywana książka, najczęściej razem z nią. Jest przeznaczony do łącznego użytkowania z dokumentem głównym. Dokument towarzyszący otrzymuje swój własny opis. Jeśli ma własny tytuł, należy go przejąć do opisu katalogowego. Podaje się też liczbę stron i format, jeśli różni się on od formatu dokumentu głównego. W przypadku, kiedy do książki dołączone jest więcej dokumentów towarzyszących, należy taką informację zamieścić w opisie.

⁹ *Format MARC21 rekordu bibliograficznego dla książki* (2005). Warszawa: Centrum NUKAT, s. 84.

Tu także posłużmy się garścią przykładów:

5 map – do książki dołączono 5 map luzem (mogą być np. w kieszonce).

Zeszyt ćwiczeń : 44 s., [4] k. tabl. ; 16 cm – książka posiada zatytułowany dodatek, strony liczbowane i karty nieliczbowane, dodatek ma inny format niż dokument główny.

dysk optyczny (CD-ROM) – do dokumentu głównego dołączono płytę CD.

Warto zapamiętać, że w MARC21 obowiązkowe jest stosowanie znaków na koniec pola poprzedzającego – przed ilustracjami stawiamy dwukropek, przed formatem średnik, natomiast przed dokumentem towarzyszącym znak plus. Przykład pełnego opisu omawianego pola może wyglądać np. tak:

XII, 521, [1] s., 8 k. tabl. : il. kolor., fot., rys., err. ; 24 cm + Mały atlas: [16] s. ; 20 cm.

Oznacza to, że w książce jest najpierw liczbowanie rzymskie, potem arabskie, na ostatniej zadrukowanej stronie nie naniesiono numeru strony. Ponadto znajdują się tu tablice zadrukowane jednostronnie z własną numeracją. Książka jest ilustrowana, częściowo lub całkowicie barwnymi ilustracjami, zawiera fotografie i rysunki. Dołączono do niej erratę oraz zatytułowany dodatek z własną numeracją stron i formatem.

KS. TADEUSZ GRABUŃCZYK¹

HISTORIA KOMPUTERYZACJI BIBLIOTEKI WYDZIAŁU TEOLOGICZNEGO UNIwersytetu OPOLSKIEGO

Komputeryzacja stała się w ostatnim czasie dość ważnym tematem w wielu dziedzinach życia. Nie ominęła też bibliotek. Współczesna cywilizacja dość szybko buduje środowisko informacyjne. Ma na to wpływ również szybki rozwój Internetu oraz mnogość informacji, którą jest zasypywany przeciętny człowiek.

„Pojęcie komputeryzacja obecnie dość często zastępuje inne pojęcie, jakim jest automatyzacja, a nawet bywają używane zamiennie. Oba pojęcia oznaczają zastosowanie komputerów do realizowania procesów bibliotecznych właściwych i pomocniczych (gromadzenia zbiorów, ich ewidencji i opracowania, budowy katalogów, rejestracji udostępniania oraz wyszukiwania i przekazywania informacji – a ponadto administracji i zarządzania) i są obecnie na całym świecie głównym czynnikiem postępu organizacyjnego i technicznego w bibliotekarstwie”². Biblioteki w Polsce i na świecie przechodziły, przeszły albo są w trakcie automatyzacji swoich procesów bibliotecznych. Dotyczy to również bibliotek kościelnych.

Początku komputeryzacji Biblioteki Wydziału Teologicznego należy szukać już w roku 1997, kiedy to, jeszcze w Wyższym Seminarium Duchownym Śląska Opolskiego w Nysie, rozpoczęły się prace nad

¹ Uniwersytet Opolski – Biblioteka Wydziału Teologicznego – Opole.

² Bonar, Barbara (2007). Stowarzyszenia bibliotek teologicznych a komputeryzacja w bibliotekach kościelnych – zarys problematyki. *FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych* nr 1-2, s. 36.

wprowadzaniem danych do katalogu komputerowego w systemie MAK³. Zbiory z dotychczasowego kartkowego katalogu, alfabetycznego i rzeczowego, zaczęły być systematycznie wprowadzane do katalogu komputerowego. Komputeryzacja była możliwa dzięki współpracy z Federacją FIDES i ks. Krzysztofem Gonetem, który był przez długie lata Dyrektorem Biura ds. Rozwoju i Komputeryzacji Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES⁴. Główne prace nad wprowadzaniem danych do katalogu odbywały się jednak już w nowej bibliotece, wybudowanej przy Wydziale Teologicznym w Opolu.

Na początku, w roku 1997, biblioteka dysponowała niewielką ilością komputerów. Posiadała komputery przeznaczone dla pracowników i tylko 5 komputerów dla czytelników. System MAK w wersji 3.37, jaki został zainstalowany na serwerze bibliotecznym, był systemem pracującym w środowisku DOS i pozwalał na pracę w sieci biblitecznej za pomocą programu Novell. Sam program umieszczony był na serwerze a pracownicy i czytelnicy korzystali z komputerów terminalowych, na których mogli opracowywać zbiory jak również je przeglądać. W roku 2004 program MAK został uaktualniony do wersji 4.3.

Menu główne programu MAK

³ Por. Maj, Jerzy (1999). *Elementarz MAK'a dla bibliotekarzy*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 200 s.

⁴ Por. Gonet, Krzysztof (2006). 15 lat Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. *FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych* nr 1-2, s. 7-9.

Program MAK miał właściwie dwa moduły: katalogowanie i udostępnianie. Praca w module wypożyczeń była bardzo wygodna i szybka. Zarówno wpisywanie nowych czytelników, wypożyczenia, zwroty, prolongaty, historia wypożyczeń nie stwarzało większych problemów. Niestety praca w module katalogowania książek i czasopism była na dłuższą metę uciążliwa, gdyż MAK pracował w środowisku DOS, opisy rekordów, zwłaszcza w trzecim stopniu szczegółowości, były bardzo skomplikowane. Od momentu powstania w 2001 r. Katalogu Centralnego FIDES powstała konieczność udostępnienia zbiorów w Internecie. Było to możliwe dzięki zainstalowaniu na serwerze programu MAKWWW i FIDSERW, który umożliwił później dostęp do zbiorów w internetowej wyszukiwarce FID-KAR.

W 2001 r. powstała w bibliotece pracownia internetowa, która liczy 10 stanowisk komputerowych z dostępem do Internetu. Pracownia służy przede wszystkim pracownikom i studentom Wydziału Teologicznego, ale także studentom innych Wydziałów Uniwersytetu Opolskiego. Studenci mają także możliwość pracy w pakiecie biurowym, nagrywania informacji na nośniki przenośne oraz drukowania wyszukanych informacji.

Pracownia Internetowa

Administrator pracowni ma możliwość zarządzania komputerami za pomocą programu CafeStation. Dzięki niemu, można zarządzać poszczególnymi stanowiskami, kontami czytelników, które każdy użytkownik musi założyć by móc korzystać z pracowni, oraz włączać i wyłączać komputery ze stanowiska administratora. Biblioteka Wydziału Teologicznego, jako jedyna z bibliotek wydziałowych Uniwersytetu Opolskiego, posiada własną stronę internetową (www.bwt.uni.opole.pl). Na stronie można znaleźć najnowsze informacje o bieżących wydarzeniach, jak również informacje o historii biblioteki, o zbiorach, katalogach, bazach danych, o udostępnianiu, a także kontakt i galerię zdjęć. Bezpośrednio ze strony głównej można wejść do Katalogu Głównego, do bazy Opolska Bibliografia Teologiczna oraz do Katalogu Prac Dyplomowych. Są też linki do multiwyszukiwarki FIDKAR, do bazy ATLA Religion Database oraz do kolekcji CANON LAW. A BASIC COLLECTION.

The screenshot shows the 'CafeStation 3.44c' application window. The title bar reads 'Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego (identyfikator klienta: 100366), administrator: Serf'. The main window has a menu bar with 'Program', 'Raporty', 'Administrator', 'Lista', 'Kieruj', 'Stanowisko', 'konto', 'Widok', and 'Pomoc'. Below the menu is a toolbar with icons for navigation and control. A status bar at the top shows 'Naliczone' (0 min), 'Czas' (0 min), and 'Arbitra' (0 min). The main area is divided into tabs: 'Stanowiska', 'Konta', 'Rezerwacje', 'Menedżer procesów', 'Zdalny ekran', and 'Klawisze'. The 'Konta' tab is active, displaying a table of workstation accounts.

Nazwa	Rozpoczęto	Czas	Pozostały czas	Stan	Rezerwacja
KOLO-01				Wolne	
KOLO-02				Zablkowany	
KOLO-03	11:57	21 min		Aktywne, konto: strandy	
KOLO-04				Zablkowany	
KOLO-05	11:59	19 min		Aktywne, konto: mueller	
KOLO-06				Zablkowany	
KOLO-07				Zablkowany	
KOLO-08	11:57	21 min		Aktywne, konto: kis	
KOLO-09				Zablkowany	
KOLO-10	11:43	35 min		Aktywne, konto: jank	

Below the table, a log window shows the following entries:

- 11:57:14 - KOLO-03: Próba zalogowania się stałego klienta (kis)
- 11:57:14 - KOLO-03: Nieudane logowanie - złe hasło dla konta kis
- 11:57:20 - KOLO-03: Próba zalogowania się stałego klienta (kis)
- 11:57:20 - KOLO-03: Klient kis zalogował się pomyślnie
- 11:57:20 - KOLO-03: Rozpoczęto odliczanie czasu z konta klienta o identyfikatorze kis
- 11:58:12 - KOLO-05: Próba zalogowania się stałego klienta (mueller)
- 11:58:12 - KOLO-05: Klient mueller zalogował się pomyślnie
- 11:58:12 - KOLO-05: Rozpoczęto odliczanie czasu z konta klienta o identyfikatorze mueller
- 12:02:49 - KOLO-03: Wylogowanie się użytkownika kis
- 12:02:50 - KOLO-03: Zakonczono czas (czas: 0,00 st, bazyka:)
- 12:06:35 - KOLO-03: Próba zalogowania się stałego klienta (kaplyta)
- 12:06:35 - KOLO-03: Klient kaplyta zalogował się pomyślnie
- 12:06:35 - KOLO-03: Rozpoczęto odliczanie czasu z konta klienta o identyfikatorze kaplyta
- 12:14:28 - KOLO-03: Wylogowanie się użytkownika kaplyta
- 12:14:28 - KOLO-03: Zakonczono czas (czas: 0,00 st, bazyka:)
- 12:17:45 - KOLO-01: Wylogowanie się użytkownika pomorski
- 12:17:45 - KOLO-01: Zakonczono czas (czas: 0,00 st, bazyka:)

At the bottom of the window, a status bar displays: 'KOLO-01: Zakonczono czas (czas: 0,00 st, bazyka:)' and 'Aktywne: 4 Wolne: 6 Zalogn: 0,00 st | 2010-03-04 12:18:34'.

Panel programu CafeStation

W 2005 r. Biblioteka Wydziału Teologicznego stanęła przed decyzją przejścia z używanego programu MAK na program ALEPH, który miał zastąpić ogólnuczelniany program SOWA. Wdrożenie systemu ALEPH było kolejnym ważnym etapem komputeryzacji i zwiększenia możliwości informacyjnych dla pracowników i czytelników. 1 września 2006 r. program biblioteczny ALEPH (zintegrowany system biblioteczny firmy Ex Libris) stał się programem obowiązującym w całej sieci bibliotecznej Uniwersytetu Opolskiego, a tym samym i w Bibliotece Wydziału Teologicznego. „Katalog biblioteczny – zarówno tradycyjny kartkowy, jak i komputerowy dostępny online – stanowi warunek *sine quo non* sprawnej działalności każdej biblioteki. Online Public Access Catalog (OPAC) udostępniony w sieci rozległej jest ważnym czynnikiem kształtującym wizerunek danej instytucji i może być traktowany jako argument potwierdzający konkurencyjność bibliotek w stosunku do innych instytucji udostępniających informacje. (...) Trzeba pamiętać, że każdy katalog komputerowy jest budowany dla czytelnika (także dla niewykwalifikowanego) i przede wszystkim powinien mu umożliwić sprawne wyszukiwanie informacji⁵.

Wydaje się, że ALEPH spełnia te wymagania, świadczy o tym m.in. fakt, że został on zainstalowany w ponad 1900 instytucjach w 62 krajach. Działa m.in. w Harvard University (Boston, USA), Massachusetts Institute of Technology – MIT (Boston, USA), British Library (Londyn, Wielka Brytania), CUNY i SUNY (dwóch największych uniwersytetach w stanie Nowy Jork, USA), MELVIL (konsorcjum bibliotek Uniwersytetów Kalifornii, USA), KOBV (konsorcjum bibliotek Berlina i Brandenburgii, Niemcy). Obsługuje też dwa centralne katalogi bibliotek naukowych i uczelnianych w Austrii. W Polsce system zakupiło dotychczas ponad 30 bibliotek i konsorcjów. ALEPH obsługuje m.in. Biblioteki dwóch największych Politechnik - w Warszawie i Wrocławiu, SGH, GUS, a także Bibliotekę Publiczną m.st. Warszawy oraz katalog sieci bibliotek publicznych i pedagogicznych miasta Wrocławia i regionu Dolnośląskiego, a od 2006 r. również biblioteki Uniwersytetu Opolskiego.

⁵ Swoboda, Izabela (2009). OPAC WWW wizytówką biblioteki: ocena jakości katalogów komputerowych. *Przeгляд Biblioteczny* R. 77, nr 1, s. 17.

Moduły programu przeznaczone dla pracowników:

- Administrator
- Gromadzenie/Czasopisma
- Katalogowanie
- Udostępnianie
- Wypożyczenia międzybiblioteczne

Moduł Administrator – umożliwia osobie zarządzającej aplikacją na wprowadzanie wszelkiego typu ustawień, zmian, modyfikacji, aktualizacji itd.

Moduł Gromadzenie/Czasopisma – daje pracownikowi możliwość gromadzenia wszelkich wpływów do biblioteki, czyli czynności akcesyjnych, takich jak: wprowadzanie zamówień, ustalanie budżetu, tworzenie faktur, tworzenie dostawców, a także wykonywanie wszelkich czynności z przyjmowaniem i gromadzeniem czasopism.

Moduł Katalogowanie – pozwala na opracowywanie zbiorów bibliotecznych, tworzenie nowych rekordów, kopiowanie rekordów z innych baz danych, opracowanie formalne i rzeczowe, nadawanie egzemplarzowi numeru inwentarzowego, kodu kreskowego, sygnatury czy statusu egzemplarza, a także zapisywanie gotowego opisu na serwerze. Pozwala także na wyszukiwanie egzemplarzy, poprawę opisów bibliograficznych, importowanie pełnych rekordów z innych bibliotek.

Moduł udostępniania – umożliwia obsługę czytelników, rejestrację nowych, wydawanie kart bibliotecznych, zapisywanie danych ogólnych, lokalnych i adresowych czytelników, wypożyczanie i zwroty książek, prolongaty, wysyłanie upomnień, pobieranie opłat za przetrzymane książki, sprawdzanie konta czytelników, sprawdzanie listy wypożyczonych książek, blokady wypożyczeń i zwrotów, druk listów do czytelników, automatyczne wysyłanie pocztą elektroniczną do czytelnika wiadomości e-mail o zbliżającym się terminie zwrotu książek oraz wiele innych.

Moduł wypożyczeń międzybibliotecznych – umożliwia zamawianie książek lub artykułów z innych bibliotek, jak również wysyłanie naszych zbiorów do innych ośrodków naukowych.

Możliwości katalogu przeznaczonego dla czytelników:

- logowanie się do systemu przy użyciu hasła
- zmiana swojego hasła
- sprawdzanie stanu swojego konta
- zamawianie książek w różnych bibliotekach
- wyszukiwanie w katalogu centralnym lub w poszczególnych bibliotekach
- wyszukiwanie proste, w wielu polach oraz zaawansowane
- wyszukiwanie według różnych indeksów i kryteriów
- zbieranie i zapisywanie bibliografii
- dodawanie wyników wyszukiwania do koszyka
- wysyłanie zapisanych w koszyku danych na swoją pocztę e-mail
- sprawdzanie nowości

Prosty i przejrzysty interfejs programu ALEPH ułatwia czytelnikowi sprawne poruszanie się po katalogu. Największą zaletą systemu ALEPH jest dodatkowa możliwość definiowania baz, formatów wprowadzania i wyświetlania danych oraz indeksów wyszukiwawczych. Będąc niezwykle funkcjonalnym programem bibliotecznym jest jednocześnie narzędziem do budowy baz danych.

Katalog Główny									
Zaloguj	Koniec sesji	Moje konto	Preferencje	Bazy	Komercyjne	Pomoc			
Indeksy	Wyszukaj	Lista wyników	Poprzeźnia wyszukiwania	Koszyk	Moja e-półka	Nowości			
Wyszukiwanie proste		Wyszukiwanie w wielu polach		Wyszukiwanie zaawansowane		CCL			
Wyszukiwanie									
Wpisz słowo lub frazę		<input type="text" value="historie Polski"/>							
Pole do wyszukiwania		<input type="text" value="Wszystkie pola"/>							
Słowa sąsiadujące?		☐ Nie ☐ Tak							
Baza do wyszukiwania		<input type="text" value="Katalog centralny"/>							
<input type="button" value="Wyszukaj"/>		<input type="button" value="Wyczyść"/>							
Ogranicz wyszukiwanie do:									
Format: <input type="text" value="wszystkie"/>		Język: <input type="text" value="wszystkie"/>		Od roku: <input type="text"/>		Do roku: <input type="text"/> (miesiące ? jeśli nie ustawisz pól edycji)			
Podpowiedzi wyszukiwania:									
<ul style="list-style-type: none"> ● Jeżeli wybierzesz Tak dla "Słów sąsiadujących", możesz wpisać frazę <i>programowanie komputerowe</i> a system zrozumie, że szukasz rekordów zawierających słowo <i>komputerowe</i> OBOK słowa <i>programowanie</i>. ● Wpisane słowa zostaną znalezione niezależnie od wielkości liter. Na przykład, <i>Komputer</i> znajdzie <i>komputer</i>, <i>Komputer</i> jak i <i>KOMPUTER</i>. ● Możesz użyć operatorów logicznych AND i OR w wyszukiwaniu. Na przykład, możesz wpisać <i>(serce OR kardiologia) AND chirurgia</i> aby wyszukać rekordy zawierające <i>serce</i> lub <i>kardiologia</i>, razem ze słowem <i>chirurgia</i>. ● Użyj znaku <i>?</i>, aby znaleźć rekordy zawierające części słowa. Na przykład, <i>gol? wyszuka</i> <i>gol</i>, <i>gol</i>, <i>gol</i>, <i>gol</i>, <i>gol</i>, itp. Inny przykład, <i>? ologia</i> wyszuka <i>antropologia</i>, <i>archeologia</i>, <i>psychologia</i>, itp. Znak <i>?</i> może być również używany do wyszukiwania różnych wariantów pisowni. Na przykład, <i>alumi?m</i> wyszuka zarówno <i>Amarykańską</i> pisownię, <i>aluminium</i>, jak i <i>Brityjską</i> pisownię, <i>aluminium</i>. 									

Oprócz katalogu ALEPH czytelnicy Biblioteki Wydziału Teologicznego mają jeszcze inne możliwości wyszukiwania informacji. ALEPH umożliwia przeszukiwanie zbiorów tylko w bibliotekach Uniwersytetu Opolskiego. Niekiedy jednak zachodzi potrzeba znalezienia książki w innej bibliotece. Do tego służą wyszukiwarki lub multiwyszukiwarki, dzięki którym czytelnik może wyszukiwać informacji w poszczególnych bibliotekach jak również w wielu bibliotekach równocześnie.

Pierwszą multiwyszukiwarką dla katalogów bibliotecznych w Polsce jest powstały w 2001 roku Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich KARO. Pozwala on na dostęp do informacji o zasobach wielu polskich bibliotek i ułatwia wyszukanie interesujących pozycji księgarskich, czasopism lub opisów bibliograficznych. Komputeryzacja na początku poprzedniej dekady była sporym wyzwaniem dla bibliotek kościelnych. Musiały się one znacznie rozwinąć pod względem automatyzacji, aby spełniać rosnące wymagania czytelników. Dzięki Federacji FIDES w 2004 uruchomiono multiwyszukiwarkę FIDKAR – katalog rozproszony, opartą na bardzo popularnym standardzie Z39.50 (standard definiujący sposób przepływu informacji między serwerem bazy danych, a klientem przeszukującym bazę, odpowiada też za proces przetworzenia i prezentacji otrzymanych odpowiedzi), opracowanym specjalnie dla bibliotek w celu przekazywania i przetwarzania informacji. Można w niej szukać książek, prac dyplomowych, bibliografii w wielu bibliotekach kościelnych jednocześnie lub tylko w wybranych. Biblioteki członkowskie FIDES mogą umieszczać swoje zbiory w Internecie, a co za tym idzie również w wyszukiwarce FIDKAR. W FIDKARZE mamy też dostęp do bibliografii Biblioteki Narodowej, a także do kilku bibliotek zagranicznych.

Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES

FIDKAR
Multiwyszukiwarka dla Komputerowych Baz Bibliotecznych

NOWE WYSZUKIWANIE | POMOĆ W WYSZUKIWANIU

FORMULARZ ZAPYTAŃ:

Autor And Or Not

Tytuł And Or Not

Indeks rzeczowy And Or Not

WSKAŹ BAZY:

KATALOGI BIBL. KOŚCIELNYCH	KATALOGI PRAC DYPLOMOWYCH
☒ FIDES – Centralny Katalog [MARCBN] [MAK] WWW	☐ FIDES – centralny katalog prac dypl. [MAK] WWW
☒ Białystok – AWSD [MAK-M21] WWW	☐ 1980-82_katalog RMEP [MAK]
☒ Częstochowa – Biblioteka Jasnołęska [MAK] WWW	☐ Białystok – AWSD [MAK] WWW
☒ Częstochowa – Biblioteka Maryjna [MAK]	☐ Częstochowa – WSD [MAK] WWW
☒ Częstochowa – WSD [MAK] WWW	☐ Elbląg – WSD [MAK] WWW
☒ Drohiczyń – WSD [MAK] WWW	☐ Gniezno – PWSD [MAK] WWW
☒ Elbląg – WSD [MAK] WWW	☐ Kalisz – WSD [MAK]
☒ Gniezno – PWSD [MAK] WWW	☐ Katowice – WT US [MAK] WWW
☒ Kalisz – WSD [MAK]	☐ Kazimierz Biskupi – WSD MSF [MAK] WWW
☒ Katowice – WT US [MAK] WWW	☐ Kielce – WSD [MAK] WWW
☒ Katowice – WSD Franciszkanów [MAK]	☐ Kraków – Misjonarze CM [MAK] WWW
☒ Kazimierz Biskupi – WSD MSF [MAK] WWW	☐ Łomża – WSD [MAK]
☒ Kielce – WSD [MAK] WWW	☐ Olsztyn – WT UWM [MAK] WWW
☒ Kielce – Katechetyczna [MAK] WWW	☐ Opole – WT UO [MAK] WWW
☒ Koszalin – WSD [MAK] WWW	☐ Przemysł – WSD [MAK] WWW
☒ Kraków – Dominianie [MAK-M21] WWW	☐ Sandomierz – WSD [MAK] WWW
☒ Kraków – Misjonarze CM [MAK] WWW	☐ Stadniki – WSD Sercanów [MAK] WWW
☒ Kraków – Uniwersytet Papieski [VIRTUA] WWW	☐ Szczecin – WT US [MAK] WWW
☒ Kraków – WSD Franciszkanów [MAK] WWW	☐ Warszawa – Instytut Prymasowski [MAK] WWW
☒ Łądz – WSD Salezjanów [MAK] WWW	☐ Warszawa – WSD Diec. Praskiej [MAK] WWW
☒ Legnica – WSD [MAK] WWW	☐ Warszawa – Bobolanum [MAK] WWW
☒ Lublin – Kamillei Bossi [MARC21] [MAK] WWW	☐ Warszawa – PNTW, Sekcja św. Jana [MAK] WWW
☒ Lublin – KUL [VIRTUA] WWW	☐ Warszawa – UKSW [MAK] WWW
☒ Łódź – WSD [HORIZON] WWW	☐ Wrocław – PWT [MAK] WWW
☒ Odra – WSD Oblatów [MAK] WWW	

Zakończono

Multiwyszukiwarka FIDKAR

Jak widać „strona wyszukiwarki FIDKAR zbudowana jest w sposób prosty i przystępny dla użytkownika. Kolorystyka jest miła dla oka, a układ elementów i dostęp do funkcji jest intuicyjny”⁶. Poważnym konkurentem wyszukiwarki FIDKAR jest jej niemiecki odpowiednik Virtueller Katalog Theologie und Kirche VThK. Jest ona wspólnym projektem Konsorcjum Bibliotek Teologicznych (Arbeitsgemeinschaft Katholisch-theologischer Bibliotheken) oraz Federacji Katolickich Bibliotek Narodowych (Verband kirchlich-wissenschaftlicher Bibliotheken). Katalog został utworzony 1 marca 2004 r. W tej chwili przeszukuje on zasoby 49 katalogów bibliotek uczelnianych i kościelnych. Na stronie VThK elementy rozmieszczone są w sposób profesjonalny. Projektant strony uwzględnił wy-

⁶ Jarocki, Mariusz (2009). Multiwyszukiwarki katalogów bibliotek kościelnych – studium porównawcze. [W:] Kruszewski, Tomasz red. (2009). *Książka w życiu Kościoła: zbiór studiów*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 217.

korzystanie każdego miejsca przestrzeni. Wskazuje na to mnogość dostępnych opcji.

VThK
Virtueller Katalog Theologie und Kirche

Meta-Katalog mit 6 Millionen Medien – darunter 800 000 Aufsätze – aus kirchlich-wissenschaftlichen Bibliotheken im deutschsprachigen Raum

► Arbeitsgemeinschaft katholisch-theologischer Bibliotheken
► Verband kirchlich-wissenschaftlicher Bibliotheken

► Hilfe zur Suche
► Liste aller Kataloge
► Über den VThK
► Service, Infos
► Statistik

Die Kirche

Standardsuche PLZ-Regionen Kirchenregionen Weitere Kataloge

1. Kataloge auswählen Alle auswählen Auswahl aufheben

- Theologie (allgemein) / Philosophie
 - Diözesanbibliothek Aachen
 - Diözesan- und Pastoralbibliothek Augsburg - IUEU
 - Diözesanbibliothek Bamberg
 - Philosophisch-Theol. Hochschule Benediktbeuern
 - Evangelisches Zentralarchiv in Berlin
 - Kirchliche Hochschule Bethel Bielefeld
 - Landeskirchliche Bibliothek Bremen
 - Philosophisch-Theologische Hochschule Eriwan
 - Kirchl.-wiss. Bibliotheken in der EKHN Darmstadt, Ffm, Mainz
 - Theologische Bibliothek/Mediothek Detmold
 - Landeskirchenamt Dresden
 - Erzbischöfliche Ordinariatsbibliothek Freiburg
 - Priesterseminar Fuldja
 - Bibliotheks- und Medienzentrum Nordelbien Hamburg
 - Evang. Kirche in Deutschland, Kirchenamt Hannover
 - Bibliotheken der Ev.-luth. Landeskirche Hannovers
 - Predigerseminar Hofgeismar
 - Landeskirchliche Bibliothek Kassel
 - Erzbischöfliche Diözesan- und Dombibliothek Köln
 - Katholisch-theologische Privatuniversität Linz
 - Bibliotheksverbund Bistum Mainz
 - Diözesanbibliothek München und Freising - IUEU
 - Landeskirchenamt München
 - Diözesanbibliothek Münster
 - Augustana-HS, Miss. EineWelt, Pastorkoll. Neundettelsau
 - Evang.-luth. Oberkirchenrat Oldenburg
 - Erzbischöfliche Akademische Bibliothek Paderborn
 - Oberkirchenrat in Schwern
 - Bibliothek/Medienzentrale der Ev. Kirche der Pfalz Speyer
 - Zentralarchiv der Evang. Kirche der Pfalz Speyer
 - Landeskirchliche Zentralbibliothek Stuttgart
 - Bibliothek des Priesterseminars Trier
 - Diözesanbibliothek Würzburg - IUEU
 - Hochschul- und Landeskirchenbibliothek Wuppertal
- Mission, Weltkirche und Theologie der Einen Welt
 - Mikado - Bibliothek/Dokumentation missio / MWI Aachen
 - Adveniat Essen
- Sozialwissenschaften / Diakonie / Caritas
 - Diakonisches Werk der EKD, Berlin und Stuttgart
 - Katholische Hochschule für Sozialwesen Berlin
 - Evangelische Fachhochschule RWL Bochum
 - Caritasbibliothek Freiburg
 - Evangelische Hochschule Freiburg
 - FH Hannover, Teilbibliothek Diakonie, Gesundheit u. Soziales
 - Katholische Hochschule NRW Köln, Aachen, ...
 - Evangelische Hochschule Ludwigsburg
 - Evangelische Fachhochschule Nürnberg
- Praktische Theologie / Religionspädagogik
 - Religionspädagogische Arbeitsstelle Bremen
 - Bibliothek/Mediothek der Evangelischen Kirche in Dortmund
 - Haus Birkach Stuttgart
 - Verbundkatalog der religionspädagog. Institute der EKD
- Spezielle Forschungsgebiete
 - Johannes a Lasco Bibliothek Emden
 - Unitätsarchiv Herrnhut
- Fachübergreifende Gesamtkataloge
 - Erschließung Historischer Bibliotheken, Südtirol
 - KVK - Kirchlicher Verbundkatalog 1998
- Fachdatenbanken aus dem Bereich Theologie und Kirche
 - Birkacher Unterrichtsmodelldatei

Katalog VThK

Ale ani FIDKAR ani VThK nie są jednak idealne. Każdy z projektów mógłby w wybranych kwestiach stanowić uzupełnienie dla drugiego. I tu chyba jest zadanie dla twórców polskich i zagranicznych wyszukiwarek, aby wzajemną współpracą mogli przyczynić się do powstawania coraz doskonalszych produktów umożliwiających jak najlepsze wyszukiwanie informacji.

W dobie rozwoju komputeryzacji i technologii informacyjnych niezwykle ważną rzeczą jest dostęp w bibliotekach do różnych baz danych, w których czytelnik znalazłby nie tylko opisy bibliograficzne, ale i pełne opisy artykułów. Wiele bibliotek posiada takie bazy albo w wersji płatnej albo testowej. Biblioteka Wydziału Teologicz-

nego UO posiada bardzo ciekawą bazę z dziedziny religii ATLA Religion Database. Jest to jedna z kilkunastu baz umieszczonych na platformie EBSCOhost. Są tam bazy z zakresu medycyny, psychologii, matematyki, socjologii i.in. Niektóre z nich są bazami pełnotekstowymi, które zawierają pełne teksty artykułów w postaci plików PDF. Baza ATLA nie jest bazą pełnotekstową, ale można w niej znaleźć również pełne teksty.

The screenshot displays the EBSCOhost search interface for the ATLA Religion Database. At the top, there are navigation links: "Nowe wyszukiwanie", "Publikacje", "Skrypty", "Indeksy", "Zarejestruj się do Mego EBSCOhost", "Folder", "Nowe funkcje!", "Pomoc", and "Zakończ". The search area includes a search box with "Wyszukaj" and "Wyczyść" buttons, and a "Wybierz bazy danych" dropdown menu. Below the search area, there are several filter sections: "Typy wyszukiwania" with radio buttons for "Wartość logiczna/fraza", "Znajdź wszystkie moje szukane terminy", "Znajdź dowolne spójniki moich szukanych terminów", and "Wyszukiwanie Smart Text. [Wskazówka](#)"; "Ogranicz wyniki" with checkboxes for "Linkowany pełny tekst" and "Czasopisma naukowe (recenzowanie naukowe)"; "Dostępny abstrakt" with a checkbox; "Rok publikacji z" with "do" and "z" fields; "Tytuł czasopisma" with a text input field; and "Język" with a dropdown menu. At the bottom, there are links for "Wyszukiwanie" and "Główna strona", and footer information including "EBSCO Support Site", "Polityka prywatności", "Warunki wykorzystania", "Prawa autorskie", "© 2009 EBSCO Industries, Inc. Wszelkie prawa zastrzeżone.", and "Znajdź nas! Znajdź EBSCO Publishing".

Baza ATLA Religion Database

Od 2008 r. bazy tworzone przez ATLA (American Theological Library Association), wydawane dawniej na CDROM, są dostępne jedynie online. Biblioteka Wydziału Teologicznego, mimo wysokiej ceny, prenumeruje obecnie najważniejszą z baz oferowanych przez ATLA i najbardziej u nas znaną jest wspomniana ATLA Religion Database. „Stanowi ona istotne narzędzie dla studiów teologicznych. Jest największą bibliografią zawartości czasopism, prac zbiorowych oraz recenzji ze wszystkich dziedzin badań nad religią. (...) Coraz większego znaczenia nabiera również pełnotekstowa baza ATLASerials (dostępna w BWT pod koniec 2009 r. w wersji testowej – przyp. autora), która zawiera aktualnie ponad 238 tys. artykułów i recenzji w przeszukiwalnym tekstowo formacie PDF⁷. Baza bibliograficzna ATLA jest więc niecenionym źródłem wiedzy i informacji tak po-

⁷ J. Witczak, *Informacja o bazach ATLA*, FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych (2007) 1-2, s. 47.

trzebnej pracownikom dydaktycznym jak i studentom w pracy naukowej.

Biblioteka posiada również jeszcze inne, tym razem własne bazy danych niezwykle przydatne studentom. Jak wiadomo większość środowisk naukowych przy większych uczelniach wydaje wiele publikacji, takich jak książki, doktoraty, habilitacje, prace zbiorowe, czasopisma. Powstała więc potrzeba tworzenia baz bibliograficznych tych ośrodków. W ten mniej więcej sposób powstała baza OPOLSKA BIBLIOGRAFIA TEOLOGICZNA (OBT). Baza zawiera szczegółową bibliografię zawartości publikacji wydawanych przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego. Uwzględnione są w niej czasopisma: „Liturgia Sacra”, „Scriptura Sacra”, „Studia Oecumenica” i „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” oraz prace zbiorowe wydawane w ramach serii, m.in.: „Colloquia Theologica”, „Integracja i Ekumenizm”, „Opolska Biblioteka Teologiczna”, „Sympozja”, „Człowiek-Rodzina-Społeczeństwo” i „Z dziejów kultury chrześcijańskiej na Śląsku”.

Jeszcze inną bazą, bardzo przydatną czytelnikom piszącym prace magisterskie jest KATALOG PRAC DYPLOMOWYCH. Katalog zawiera opisy prac seminaryjnych, magisterskich i dyplomowych napisanych w Wyższym Seminarium Duchownym Śląska Opolskiego oraz na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego. Katalog jest uzupełniany na bieżąco. Każdy czytelnik może mieć wgląd w powyższe prace jedynie za okazaniem pisemnej zgody Dziekana Wydziału Teologicznego.

Szkoda, że ani OPOLSKA BIBLIOGRAFIA TEOLOGICZNA ani KATALOG PRAC DYPLOMOWYCH nie zostały przekonwertowane do programu ALEPH. Są one nadal opracowywane w systemie MAK. Przez jakiś czas były dostępne tylko lokalnie w Bibliotece Wydziału Teologicznego. Dzięki życzliwości ks. dra Jerzego Witczaka, Przewodniczącego Zarządu Federacji FIDES, są one teraz umieszczone na serwerze Federacji i widoczne w Internecie.

Zupełnie innym zbiorem informacji, swoistą bazą danych jest kolekcja z zakresu prawa kanonicznego, którą Biblioteka Wydziału Teologicznego udostępniła już w 1998 r., jako jedna z pierwszych bibliotek w Polsce o ile nie jako pierwsza. Kolekcja CANON LAW. A BASIC COLLECTION, bo o niej mowa, była darem Fundacji Aleksandra Humboldta. „Na kolekcję składa się 773 woluminów

zmikrofilmowanych na 5296 fiszkach. Wydawca miał dostęp do materiałów oryginalnych dzięki współpracy z Biblioteką Prawniczą Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley. (...) *Basic Collection* stanowi zestaw podstawowej bibliografii dawnego prawa kanonicznego, dzięki czemu może być głównym źródłem informacji naukowej dla badaczy tej dyscypliny, zwłaszcza tych, którzy nie mają bezpośredniego dostępu do zbiorów znajdujących się w dużych środowiskach naukowych”⁸. Mikrofiszki można przeglądać za pomocą specjalnego czytnika Canon Microprinter, który ma również funkcję drukowania wyświetlanej na ekranie treści.

Mikrofiszki

Canon Microprinter

W ostatnich latach rozwój techniki cyfrowej zaczął wyznaczać nowy kierunek w procesie komputeryzacji i automatyzacji bibliotek. „Dynamiczny rozwój techniki cyfrowej, sieci teleinformatycznych, Internetu i komputerów osobistych sprawił, że zaczęto mówić o nowej epoce w dziejach kultury, wieszcząc koniec epoki Gutenberga – epoki słowa drukowanego. Jednym z priorytetowych działań na polu kultury stała się w ostatnich latach digitalizacja całego dziedzictwa kulturowego, w tym zwłaszcza drukowanych zasobów bibliotek, mająca na celu przeniesienie

⁸ Zubert, Bronisław Wenanty (2000). *Znaczenie „Canon Law. A Basic Collection” dla pracy naukowej kanonisty*. [W:] Zubert, Bronisław Wenanty red. (2000). *Canon Law. A Basic Collection a współczesne prawo kanoniczne : materiały II Międzynarodowego Sympozjum Prawa Kanonicznego - zorganizowanego przez Katedrę Prawa Kanonicznego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Opolu 25 III 1998*. Opole: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, s. 22-23.

tych zasobów na nośniki cyfrowe i szerokie ich udostępnianie kanałami informatycznymi. W związku z tym wielu bibliotekarzy wyraża obawy, że digitalizacja jest działaniem na niekorzyść bibliotek, wskazując na dwa aspekty: ekonomiczny – digitalizacja pochłania fundusze, które mogłyby być wykorzystane na poprawę stanu bibliotek, oraz merytoryczny – zbiory poddane digitalizacji przestają się liczyć i stają się niemal nikomu niepotrzebne, tak samo i biblioteki”⁹.

Proces digitalizacji prowadzi nieuchronnie do udostępniania zasobów różnych bibliotek w Internecie, a więc do powstawania bibliotek cyfrowych czy katalogów wirtualnych. Pojawiły się tutaj dwa terminy „biblioteka wirtualna” i „biblioteka cyfrowa”, czy oba te pojęcia są tożsame czy też różne? „Dyskusja wokół terminu „biblioteka wirtualna” w Polsce trwa od lat dziewięćdziesiątych XX wieku. (...) Charakterystyczną cechą biblioteki cyfrowej jest fakt, że jest to jedna instytucja, której całość zbiorów istnieje tylko w postaci elektronicznej (na nośniku magnetycznym lub optycznym). Natomiast biblioteka wirtualna nie ma odpowiednika w konkretnym tradycyjnym zbiorze bibliotecznym i związana jest z zastosowaniem technologii rzeczywistości wirtualnej”¹⁰.

Na stronie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego można znaleźć linki do różnych zasobów, w tym do źródeł elektronicznych. W Polsce biblioteki cyfrowe tworzone są głównie przez różne instytucje akademickie i naukowe, w oparciu o kilka różnych systemów oprogramowania. Największe znaczenie zyskały dynamicznie rozwijające się i tworzące wspólną sieć, biblioteki cyfrowe, które zostały uruchomione w oparciu o polskie, komputerowe oprogramowanie *dLibra* opracowane przez Centrum Superkomputerowo-Sieciowe w Poznaniu – należy do nich również Księgozbiór Wirtualny Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. „Księgozbiór Wirtualny Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES to internetowa biblioteka wirtualna (cyfrowa) prezentująca całe teksty książek i artykułów. Gromadzi zbiory udostępnione przez różne biblioteki działające w ramach Federacji oraz

⁹ Witczak, Jerzy (2007). Teologiczne zbiory w polskich bibliotekach cyfrowych. *FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych* nr 1-2, s. 24.

¹⁰ Muc, Agnieszka (2006). Biblioteka wirtualna najnowszym osiągnięciem w procesie komputeryzacji bibliotek kościelnych. *FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych* nr 1-2, s. 30.

utwory przekazane do publikacji bezpośrednio przez twórców i wydawców”¹¹.

Biblioteki, będące kiedyś tylko magazynami do przechowywania zbiorów, dzisiaj stają się instytucjami w pełni skomputeryzowanymi, które służą czytelnikom w wyszukiwaniu informacji oraz w pracy naukowej, wykorzystując najnowsze osiągnięcia technologii informacyjnych. „Proces komputeryzacji nie jest etapem zakończonym. Trwa nadal. Współczesna technika wciąż gwałtownie się rozwija, zwłaszcza w dziedzinie informatyki i Internetu. Nauki teologiczne, jak każde inne stosują do swoich badań nowoczesny aparat informacji naukowej. I dlatego biblioteki kościelne będą musiały te metody stosować także w organizacji swojej pracy. Nie tylko w unifikacji opracowania zbiorów, ale i w najbliższej przyszłości, na przykład w digitalizacji tychże zbiorów i powstawaniu kościelnych bibliotek wirtualnych”¹².

Z pewnością Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego również nie zakończyła procesu komputeryzacji ani automatyzacji. Planowany jest zakup nowych komputerów, stworzenie nowych stanowisk pracy dla czytelników, a także utworzenie dostępu ogólnouczelnianej bezprzewodowej sieci internetowej EDURO-AM. Chodzi więc dzisiaj o to, aby w bibliotece, przy zastosowaniu najnowocześniejszych technologii informacyjnych i możliwości informacyjno-wyszukiwawczych dać czytelnikowi możliwość łatwego, szybkiego i trafnego dotarcia do jak największej ilości informacji – poprzez katalogi, bazy danych, wyszukiwarki, biblioteki wirtualne i stworzyć możliwości ich przetwarzania i przekazywania za pomocą wszelkiego rodzaju sprzętu komputerowego i innych urządzeń.

¹¹ Gonet, Krzysztof (2006). Księgozbiór wirtualny Federacji FIDES. *FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych* nr 1-2, s. 23-24.

¹² Bonar, Barbara (2007), *Stowarzyszenia...*, s. 45.

ANETA STRZĘPKA¹

ŚWIĘTY KRZYŻ W ŚWIĘTOKRZYSKIEJ BIBLIOTECE CYFROWEJ

Tym, czym jest obecnie Częstochowa dla katolików polskich, tym był Święty Krzyż w dawnych wiekach. Relikwie Świętego Krzyża, część drzewa krzyża, na którym cierpiał i umarł Pan Jezus, jak magnes przyciągały wiernych z całej Polski.

Poprzez wieki pielgrzymowali do Świętego Krzyża królowie, magnaci, a zwłaszcza lud Polski. U stóp Krzyża Świętego składano troski i prośby, składano również dary dziękczynne. Jak wielka musiała być cześć oddawana relikwiom, może świadczyć choćby fakt, że Rusini towarzyszący Tatarom w wyprawie wojennej radzili aby omijali to miejsce.²

Od niepiętnych czasów Klasztor na Świętym Krzyżu zachwycał i wzbudzał duże zainteresowanie. To fascynujące i niezwykle miejsce od stuleci odwiedzane przez pielgrzymów, pomnik narodowy opisywany przez historyków i literatów na kartach książek, znalazło godną pozycję również w świecie wirtualnym i jest wciąż na nowo odkrywane przez tych, którzy odwiedzają portal Świętokrzyskiej Biblioteki Cyfrowej³.

¹ Kierownik Działu Digitalizacji i Zbiorów Cyfrowych WBP w Kielcach

² Jastrzębski, Jan (1983). *Klasztor Świętego Krzyża na Łyscu*. Kielce: Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Oddział w Kielcach, s.14.

³ <http://sbc.wbp.kielce.pl/>

Wyniki wyszukiwania

Wyniki wyszukiwania ogólnego w kolekcji - Świętokrzyska Biblioteka Cyfrowa

Zapytanie: Wszędzie: Św. Krzyż

Lista publikacji spełniających warunek: **Wszędzie: Św. Krzyż**

Wyniki:
 Znaleziono obiektów: 244

Czy chodziło Ci o:
 sw przy | ssw krzyz

Widok:
 Prosty | Rozbudowany

1.	Gazeta Kielecka, 1895, R.26, nr 20	[.....]
2.	Gazeta Kielecka, 1916, R.47, nr 98	[.....]
3.	Gazeta Kielecka, 1931, R.62, nr 73 - Piotrowski, Wł. Red.	[.....]
4.	Gustaw Herling-Grudziński związki biografii i twórczość z Kielecczyną. Katalog wystawy w 90. rocznicę urodzin Pisarza. - Piotrowska, Beata	[.....]
5.	Gazeta Kielecka, 1907, R.38, nr 82	[.....]
6.	Gazeta Kielecka, 1914, R.45, nr 105	[.....]
7.	Gazeta Kielecka, 1877, R.8, nr 50	[.....]
8.	Gazeta Kielecka, 1881, R.12, nr 3	[.....]
9.	Gazeta Kielecka, 1878, R.9, nr 51	[.....]
10.	Krótka monografia wszystkich miast, miasteczek i osad w Królestwie Polskiem - Verdmou-Jacques, Leonard de (1861-1930)	[.....]

<<< Poprzednie / 25 Następne >>>

Wirtualny katalog wystawy *Biblioteka klasztoru benedyktynów na Świętym Krzyżu* zorganizowanej z okazji Świętokrzyskiego Milenium w 2006 r. obejrzało ok. 5 tys osób.⁶ Superekslibris benedyktynów łysogórskich, naklejki biblioteki łysogórskiej umieszczane na oprawach, a także stare druki o Świętym Krzyżu można podziwiać na ekranie komputera, w dowolnym miejscu na świecie.

Wiadomości o tym szczególnym, wpisanym w dzieje Regionu Świętokrzyskiego miejscu, można również uzupełnić przeglądając prasę XIX – wieczną udostępnioną w wirtualnej bibliotece. Internauci odnajdują wiadomości o Św. Krzyżu w *Gazecie Kieleckiej*, której 65 roczników udostępniono w Świętokrzyskiej Bibliotece Cyfrowej.

⁶ Dane statystyczne na podstawie statystyk systemu dLibra z marca 2010 r.

Należy wspomnieć tu o artykułach ks. Władysława Siarkowskiego, który w pierwszych latach wydawania *Gazety Kieleckiej* pisze cykl *Z wycieczki na Łysą Górę*⁷, a także o korespondencji *Dzień jeden na Św. Krzyżu*⁸. Ponadto *Gazeta Kielecka* z lat 1920-1925 podaje informacje o odbudowie kościoła na Świętym Krzyżu. Wykaz ważniejszych źródeł i opracowań dotyczących Świętego Krzyża czytelnik odnajdzie we wspomnianym już katalogu wystawy *Święty Krzyż w piśmiennictwie*.

Literatura o św. Krzyżu jest stosunkowo bogata. W dawnych wiekach Jan Długosz pisał o świętokrzyskim opactwie podając miej-

⁷ Siarkowski, W. (1873). *Z wycieczki na Łysą Górę*. *Gazeta Kielecka* nr 40, s. 158-159.

⁸ *Dzień jeden na św. Krzyżu* (1905). *Gazeta Kielecka* nr 39, s. 3

scowe legendy. Także Benedyktyni zostawili po sobie kilka kronik i rękopisów. W XIX wieku historycy i przyrodnicy napisali wiele cennych studiów na ten temat. Czas mija, a Św. Krzyż wciąż inspiruje kolejne pokolenia. Powstają nowe technologie, sposoby przekazywania informacji. Dziś o tym miejscu możemy przeczytać klikając w wirtualną regionalną Bibliotekę Cyfrową, która z każdym rokiem będzie powiększać swoje zasoby, także o te upamiętniające i promujące to miejsce, bo historia św. Krzyża stanowi po prostu część naszych dziejów ojczystych. Warto o tym pamiętać w dobie Internetu i Bibliotek cyfrowych.

BP JULIAN WOJTKOWSKI¹

STARE DRUKI W BIBLIOTECE WYŻSZEGO SEMINARIUM DUCHOWNEGO METROPOLII WARMIŃSKIEJ „HOSIANUM”

Wstęp

Habent sua fata libelli. To powiedzenie sprawdza się w całej pełni na Warmii, której księgozbiory uległy w ciągu dziejów dwóm kataklizmom: wojnom szwedzkim oraz drugiej wojnie światowej. Co po nich pozostało z XV i XVI wieku w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej *Hosianum*, działającej od 1565 roku a od 15 sierpnia 1999 roku służącej nowo powstałemu Wydziałowi Teologii na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie?

Podczas wojen szwedzkich w XVII wieku wywieziony został z Braniewa wspinały księgozbiór tamtejszego kolegium jezuickiego, ufundowanego przez Kardynała Stanisława Hozjusza, w którym od 1564 roku uczyli się gimnazjaliści. Od 1567 studiowali w nim alumni, założonego również przez Kardynała Hozjusza, seminarium Diecezji Warmińskiej. Wreszcie od 1578 roku dołączyli do nich także klerycy ufundowanego przez Papieża Grzegorza XIII, staraniem nuncjusza A. Possevino, Alumnatu Papieskiego, przygotowującego misjonarzy dla krajów skandynawskich i bałtyckich.²

Księgozbiór kolegium braniewskiego wraz z katalogiem prowadzonym na bieżąco od roku 1570 został szczęśliwie złożony w Bi-

¹ Biskup senior archidiecezji warmińskiej, profesor doktor habilitowany teologii.

² Działał dwieście dwadzieścia lat, 1578-1798, kształcił 1580 kapłanów.

blotece Królewskiej i Uniwersyteckiej w Uppsali, gdzie przetrwał do dnia dzisiejszego. Zajął się nim długoletni pracownik tejże biblioteki, Józef Trypućko (1910-1983), opracowując z niesłychaną starannością katalog,³ który uzupełnił starszy kustosz dyplomowany działu starych druków Biblioteki Narodowej w Warszawie, mgr Michał Spandowski i wydał razem ze Sławomirem Szyllerem w Warszawie i Uppsali 2007 roku w trzech tomach.⁴ Tom 1 zawiera wstęp, rękopisy i inkunabuły (stron 211). Tom 2 zawiera opisy druków XVI-XVII wieku (stron 667), a tom 3 – indeksy (stron 175 + 16 tablic). Katalog zawiera opisy 63 rękopisów, 330 inkunabułów oraz 2274 starych druków XVI i pierwszej ćwierci XVII wieku.⁵ Samych inkunabułów liczy więcej niż dzisiejsza biblioteka *Hosianum*.

Gorszy los spotkał archiwum i bibliotekę Biskupów Warmińskich z zamku w Lidzbarku. Wywiózł je Karol XII, zimujący na zamku Lidzbarskim od końca grudnia 1703 roku do 25 czerwca 1704 roku.⁶ Tym się tłumaczy zaginięcie biblioteki lidzbarskiej, do której tęsknił Ks. Jan Leo, piszący na wygnaniu *Dzieje Prus*, najpierw w wielko-

³ Trypućko, Józef (1958). *Polonica vetera Upsaliensia: catalogue des imprimés polonais ou concernant la Pologne des XVIe, XVIIe, XVIIIe et XVIIIe siècles conservés à la Bibliothèque de l'Université Royal d'Upsala*. Uppsala [Acta Bibliothecae Regiae Upsaliensis, XIII].

⁴ Trypućko, Józef (2007). *Katalog księgozbioru Kolegium Jezuitów w Braniewie zachowanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali*. Uzupełnił Michał Spandowski. Oprac. Michał Spandowski, Sławomir Szyller. Warszawa; Uppsala: Uppsala Universitetsbibliotek. Biblioteka Narodowa. T. 1: *Wstęp. Rękopisy. Inkunabuły*, 211 s. T. 2: *Druki XVI-XVII wieku*, 667 s. T. 3: *Indeksy*, 175 s. + 16 tab.

⁵ Rękopisy: 1-63; inkunabuły: 101-440; druki XVI-XVII w.: 1001-3274.

⁶ „Po zajęciu bowiem bez wystrzału bombardy Elbląga i zostawieniu w mieście silnej załogi, król Szwecji Karol XII, młody i zarozumiały, lat około osiemnastu, wkroczył z częścią swego wojska na Warmię i przybył do Braniewa dnia 24, miesiąca grudnia, w wigilię Narodzenia Chrystusa. Przebywszy tam kilka dni w Alumnacie, czyli Seminarium Papieskim, wyjechał do Lidzbarka i przebywał na zamku biskupim (w nieobecności księdza biskupa Załuskiego) przez całą zimę i wiosnę, aż do dnia 25 miesiąca czerwca, roku następnego 1704, a dawne rękopisy Archiwum biskupiego wraz z biblioteką przewiózł do Szwecji.” [Heine, Jerzy Wojciech ks. (2006). *Archiwum dawne i nowe Lidzbarskiego Kościoła Archiprezbiterialnego*. Wydał krytycznie C. P. Woelky. Przeł. Bp Julian Wojtkowski. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, s. 50-51].

polskim opactwie Cystersów w Wągrowcu, a w końcu w Parysowie na Mazowszu, u starosty czerskiego Adama Parysa.⁷

Biblioteka zamkowa lidzbarska musiała być wspaniała, gdyż z niej korzystał Stanisław Kardynał Hozjusz, pisząc swoje dzieła, doskonale oparte zwłaszcza na Piśmie Świętym⁸ i dziełach Ojców Kościoła⁹. W Uppsali zachowały się tylko 4 inkunabuły i 16 starych druków z księgozbioru S. Hozjusza, przekazane bibliotece kolegium jezuickiego do nauki łaciny.¹⁰ Cudem zachowała się na zamku lidzbarskim Kronika Galla Anonima OSB, zapewne wykorzystywana przez Marcina Kromera piszącego w Krakowie Historię Polski¹¹ i zabrana potem z Krakowa na Warmię, a szczęśliwie nie dostrzeżona przez Karola XII, który byłby ją zapewne wywiózł do Szwecji.

Podczas drugiej wojny światowej, a właściwie jej zakończenia Frombork i Braniewo, leżące na wybrzeżu Zalewu Wiślanego, zajęte przez armię radziecką, znalazły się na pierwszej linii frontu, gdyż Mierzęję Wiślaną, cieśninę Piławską i Królewiec zajmowali Niemcy. We Fromborku spaliła się Kuria Biskupia z archiwum akt nowych, a szczęśliwie ocalała brama południowa z archiwum akt dawnych. W Braniewie spłonęło seminarium duchowne i budynek alumnatu papieskiego, ocalał gmach dawnego kolegium jezuickiego, w którym mieściło się *Lyceum Hosianum*.¹² Stąd pochodzi część zbiorów obecnej Biblioteki WSDMW *Hosianum* w Olsztynie.

⁷ Leo, Jan ks. (2008). *Dzieje Prus. Z Braniewskiego wydania roku 1725* przełożył Bp Julian Wojtkowski. Olsztyn: Arcybiskup Metropolita Warmiński, s. 12.

⁸ Świniarska, Barbara (2004). *Pismo Święte w sakramentologii Katechizmu Rzymskiego (1566) i Katechizmu Kościoła Katolickiego (1992): studium historyczno-dogmatyczne*. Olsztyn: Hosianum, 170, [6] s.

⁹ Weber, Ewelina (2004). *Źródła patrystyczne teologii Stanisława Hozjusza*. Olsztyn: Hosianum, 155 s.

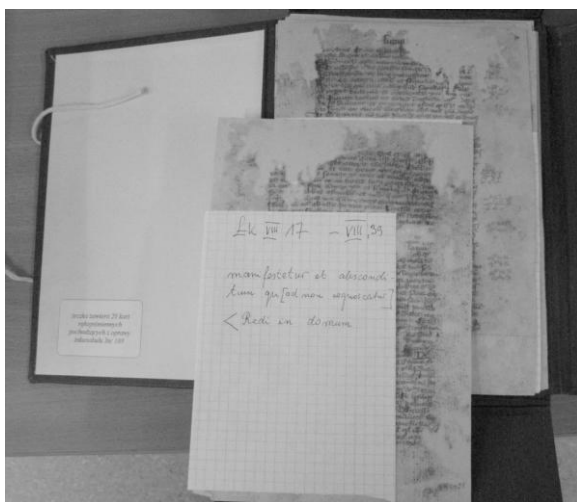
¹⁰ Inkunabuły Stanisława Hozjusza: Trypućko/Sandowski nr 309 328 391 409; stare druki XVI wieku: nr 1530 1671 1887 1900 2083 2089 2137 2164 2306 2317 2860 2916 2973 3014 3137 3201.

¹¹ Cromerus, Martinus (1555). *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*. Basilea; Kromer, Marcin (1611). *O sprawach, dziejach i wszystkich naszych potocznościach koronnych polskich ksiąg XXX*. Przekład Marcina Błażowskiego. Kraków.

¹² Założone przez Kardynała Stanisława Hozjusza w Braniewie Kolegium Jezuitów działało w latach 1565-1780. Po kasacji zakonu zostało przekształcone w Gimnazjum Akademickie, istniejące w latach 1781-1818, następnie w Lyceum Hosianum, działające w latach 1818-1912, wreszcie w Akademię Braniewską, funkcjonującą w latach 1912-1945. Biblioteka Lyceum Hosianum liczyła 50 000 tomów.

Część jednak uległa rozproszeniu. Najstarszy rękopis Biblioteki Narodowej w Warszawie pochodzi właśnie z biblioteki *Lyceum Hosianum* w Braniewie. Został w 1986 roku wykupiony z rąk prywatnego posiadacza z Braniewa, który twierdził, że odziedziczył go po dziadku.¹³ Oto jego opis:

Testamentum novum. Rękopis w języku łacińskim, iluminowany. VIII w. Pergamin, 35x27 cm, 241 kart. Oprawa XV w., deski i skóra. Sygnatura: rps akc. 12 400.

Fot.1 Karty rękopiśmienne wydobyte z oprawy inkunabułu podczas prac konserwatorskich

¹³ Loewe, E.A. (1959). *Codices Latini antiquiores. P. VIII*. Londyn: Oxford University Press, s. 16, nr 1071; Muszyńska, Kazimiera (1986). Niezwykły nabytek Zakładu Rękopisów. *Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej* nr 1-2, s. 31-34; Knoblich, Isabel (1996). *Die Bibliothek des Klosters St. Maximin bei Trier bis zum 12. Jahrhundert*. Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier, s. 13, 19 nn, 79-80, 219; Tchórzewska-Kabata, Halina red. (2000). *Nad złoto droższe: skarby Biblioteki Narodowej*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, s. 32 – za informację dziękuję Panu Michałowi Spandowskiemu, za bibliografię Panu Sławomirowi Szyllerowi, pracownikom działu Starych Druków i Zakładu Rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Najstarszy rękopis w Bibliotece Narodowej i najwcześniejszy zachowany w całości kodeks w zbiorach polskich. Księga zawierająca pełny tekst łaciński *Nowego Testamentu*, powstała w VIII wieku, najpewniej w regionie mozelskim. Nota na karcie 6: *Ex Libris Imperialis Monasterii s. Maximini*, wskazuje, że zabytek pochodzi z opactwa benedyktynów w Trewirze, założonego na miejscu grobu św. Maksymina, biskupa trewirskiego.

Rękopis – który przed kradzieżą chronić miała groźba klątwy zapisana na karcie 5: *Codex sancti Maximini. Si quis eum abstulerit anathema sit in aeternum. Amen* – pozostawał do wieku XV, a być może nawet do końca XVIII, u benedyktynów w Trewirze. W 1894 roku znaleziony na jednym z koblenckich strychów, przekazany został około roku 1900 przez profesora Wilhelma Weissbrodta do biblioteki Lyceum Hosianum w Braniewie. Zbiory Lyceum rozproszone w czasie II wojny światowej, uległy niemal zupełnemu zniszczeniu. *Testamentum novum* ocalało w prywatnych rękach, Biblioteka Narodowa nabyła je w 1986 roku.¹⁴

Druki XV wieku (inkunabuły)¹⁵

Warmia jako Biskupie Księstwo udzielne miała z jednej strony Krzyżackie państwo zakonne, z drugiej – Królestwo Polski, z trzeciej – Wielkie Księstwo Litewskie. Religijnie i naukowo związana była z Italią, gospodarczo z Polską, Niemcami i Litwą. Powiązania te znalazły swój wyraz w najstarszych księgach.

W bibliotece *Hosianum* zachowało się 275 inkunabułów, w 325 egzemplarzach, 230 woluminach, tłoczonych w 34 miastach przez 102 drukarzy. Najwięcej jest dzieł teologicznych (42%), kaznodziej-skich (15%), cywilno-prawnych (15%) i kościelno-prawnych (12%). Reszty dopełnia historia (6%), filozofia (4%), słowniki (2%), klasyka (1%), geografia (1%), astrologia, ekonomia i medycyna (1%).

¹⁴ Tchórzewska-Kabata, Halina red. (2000). *Nad złoto droższe...*, s. 32.

¹⁵ Obłąk, Jan; Jaroszewicz-Pierestawcew, Zoja; Wojtkowski, Julian (2007). *Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej Hosianum w Olsztynie*. Olsztyn: UWM – Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 175 s.; Wojtkowski, Julian (2008). *Zbiory inkunabułów w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego Hosianum w Olsztynie. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Badania naukowe. Przegląd osiągnięć*. 3, s. 152-153.

Jest dwanaście wydań Biblii i komentarze biblijne. Są Ojcowie Kościoła Wschodniego i Zachodniego: Orygenes, Efrem, Augustyn, Hieronim, Grzegorz. Wśród teologów jest Piotr Lombard, Tomasz z Akwinu, Bonawentura, Jan Duns Szkot. Z prawa rzymskiego są wydania *Corpus Iuris Civilis*, z prawa kościelnego *Corpus Iuris Canonici*, obie kodyfikacje z komentarzami. Są nawet dzieła, *Opuscula*, spornego kanonisty Feliksa Hemmerlina, zwanego *Malleolus*, który karnie złożony z kantorii w Solothurn i skazany na dożywocie w klasztorze w Lozannie, w tym łagodnym odosobnieniu napisał ostatnie swe dzieła. Wśród ksiąg liturgicznych jest mszał i brewiarz warmiński, mszał krzyżacki i krakowski, pontyfikał rzymski. W ascezie jest *Naśladowanie Chrystusa*, są dzieła Ludolfa z Saksonii i Ludwika z Prus (Wohlgemut). Wśród historyków występuje Piotr Comestor i Antonin z Florencji, w geografii Klaudiusz Ptolemeusz, w ekonomii Franciszek Curtius, w astrologii Jan Miller *Regiomontanus*, w filozofii Platon, w klasyce Cyceron.

Krajowe rynki księgarskie, z których pochodzą inkunabuły to: Niemcy (32%), Włochy (27%), Francja z Alzacją (25%), Szwajcaria (13%), Holandia (2%), Belgia (1%). Miastami, które dostarczyły najwięcej druków były: Strassburg (56), Wenecja (45), Norymberga (37) i Bazylea (36).

Wszystkie inkunabuły powstały w ostatnim trzydziestoleciu XV wieku: 26 (10%) w latach 1472-1480; 99 (30%) w latach 1481-1490; 126 (50%) w latach 1491-1500. Najstarszym drukiem są *Disputationes, quaestiones et consilia* kanonisty Fryderyka Petrucci, wydane w Rzymie 25 czerwca 1472 roku, najmłodszy inkunabuł stanowią *Commentaria in primam partem Digesti novi* cywilisty Jazona de Mayno, wydane w Wenecji 29 grudnia 1500 roku.

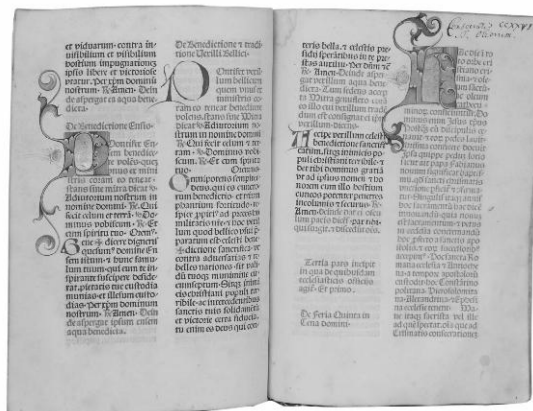
Posiadaczami inkunabułów były instytucje kościelne i osoby prywatne. Z instytucji na pierwsze miejsce wybija się nie złupiona przez Szwedów Kapituła Kolegiacka w Dobrym Mieście: 82 woluminy (36%). Z Archiwum Biskupiego we Fromborku ocalało 60 (26%). Z księgozbioru Warmińskiej Kapituły Katedralnej we Fromborku zachowało się 37 (16%), z parafii: Reszel – 20 (9%), Orneta – 14 (6%). W powyższych zbiorach znalazły się po śmierci inkunabuły osób prywatnych.

Fot. 2 – Inc. 21: Bonifacius VIII papa: Liber Sextus Decretalium, Roma 14 V 1483

Spośród biskupów warmińskich właścicielami ksiąg byli: Łukasz Watenrode, wuj Mikołaja Kopernika i jego biskup pomocniczy Jan Wilde, Maurycy Ferber, Jan Dantyszek, Jan Stefan Wydźga, Jan Stanisław Zbąski, Józef von Hohenzollern-Hechingen, Stanisław Andrzej Hatten. Nie dochował się żaden inkunabuł ze zbiorów Stanisława Hozjusza i Marcina Kromera. Zapewne stały się one zdobyczą wojenną Karola XII, który na zamku lidzbarskim spędził zimę i wiosnę 1704 roku i przewiózł do Szwecji rękopisy archiwum biskupiego wraz z biblioteką.

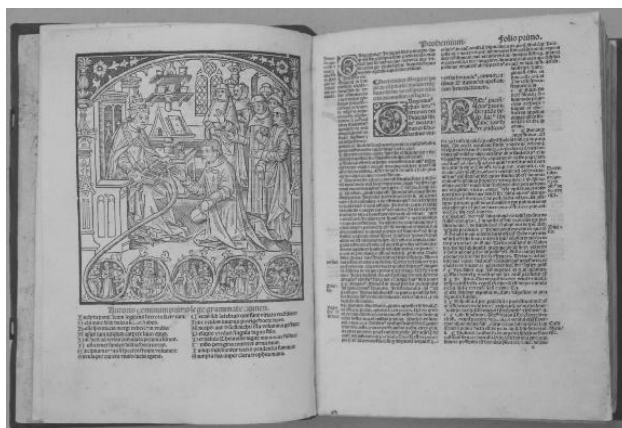
W oprawach inkunabułów zachowały się skrawki dawnych rękopisów pergaminowych XI, XII, XIII, XIV i XV wieku, z urywkami Biblii, ksiąg liturgicznych: mszałów, brewiarzy, lekcjonarzy, fragmentami dzieł filozoficznych, teologicznych, prawniczych, kaznodziejskich itp. Wydobyty z oprawy papierowy rękopis, przykład tak zwanej *Makulaturforschung*, który sklejony służył za tekturę, zawiera obszerny wyjątek nowego Testamentu w łacińskim przekładzie zwanym *Vulgata*, jednak odbiegającym od recenzji Klementyńskiej.

Fot. 3 – Inc. 96: Pontificale Romanum, Roma 20 XII 1485

Druki XVI wieku

Wiadomości o zachowanych w Bibliotece *Hosianum* drukach XVI wieku, to niepełne sprawozdanie robocze, oparte na 600 już opisanych egzemplarzach, podczas gdy dalsze prace nad wydobywaniem z półek i katalogowaniem trwają. Wyselekcjonowane zostały uprzednio wszystkie dzieła Stanisława Kardynała Hozjusza oraz druki braniewskie, które czekają jeszcze na opisanie.

Fot. 4 – Sd 545: Gregorius IX papa: Decretales, Paris 13 IV 1511

Autorzy i Dziedziny

W liczbie 240 autorów mieści się bogaty zespół twórców, od najślawniejszych do najbardziej zapomnianych. W podziale na dziedziny, biorąc pod uwagę bardziej znanych pisarzy, wygląda to następująco:

Klasyka: Izokrates (436-338 przed Chrystusem), Horacy (65-8 przed Chrystusem), Owidiusz (43 przed – 18 po Chrystusie), Petrarca ((1304-1374).

Biblia: 17 różnych wydań, Mikołaj z Lyre (1270-1349).

Ojcowie Kościoła Wschodniego: Orygenes (185-254), św. Atanazy (295-373), św. Grzegorz z Nazjanzu (330-390), św. Jan Złotousty (350-407), św. Cyryl Aleksandryjski (+444), Teodoret z Cyru (V w.).

Ojcowie Kościoła Zachodniego: św. Ireneusz z Lyonu (130-202), Tertulian (160-220), św. Cyprian (200-258), św. Ambroży (340-397), św. Hieronim (347-420), św. Augustyn (354-430), św. Leon I Wielki (+461), Kasjodor (485-580).

Liturgia: dwie warmińskie agendy, sakramentalna (1574) i ce-remonialna (1578), mszał warmiński (1587), Wilhelm Durand (1230-1296), Martyrologium Rzymskie (1583).

Teologia: Św. Izydor z Sewilli (560-636), Paweł Diakon Warnefried (720-799), Alkuin (730-804), św. Anzelm (1033-1109), św. Bernard z Clairvaux (1090-1153), św. Albert Wielki (1193-1280), św. Tomasz z Akwinu (1225-1274), Jakub z Paradyża (1380-1464), Franciszek Suarez SI (+1619).

Asceza: Dionizy Kartuz (1402-1471).

Homiletyka: Wilhelm Paryski (ur. ok.1400), Pelbart z Timisoary (+1504).

Reformacja: Erazm z Rotterdamu (1469-1536), Marcin Luter (1483-1546), Filip Schwarzerd Melanchton (1497-1560), Brenz Jan (1499-1570), Jan Kalwin (1509-1564), Teodor Beza (1519-1605), Jan Wigand (1523-1587).

Kontrreformacja: Jodok Clichthove (1472-1543), Jan Cochlaeus (1479-1552), Jan Eck (1486-1543), św. Piotr Kanizjusz (1521-1597), św. Robert Bellarmin (1542-1621).

Prawo kanoniczne: Corpus Iuris Canonici, Bonifacy VIII (1235-1303), Ioannes Andreae (1270-1348), Mikołaj de Tudeschis Abbas Panormitanus (1388-1445).

Prawo cywilne: Justynian I Wielki (482-565), Corpus Iuris Civilis,

Historia: Liwiusz (59 przed - 17 po Chrystusie), Józef Flawiusz (37-100), Plutarch (50-120), Tacyt (55-120), Swetoniusz (69-122), św. Hegezyp (130-175), Euzebiusz z Cezarei (263-339), Rufin z Akwilei (345-411), Sokrates Scholastyk (380-450), Sozomen (do 422), Epifaniusz Scholastyk (VI w.), Ewagriusz Scholastyk (VI w.), Marcin Kromer (1512-1589), Frankowicz Maciej zwany Flaccus Illyricus (1520-1575), Centuriatorzy Magdeburscy 1559-1574), Cezary Baroniusz (1538-1607).

Medycyna: Hipokrates (460-377 przed Chrystusem), Jan Aeschard (1605).

Przyroda: Pliniusz Cajus starszy (20-76).

Posiadacze¹⁶

Największa liczba druków XVI wieku pochodzi z nienaruszonego przez Szwedów i niedotkniętego pożogą drugiej wojny światowej księgozbioru kolegiaty dobromiejskiej. Kapituła kolegiacka założona w Pierzchałach w 1341 roku, przeniesiona została w 1343 roku do Głotowa, a w 1347 roku do Dobrego Miasta. Skasowana została przez rząd pruski w 1810 roku, a wskrzeszona przez Prymasa Polski Stefana Kardynała Wyszyńskiego w 1960 roku. Na 600 opisanych druków 240, czyli 40%, pochodzi z księżnicy w Dobrym Mieście.

Z Fromborka pochodzi około 13% opisanych starodruków, a mianowicie: 50 Archiwum Biskupiego, 4 Kurii Biskupiej, 2 Warmińskiej Kapituły Katedralnej i aż 23 Kolegium Wikariuszy Katedralnych.

Z Braniewa pochodzi 5%, a mianowicie: 1 z parafii, 4 z kolegium jezuickiego, 1 z seminarium diecezjalnego, 8 z alumnatu papieskiego, 1 Sodalicji Mariańskiej i 8 Jerzego, Prusa z Braniewa.

Z Ornety pochodzi około 1%, czyli 7 starodruków: 6 z parafii i 1 z kaplicy Sióstr Świętej Katarzyny Dziewicy i Męczenniczki.

¹⁶ Niezastąpioną pomoc przy ustalaniu właścicieli stanowiła prozopografia duchowieństwa warmińskiego, opracowana przez Ks. Prof. dr hab. Andrzeja Kopiczko, a zwłaszcza jeden z jej tomów: *Duchowieństwo katolickie Diecezji Warmińskiej w latach 1525-1821*. Cz. 2: *Słownik*. Olsztyn 2000.

Z Pieniężna pochodzi 1%, czyli 6 starodruków: 1 z biblioteki św. Anny, 1 beneficjum Bożego Ciała, 4 z kościoła parafialnego.

Z Reszła, kościoła archiprezbiteralnego z 1337 roku, pochodzi 25, czyli 4% starych druków.

Spośród prywatnych posiadaczy wyróżniają się:

Ks. Walenty Dąbkowski z Jesionowa, zmarły w 1624 roku na dżumę, którą zaraził się zaopatrując umierających: 12 starodruków, czyli 2%.

Ks. Szymon Lang z Pieniężna, proboszcz w Płoskini, kanonik dobromiejski, zmarły w 1669 roku. Z jego księgozbioru, zapisanego kolegiacie, pochodzi 30, czyli 5% starych druków.

Ks. Tomasz Selbey z Braniewa, pochodzenia wyspiarskiego, gdyż jego rodzice jako katolicy zmuszeni zostali opuścić Anglię, doktor teologii po studiach rzymskich, archiprezbiter Ornety, kanonik i dziekan kolegiaty dobromiejskiej, zmarł w 1668 roku. Pozostało po nim 5 starodruków.

Ks. Paweł Snopek z Jezioran, kapelan biskupa Fabiana z Łęzan, kanonik i prepozyt dobromiejski, zmarł w 22 II 1554 roku. Pozostało po nim 9 starych druków, czyli 1,5%.

Ks. Andrzej Witthoff z Warszawy, doktor filozofii Uniwersytetu Krakowskiego, sekretarz biskupa Stanisława Grabowskiego, kanonik i prepozyt kolegiaty dobromiejskiej, zmarł 10 X 1791 roku. Pozostało po nim 6, czyli 1% starych druków.

Wśród posiadaczy są także biskupi warmińscy: Jan Dantyszek (1548), Marcin Kromer (+1589), kardynał Andrzej Batory (+1599) oraz Szymon Rudnicki (+1621).

Z biblioteki Fryderyka Wilhelma I, króla Pruskiego (1713-1740) pochodzi 18, czyli 3% starych druków XVI wieku, spośród 600 dotąd opisanych.

Miejsca druku

Geografia miejscowości i towarzyszy sztuki drukarskiej świadczy o kontaktach Warmii z miejscowymi, polskimi i zagranicznymi ośrodkami nauki i kultury.

Krajowe rynki księgarskie, z których pochodziły druki XVI wieku, to:

Austria: Wiedeń 2.

Belgia: Liège 2, Antwerpia 63, razem 65 (11%).

Czechy: Olomuniec 1.

Dania: Kopenhaga 1.

Francja z Alzacją: Douai 1, Nancy 2, Strasburg 23, Haguenau 26, Paryż 34, Lyon 39, razem 125 (21%).

Holandia: Amsterdam 1.

Niemcy: Fryburg 1, Hamburg 1, Herborn 1, Jena 1, Monachium 1, Rostock 1, Augsburg 2, Norymberga 3, Erfurt 4, Dylinga 4, Pforzheim 5, Ingolstadt 11, Moguncja 11, Frankfurt nad Menem 13, Tybinga 19, Wittenberga 19, Lipsk 21, Helmstedt 33, Kolonia 107, razem 258 (44%).

Polska: Oliwa 1, Toruń 1, Zgorzelec 1, Kraków 2, razem 5 (1%).

Szwajcaria: Genewa 3, Bazylea 89, razem 92 (16%).

Włochy: Pawia 1, Neapol 1, Bolonia 2, Ferrara 2, Trino 2, Mediolan 5, Rzym 5, Wenecja 18, razem 36 (6%).

Największe obroty księgarskie Warmia miała z Niemcami (44%), następnie z Francją i Alzacją (21%), Szwajcarią (16%), Belgią (11%), wreszcie Włochami (6%). Miasta, które dostarczyły najwięcej druków XVI wieku to: Kolonia 107 (18%), Bazylea 89 (15%), Antwerpia 63 (10%).

W porównaniu z inkunabułami Niemcy utrzymały się na pierwszym miejscu, Francja z Alzacją awansowała z trzeciego na drugie miejsce, Szwajcaria awansowała z czwartego na trzecie miejsce, Belgia z szóstego na czwarte miejsce, Włochy spadły z drugiego na piąte miejsce, Holandia nie osiągnęła nawet 1% i wypadła z klasyfikacji. Wśród miast o największej podaży pozostała Bazylea, pojawiła się Kolonia i Antwerpia, odpadły Strassburg, Wenecja i Norymberga.¹⁷

Oprawy

Druki XVI wieku są dziełami sztuki nie tylko drukarskiej, lecz także introligatorskiej, zwłaszcza ślepy wytlók został bardziej rozwinięty niż w inkunabułach XV wieku. Ikonografia jest świecka i reli-

¹⁷ Krajowe rynki księgarskie, z których pochodziły inkunabuły Biblioteki WSDMW *Hosianum* to: Niemcy (32%), Włochy (27%), Francja z Alzacją (25%), Szwajcaria (13%), Holandia (2%), Belgia (1%). Miastami, które dostarczyły najwięcej druków były: Strassburg (56), Wenecja (45), Norymberga (37), i Bazylea (36).

Zob.: Wojtkowski, Julian (2008). Zbiory inkunabułów w Bibliotece..., s. 152.

gijna. Do świeckiej należą wytłoki treści mitologicznej, monarchicznej i heraldycznej; do religijnej zaś wytłoki treści biblijnej, hagiograficznej, aretologicznej (alegorie cnót) i reformacyjnej.

Ścisłe porównanie rysunku, pisowni, skrótów, może ustalić zasoby tłoków i wyróżnić zakłady oprawy książek.

Wytłoki mitologiczne: są bóstwa pogańskie: APOLLO, VENVS; muzy: CALLIOPE, EVTERPE, TERPSYPHE, THALIA; bohaterowie: AENEAS, HECTOR, HELENA, PENELOPE; alegorie: FORTVNA, IVSTICIA; legendarna LVCRECIA.

Wytłoki monarchiczne: królowie i królowe: BONA REGINA, SIGISVNDVS, SIGISMVNDVS AVGVSTVS, BARBARA, ISABELLA, LVDOVICVS; cesarze: CAROLVS, FERDINANDVS.

Wytłoki heraldyczne: własnym herbem ozdobił oprawy Biskup Warmiński Jan Dantyszek (1537-1548).

Wytłoki biblijne Starego Testamentu: obejmują zdarzenia i osoby. Wśród zdarzeń: grzech pierworodny (Rdz 3, 1-24; Ps 48, 21; Rz 6, 23), ogłoszenie Prawa (Wj 20, 1-18), kult złotego cielca (Wj 32, 1-35), wąż miedziany „CVRATIO” (Lb 21, 4-9), ofiara Izaaka (Rdz 22, 1-19), drabina Jakubowa (Rdz 28,12). Spośród postaci: Adam i Ewa „PER ADAM MORS”, „PECCATVM”, Melchizedech (Rdz 14, 18-20), Judyta (Jdt 1, 1-16, 31), Debora (Sdz 4, 1-5, 32), Jahel (Sdz 4, 17-24), Mojżesz (Ga 3, 10), Dawid (Ps 6, 2; 33, 10; 37, 2; 131, 11), Izajasz (Iz 9, 7).

Wytłoki biblijne Nowego Testamentu: Trójca Święta (Mt 28, 19), zwiastowanie (Łk 1, 31. 35. 38), Boże Narodzenie (Iz 9, 6), rzeź niewiniątek „HERODES OCCIDIT INNOCENTES”, chrzest w Jordanie (Mt 3, 17; J 1, 29), ukrzyżowanie (Iz 53, 12; Syr 17, 21; J 1, 29), zmartwychwstanie (Os 13, 14; 1 Kor 15, 55), wniebowstąpienie (Mt 28, 18).

Wytłoki chrystologiczne: Jezus „IHS”, apokaliptyczny „REX REGVM ET DOMINVS DOMINANTIVM” (Ap 19, 16), ukrzyżowany „SATISFACTIO”, „PER CHRISTVM VITA” (Łk 23, 34; J 1, 29; J 3, 13; 1 J 1, 7), „SALVATOR”, Tron Łaski (J 3, 16), zmartwychwstały „IVSTIFICATIO” (Os 13, 14; 1 Kor 15, 55), wstępujący do nieba i Pantokrator (Mt 28, 18).

Wytłoki hagiograficzne: niezbyt często pojawiała się Maryja Bogarodzica: „AVE SANCTISSIMA MARIA MATER DEI REGINA COELI PORTA PARADISI DOMINA MVNDI”, „DEI MATER

SANCTISSIMA”, apokaliptyczna (Ap 12, 1-12). Natomiast często z urywkami Ewangelii i Listów występowali święci: Piotr: „TV ES PETRVS” (Mt 16, 18), Paweł: „APPARVIT BENIGNITAS” (Tt 3, 4), Jan Chrzciciel: „ECCE AGNVS DEI” (J 1, 29). Za to rzadko można spotkać świętych ewangelistów: Mateusza, Marka, Łukasza i Jana oraz Jakuba Apostoła i św. Jerzego.

Wytłoki aretologiczne: to cnoty teologiczne i kardynalne FIDES, SPES, CHARITAS, PRVDENTIA, IVSTITIA, FORTITVDO, TEMPERANTIA, a także SAPIENTIA oraz PIETAS: „QVE VOCOR INSIGNI CHARITVM DE NOMINE VIRTVS OMNIA QVE PIETAS SVADET OBIRE SEQVOR”.

Wytłoki reformacyjne: to główne postacie Reformacji występujące razem: Jan Hus, Erazm z Rotterdamu, Marcin Luter „INSTITVTIO ET SPES ERIT FORTITVDO VESTRA” oraz Filip Melanchton „SI DEVS PRO NOBIS QVIS CONTRA NOS ORA ET LABORA”.

Rozkład ikonografii na miejscowości, oficyny i czas druku pomoże poznać środowiska, z których pochodzą oprawy, a ścisłe porównanie rysunków, pisowni i skrótów ustali zasoby tłoków i wyróżni zakłady oprawy książek.

DOROTA JUTRZENKA-SUPRYN¹

OCALIĆ AUTENTYZM
CZY PRZEDŁUŻYĆ TRWAŁOŚĆ
– DYLEMATY W USTALENIU ZAKRESU
INGERENCJI KONSERWATORSKIEJ NA PRZYKŁADZIE
INKUNABUŁÓW I STARYCH DRUKÓW ZE ZBIORÓW
BIBLIOTEKI WSD „HOSIANUM” W OLSZTYNIE

Zabytkowe, bogate lub też ubogie formą książki są owocem wspólnego wysiłku ludzi różnych zawodów – drukarzy, rytowników i oczywiście introligatorów. Twórcy ci nadawali swym dziełom oryginalny charakter zależny oczywiście od swego poziomu fachowego wykształcenia, wrażliwości artystycznej i dokładności wykonania. Dziś, po wielu latach od momentu wytworzenia zabytkowych ksiąg nie zawsze możemy docenić ich wszystkie walory często bowiem ich historia była burzliwa i przyczyniła się do dalekiej zmiany formy wskutek uszkodzeń, a także ingerencji związanych z ich naprawami. Często też uszkodzenia wynikały z wadliwej konstrukcji ksiąg już w momencie powstania. Z tego też względu w praktyce konserwatorskiej jeszcze niedawno nadrzędnym celem było zachowanie przede wszystkim wartości niesionych przez warstwę druku. Mniej uwagi i troski poświęcano samej konstrukcji ksiąg i dbałości o pozostawienie w stanie oryginalnym takich elementów jak szycie bloku, zwięzy i ich sposób montażu w okładzinach, zachowanie formy kapitałek i umiejscowienia wyklejek. Obecnie uznaje się iż wymienione elementy książki są równoprawną z drukiem i kartami papierowymi

¹ Zakład Konserwacji Papieru i Skóry, Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

substancją zabytkową współdecydującą o wartości książki i niosącą bezcenne informacje o rozwoju rzemiosła². Zdecydowanie najbardziej zachowującą substancją zabytkową jest konserwacja i restauracja książek bez demontażu samego bloku jak również bez oddzielania elementów oprawy³. Zawsze należy ją gruntownie rozważyć podczas projektowania prac szczególnie analizując stan zachowania kodeksu.

Oczywiście każdy konserwator książki w swej praktyce spotkał się z przypadkami, w których demontaż jest konieczny. Naszym obowiązkiem jest wtedy dokładne udokumentowanie techniki wykonania, a w projekcie konserwatorskim założenie rekonstrukcji bezpowrotnie zniszczonych lub utraconych elementów zarówno w warstwie materiałowej jak i konstrukcyjnej. Czasem decyzja musi uwzględniać pewne zmiany w konstrukcji i użytych materiałach, jeśli powtórzenie oryginalnych rozwiązań byłoby związane z narażeniem zabytku na ponowne lub dalsze niszczenie, zawsze jednak do takich decyzji powinniśmy podchodzić z dużą ostrożnością.

Zabytkowe zbiory Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Hosianum w Olsztynie tak jak większość księgozbiorów bibliotek polskich miały burzliwe dzieje stąd stan zachowania poszczególnych ksiąg jest bardzo zróżnicowany⁴. Przedmiotem moich realizacji konserwatorskich związanych ze zbiorami Biblioteki były księgi, w których ingerencja konserwatorska była konieczna, zakres jej był jednak znacznie zróżnicowany. Poniżej przedstawiam cztery wybrane przy-

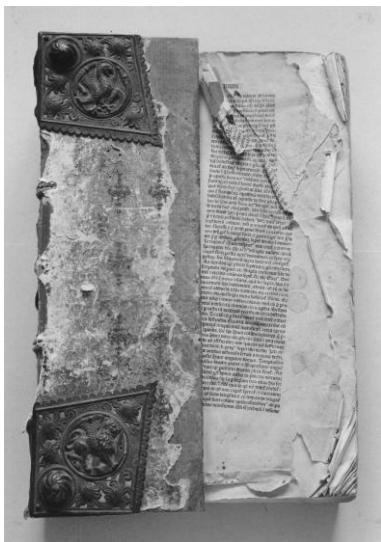
² Pronobis-Gajdzis, Małgorzata. Konstrukcja zabytkowych kodeksów w świetle zagadnień konserwatorskich. *Notes Konserwatorski* 12 (artykuł przyjęty do druku w 2010 r).

³ Pronobis-Bobowska, Małgorzata (2002). Konserwacja książek bez demontażu bloku – krótkie omówienie na przykładzie trzech realizacji. *Biuletyn Informacyjny Konserwatorów Dzieł Sztuki* vol. 13, nr 1-2 (48-49), s. 40-45; Chrościcki, Wojciech; Ciechański, Marzenna [Dok. elektr.] (2010). *Konserwacja zachowawcza jako forma świadomego działania konserwatora-restauratora starych druków i rękopisów, materiały z konferencji „Między teorią a praktyką. Ochrona zbiorów w małych bibliotekach i archiwach“*, Cieszyń 3-5.03.2010 r. <http://www.sbc.org.pl/dlibra/docmetadata?id=18453&from=&dirids=id=51&lp=1&QI=169482E36AC45BB6B5EF646C32262D4DC-19> [odczyt: 19.07.2010].

⁴ Rosa, Halina; Damulewicz, Izabela (2004). Konserwacja zapobiegawcza zbioru inkunabułów i starych druków Biblioteki Wyższego seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie. *SOS dla zbiorów. Notes Konserwatorski* 8, s. 93-104.

kłady realizacji o bardzo zróżnicowanym stopniu ingerencji w strukturę obiektów.

Inkunabuł *Summa Theologica* Antoniusa Florentinusa, tom.4, wydawnictwo Antona Kobergera w Norymberdze (1477-1479), sygn Inc.233⁵. Księga o znacznych wymiarach: 49,5 x 32,5 x 8cm. Druk na papierze czerpanym, uzupełniony ręcznie dopisanymi rubrykami w kolorze czerwonym i niebieskim, oprawiony w oprawę organiczną z drewnianymi okładzinami i obleczeniem z białej garbowanej glinowo skóry bydlęcej, ślepo tłoczzonej, ozdobiony mośiężnymi okuciami o rozbudowanej formie, z ujętymi w obramienia z floralnych ornamentów przedstawieniami symboli 4-rech ewangelistów.

Fot.1 Inkunabuł *SUMMA THEOLOGICA* Antoniusa Florentinusa, tom.4, wydawnictwo Antona Kobergera w Norymberdze (1477-1479), sygn Inc.233 przed i po zabiegach konserwatorskich.

⁵ Szczegółowa dokumentacja formy, techniki wykonania i przebiegu prac konserwatorskich starodruku opisana jest w Dokumentacji prac konserwatorskich i restauratorskich, znajdującej się u właściciela obiektu i autorki artykułu. Prace konserwatorskie wykonano w 2001 r.

Blok księgi uległ znacznym zniszczeniom głównie na skutek utraty chroniącej go oprawy, brak jej przyczynił się do silnego zanieczyszczenia zewnętrznych składek i powstania licznych zniszczeń mechanicznych – duża liczba kart miała pozaginane zewnętrzne narożniki i marginesy oraz obecne były w nich liczne ubytki i przedarcia. Ostatnie karty księgi nosiły ślady działalności owadów. W całym bloku księgi brak kilku kart. Wydarte zostały karty początkowe – obecne są jedynie ich małe fragmenty przy samym grzbiecie księgi. Również w *Capitulum Secundum* wyrwano dwie karty. Kolejnym zniszczeniem mechanicznym było powtarzające się prawie przez cały blok księgi nacięcie w centrum zwierciadła kart. Około 30 kart w obrębie dolnego marginesu posiadało zacieki o żółtej granicy. Niewielkie zacieki znajdowały się także na kilku kartach w pobliżu górnej krawędzi. Druk jak również ręcznie dopisane rubryki, zachowały się w dobrym stanie. Szycie bloku księgi pozostało spójne, zwiezy i nici szycia zachowały swą pierwotną wytrzymałość. Z kapitałek zachowały się jedynie rdzenie z widocznym odcisniętym śladem opłotu. Elementy oprawy uległy bardzo rozległym uszkodzeniom. Z drewnianych okładek nie zachowało się praktycznie 2/3 ich powierzchni. Skóra oprawy zachowała się w stanie szczątkowym, z bardzo silnie przetartym licem. Po zdjęciu okuć mosiężnych odsłoniły się pod nimi bardzo dobrze zachowane fragmenty obleczenia dzięki czemu możliwe było ustalenie koloru skóry i rodzaju tłoczków. Z 8-miu okuć ozdabiających narożniki oprawy zachowały się jedynie 4, umocowane bliżej grzbietu księgi. Prawdopodobnie inkunabuł zaopatrzony był również w mosiężne zapinki, które utracił wraz z częścią drewnianych okładek.

Prace konserwatorskie przeprowadzono bez rozszywania bloku jak również bez odłączania desek okładek. Dzięki temu zachowano zarówno oryginalne szycie księgi jak i oryginalne mocowanie sznurkowych zwieżów w deskach okładek. Nie odłączano również desek okładek oraz nie zdejmowano z nich zachowanych fragmentów obleczenia. Rozmiary księgi i jej pierwotne, a znacznie zmienione na skutek zniszczeń wysokie walory estetyczne, zdecydowały o wykonaniu rekonstrukcji brakujących fragmentów oprawy (wraz z rekonstrukcją tłoczeń obleczenia) i ozdobnych okuć.

Wszystkie karty oczyszczono mechanicznie gumkami o różnej twardości. Wymontowano z bloku pierwszą i ostatnią składkę. Zabieg ten był konieczny ze względu na największy procent zniszczeń. Ponieważ odręcznie wpisane rubryki wykazały dość dobrą odporność na działanie wody karty umyto w letniej wodzie z dodatkiem środka powierzchniowo-czynnego – Lanapexu. Ubytki uzupełniono masą celulozową, a brakujące karty pierwszej i ostatniej składki dołożono z przygotowanego i podbarwionego papieru czerpanego. Dwa arkusze tego samego papieru czerpanego wstawiono również w miejscu wydartych kart w bloku. Obecne na części kart zacieki usuwano miejscowo poprzez wymuszenie ich migracji po nawilżeniu fragmentu karty roztworem 4% wody utlenionej wprowadzanej w 1% roztworze MC nanoszonym półsuchym pędzlem. Kartę pozostawiano do swobodnego wyschnięcia na zmienianym podkładzie z ligniny, a następnie ponownie delikatnie nawilżano i prasowano pod obciążeniem z wymienianymi przekładkami z bibuły filtracyjnych. Znajdujące się w większości kart bloku nacięcia podklejono bibułkami japońskimi. Grzbiet książki po zdjęciu skórzanej okleiny oczyszczono z nadmiaru kleju glutynowego za pomocą żelu z 3% MC. Wszyto ponownie odłączone wcześniej składki. Uformowano grzbiet i utrwalono go przeklejając klejem króliczym. Przestrzenie pomiędzy związami wzmocniono paskami cienkiego płótna bawełnianego. Wszyto kapitałki na zachowanych rdzeniach. Do grzbietu dołączono woreczek konserwatorski, chroniący grzbiet skórzanej okleiny przed ewentualnymi spękaniem co było modyfikacją pierwotnej techniki uwarunkowaną troską o stan zachowania relikwów obleczenia na grzbiecie.

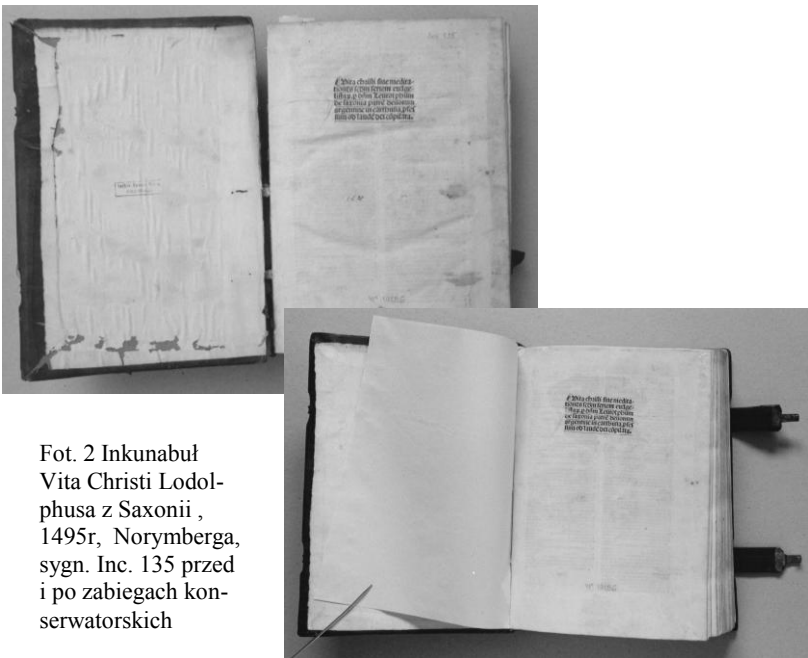
Konserwację oprawy rozpoczęto od odłączenia zachowanych mośiężnych okuć. Następnie z fragmentu okładziny przedniej zdjęto zachowane fragmenty wyklejki; nie zdecydowano się natomiast na zdjęcie fragmentów skózanego obleczenia. Zachowane elementy oprawy oczyszczono mechanicznie z powierzchniowych zabrudzeń. Fragmenty wyklejki umyto w wodzie z dodatkiem Lanapexu, uzupełniono masą celulozową i wzmocniono 1% MC. Brakujące fragmenty drewnianych okładzin uzupełniono przygotowanymi deskami. Deski oryginalne i ich uzupełnienia połączono za pomocą trzech kołków drewnianych. Ponadto na całej długości spoiny wprowadzo-

no klej Movilith. W zrekonstruowanych fragmentach wykonano nacięcia do umieszczenia elementów zapinek. Wewnętrzną stronę zachowanych fragmentów okładek drewnianych oczyszczono z kleju po czym wyrównano nierówności i drobne ubytki kitem akrylowym do drewna Ticcurilla. Ze względu na duże uszkodzenia warstwy licowej proces ten prowadzony był z wyjątkową ostrożnością. Z kolei wprowadzono w strukturę skóry emulsję silikonową. Zabieg ten znacznie poprawił „chwyt” zniszczonej skóry i ograniczył jej higroskopijność. Aby ograniczyć zjawisko pylenia się lica skóry wprowadzono również w jej strukturę polimer syntetyczny PLEXTOL B-500, w emulsji, w rozcieńczeniu 1:20 z wodą dejonizowaną. Następnie uzupełniono ubytki w skórze oryginalnej białą skórą cielącą o zbliżonym kolorze. Podważano delikatnie skórę oryginalną, fazowano delikatnie jej krawędzie i wsuwano pod nie fragmenty nowej skóry, również o sfazowanych krawędziach. Na zrekonstruowany grzbiet wklejono niewielki zachowany fragment oryginalnego grzbietu. Ponieważ po zdjęciu okuć mosiężnych odsłoniły się w narożnikach bardzo dobrze zachowane fragmenty tłoczeń oprawy podjęto decyzję o próbie ich rekonstrukcji. Dokładna analiza zachowanego rysunku tłoczeń pozwoliła ustalić kolejność powtarzanych elementów tłoków. Z zachowanych fragmentów wykonano odlewy kauczukowe, z których wykonano początkowo kolejny odlew kauczukowy negatywowy, po czym już pozytywowy odlew epoksydowy, który to posłużył już jako tłok. W ostatnim etapie skórę okładek w całości nawoskowano preparatem Lederbalsam i wypolerowano. Na wewnętrzną stronę okładek wklejono przygotowane, uzupełnione wyklejki.

Zachowane mosiężne okucia oczyszczono preparatem Duraglit. Zdecydowano się wykonać rekonstrukcje brakujących elementów mosiężnych. Po oczyszczeniu wykonano odlewy negatywowe dwóch elementów w masie PROGEL i dalej odlewy pozytywowe w wosku odlewniczym. Następnie po dopracowaniu i wykonaniu drobnych korekt odlano 4 brakujące elementy metodą „na wosk tracony”. Ponieważ z występujących pierwotnie w okuciach symboli czterech ewangelistów zachowały się jedynie trzy, w dwóch zrekonstruowanych okuciach pozostawiono w miejscu włączenia symbolu puste miejsca. W przypadku dotarcia w przyszłości do analogicznej opra-

wy możliwe będzie wykonanie rekonstrukcji samej plakietki zewnętrznej i dołączenie jej do okuć. Zrekonstruowane okucia a także zapięcia mosiężne dołączono do oprawy. Aby upodobnić je do zapieć oryginalnych powierzchnię ich spatynowano po czym zabezpieczono warstwą Paraloidu B-72 (10% roztwór acetonowy) i Cosmoloиду (10% roztwór w benzynie lakowej).

Inkunabuł Vita Christi Lodolphusa z Saxonii wydany 14 VIII 1495r w Norymberdze przez Antoniusa Kobergera, sygn. Inc. 135⁶. Druk na papierze czerpanym uzupełniony ręcznie dopisanymi rubrykami w kolorze czerwonym, oprawiony w oprawę organiczną z drewnianymi okładzinami i obleczeniem z brązowej, garbowanej roślinnie skóry bydlęcej, ślepo tłoczonej i miejscami złoconej. Wymiary kodeksu: 33cm x 22cm x 8,5cm.

Fot. 2 Inkunabuł Vita Christi Lodolphusa z Saxonii, 1495r, Norymberga, sygn. Inc. 135 przed i po zabiegach konserwatorskich

⁶ Szczegółowa dokumentacja formy, techniki wykonania i przebiegu prac konserwatorskich starodruku opisana jest w Dokumentacji prac konserwatorskich i restauratorskich, znajdującej się u właściciela obiektu i autorki artykułu. Prace konserwatorskie wykonano w 2000 r.

Blok księgi uległ zniszczeniom o różnym charakterze. Karty były zabrudzone w różnym stopniu, szczególnie w narożnikach. Pierwsze pięć kart oraz trzy ostatnie nosiły ślady działalności owadów. Wszystkie karty inkunabułu uległy zalaniu – powstał zaciek o intensywnej żółtej krawędzi w dolnej części marginesu. W obszarze zacieku na niektórych kartach widoczny był wzrost drobnoustrojów. W wyniku zawilgocenia naruszona została warstwa malarska niektórych rubryk przez co nastąpiło ich odbicie na sąsiednich stronach. Szycie bloku księgi w przeważającej części jest spójne. Obluzowaniu uległy tylko fragmenty sąsiadujące z górnym zwiędniętym przy przegubie. Zachowała się jedna – dolna – kapitałka.

Oprawa księgi uległa większym uszkodzeniom niż sam blok. Drewniane okładziny zachowały się w całości. Skóra obleczenia w dużym stopniu uległa zniszczeniom fizykochemicznym związanym z obniżeniem pH. W obecnych licznych przetarciach i ubytkach wyraźnie widoczne były zniszczenia strukturalne warstwy termostacyjnej. Włókna kolagenowe są skrócone, luźne, kruche i łamliwe, nie posiadają właściwej dla siebie zwięzłości i elastyczności. Zjawisko to jest typowym objawem kwasowej destrukcji skór roślinnie garbowanych. W części grzbietowej oprawy obecny był ubytek sięgający ok. 1/2 powierzchni grzbietu. Na frontowej części skórzanego obleczenia widoczne były sinawe przebarwienia – wzrost drobnoustrojów. Wyklejki należące do oprawy również uległy zniszczeniu. W części frontowej wyklejka posiadała ubytki spowodowane przez owady, żerujące szczególnie w miejscach nagromadzenia grubej warstwy kleju skrobiowego. Karta ta była ponadto silnie pofalowana, miejscami odspojona od deski, co jest świadectwem czasowego zawilgocenia starodruku. Z mosiężnych zapinek zachowały się zaczepy przymocowane do okładziny frontowej oraz jedna z klamer.

Prace konserwatorskie przeprowadzono na bloku, z którego wymontowano jedynie po jednej składce zewnętrznej i dwie składki ze środkowej części bloku ze względu na konieczność napraw kart przy grzbiecie. W trakcie prac konieczna okazała się wymiana jednego ze zwiędzów. Drewnianych okładzin nie odłączano od bloku dzięki czemu zachował się oryginalny sposób ich przywieszenia do bloku. Z okładzin nie zdejmowano również zachowanych fragmentów skórzanego obleczenia.

Wszystkie karty księgi oczyszczono mechanicznie. Ponieważ spoiwo czerwonych rubryk ulegało łatwo spęcznieniu, zabezpieczono je przed rozmywaniem Paraloidem B-72 w acetonie w stężeniu 2% (3 warstwy). Zacieki w kartach usuwano drogą wymuszonej migracji przez nawilżenie karty w bloku ok. 4% roztworem wody utlenionej rozpylonym przy użyciu aerografu, a następnie doprowadzenie do wyschnięcia karty pod lekkim obciążeniem z wymiennymi przekładkami z bibuły filtracyjnej. Następnie wykonano zabieg wzmacniania strukturalnego kart 1% roztworem MC podklejając jednocześnie drobne przedarcia bibułą japońską i uzupełniając ubytki odpowiednio dobraną i podbarwioną masą papierową. Grzbiet księgi oczyszczono z resztek kleju glutynowego. W trakcie prac stwierdzono, że górny związ jest bardzo osłabiony i konieczna jest jego wymiana. Przygotowano zatem dwa odcinki sznura konopnego podobnej grubości co sznury użyte do pozostałych związków. Osłabiony sznur oryginalny usunięto, a w zasadzie wykruszono, a następnie wszywano nowy związ starając się zachować jak najdłuższe fragmenty oryginalnych nici. Wymieniono jedynie odcinki nici pomiędzy związem nowym i następującym po nim oryginalnym. Końcówki rekonstruowanego związku wpuszczono w otwory w oprawie i zakołkowano tak jak inne zwiezy oryginalne. Grzbiet księgi utrwalono przeklejając 10% klejem króliczym. Przestrzenie pomiędzy związami wzmocniono paskami płótna bawełnianego. Brakującą kapitałkę zrekonstruowano. Do grzbietu dołączono ponadto woreczek konserwatorski, chroniący skórzany grzbiet przed dalszymi spękaniem.

Wyklejki odklejono od drewnianych okładzin, oczyszczono z kleju i wymyto, po czym uzupełniono ubytki masą celulozową i wzmocniono strukturalne za pomocą 1% roztworu MC.

Pergaminowe scyzury również odłączyły od oprawy i oczyszczono mechanicznie. W miejscu złożenia scyzury posiadały rozległe ubytki. Ponieważ te elementy oprawy pełnią rolę konstrukcyjną zdecydowano się zastosować do oprawy nowe scyzury wykonane z pergaminu.

Fot. 3 Inkunabuł Vita Christi Lodolphusa z Saxonii , 1495r,
Norymberga, sygn. Inc. 135 przed i po zabiegach konserwatorskich

Lico skóry oprawy oczyszczono mechanicznie, a następnie chemicznie emulsją do skór Renoskór Profesional. Ponieważ lico skóry wykazywało dość dobrą chłonność nanoszonych preparatów zdecydowano się wprowadzić środek buforujący (7,5% mleczan potasu) również od strony licowej. Można było dzięki temu uniknąć demontażu skóry z dobrze zachowanych i nie wymagających napraw drewnianych okładek. Ubytki w skórze uzupełniono odpowiednio dobrą skórą bydlęcą. Skórę oryginalnej oprawy wzdłuż krawędzi grzbietowej delikatnie podważono. Następnie przygotowany grzbietnik skórzany naklejono na grzbiet bloku wsuwając jego krawędzie pod skórę oryginalną. W przegubach oprawy zdecydowano się jeszcze dodać łatki ze skóry licowej naklejone na krawędzie skóry oryginalnej, aby w przyszłości uniknąć ewentualnego odspajania się granic ubytków. Scalenie kolorystyczne uzupełnień ze skórą oryginalną wykonano z pomocą farb akwarelowych i barwników do skóry. Warstwę złocień uzupełniono złotem mineralnym. Kolejnymi czynnościami było stopniowo wklejenie krawędzi pergaminowych scyzur, a następnie papierowych wyklejek. Ostatnią czynnością było nawoskowanie preparatem Lederbalsam i wypolerowanie skóry oprawy.

Mosiężne zaczepy zapinek oczyszczono preparatem Duraglit i zabezpieczono 10% roztworem Paraloidu B-72 i 10% roztworem Cosmoloidu. Do okładzin dołączono zrekonstruowane fragmenty mosiężnych zapinek. Aby upodobnić ich wygląd do oryginałów, na powierzchnię blach nałożono patynę przez zanurzenie ich w roztworze wielosiarczku potasu, a następnie w 3% roztworze HNO₃. Zrekonstruowane fragmenty zapinek mosiężnych zawieszono na paskach skóry bydłowej garbowanej roślinnie o szerokości odpowiadającej zachowanemu fragmentowi.

Atlas *THEATRUM ORBIS TERRARUM* Abrahama Orteliusa wydany w 1592 roku w Antwerpii (zgrupowane w nim mapy wydawane były od 1561 do 1592r, wymiary atlasu : 45,5 x 30 x 7cm)⁷. Jest to najbardziej cenione, wydanie *Theatrum* zwane *Additamentum IV*, zawierające obecnie 105 map z odwzorowaniem regionów świata oraz 26 map historycznych czyli tzw. *Parergon*. Każdą część otwiera miedziorytniczy frontispis. Na odwrociu map umieszczony został tekst z opisem regionu rozpoczęty ręcznie kolorowanym inicjałem.

Wszystkie mapy wykonane zostały bardzo precyzyjnie w technice miedziorytu, a następnie starannie ręcznie pokolorowane. Opisywany atlas jest szczególnie cenny ze względu na obecność oryginalnej warstwy barwnej, gdyż nie wszystkie egzemplarze tego wydania ją otrzymały⁸. Z oprawy zachowały się jedynie relikty skórzanego grzbietu przyklejone fragmentarycznie do grzbietu bloku.

Udziałem atlasu z całą pewnością były burzliwe dzieje. Okresowo przechowywany był w niestabilizowanych warunkach wilgotnościowo-temperaturowych, narażony na wysokie zawilgocenie i atak mikrobiologiczny. Utrata, w nieznanych okolicznościach, oprawy przyczyniła się znacznie do zintensyfikowania zniszczeń w początkowej i końcowej części bloku i ogromnego zanieczyszczenia. Szy-

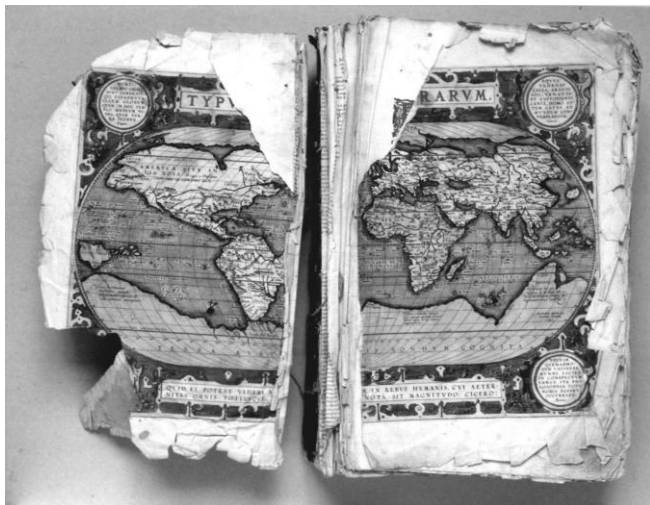
⁷ Szczegółowa dokumentacja formy, techniki wykonania i przebiegu prac konserwatorskich starodruku opisana jest w Dokumentacji prac konserwatorskich i restauratorskich, znajdującej się u właściciela obiektu i autorki artykułu. Prace konserwatorskie wykonano w 2003 r.

⁸ Egzemplarze opisane w katalogach I.C Koemann, *Atlantes Neerlandici*, tom III, Amsterdam, 1969, s. 53-55 oraz A.M. Mickowitz, L. Mikkavaara, T. Rantanen, *The Nordenskiöld Collection in the Helsinki University Library*, vol. 2, Stockholm, 1981, s. 120-123 nie są kolorowane.

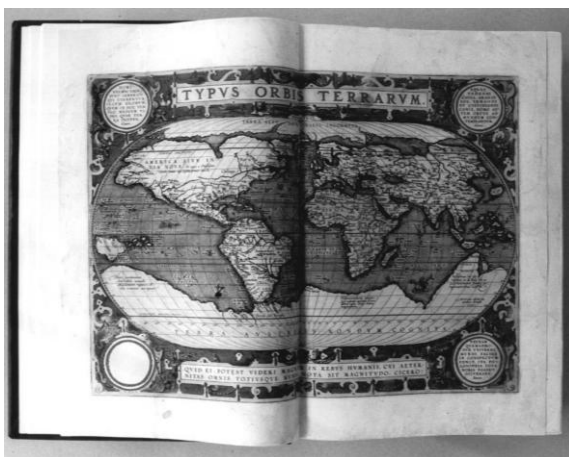
cie atlasu było rozluźnione, co spowodowało wysuwanie się z bloku krawędzi map i powstanie licznych przedarć i ubytków. W jednej z map ubytki sięgały niemal całych marginesów. Papier uległ także zniszczeniom fizykochemicznym, które przejawiały się w zażółceniu marginesów i w nierównomiernych przebarwieniach obecnych na odwrociach map. Część map uległa zalaniu, a w polu powstałych zacieków obecne były ślady działalności mikroorganizmów.

W mapach obecne było również zjawisko degradacji papieru spowodowanej obecnością grynszpanu – pigmentu miedziowego używanego często do kolorowania odwzorowań kartograficznych a powodującego katalityczną autooksydację papierowego podłoża. Ortelius szczególnie dbał o poziom wykonania swych wydawnictw, a mapy z jego oficyny zawsze posiadały warstwę izolującą z gumy arabskiej, położoną przed pokolorowaniem grynszpanem. Dlatego w większości map widoczne były stosunkowo niewielkie zmiany kolorystyczne pigmentu od strony verso, a na sąsiednich stronach pojawiły się słabe odbicia kontaktowe. Jednak w przypadku 8 map stwierdzono silne zmiany kolorystyczne od strony lica i odwrocia, intensywne odbicia kontaktowe na sąsiednich stronach oraz pęknięcia papieru na granicy obszarów pokrytych grynszpanem i wolnych od pigmentu. W przypadku map o daleko posuniętej degradacji spowodowanej przez grynszpan zaobserwowano również rozległy atak mikrobiologiczny – wzrost promieniowców – przejawiający się w licznych drobnych białych plamkach rozsianych na powierzchni papieru jak również na powierzchni pigmentów. Rozwój mikroorganizmów spowodował rozkład warstw izolacyjnych pomiędzy papierowym podłożem, a agresywnym pigmentem, a w konsekwencji jego degradację.

Innym powtarzającym się zniszczeniem, występującym w kilku mapach było uszkodzenie warstwy kolorystycznej. Została ona naniesiona na mocno przeklejony papier w bardzo wysokiej koncentracji spoiwa. Zawilgocone fragmenty uległy sklejeniu w złożonych w połowie arkuszach, a przy próbach ich ponownego otwierania papier uległ rozwarstwieniu – warstwa malarska wraz z cienką warstwą papieru pozostała na przeciwnej stronie.

Fot. 4 Atlas
Abrahama Orteliusa *THE-
ATRUM ORBIS
TERRARUM*,
Antwerpia, 1592
r. przed
i po zabiegach
konserwatorskich

Opisane zniszczenia, ich charakter i intensywność, wpłynęły na decyzję o przeprowadzeniu prac konserwatorskich z uwzględnieniem demontażu atlasu na pojedyncze mapy, a poprzerywane i osłabione szycie atlasu znacznie go ułatwiło. Oczywiście konieczna była rekonstrukcja utraconej oprawy atlasu.

Wszystkie mapy i karty oczyszczono mechanicznie. Ponieważ przewidywane prace konserwatorskie przewidywały stosowanie roztworów wodnych sprawdzono wrażliwość na działanie wody wszystkich pigmentów. Na silnie pęczniejące czerwienie i błękity założono izolację z jednej warstwy dyspersji polimeru akrylowego PLEXTOL B-500 przygotowanej w stosunku 1:20 z acetonem. Pozostałe pigmenty wykazywały zadowalającą odporność przy założeniu, że postępowanie w kolejnych zabiegach będzie bardzo ostrożne. Mapy poddano zabiegowi mycia w kąpeli statycznej w letniej wodzie. Każdą mapę umieszczano na nylonie, na tafli wody, licem do góry, a pod powierzchnię wody zanurzano jedynie marginesy. Stale kontrolowano zachowanie map w kąpeli i przesuwano stopniowo granicę zanurzenia, aby nie powstał zaciek. W ostatnim etapie kąpeli powoli wypuszczano wodę z kuwety, delikatnie odsączało wodę z marginesów i pozostawiano mapy do swobodnego wyschnięcia na filcu. Kąpiel spowodowała rozjaśnienie papieru i usunięcie większości zacieków. Nie zlikwidowała jednak zażółcenia marginesów map i nierównomiernych przebarwień na odwrociach i odbić fragmentów pokrytych grynszpanem z sąsiedniej karty. Odwrocie i marginesy rozjaśniano zatem za pomocą 3% KMnO_4 , neutralizowanego 1,5% $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_3$. Preparat wybielający nanoszono pędzlem na marginesy map i na ich odwrocia i utrzymywano przez czas ok. 1min. Dłuższy czas działania przewidywano jedynie na fragmenty z przebarwieniami spowodowanymi odbiciami kontaktowymi z pigmentem miedziowym. $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_3$ redukujący powstały w czasie bielenia MnO_2 nanoszono w okładach, aby ograniczyć migrację środka na barwne fragmenty lica map. Następnie mapy płukano w wodzie bieżącej przez 1h, starając się utrzymać je stale na powierzchni tafli wodnej, z zanurzonymi jedynie marginesami. Po zakończonym zabiegu mapy pozostawiano do swobodnego wyschnięcia na warstwie filcu. Kolejnym zabiegiem było wzmacnianie fragmentów pokrytych grynszpanem 1% MC zawierającą jony Mg. Zabieg połączono z uzupełnianiem ubytków podbarwioną masą celulozową i podklejeniem przedarc. Po wyschnięciu map fragmenty pokolorowane grynszpanem zabezpieczano dodatkowo 3% roztworem Paraloidu B-72 w acetonie. Roztwór nanoszono przy użyciu aerografu. Po tym

zabiegu mapy ponownie nawilżano i prasowano w prasie introligatorskiej pomiędzy tekturami higroskopijnymi.

Stan zachowania 8 map wymagał podjęcia decyzji o usunięciu zdegradowanej warstwy grynszpanu. Zabieg przeprowadzono z zastosowaniem cytrynianu trójamonowego w stężeniu 2%, w żelu z 1,5-2% CMC. Wykonano próby kompleksowania jonów Cu w różnych czasach, w celu ustalenia optymalnej efektywności procesu. Poziom zawartości jonów Cu sprawdzano przed i po zabiegu metodą spektralnej analizy emisyjnej. Efektywność przeprowadzonego procesu wynosiła ponad 90%. Jednocześnie stwierdzono, że poziom zawartości jonów Cu w próbce poddanej zabiegowi kompleksowania był niższy niż w próbce papieru pobranej z obszarów wolnych od pigmentów. Po zabiegu mapy płukano w zanurzeniu przez czas około 1h, po czym pozostawiono do swobodnego wyschnięcia na warstwie filcu. Następnie poddano je analogicznym zabiegom co pozostałe mapy. Fragmenty, z których usunięto grynszpan wzmocniono dodatkowo 5% Paraloidem B-72 w acetonie, po czym mapy ponownie delikatnie nawilżano i prasowano w prasie introligatorskiej. Aby zachować walory estetyczne map zdecydowano się na wykonanie rekonstrukcji zieleni jednak już nie z zastosowaniem grynszpanu lecz współczesnych, trwałych pigmentów syntetycznych.

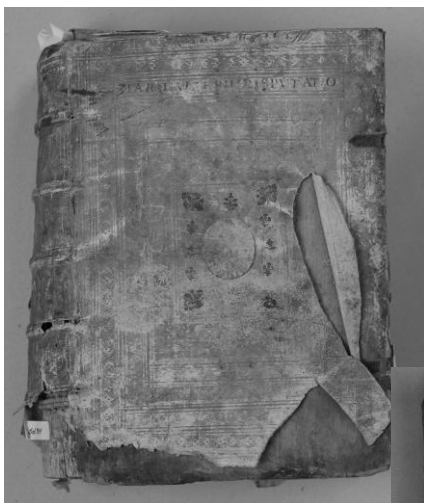
Mapy zawieszono ponownie na paskach montażowych i połączono w składki zgodnie z pierwotnym układem. Do bloku dołączono również wyklejki z papieru czerpanego, po czym zszyto według pierwotnego schematu.

Wykonano rekonstrukcję oprawy z okładzinami tekturowymi stosowanymi w tego typu wydawnictwach i z obleczeniem z brązowej skóry garbowanej roślinnie. Relikty obleczenia oryginalnego zachowane na grzbiecie wkomponowano w nowy grzbiet atlasu.

Stary druk *DISPUTATIONES Marii Alterii (TOMUS PRIMUS i TOMUS SECUNDUS)*, wydany w Rzymie w 1616r, sygn. Sd. 901 I i Sd. 901 II⁹. Druk na papierze ręcznie czerpanym. Każdy

⁹ Szczegółowa dokumentacja formy, techniki wykonania i przebiegu prac konserwatorskich starodruku opisana jest w Dokumentacji prac konserwatorskich i restaura-

z współprawnych tomów otwierają miedziorytnicze frontispisy. Oprawa składa się z drewnianych okładek obleczonych białą, garbowaną glinowo skórą bydlęcą z tłoczeniami fragmentarycznie złożonymi w polu zwierciadeł. Krawędzie księgi barwione na czerwono. Księgę zamykały mosiężne zapinki. Wymiary: 37,4 x 26,5 x 10,5 cm. Liczba kart: 720.

Fot. 5 Stary druk *DIS-
PUTATIONES Marii
Alterii*, Rzym, 1616r,
sygn. Sd. 901 I i Sd. 901
II. przed i po zabiegach
konserwatorskich

Starodruk uległ ogromnym zniszczeniom i bezwzględnie wymagał natychmiastowej i bardzo rozległej interwencji konserwatorskiej. Wskutek zalania i rozwoju mikroorganizmów klej utrwalający

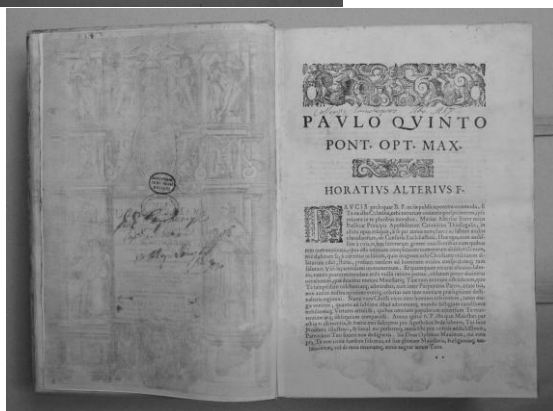
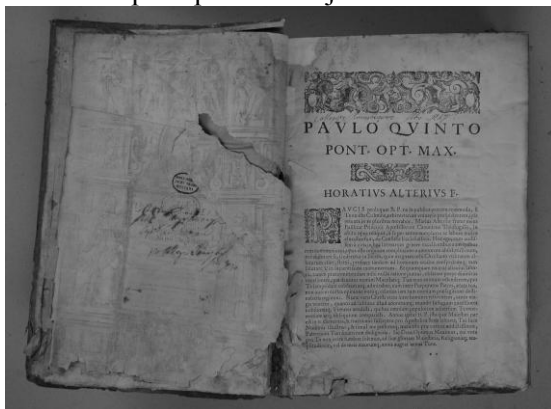
torskich, znajdującej się u właściciela obiektu i autorki artykułu. Prace wykonano w latach 2008-2009 r.

kształt grzbietu bloku stał się kruchy, składki przesuwały się względem siebie. Pergaminowe paski wzmacniające w międzywęzłach odkleiły się i pękły w przegubach. Odkleiła się również jedyna zachowana kapitałka, a płótno, na którym ją wyszyto, było osłabione i posiadało ubytki obejmujące około 1/5 powierzchni i uszkodzenia spowodowane działalnością owadów. Nici użyte do jej wyszycia w znacznym stopniu wyblakły. Nici szycia bloku praktycznie nie wykazywały żadnej wytrzymałości. Kruche i osłabione były również sznury konopnych związków.

Karty starodruku w ogromnym stopniu uległy zniszczeniom. Księga w przeszłości wielokrotnie uległa zalaniu, a jego obszar wyznaczony zaciekami o żółtym i jasnobrązowym kolorze był ogromny i obejmował nawet 90% powierzchni kart. Silnie zawilgocone obszary papieru zostały zaatakowane przez mikroorganizmy. Szczególnie intensywne zniszczenia występowały w polu dolnych marginesów kart. Włókna celulozowe w tych obszarach są skrócone na skutek oddziaływania enzymów celuloitycznych, kruche i w wielu miejscach uszkodzone. Na powierzchni papieru obecne były charakterystyczne naloty w rdzawym i czarnym kolorze oraz różnobarwne zaplamienia powstałe na skutek wydzielania egzopigmentów. Osłabiony papier uległ licznym zniszczeniom mechanicznym – powstały ubytki i przedarcia. W wielu miejscach rozkład papieru był tak dalece zaawansowany, że nastąpiła konsolidacja fragmentów kilku sąsiadujących w bloku kart; obecne są tzw. sklerocia.

W równie ogromnym stopniu zniszczeniom uległa oprawa starego druku. Drewniane okładziny uległy silnej deformacji. Na powierzchni drewna widoczne były ślady ataku mikrobiologicznego – różnokolorowe plamy i puszysty nalot, na krawędziach liczne uszkodzenia. Wyklejki były odspojone, z licznymi uszkodzeniami mechanicznymi i zaplamieniami. Skóra obleczenia była silnie zdegradowana – sztywna i pozbawiona pierwotnej elastyczności. Na skutek zawilgocenia niemal w całości odkleiła się od powierzchni okładzin, przytrzymywały ją jedynie pozostałości zapinek. Na silnie zabrudzonym występowały zaplamienia pochodzenia mikrobiologicznego. Obecne były rozległe ubytki. Rysunek tłoczeń stał się słabo widoczny - relief uległ spłaszczeniu. Fragmenty złożone i tłoczone pokryte są warstwą czarnych produktów korozji. Księgę zamykały pierwotnie mosiężne

zapinki, z których zachował się uszkodzony zaczep zapinki górnej i połowa zaczepu zapinki dolnej.

Fot. 6 Stary druk *DISPUTATIONES Marii Alterii*, Rzym, 1616r, sygn. Sd. 901 I i Sd. 901 II. przed i po zabiegach konserwatorskich

Opisane bardzo rozległe zniszczenia obecne we wszystkich elementach składowych książki warunkowały przeprowadzenie prac konserwatorskich po całkowitym demontażu bloku i oprawy. Zakładano, że zgodnie z etyką konserwatorską i troską o maksymalne zachowanie substancji zabytkowej do obiektu ponownie wrócą wszystkie ocalałe elementy. Jednak dokładna analiza stanu zachowania desek okładczy wykazała tak daleką ich degradację, że konieczna

była ich wymiana na nowe, wykonane wg formy oryginalnych. Do obiektu włączone natomiast zostały ocalałe fragmenty obleczenia. Szycie i sposób przywieszenia okładzin do bloku zrekonstruowano.

Ze względu na obecność rozległych zniszczeń mikrobiologicznych wykonano testy na zawartość ATP systemem HY-LITE® (Merck Sp.z o.o.) oraz fotografie mikroskopowe włókien celulozowych. Wyniki ATP wykazały konieczność dezynfekcji, którą wykonano w komorze niskociśnieniowej tlenkiem etylenu.

Zdemontowano z bloku elementy oprawy i rozdzielono blok na składki. Rozdzielenie wielu kart wymagało szczególnej uwagi ze względu na fragmentaryczne skonsolidowanie ich. Karty oczyszczano mechanicznie za pomocą pędzli, miękkich gumek i gąbek Wallmaster i Akapad. Tuszowe pieczętki zabezpieczono przed rozmywaniem 1% MC, 5% Paraloidem B-72 w Dowanolu oraz grafitem. Oczyszczanie chemiczne kart wykonano drogą kąpeli statycznej w letniej wodzie. Po 4 godz kąpeli granice rozległych zacieków uległy niemal całkowicie wypłukaniu, natomiast w niewielkim stopniu rozjaśniły się różnokolorowe przebarwienia w obszarach o wysokim stopniu zakażenia mikroorganizmami. Ponieważ stan włókien celulozowych w tych obszarach był katastrofalny zdecydowano się zrezygnować z prób ich rozjaśniania drogą bielenia.

Ubytki w kartach uzupełniono masą celulozową bawełnianą, podbarwioną do ogólnego tonu papieru. Osłabione obszary wzmacniano dodatkowo bibułą japońską, obustronnie. Papier wzmocniono strukturalnie całościowo poprzez nasycenie 1% MC. Uzupełnione karty lekko nawilżano i prasowano pod obciążeniem starając się zachować żeberkową fakturę papieru.

Karty po konserwacji połączono w składki, dołączono zachowane wyklejki i zrekonstruowane z papieru czerpanego karty ochronne i zszyto w blok z zachowaniem oryginalnego sposobu szycia na nowych sznurkowych zwięzach wykonanych na podstawie zniszczonych zwięzów oryginalnych. Grzbiet utrwalono przeklejając go 10% klejem króliczym. Do grzbietu dołączono ponadto woreczek konserwatorski, chroniący grzbiet osłabionego skórzanego obleczenia przed naprężeniami powstającymi przy otwieraniu oraz kapitałki – oryginalną (wcześniej oczyszczoną roztworem mydła Vulpex i wzmocnioną 1%MC) oraz zrekonstruowaną.

Podczas konserwacji oprawy rozdzielono jej elementy. Z drewnianych okładek zdjęto skórę obleczenia i wyklejki. W dużej mierze elementy te były już oddzielone na skutek silnego zawilgocenia w przeszłości. Drewniane okładziny, choć zachowały się w całości, były bardzo silnie zdeformowane i zdegradowane działaniem mikroorganizmów. Drewno było tak osłabione, że zdecydowano się wykonać nowe okładziny z drewna bukowego ściśle wg wzoru z okładek oryginalnych. Wykonano konserwację papierowych wyklejek analogicznie do konserwacji kart bloku. Lico zachowanego obleczenia z białej skóry oczyszczono mechanicznie oraz chemicznie pianą z mydła marsylskiego i pianką Foam Cleaner. Lekko nawilżoną skórę naprężono. Uzupełnienia rozległych ubytków wykonano z białej, garbowanej glinowo skóry bydlęcej. Nowe deski okładek przywieszono do bloku rekonstruując pierwotny sposób montażu. Obleczenie naciągnięto na okładziny i wklejono przygotowane wyklejki. Wykonano retusze scalające kolorystycznie skórę uzupełnień z obleczeniem oryginalnym. W ostatnim etapie skórę pokryto preparatem ochronnym Leather Protection Cream.

Zrekonstruowano brakujące elementy zapinek mosiężnych. Zachowany zaczep oryginalny oczyszczono preparatem Duraglit. Powierzchnię mosiądzu spatynowano wielosiarczkowym potasu i 3% HNO₃, nałożono inhibitor korozji – benzotriazol – i zabezpieczono warstwą Paraloidu B44 i Cosmoloidu.

Przedstawione przykłady realizacji pomimo różnej ingerencji uwzględniały podstawowy cel konserwacji jakim jest przedłużenie trwania zabytku przy pełnym poszanowaniu zawartych w nim treści i formy nadanej przez twórców. Mam nadzieję, że podmioty tych działań – zabytkowe księgi o wyjątkowych walorach artystycznych i kulturowych, otoczone troskliwą opieką długo będą ozdobą księgozbioru Biblioteki *Hosianum*.

IZABELA DAMULEWICZ¹

OCHRONA ZBIORÓW BIBLIOTECZNYCH NA PODSTAWIE PRAC KONSERWATORSKICH PRZEPROWADZONYCH W BIBLIOTECY SEMINARIUM DUCHOWNEGO „HOSIANUM” W OLSZTYNIE

W nawiązaniu do niedawnej rocznicy 70-lecia wybuchu II wojny światowej pragnę przypomnieć o stratach poniesionych przez Polskę również w zasobach zbiorów bibliotecznych. W wyniku wojny i okupacji niemieckiej utracono 70 % całego zasobu bibliotecznego, (tj. ponad 40 mln tomów), bezpowrotnie przepadło ponad 2 miliony jednostek zbiorów specjalnych. W obliczu tak wielkich strat, tak niewielu zachowanych dzieł, możemy uzmysłowić sobie wartość naszego dziedzictwa oraz odpowiedzialność jaka na nas spoczywa. W swojej praktyce konserwatorskiej często spotykam się z zapytaniem „czy ktoś to jeszcze czyta, czy ktoś w ogóle zagląda do tych książek?” Zbyt mała wciąż jest świadomość, iż zabytkowa książka to nie tylko nośnik informacji – świadek rozwoju myśli intelektualnej różnych dziedzin nauki, to także historia druku, historia rzemiosła introligatorskiego, piękne miniatury, ryciny, to także autografy – rękopisy. To również nie pojedyncza książka, ale całe kolekcje, zbiory – małe biblioteki które są świadectwem tradycji – myśli intelektualnej danego miejsca, społeczności.

Ochrona i konserwacja zbiorów bibliotecznych jest stosunkowo młodą dziedziną. Pierwsze badania związane z oceną stanu zacho-

¹ Konserwator dzieł sztuki, absolwentka Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

wania, trwałością zbiorów oraz identyfikacją czynników wpływających na destrukcję papieru przeprowadzono w latach 60-tych. Dziś wiemy, że zagrożeniem dla trwałości zbiorów są czynniki działające z zewnątrz:

- skażenie atmosfery zarówno chemiczne jak i mikrobiologiczne,
- światło, zwłaszcza w zakresie promieniowania ultrafioletowego,
- zmienna temperatura i wilgotność względna powietrza panującego w magazynach.

Innego typu zagrożenia stwarzają tzw. czynniki wewnętrzne, wynikające z samego procesu produkcji, składu włóknistego papieru, materiałów wykorzystywanych w oprawach, atramentów, tuszy. To również zagrożenia spowodowane nieumiejętnym i nieostrożnym korzystaniem z zasobów bibliotecznych oraz niefachowe reperacje książek (taśmy, materiały nieodwracalne, nieuzasadnione zmiany w obiektach zabytkowych). Odpowiedzią na wszystkie z wymienionych zagrożeń jest więc konserwacja, konserwacja...ale jaka ? Tak jak i w innych dziedzinach również w konserwacji panują tendencje, kierunki nawet mody. Powstają nowe idee, a w związku z tym i nowe określenia, sformułowania. Chciałabym więc przybliżyć, usystematyzować pojęcia związane z metodami zabezpieczania zbiorów bibliotecznych.

Prace z którymi najczęściej kojarzone są realizacje konserwatorskie to **konserwacja tradycyjna – artystyczna** (renowacja). Jest to konserwacja aktywna, związana z bezpośrednią ingerencją w strukturę obiektu. Poddawane są niej zabytkowe zbiory, cymelia, kodeksy rękopiśmienne czy też starodruki, którym przewracane są ich walory ekspozycyjne i użytkowe. Częstokroć założeniem tych prac jest przywrócenie obiektom ich pierwotnego wyglądu ich „dawnej świetności”. W ostatnich latach coraz większą uwagę przywiązuje się do zachowania materii zabytkowej ze szczególnym uwzględnieniem wartości oryginału w jego niezmienionej – nienaruszonej formie. W pracach konserwatorskich uwzględnia się więc ten szczególny wyraz „obiekty z patyną” który zawiera w sobie wiek zabytku, jego historię. Wynikiem tego też, jest mająca coraz więcej zwolenników **konserwacja zachowawcza**. Ogranicza ona ingerencję w zabytkową materię do niezbędnego minimum. Zabiegi konserwatorskie mają na

celu przede wszystkim powstrzymanie postępującej destrukcji obiektu oraz wzmocnienie osłabionych materiałów.

Tendencją odzwierciedlającą w konserwacji popularną w różnych dziedzinach prewencję jest „profilaktyka konserwatorska”. **Konserwacja prewencyjna (zapobiegawcza, profilaktyczna)** zgodnie z hasłem „lepiej zapobiegać niż leczyć” – obejmuje zintegrowane działania profilaktyczne mające na celu zapobieganie zagrożeniom na jakie narażone są obiekty przechowywane w bibliotekach. Konserwacja ta realizowana jest poprzez działania profilaktyczne uwzględniające cały zespół, cały księgozbiór jednocześnie. Jak wiemy, to właśnie warunki przechowywania zbiorów są najważniejszym czynnikiem wpływającym na ich stan zachowania. Konserwacja prewencyjna uwzględnia więc:

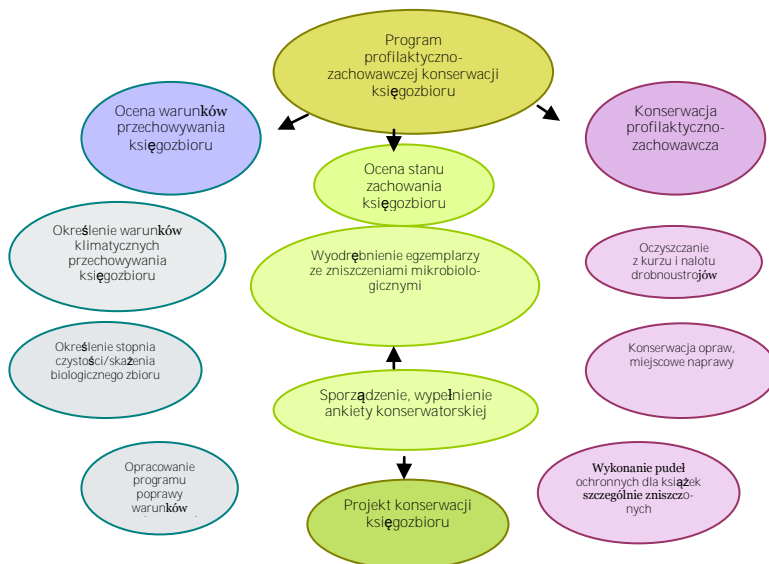
- utrzymanie w magazynach stabilnej temperatury i wilgotności względnej (16-18 C 40-50%),
- kontrolowanie, poziomu zanieczyszczeń chemicznych i mikrobiologicznych w magazynach,
- utrzymywanie czystości w magazynach (systematyczne odkurzanie i przeglądanie zbiorów),
- udostępnianie zbiorów poprzez formy zastępcze, mikrofilmy, CD-ROM i inne,
- maksymalne ograniczenie oświetlenia.

Podczas wymieniania różnorodnych działań konserwatorskich wspomnieć należy również o **konserwacji masowej** dotyczącej odkwaszania księgozbiorów XIX-XX wiecznych, wynikającego z problematyki „kwaśnego papieru”.

Pierwsze prace prowadzone w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” Metropolii Warmińskiej w Olsztynie były programem pilotażowym konserwacji profilaktyczno-zachowawczej opracowanym dla zbiorów bibliotecznych, przez dr Halinę Rosę oraz mgr Izabelę Damulewicz. Program ten łączy w sobie elementy konserwacji zapobiegawczej i zachowawczej. Nadrzędnym celem projektu jest poprawienie stanu zachowania oraz ochrona cennego księgozbioru poprzez trzy zasadnicze punkty działania:

- przystosowanie magazynu do przechowywania księgozbioru,
- inwentaryzacja konserwatorska umożliwiająca ocenę stanu zachowania zbioru,

– działania konserwatorskie przeprowadzane na poszczególnych woluminach,
Program działania ilustruje poniższy schemat:

Realizacja prac połączona była z przenosinami zabytkowego księgozbioru do nowego pomieszczenia magazynowego. Pierwszym elementem projektu było przystosowanie nowego magazynu do przechowywania zabytkowych książek. Podejmowane działania miały na celu stworzenie optymalnych i stabilnych warunków klimatycznych. Zasadniczymi elementami było ustabilizowanie parametrów temperatury i wilgotności względnej, kontrola oświetlenia, sprawdzenie systemów wentylacyjnych oraz określenie czystości mikrobiologicznej pomieszczenia. Działania te poprzedzały badania warunków klimatycznych panujących w danym pomieszczeniu na przestrzeni kolejnych pór roku. Czynnikiem, który w znacznym stopniu wpłynął na ujednocnienie warunków klimatycznych było obniżenie temperatury w sezonie grzewczym poprzez zakręcenie grzejników oraz izolację wszystkich rur znajdujących się w pomieszcze-

niu magazynowym. Osobnym wymogiem było również zasłonięcie okien w celu zlikwidowania bezpośredniego padania promieni słonecznych na zbiory. W celu zoptymalizowania współczynnika wilgotności względnej zakupiono również specjalistyczny nawilżacz. Przed wprowadzeniem konserwowanego księgozbioru do nowych pomieszczeń, wykonywano również dezynfekcję pomieszczeń magazynowych za pomocą preparatów bakterio i grzybobójczych do dezynfekcji powierzchni.

Ważnym elementem prac była ogólna jak i szczegółowa ocena stanu zachowania i zniszczeń książek. Wypełniana dla każdego z woluminów ankieta konserwatorska uwzględnia krótką charakterystykę techniki wykonania obiektu oraz część obejmującą zniszczenia poszczególnych elementów książki. Za pomocą trzystopniowej numeracji oznaczony został stopień zniszczenia danego elementu (np. grzbiet – 2) lub stopień występowania danego zniszczenia (zalania – 3). Dzięki takiemu opracowaniu zbioru uzyskaliśmy czytelne dane do analizy stanu zachowania poszczególnych starodruków jak i całości kolekcji. Badania te pozwalały na wyodrębnienie oraz dezynfekcję obiektów zakażonych mikrobiologicznie. Inwentaryzacja konserwatorska pozwoliła także na przygotowanie długofalowego programu prac konserwatorskich dla danego zbioru. Jest to szczególnie cenne w przypadku bibliotek, gdzie wybór obiektów do konserwacji jednostkowej jest często przypadkowy i odbywa się według klucza jakim jest widoczny z półki zniszczony grzbiet książki. Nie do przecenienia jest również fakt iż realizowana w formie ankiety inwentaryzacja konserwatorska jest cennym źródłem nie tylko stanu zachowania zbioru – poszczególnych woluminów, lecz stanowi również swoistą identyfikację samego zbioru – występujących typów opraw, zdobień itp. Często biblioteki nie posiadają katalogów czy też inwentarzy, ankieta konserwatorska staje się więc jedynym spisem danego zbioru.

W ramach realizowanego projektu wykonywano także konserwację zachowawczą księgozbioru. Zakres działań przeprowadzanych na księgozbiorze obejmował oczyszczanie – odkurzenie książek. Całość zbioru poddana została w ten sposób tzw. dezynfekcji pasywnej. Oprawy woluminów dokładnie oczyszczono z wykorzystaniem gum, kostek typu wallmaster oraz wishab. Kolejnym etapem prac było zabezpieczanie zabytkowych opraw przy pomocy odpowiednich

emulsji konserwatorskich. Osobnym elementem prac były również miejscowe naprawy. Zakres tych zabiegów był różnorodny – główną zasadą było jednak zabezpieczenie obiektów przed dalszymi zniszczeniami. Prace obejmowały sklejanie przedarcie pęknięć, jak również uzupełnianie uszkodzonych kart, oraz uszkodzonych opraw książek. Dla woluminów szczególnie zniszczonych wykonywano pudła ochronne.

Pierwsze prace w Seminarium Duchownym „Hosianum” w Olsztynie rozpoczęto w 2000 roku². Obejmowały one konserwację zachowawczą zbioru 317 inkunabułów. Realizacja ta opisana jest szczegółowo w 8 Notesie Konserwatorskim³. Program kontynuowany jest rokrocznie w Bibliotece „Hosianum”. Kolejne półki ze starodrukami po wypełnieniu ankiety konserwatorskiej, oczyszczeniu, nałuszczeniu i nawoskowaniu opraw przenoszone są do nowego - przystosowanego magazynu. W pierwszej realizacji nie wykonywano napraw, obecnie program poszerzony został o miejscowe naprawy przeprowadzane na bloku książki. Do 2009 roku pracom tym poddano około 3 tys. woluminów. Jest to przykład działań, gdzie planowy program konserwacji profilaktyczno-zachowawczej danego księgozbioru realizowany jest sukcesywnie, w zależności od możliwości finansowych biblioteki. Zaznaczyć należy fakt iż równoległe z opisanym projektem konserwacji profilaktyczno-zachowawczej wykonywane są również pełne konserwacje obiektów wyłonionych dzięki inwentaryzacji konserwatorskiej.

Jak wiemy, biblioteki seminaryjne, klasztorne, czy też archiwa diecezjalne to często cenne, a nawet bezcenne kolekcje naszego dziedzictwa narodowego. Nie posiadają one swych pracowni konserwatorskich, a nadzór konserwatora nad tymi zbiorami jest sporadyczny. Realizacje konserwatorskie w nich przeprowadzane ograniczają się jedynie do renowacji pojedynczych woluminów. Nie trudno więc wyobrazić sobie potrzeby tych zbiorów zarówno w zakresie konserwacji jak i szeroko rozumianej profilaktyki konserwatorskiej.

² Program ten realizowany był w ramach działalności Toruńskiego Stowarzyszenia dla Ratowania Książek i Archiwaliów po Powodzi.

³ Rosa, Halina; Damulewicz, Izabela (2004). Konserwacja zapobiegawcza zbioru inkunabułów i starych druków Biblioteki Wyższego seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie. *SOS dla zbiorów. Notes Konserwatorski 8*, s. 93-104.

Odpowiedzią na potrzeby tych „nietkniętych” księgozbiorów wydaje się być opisany powyżej program W odróżnieniu od klasycznych realizacji, w których pochylamy się nad pojedynczym obiektem, tutaj podmiotem działań jest cała kolekcja, łącznie z magazynem oraz systemem w którym funkcjonuje dana biblioteka. Podkreślić należy, iż takie opracowanie księgozbioru minimalizując potrzebę dodatkowych działań przy poszczególnych obiektach jest przez to skutecznym i oszczędnym sposobem ochrony zabytkowych zbiorów bibliotecznych.

AGNIESZKA CIESIELSKA¹,
KATARZYNA WAWRZYNIAK-ŁUKASZEWICZ²

PLANOWANA KONSERWACJA DZIEŁA
LUDOLPHUSA DE SAXONIA Z 1495 ROKU
„MEDITATIONES VITA CHRISTI”
ZE ZBIORÓW BIBLIOTEKI ZGROMADZENIA KSIĘŻY
MISJONARZY W KRAKOWIE

W XIII wieku pojawił się w Europie nurt religijności prywatnej. W praktykowaniu wiary posługiwali się osobistymi obrazami dewocyjnymi, zarówno zakonnicy, jaki i ludzie świeccy. Nurt ten propagowali dominikanie i franciszkanie. Pobożnym rozważaniom i modlitwie wierni oddawali się według wskazówek zawartych w poradnikach religijnych, które przybliżały im świętych i Chrystusa – człowieka. Była to literatura naówczas popularna, dzięki czemu wątki te mogły dotrzeć do szerszych kręgów wiernych. Pełne barwnych i anegdotycznych szczegółów, przyjemne w czytaniu i pozwalające się identyfikować z ludzkimi aspektami Marii i Chrystusa, teksty te zyskały ogromne znaczenie w średniowiecznej sztuce i religijności.

Najsłynniejszym z nich, bardzo popularnym wśród osób świeckich były „Meditationes” Pseudo-Bonawentury, opisujące życie i cierpienia Jezusa. Późniejsze dzieło z tego nurtu – „Vita Christi” Ludolpha z Saxonii jest znacznie bardziej rozbudowane, stanowi

¹ Konserwator dzieł sztuki w specjalności Konserwacja Papieru i Skóry, Pracownia Konserwatorska we Włocławku.

² Konserwator dzieł sztuki w specjalności Konserwacja Papieru i Skóry, Pracownia Konserwatorska w Gostyniu.

wyczerpującą biografię Jezusa, poczynawszy od genealogii, poprzez cierpienia, aż do jego śmierci.

O życiu Ludolpha z Saxonii wiemy niewiele. Urodził się około 1295 roku w diecezji kolońskiej lub mogunckiej. Mając 18 lat wstąpił do zakonu dominikanów w Moguncji lub w Kolonii. Przebywał w zakonie kaznodziejskim 26, a według innych autorów 30 lat. Odznaczał się tam wielką pobożnością, w a nauce czynił duże postępy. Kształcił się w szkole ascetycznej znanych mistyków dominikańskich Jana Taulera i Henryka Suza. Pragnąc jednak większej jeszcze możliwości do rozważania Rzeczy Bożych, opuścił w roku 1340 dominikanów i rozpoczął nowicjat u kartuzów w Strassburgu. Po ukończeniu go został przeorem w Koblencji. Na stanowisku przełożonego nie czuł się jednak dobrze. Nie wstąpił bowiem do kartuzów celem sprawowania władzy nad współbraćmi, tylko po to, by w ciszy i skupieniu rozważać prawdy wieczne. Dlatego zrzekł się przełożenia, opuścił Koblencję i przeniósł się do klasztoru w Strassburgu. W tym konwencie – jak podają kroniki ukończył życie w roku 1377. Umarł jako 80-letni starzec w opinii świętości. Nigdy jednak nie czczono go kultem publicznym. Wybił się ponad innych braci zakonnych nie tylko przez święte życie, ale również przez znakomite dzieła jakie zostawił potomnym. „*Vita Christi sive meditations secundum seriem evangelistarum*” jest najważniejszym spośród nich. Ludolph z Saxonii poprzez to dzieło wywarł wpływ na kształt duchowości kartuzjańskiej, *devotio moderna*, a także na duchowość Franciszka z Osuny, Franciszka Salezego, Ignacego Loyoli, Teresy Wielkiej, Jana od Krzyża, Bernardyna ze Sieny i Alfonsa Marii de Liguoriego³.

Przeszło sześć wieków minęło od czasu napisania „*Vita Christi*”, a prawie nic dotychczas nie straciło na swojej wartości, nadal pozostało jednym z najlepszych komentarzy do Pisma Świętego. O jego popularności świadczy liczba wydań i przekładów. Od pierwszego wydania drukiem w roku 1474 w Strassburgu, aż do wydania w Paryżu w roku 1880 było 88 wydań. Przekładano je na niemal wszystkie języki euro-

³ Misiurek, Jerzy (2006). *Ludolf z Saksonii*. [W:] *Encyklopedia Katolicka*. T. 11. (2006). Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, k. 132-133.

pejskie. Na język polski nie przełożono. Istnieje jednak jego polskie wydanie, w oryginale, drukowane w Poznaniu w roku 1750⁴.

Treścią dzieła „Vita Christi sive meditationes secundum seriem evangelistarum” są medytacje o tajemnicach życia Chrystusa adresowane do wszystkich chrześcijan. Ludolph pisząc to dzieło czerpał z tekstów ojców Kościoła i autorów średniowiecza, głównie świętego Augustyna, Hieronima, Ambrożego, Jana Chryzostoma, Tomasza z Akwinu, Anzelma z Cantenburry, Bernarda z Clairvaux, Aelreda, Eadmera i Egberta z Schönau. Dzieło składa się z dwóch części – część pierwsza posiada 92 rozdziały, druga – 89. Każdy rozdział rozpoczyna się tytułem, po czym następuje coś w rodzaju osnowy, lub rozmyślenia. W osnowie rozwija autor, trzymając się ściśle ewangelii, to o czym traktuje tytuł danego rozdziału. Każdy rozdział kończy modlitwą, która jest jakby skrótem tego, o czym autor mówił w osnowie⁵.

Dzieło miało ogromny wpływ na religijność i sztukę swoich czasów. Było między innymi inspiracją dla słynnych fresków Giotta z kaplicy Scrovegni. Dzięki niemu rozwinął się kult wizerunku Chrystusa odbitego na chuście św. Weroniki. Wątki z „Vita Christi” miały wpływ na kształtowanie ikonografii. Przykładem może być „Zdjęcie z krzyża” Rogera van der Weyden.

Przedmiotem konserwacji będzie egzemplarz znajdujący się w zbiorach Biblioteki Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie. Wydany był w 1495 roku w Norymberdze, w drukarni Antoniego Kobergera. Ma wymiary in folio, wydrukowany jest jedną z odmian pisma gotyckiego, tzw. rotundą. Karty są nieliczbowane. Tekst pisany jest w dwóch kolumnach. Inicjały wszystkich rozdziałów i modlitw są ręcznie pisane. Inicjał pierwszego rozdziału jest bogatszy, wykonany czerwoną, niebieską, zieloną i żółtą farbą. Omawiany egzemplarz jest przedmiotem opracowania autorstwa Pawła Sochy pt. „Vita Christi Ludolpha z Saxonii”⁶. Artykuł zawiera enigmatyczny opis stanu zachowania księgi z tamtego czasu – ...*oprawny jest w karton powleczo-*

⁴ Socha, Paweł (1956). Vita Christi Ludolfa z Saksonii. *Meteor* R. 32, nr 1, s. 7.

⁵ Misiurek, Jerzy (2006). *Ludolf ...*, k. 132.

⁶ Socha, Paweł (1956). Vita..., s. 5-12. Dokładny tytuł w tym wydaniu brzmi: *Vita Christi sive meditationes secundum seriem Evangelistarum per Dominum Leutolphum de Saxoniam patrem de votum Argentine in Carthusia professum ob laudem Dei compilata*.

ny białym pergaminem, bez ozdób. Niektóre karty egzemplarza są nadniszczone, chociaż na ogół kodeks jest dobrze zachowany...⁷

Stan zachowania

Blok książki jest drastycznie zdeformowany. Od strony krawędzi kart blok jest kilkakrotnie grubszy niż w grzbiecie. Przyczyną tego jest niewłaściwa konserwacja przeprowadzona prawdopodobnie w latach 60-tych XX wieku.

Fot 1 Blok książki po niewłaściwej konserwacji

Od strony krawędzi, na różnej powierzchni karty zostały obustronnie oklejone laminatem z celofanu. Dołożenie takiej ilości warstw spowodowało jednostronne zwielokrotnienie grubości. Znajdujące się między warwami folii karty są mocno pofalowane, co dodatkowo zwiększa deformację bloku. Warstwy celofanu sklejają się między sobą, co uniemożliwia swobodne kartkowanie księgi. W plastikowych koszulkach nałożonych na karty inkunabułu powstaje specyficzny mikroklimat sprzyjający wzrostowi drobnoustrojów. Bardzo możliwe, że omawiana konserwacja nie została poprzedzona dezynfekcją i przyczyniła się do zniszczenia kart inkunabułu.

Metoda laminowania, polegająca na wprasowywaniu pod ciśnieniem i w temperaturze ponad 100°C papieru między dwie folie została krytycznie oceniona na kartach *Encyklopedii Wiedzy o Książce*⁸.

⁷ Tamże, s. 8.

⁸ *Konserwacja zbiorów bibliotecznych* (1971). [W:] Birkenmajer, Aleksander; Kocowski, Bronisław; Trzynałdowski, Jerzy red. (1972). *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, k. 1200.

Obecny stan zachowania stradomskiego inkunabułu jest potwierdzeniem, iż laminowanie jest z gruntu niewłaściwe.

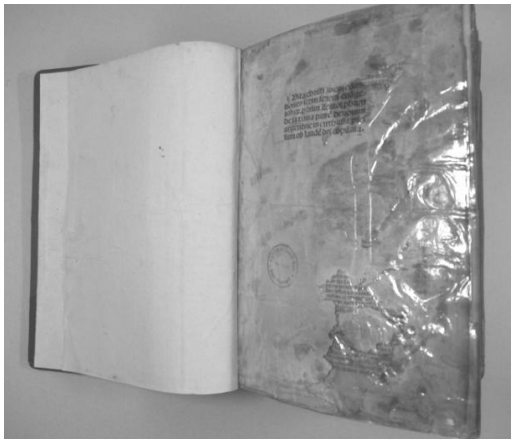
Fot 2 Karty książki po niewłaściwej konserwacji

Podczas prac w latach 60. całkowicie została wymieniona oprawa inkunabułu. Obecna oprawa nie zachowuje techniki ani stylu epoki. Zastosowano kwaśne materiały, szkodliwie oddziałujące na zabytkowe wnętrze. Ponadto oprawa ta nie posiada żadnej wartości artystycznej.

Założenia konserwatorskie

Bezdyskusyjna jest konieczność przeprowadzenia pełnej konserwacji. W obecnym stanie, swoją dziwną formą zwraca uwagę nawet osób nie zajmujących się zawodowo dawną książką. Konserwacja obejmować będzie dwa najważniejsze etapy – ratowanie kart oraz rekonstrukcję historycznej formy oprawy.

Konieczne będzie opracowanie metody bezpiecznego usuwania folii z powierzchni papieru. W literaturze konserwatorskiej nie ma informacji omawiających ten problem. Laminowanie było powszechnie stosowane i w zbiorach archiwów oraz bibliotek jest wiele obiektów „zakonserwowanych” tą metodą. Opublikowanie wyników podejmowanej właśnie konserwacji ułatwi pracę innym konserwatorom papieru.

Fot 3 Karty książki po niewłaściwej konserwacji

Drugim problemem konserwatorskim będzie rozstrzygnięcie kwestii oprawy. We wspomnianym wcześniej artykule Pawła Sochy znajduje się jej krótki opis – pergamin bez ozdób na tekturowych okładzinach. Jest to cenna informacja dla historii obiektu, jednak nie rozwiązuje tego problemu. Taka forma oprawy jest charakterystyczna dla czasów późniejszych, od XVII wieku. Wynika z tego, że zabytek stradomski posiadał pierwotnie inną oprawę. Dokonana zostanie analiza porównawcza z egzemplarzami „Meditationes de vita Christi” z tego samego wydania zachowanymi w zbiorach polskich. Być może w części grzbietowej książki zachowały się szczątki, które dadzą odpowiedź jakie materiały zastosowano przy pierwotnej oprawie. Połączenie wyników analizy porównawczej i badań technologicznych zadecyduje o koncepcji oprawy. Nie ulega kwestii, że obecna oprawa nie może pozostać. Odtworzenie charakteru i stylu oprawy z końca XV wieku przywróci właściwy walor estetyczny i artystyczny bezcennemu zabytkowi.

Przeprowadzenie pełnej konserwacji dzieła jest niezbędne. Pozostawienie obiektu w dotychczasowym stanie będzie powodować bardzo szybką dalszą destrukcję, mimo zapewnienia właściwych warunków przechowywania.

ELŻBIETA OSZAJCA¹

KONSERWACJA RĘKOPISU
„MSZAŁ Z KRAŚNIKA” (OK. 1400 R.),
INKUNABUŁÓW I STARODRUKÓW
ZE ZBIORÓW BIBLIOTEKI METROPOLITALNEGO
SEMINARIUM DUCHOWNEGO W LUBLINIE

W marcu 2009 r. dzięki staraniom i pełnemu zaangażowaniu swoich sił i talentów ks. Rektora dr Tadeusza Kądziołki, Biblioteka Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie podjęła prace w ramach projektu mającego na celu konserwację i ochronę zbiorów biblioteki. Prace te zostały zrealizowane przez konserwatorów państwa Jolantę i Ryszarda Orysiak oraz Ewę Jodłowską. **Zadanie zostało dofinansowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach Programu Operacyjnego „Dziedzictwo Kulturowe”, priorytet 2 „Rozwój instytucji muzealnych”.** Interesujące nas obiekty poddane konserwacji zwrócono w grudniu 2009.

Biblioteka Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie istnieje od roku 1714, służy swoim księgozbiorem kapłanom i kandydatom do kapłaństwa, studentom uczelni Lublina i Polski oraz pracownikom naukowym z kraju i zagranicy. Głównym celem biblioteki jest udostępnianie informacji i materiałów bibliotecznych wszystkim czytelnikom. Od roku 1997 prowadzony jest proces komputeryzacji biblioteki. Obok wprowadzania nowoczesnych technologii troszczymy się także o zbiory dawne. Księgozbiór Biblioteki obejmuje ok. 120 tysięcy tytułów. Liczba ta zawiera: **rękopisy (XV-**

¹ Metropolitalne Seminarium Duchowne w Lublinie – Biblioteka.

XIX w.), inkunabuły, starodruki (XVI-XVIII w.), książki wydane po 1801 r., czasopisma oraz inne wydawnictwa informacyjne.

Księgozbiór dzieł dawnych będący w posiadaniu Biblioteki Seminarium Duchownego w Lublinie był gromadzony od początku jej istnienia. Do roku 1864 czynili to Księża Misjonarze (założyciele seminarium diecezjalnego) a następnie księża diecezjalni. Liczna grupa dzieł dawnych została sprowadzona do biblioteki po kasacie klasztorów w 1864 r. Rękopisy, inkunabuły i starodruki są nie tylko dobrem archidiecezji lubelskiej ale również majątkiem narodowym i świadectwem kultury polskiej w ciągu wielu stuleci.

Decydując o wyborze zabytków przeznaczonych do konserwacji w ramach tego projektu, kierowano się przede wszystkim złym stanem zachowania obiektów wynikającym z wielu szkodliwych czynników, które niekorzystnie wpłynęły na blok (pergamin, papier) oraz na ich oprawy (drewno pokryte skórą lub półskórek). Wytypowany zbiór zabytkowych obiektów zawiera 1 kodeks rękopiśmienny, inkunabuły i starodruki (7 egzemplarzy). Są to zabytki wysokiej klasy artystycznej i historycznej.

Zanim przystąpiono do konserwacji dokonano oceny stanu zachowania i określono przyczyny zniszczenia poszczególnych obiektów².

Wszystkie obiekty z opracowanej grupy były bardzo brudne i zakurzone, wynikało to z procesu starzenia się materiałów i szkodliwe-go działania czynników zewnętrznych. Zabrudzenia skoncentrowane były na górnych krawędziach bloków, na okładkach, pierwszych i ostatnich kartach i przy grzbiecie. Na stan zachowania obiektów wpłynęły głównie czynniki fizyko-chemiczne tj.: nieodpowiednia temperatura, światło, wilgoć, pyły, zanieczyszczenia, skażenia. Częstym rodzajem zniszczenia były także zacieki będące skutkiem zala-

² Stan zachowania, przyczyny zniszczenia woluminów i przebieg konserwacji został opracowany w oparciu o dokumentację konserwatorską pt. „Dokumentacja konserwatorska Rękopisu; Rkps 1; czterech inkunabułów: Sygnatura ; 10 [9,11], 31 [29,16.2442 ; 16.2443], 110, 199, Trzech opraw inkunabułów: Sygnatura ; 150, 161, 118 [119,120] z Biblioteki Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie” przygotowana przez konserwatorów: Jolanę i Ryszarda Orysiak oraz Ewę Jodłowską w roku 2009.

nia, zamoczenia i niekontrolowanego wysychania. To z kolei spowodowało, iż blok książki stawał się silnie zdeformowany i osłabiony, z licznymi plamami. Kolejnymi niekorzystnymi czynnikami były czynniki mikrobiologiczne (pleśnie, grzyby, bakterie). Rozwój drobnoustrojów widoczny był w postaci różnobarwnych zaplamień i przebarwień oraz osłabienia papieru. Zniszczenia biologiczne koncentrowały się przy okładkach, w narożnikach, przy grzbiecie. Największe zagrożenie i niebezpieczeństwo stanowią czynniki mechaniczne, które najbardziej niszczą książki. Należą do nich kilkakrotne przenoszenie księgozbioru³, częstotliwość używania, zabrudzenia i uszkodzenia, które niszczą papier. Zniszczenia te występowały w całości, a zwłaszcza na pierwszych i ostatnich kartach, wyklejkach, narożnikach i krawędziach kart. Częstym uszkodzeniem mechanicznym było naderwanie lub całkowite oderwanie jednej lub dwu okładek od bloku książki. Początkowe i końcowe karty w wielu przypadkach były bardzo zniszczone, pomięte, pozagniatane, podarte i z ubytkami. Większość ksiąg miała pozaginane narożniki kart będące wynikiem użytkowania lub uszkodzenia chroniących je narożników opraw. Zaobserwowano również zniszczenia chemiczne. Charakterystyczne w tej grupie zniszczeń było zakwaszenie. W przypadku papieru objawia się to żółknięciem lub zbrązowieniem, degradacją włókien celulozowych, kruchością i pogorszeniem właściwości mechanicznych.

Zniszczenia te obejmowały całe obiekty, a zwłaszcza na pierwszych i ostatnich kartach, wyklejkach, narożnikach i krawędziach kart. Część woluminów miała rozluźnione lub całkowicie zniszczone szycie – groziło to rozproszeniem kart. Oprawy były brudne, z uszkodzeniami mechanicznymi, ubytkami, zakwaszone, przesuszone, zniszczone przez owady. Wiele egzemplarzy miało oprawy oddzielone od bloku całkowicie lub częściowo. Większość ksiąg utraciła ważny element konstrukcyjny, zabezpieczający przed deformacją bloku, mianowicie zapinki bądź wiązania. Zapinki się połamały lub

³ Na przestrzeni lat 1864-1945 księgozbiór biblioteki seminaryjnej był przenoszony kilkakrotnie, szczególnie II wojna światowa poczyniła ogromne straty w księgozbiórze seminaryjnym. Księgozbiór był narażony na kradzieże i niesprzyjające warunki atmosferyczne.

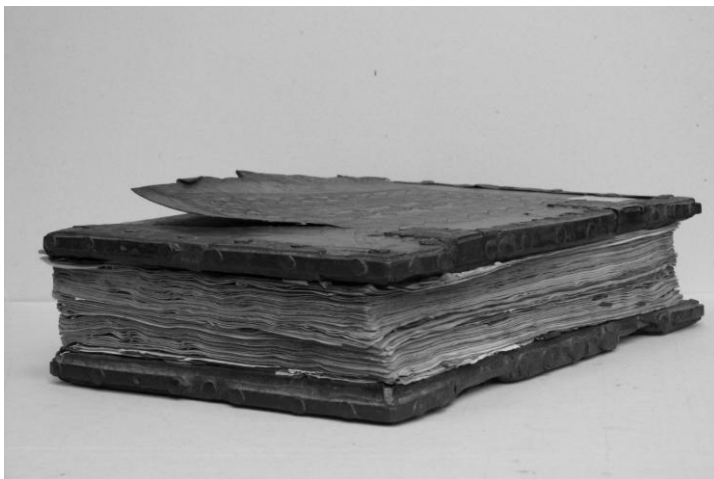
zagubiły, taśmy pourywały, skutkiem tego okładki otwierały się i nie chroniły bloku.

Identyfikacja i stan zachowania poszczególnych obiektów⁴

„Mszał Kraśnicki” jest kodeksem pergaminowym i papierowym. Od czasu oprawy, tj. od 1545 roku Mszał nie był poddawany zabiegom konserwatorskim. Należy tu podkreślić, iż od początku sprawowania opieki nad biblioteką, czyli od roku 2005, ks. Rektor Tadeusz Kądziołka podejmował starania by cenny obiekt księgozbioru seminaryjnego jakim jest Mszał Kraśnicki został odrestaurowany; zadanie to zostało zrealizowane w roku 2009. Zabytek nie dochował się do naszych czasów w całości. Posiada oprawę wtórną z 1545 r., wówczas blok dopasowano do oprawy obcinając krawędzie górne i boczne kart. Pergamin i papier uległy zniszczeniu na skutek użytkowania – były to głównie uszkodzenia mechaniczne: zabrudzenia – szczególnie narożników, odkształcenia i zerwanie szycia bloku, poprzecierany rękopis, przetarcia atramentów oraz wypadanie liter. Pergamin charakteryzowała duża deformacja kart, był sztywny i zdeformowany z licznymi ubytkami, wyciętymi najczęściej w miejscach iluminacji i inicjałów oraz w partiach marginesów dolnych i bocznych. W kartach papierowych: papier bibulasty, kruchy, uszkodzone krawędzie i rozległe ubytki papieru, niektóre składki lub karty były wyrwane. Blok był niestabilny, poluzowany; brak tylnych elementów zapinek z paskami dociskowymi. Oprawa znajdowała się w bardzo złym stanie i wymagała gruntownej konserwacji. Zachowany fragment skóry był całkowicie przesuszony, kruchy i łamliwy. Zauważono również duże zniszczenia mechaniczne w obrębie grzbietu, spowodowane przesuszeniem oraz przy okładzinach – spowodowane użytkowaniem. Kodeks miał liczne i rozległe ubytki okuć stalowych. Cały kodeks wymagał oczyszczenia, odplamienia, uzupełnienia ubytków pergaminu, papieru, skóry, desek, okuć i wzmocnienia

⁴ Opracowano na podstawie *Dokumentacja konserwatorska rękopisu: sygnatura : 1, czterech inkunabulów ; Sygnatura ; 10[9,11], 31[29,30], 110, 199, trzech opraw inkunabulów: Sygnatura: 150, 161, 118[119,120] z Biblioteki Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie* Opracowała: Dyplomowany Konserwator Dzieł Sztuki w zakresie Konserwacji Papieru i Skóry mgr Jolanta Żuk-Orysiak, Ewa Jodłowska, Ryszard Orysiak, Lublin 2009.

miejsce uszkodzonych z tekstem oraz innych słusznych działań celem zabezpieczenia zabytku.

Fot. 1 Rkps 1-Mszał Kraśnicki przed konserwacją

Kolejną grupą obiektów poddanych konserwacji są inkunabuly⁵ i starodruki.

Konserwacji poddano 12 druków piętnastowiecznych wybranych ze 175 przechowywanych w bibliotece i 2 druki szesnastowieczne, razem 7 woluminów. Trzy zabytki za wyjątkiem wklejek i pierwszych kart, posiadały blok w dobrym stanie, który poddano konserwacji zachowawczej. Gruntownej konserwacji wymagała również oprawa. Natomiast cztery pozostałe obiekty potrzebowały konserwacji całkowitej. Ze względu na bardzo duży stopień zniszczeń przeprowadzono zabiegi konserwatorskie mające na celu przywrócenie pierwotnej estetyki obiektów, gdyż były bardzo zniszczone i zabrudzone. Dokonano rekonstrukcji bloku i opraw. Uszkodzenia i zabru-

⁵ Inkunabuly to pierwsze druki powstałe od roku 1454 do roku 1500, wzorowane na księgach rękopiśmiennych, cechą charakterystyczną tych druków tak jak wszystkich starodruków jest ręczne wytwarzania ich podstawowych składników: papieru, ilustracji i oprawy.

dzenia obejmowały cały blok, który był luźny i zniszczony oraz krawędzie górne, dolne i boczne a także okładki, wyklejki i części grzbietowe ksiąg. Uszkodzenie obiektów było spowodowane procesem starzenia się materiałów. Występowały także duże zniszczenia mechaniczne spowodowane brakiem oprawy i użytkowaniem oraz biologiczne i chemiczne. Karty w większości miały bardzo zabrudzoną powierzchnię. Niektóre karty, zwłaszcza początkowe i końcowe w kilku obiektach posiadały intensywne zacieki, a w częściach przykrawędziowych - nieodwracalne. Papier omawianych obiektów był bibulasty, odkształcony, pofalowany i wysypujący się, silnie zabrudzony i wymagający konserwacji, czyszczenia i odplamienia. Widoczne ubytki papierowego podłoża w częściach przykrawędziowych, w obrębie narożników oraz dolnych i górnych marginesów wszystkich kart wymagały uzupełnienia.

Fot. 2 Inc. 199 - obiekt silnie uszkodzony i zabrudzony

Zabytkowe oprawy druków XV-XVI-wiecznych

Najczęściej spotykanym typem opraw druków XV i XVI-wiecznych przechowywanych w bibliotece seminaryjnej są oprawy wykonane z profilowanych desek pokrytych brunatną skórą dekor-

waną za pomocą ślepych tłoczeń, pochodzące z ostatniej ćwierci wieku XV i XVI. Rekonstrukcji poddano 7 uszkodzonych opraw. Oprawy były brudne, z uszkodzeniami mechanicznymi, ubytkami, zakwaszone, przesuszone, zniszczone przez owady. Wiele egzemplarzy miało oprawy oddzielone od bloku całkowicie lub częściowo. Defekty polegały na braku jednej z okładek lub jej części, znacznych ubytkach skóry na okładzinach i grzbiecie. Oprawy były zdekompletowane, na niektórych obiektach zachowała się tylko jedna okładka i fragmenty skóry. Skóra była przesuszona, rozwarstwiona, krucha i łamliwa, sztywna i odkształcona. Występowały uszkodzenia mechaniczne powierzchni skóry oraz przedarcia jej w obrębie grzbieca.

Większość ksiąg utraciła ważny element konstrukcyjny, zabezpieczający przed deformacją bloku, mianowicie zapinki bądź wiązania, które uległy zniszczeniu i nie zamykały okład, a przez to nie chroniły bloku.

Fot. 3 Inc. 110- przed konserwacją

Po przedstawieniu stanu zachowania woluminów warto zwrócić uwagę na prace konserwatorskie⁶.

W wyniku prac konserwatorskich czyszczono okładki i krawędzie książek z brudu i kurzu. Wszystkie obiekty poddano właściwym zabiegom dezynfekcyjnym w parach PCMC. Dezynfekcję obiektów przeprowadzono w parach para-chloro-meta-krezolu. Bibuły nasycano 10% roztworem alkoholowym (etanol) dezynfektanta a po odparowaniu rozpuszczalnika przekładano nimi poszczególne karty. Po zaaplikowaniu nasyconych bibuł każdy obiekt został zamknięty w szczelnej komorze aby stężenie par dezynfektanta było maksymalne, co decyduje o powodzeniu zabiegu. Po dezynfekcji obiekty wietrzono. Następnie zdemontowano na składki i poszczególne arkusiki. Każdy arkusik indywidualnie poddano oczyszczeniu z obu stron stosując gumki ściernie różnej gradacji. Zabieg ten usunął wszelkiego rodzaju zanieczyszczenia mechaniczne powierzchniowe. Zbadano wykładnik jonów wodorowych i stwierdzono, iż odczyn papieru jest kwaśny więc przeprowadzono w dalszym ciągu odkwaszenie.

Warstwy barwne nieodporne na środowisko wodne zabezpieczono i poszczególne arkusiki poddano statycznym kąpielom myjącym w słabych roztworach niejonowych środków powierzchniowo czynnych. Proces ten prowadzono wieloetapowo w zależności od stopnia zabrudzenia poszczególnego arkusika. Tak przygotowany papier poddano zabiegowi wybielania. Prowadzono go wieloetapowo w bardzo słabym roztworze środków utleniających, które neutralizowano reduktorami o odpowiednim stężeniu. Gdy zabieg ten przyniósł oczekiwany efekt wszystkie arkusiki poddano płukaniu w zimnej wodzie przepływającej a następnie w wodzie zdemineralizowanej w trzech kąpielach statycznych. Przeprowadzono zabieg odkwaszania stosując roztwór wodorotlenku baru w 70% etanolu lub gotowy preparat odkwaszający w formie aerozolu – Book keeper do większych formatów starodruków. Po wyschnięciu papier poddano planowaniu klejem z roztworu estrów celulozy w wodzie. Stosowano

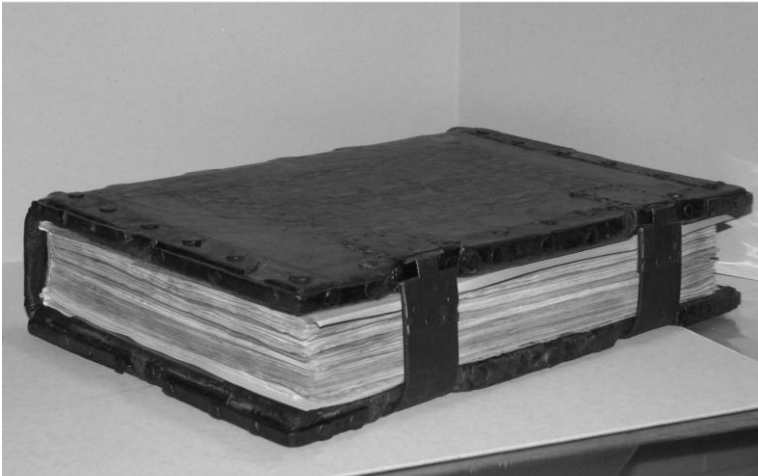
⁶ Opracowano na podstawie: Dokumentacja konserwatorska rękopisu: sygnatura : 1, czterech inkunabułów ; Sygnatura ; 10[9,11], 31[29,30], 110, 199, trzech opraw inkunabułów: Sygnatura: 150, 161, 118[119,120] z Biblioteki Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie. Opracowała: Dyplomowany Konserwator Dziel Sztuki w zakresie Konserwacji Papieru i Skóry mgr Jolanta Żuk-Orysiak, Ewa Jodłowska, Ryszard Orysiak, Lublin 2009.

Tyłożę 300 w wodzie o stężeniu 0,25% lub wymiennie roztwór Hydroxypropylocelulozy o stężeniu 0,5-0,3% w etanolu. W trakcie tego zabiegu uzupełniano ubytki podłoża papierowego masą papierową oraz wzmacniano lokalnie miejsca osłabione mechanicznie odpowiednimi kawałkami bibuły japońskiej. Tak przygotowane arkusiki po wyschnięciu poddano prostowaniu i stabilizacji stosując docisk w prasie w przekładkach z bibuły filtracyjnej, które zmieniano co jakiś czas aż stwierdzono zadowalający efekt. Złożono arkusiki po starych śladach i ułożono w składki, które następnie zszyto w blok i zaklejo- no grzbiet. Zachowaną skórę z okładek poddano oczyszczeniu od lica i od mizdry. Stosowano między innymi gotowe preparaty czyszczące firmy Starwax (Francja). Skórę następnie przygotowano do nawilżania i nasycania olejkim kopytkowym, który dodatkowo wpłynął na jej uelastycznianie. Ubytki uzupełniono nową skórą, z której również wykonano nowe grzbiety opraw, na które naklejano zachowane fragmenty starych skór. Przygotowano następnie okładki i zawieszono bloki. Naciągnięto skórę i przyklejono wyklejki. Gdy zachodziła konieczność rekonstruowano oprawę zgodnie z zachowanymi śladami i przekazem historycznym, stosując zachowawcze metody poszanowania jak największej ilości oryginalnych części. Ze względu na własności wytrzymałościowe odtworzono nowe okładki zgodnie z zachowanymi fragmentami. Klejono klejem skrobiowym modyfikowanym w razie potrzeb żywicami akrylowymi.

W przypadku rękopisu nr 1 zbadano pigmenty, oczyszczono obydwie powierzchnie kart, zabezpieczono rękopis, prostowano i uelastyczniono pergamin, poczym dokonano jego stabilizacji. Dokonano demontażu bloku na składki i arkusiki, a po pełnym toku konserwacji montażu bloku po starych śladach (zszycie składek, opracowanie grzbietu). W miejscach wycięć uzupełniono ubytki. Ze względu na liczne zniszczenia należało wzmocnić uszkodzone miejsca z tekstem. Prostowanie i stabilizacja odbyła się przez docisk w przekładkach.

Kolejnym etapem konserwacji Mszалу z Kraśnika była oprawa, która również wymagała całkowitej konserwacji. Konserwację połączono z rekonstrukcją w miejscach ubytków oprawy, oczyszczono zachowane fragmenty skóry i okładzin. Impregnowano i uelastyczniono zachowane fragmenty oryginalne. Wzmocniono wytrzymałość mechaniczną kodeksu nową indywidualnie dobraną skórą, którą dobrano odpowiednio kolorystycznie. Następnie dokonano rekonstruk-

cji okładzin i zawieszenia bloku. Wykonano montaż oprawy, dokonano konserwacji okuć i zdemontowano fragmenty możliwe do zdjęcia, mechanicznie usunięto korozję ze stalowych okuć, dokonano chemicznej blokady ognisk korozji, zabezpieczono wielowarstwowe powierzchnie stalowe.

Fot. 4 Rkps 1 – Mszał Kraśnicki po konserwacji

Interesujący nas zespół obiektów drukowanych na papierze czerpanym zaopatrzone w szesnastowieczne oprawy został poddany zabiegom konserwatorskim, renowacja objęła całe obiekty w większym lub mniejszym zakresie. Wszystkie karty papierowe poddane były podobnym zabiegom, gdyż niemal wszystkie wymagały wzmocnienia i oczyszczenia całych kart lub ich krawędzi. W księgach, w których gruntownej konserwacji wymagała oprawa zabiegom konserwatorskim poddano pierwszą i ostatnią składkę, natomiast miejsca uszkodzone mechanicznie wzmocniono bibułą japońską oraz specjalnymi konserwatorskimi klejami. Wszystkie obiekty poddano dezynfekcji w parach PCMC, przeprowadzono trzykrotne kąpiele w wodzie zdemineralizowanej, druk i krawędzie zabezpieczono przed uszkodzeniami w dalszych zabiegach, przeprowadzono statyczne kąpiele myjące, zbadano wykładniki jonów wodorowych papieru przed i po konserwacji, oczyszczono obydwie powierzchnie

kart, przeprowadzono zabiegi wybielające podłoże papierowe i neutralizację składek, odkwaszono papier metodą bezwodną, planowano papier roztworami klejów na bazie estrów celulozy. Papier wymagał prostowania i stabilizacji, dokonano tego przez docisk w przekładkach z bibuły filtracyjnej, miejsca uszkodzone biologicznie i mechanicznie wzmocniono masą papierową, natomiast grzbiety bibułą japońską. Np. inc. 110 na marginesach posiada rękopiśmienne notatki i dopiski, które w czasie konserwacji zostały odpowiednio zabezpieczone. We wszystkich obiektach zdemontowano blok na składki i arkusiki. Po przeprowadzeniu koniecznych działań konserwatorskich papierowego podłoża, przystąpiono do montażu bloku po starych śladach (zszycie składek, zaklejenie grzbietu), przywracając obiektom piękny wygląd.

Fot. 5 Inc. 199 – Biblia – po konserwacji

Wykonywane prace zabezpieczające blok połączono z restauracją oprawy zgodnie z zachowanymi jej fragmentami. Starano się by konserwatorską oprawę wykonać zgodnie z zachowaniem przekazu historycznego. Przeprowadzono konserwację drewnianych okładek oczyszczając je i prostując, równocześnie uzupełniono ubytki dobierając indywidualnie drewno (np. bukowe, dębowe). Zachowane fragmenty skóry oczyszczono i nasyciono różnymi substancjami

w celu konserwacji, uodpornienia i uelastycznianie. Ubytki uzupełniono nową indywidualnie dobraną skórą. W przypadku obiektów pozbawionych opraw wzmocniono ich wytrzymałość mechaniczną nowymi okładzinami. Na koniec zamontowano zapięcia poddając rekonstrukcji, oczyszczeniu i zabezpieczeniu zachowane zapinki z epoki oraz wykonano zapinki brakujące. Po ponownym złożeniu, zszyciu i włożeniu w odnowione skórzane okładki księgę zaprasowano pod ciężarem, aby się właściwie uformowała. Po tak dokonanych zabiegach, wszystkie obiekty pozostawiono w pracowni konserwatorskiej do czasu ich wysuszenia, następnie oddano je właścicielowi.

Fot. 6 Odrestaurowane obiekty.

W celu prawidłowego przechowywania obiektów po konserwacji, przygotowano pudła ochronne i futerały konserwatorskie z materiałów bezkwasowych. Wykonano dokumentację fotograficzną wszystkich wybranych do konserwacji obiektów.

Dzięki trosce i skutecznym działaniom opiekuna biblioteki ks. Tadeusza Kądziołki, finansowemu wsparciu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz mozolnej, żmudnej i czasochłonnej pracy Konserwatorów, zespołowi cennych obiektów biblioteki seminaryjnej przywrócono pierwotny blask, ukazano ich walory artystycznych i użytkowe, zahamowano proces destrukcji oraz przedłużono trwałość materiałów takich jak papier i skóra. Wybrane obiekty będą zaprezentowane szerszej publiczności w ramach wystawy zorganizowanej w Metropolitalnym Seminarium Duchownym.

KS. WAĆLAW UMIŃSKI CM¹

DZIAŁALNOŚĆ BIBLIOTEKI ZGROMADZENIA KSIĘŻY MISJONARZY W KRAKOWIE W ROKU 2009

W roku 2009 w Bibliotece Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Krakowie kontynuowano prace w ramach wieloletniego projektu mającego na celu konserwację i ochronę zbiorów biblioteki². W ramach zadania z udziałem środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego³ zakupiono wyposażenie do pracowni konserwatorsko-introligatorskiej: prasę stołową, prasę belkową, gilotyńę do papieru i skóry oraz specjalistyczny odkurzacz do zbiorów. Urządzenia te wykorzystano podczas konserwacji zachowawczej realizowanej w pomieszczeniach biblioteki.

Kolejnym etapem projektu była konserwacja pełna przeprowadzona w pracowniach konserwatorskich w Gostyniu i Włocławku. Poddano jej 4 inkunabuły. Były to następujące dzieła:

¹ Misjonarz, nauczyciel akademicki na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego UPJPII w Krakowie, w Instytucie Teologicznym Księża Misjonarzy w Krakowie, dyrektor Archiwum i Biblioteki Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Krakowie, kustosz Muzeum Historyczno-Misyjnego Zgromadzenia Księża Misjonarzy w Krakowie.

² Szerzej o pracach prowadzonych w minionych latach zob. Umiński, Waćlawa (2008). Ochrona i konserwacja zabytkowego zbioru Biblioteki Misjonarskiej w Krakowie na Stradomiu w roku 2008. *FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych* nr 1-2 (26-27), s. 22-27.

³ Zadanie 1059/09 – „Konserwacja zabytkowego zbioru Biblioteki Księża Misjonarzy”. Prace te zrealizowano w ramach programu Dziedzictwo Kulturowe, Priorytet II – Rozwój instytucji kulturalnych.

1. Bonawentura S., *Commentarii in quattuor libros Sententiarum Petri Lombardi*, [sine loco et anno], inkunabuł?, F. 32x21, pag. nlb., syg. 38 – III – B.
2. Bonawentura S., *Questiones super I-mo Sententiarum libro*, [sine loco et anno], F. 32x21, [Po roku 1491], syg. 52 – III – B⁴.
3. Pseudo – Petrus de Palude, *Sermones Thesauri novi de sanctis*, Strassburg [Typ. Paludani] 1486, F. 30x22, syg. 66 – III – B [klocek]⁵
4. Guillelmus Parisiensis, *Postilla super Epistostolas et Evangelia*, Strassburg [Typ. Iordani = Ge. Husner], 8 I 1488, 30x22, syg. 66 – III – B [klocek]⁶

Konserwacja ta obejmowała szereg różnych czynności. Po przeprowadzeniu dezynfekcji sporządzoną wstępną dokumentację fotograficzną każdego obiektu. Odłączono oprawę od bloku i podzielono blok na poszczególne karty. Następnie papier poddano czyszczeniu mechanicznemu i chemicznemu. Uzupełniono wszelkie ubytki i przedarcia. Po tych zabiegach księgę na powrót zszyto z zachowaniem pierwotnego układu więzów. W przypadku klocka oznaczonego syg. 66 III B i książki oznaczonej sygnaturą 38 III B wykonano nową oprawę. Natomiast w odniesieniu do książki o sygnaturze 52 III B wykorzystano dotychczasową oprawę. Na końcu sporządzono dokumentację fotograficzną i wykonano pudła ochronne dla każdego z obiektów⁷.

W trakcie trwania konserwacji pełniej wszystkie woluminy zostały zmikrofilmowane w Sekcji Reprografii Biblioteki

⁴ Obydwa dzieła Bonawentury są komentarzem do *Sentencji* Piotra Lombarda, podstawy w nauczaniu filozofii scholastycznej.

⁵ Treścią tego dzieła są kazania o życiu świętych.

⁶ W tym dziele zawarte są krótkie postylle do ewangelii całego roku.

⁷ Ciesielska, Agnieszka (2009). *Dokumentacja konserwatorska inkunabułu Commentarii in quattuor libros... św. Bonawentury ze zbiorów Biblioteki Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie*, sygn. 38 - III – B. Włocławek; Ciesielska, Agnieszka (2009). *Dokumentacja konserwatorska inkunabułu Questiones super I-mo Sententiarum libro, św. Bonawentury, ze zbiorów Biblioteki Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie*, sygn. 52 – III – B. Włocławek; Wawrzyniak-Lukasiewicz, Katarzyna (2009). *Dokumentacja konserwatorska inkunabułu (66 - III – B) ze zbiorów Biblioteki Zgromadzenia Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo w Krakowie*, Gostyń.

Jagiellońskiej. We własnym zakresie wykonano również zdjęcia cyfrowe, które zostaną udostępnione w Bibliotece Cyfrowej Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES.

W budynku, w którym mieści się m. in. biblioteka misjonarska w kwietniu rozpoczął się remont generalny. W jego ramach w magazynie zbiorów specjalnych wymieniono grzejniki i okna⁸. Największe zmiany dokonały się jednak w czytelni i wypożyczalni. Po wykonaniu nowej wylewki położono specjalną wykładzinę antypoślizgową. Założono nowe oświetlenie. Do czytelni zakupiono nowe regały stacjonarne i przesuwne oraz stoły. Utworzono nowe stanowiska komputerowe i założono bezprzewodową sieć internetową umożliwiającą korzystanie z katalogów oraz pracę bieżącą za pomocą komputerów przenośnych. W celu lepszej kontroli zamontowano system alarmowy i monitoring wizyjny.

W Bibliotece Jagiellońskiej jesienią i na początku zimy poddano dezynfekcji łącznie 120 mb książek, głównie z XIX wieku. Po odkażeniu przewieziono je do budynku biblioteki misjonarskiej, gdzie poddano je stosownej kwarantannie. Książki te następnie oczyszczono z kurzu i nalotu pleśniowego przy pomocy odkurzaczy z filtrem wodnym i ułożono w nowym miejscu na regałach.

We wrześniu i w grudniu w bibliotece przeprowadzono konserwację zachowawczą 171 starodruków. Na początku oczyszczono mechanicznie poszczególne woluminy. Kolejnym etapem było czyszczenie chemiczne opraw skórzanych i pergaminowych oraz nasycenie ich woskiem, który poprawia elastyczność skór i zapobiega nadmiernemu wysychaniu. Dokonano również reparacji uszkodzeń mechanicznych opraw książek, sklejono pęknięcia i przedarcia, poprawiono zniszczone konstrukcje książek. Szczegółowy opis i wykaz pozycji zawiera dokumentacja konserwatorska⁹.

⁸ Była to kontynuacja prac rozpoczętych w poprzednim roku. Wymieniono wtedy większość okien w całym budynku i jak również grzejniki.

⁹ Ciesielska, Agnieszka; Wawrzyniak-Łukaszewicz, Katarzyna; Winiarczyk, Marta (2009). *Konserwacja zachowawcza wybranych starodruków z Biblioteki Zgromadzenia Księża Misjonarzy św. Wincentego a Paulo w Krakowie. Dokumentacja konserwatorska*, Kraków (mps w AMS).

W grudniu ubiegłego roku otwarto w Muzeum Historyczno-Misyjnym Zgromadzenia Księży Misjonarzy wystawę pt. „Druki ulotne, klocki, konwoluty”, której celem była prezentacja wybranych woluminów poddanych konserwacji pełnej i zachowawczej. Zwiedzający mogli również zapoznać się szczegółowo z etapami konserwacji dzięki tablicom poglądowym, które towarzyszyły wystawie.

Podsumowując rok 2009 dla biblioteki Stradomskiej był nie tylko ważnym ze względu na kontynuację konserwacji, ale także z punktu widzenia wszelkich prac remontowych. Modernizacja czytelnicy i wypożyczalni z pewnością przyczyni się do usprawnienia funkcjonowania biblioteki. W bieżącym roku modernizacja biblioteki jak i konserwacja będą w miarę możliwości kontynuowane.

KS. TOMASZ GARWOLIŃSKI¹

60. ROCZNICA WZNOWIENIA POWOJENNEJ DZIAŁALNOŚCI BIBLIOTEKI HOSIANUM W OLSZTYNIE

17 października 2009 r. minęła 60. rocznica wznowienia powojennej działalności Biblioteki Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie.

Krótki rys historyczny

Historia Biblioteki „Hosianum” została dosyć szczegółowo opisana w osobnym artykule w „Biuletynie FIDES” z roku 2008². Przypomnijmy tylko, że powstała ona – wraz z kolegium jezuickim i seminarium duchownym – w 1565 r. w Braniewie, jako jedna z ok. 200 działających w tym czasie w Europie bibliotek uczelnianych³. Seminarium duchowne w Braniewie jest najstarsze ze wszystkich w ówczesnej Rzeczypospolitej. Wprawdzie jest o kilka miesięcy

¹ Ks. Tomasz Garwoliński – dyrektor Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” i kierownik Biblioteki Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; od 2007 r. – członek Zarządu Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES; od 2009 r. – kustosz.

² Garwoliński, Tomasz (2008). Dzieje Biblioteki „Hosianum” (Braniewo-Olsztyn: 1565-2008). *FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych* nr 1-2 (26-27), s. 15-28.

³ Lichański, Jakub Z. (2007). Księgozbiór Kolegium Jezuitów w Braniewie: dzieje i charakterystyka. [W:] Trypućko, Józef (2007). *Katalog księgozbioru Kolegium Jezuitów w Braniewie zachowanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali*. T. 1. Warszawa; Uppsala: Uppsala Universitetsbibliotek. Biblioteka Narodowa, s. 71-72.

późniejsze od seminarium we Wrocławiu, ale miasto to wtedy nie należało do Polski⁴.

Bazę Biblioteki „Hosianum” stanowiły na początku książki, które jezuici otrzymali od kard. Stanisława Hozjusza rezydującego w Lidzbarku Warmińskim, oraz księgozbiór pofranciszkański w Braniewie. Jezuici wzbogacili bibliotekę o dzieła klasyków, Ojców Kościoła i pisarzy starożytnych, jak również dzieła historyczne, prawnicze, filozoficzne i teologiczne rodzimych autorów. Kupowano również pomoce dla kaznodziejów oraz lekturę duchową. Co do treści, w bibliotece prowadzonej przez jezuitów przewagę miały dzieła z zakresu problematyki religijnej i teologicznej, przydatne szczególnie w konfrontacji z teologami ośrodka królewieckiego, głównie z profesorami tamtejszego uniwersytetu⁵. Jednak wyraźnie prezentowane były inne działy, jak np. medycyna, astronomia, matematyka, językoznawstwo i filologia oraz historia i kartografia.

Okazję do powiększenia biblioteki stwarzała drukarnia braniewska, założona przez Jana Sachsa w 1589 r. Jezuici wykupili ją w 1697 r. Na przeszło 500 tytułów wydanych przez oficynę braniewską w ciągu jej istnienia zdecydowana większość ukazała się na zamówienie jezuitów⁶.

W 1626 r. Szwedzi ograbili całą północną Polskę. Ich łupem padła także Biblioteka „Hosianum”. Chcąc zniszczyć katolicki ośrodek studiów, jakim było Braniewo, a jednocześnie wzbogacić założoną w 1620 r. bibliotekę uniwersytetu w Uppsali, zabrali z niej ponad 2 600 książek (58 rękopisów, 336 inkunabułów i 2.255 druków z XVI i XVII w.)⁷. Do dziś książki z Braniewa przechowywane są

⁴ Achremczyk, Stanisław; Szorc, Alojzy (1995). *Braniewo*. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie, s. 165.

⁵ Szorc, Alojzy (1998). *Kolegium jezuickie w Braniewie i jego księgozbiór 1565-1626*. Olsztyn: Hosianum, s. 93-95.

⁶ Tamże, s. 99-101.

⁷ Tamże, s. 107-108, 111; Borzyszkowski, Marian (1999). Pomoc książki i przemoc wobec książki jako przejaw dobra i zła w działaniu człowieka na przykładzie dziejów kościelnych bibliotek warmińskich. *Studia Warmińskie* 36, s. 86; Grzebień, Lucjan red. (1996). *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*. Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, WAM, s. 65; Spandowski, Michał; Szyller, Sławomir (2007). Wprowadzenie. [W:] Trypućko, Józef (2007). *Katalog księgozbioru Kolegium Jezuitów w Braniewie*

prawie w całości w Uppsali i stanowią cenioną część bogatego europejskiego dziedzictwa intelektualnego.

Biblioteka kolegium jezuickiego w Braniewie już u schyłku XVI wieku była uważana za jedną z poważniejszych i bardziej liczących się, a uwaga, jaką jej poświęcił m.in. nuncjusz papieski Antonio Possentino, świadczy o tym, że były solidne podstawy, by przekształcić z czasem kolegium w uniwersytet.⁸

Po odbudowaniu budynków kolegium i pozostałych instytucji kościelnych, w tym biblioteki, zyskano nowych ofiarodawców. Gromadzono głównie literaturę teologiczną i filozoficzną, jaka była związana z programem studiów prowadzonych przez jezuitów w Braniewie.

II wojna światowa zniszczyła Braniewo. Seminarium duchowne i Akademia Państwowa w 1945 r. zostały spalone, a w 1960 r. ich mury rozebrano.

Część starych druków, w tym inkunabułów, została w 1945 r. zabezpieczona przez Armię Czerwoną, wywieziona do Moskwy i w 1952 r. zwrócona Polsce, a w 1958 r. Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Olsztynie. Ocalałe ze zniszczenia fragmenty księgozbioru biblioteki przewieziono do Olsztyna i weszły w skład obecnej biblioteki.

17 października 1949 r. Biblioteka Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum” wznowiła swą działalność w Olsztynie, przy ul. Mariańskiej 3. Jej dyrektorem był Ks. Dr Jan Obłąk (w latach 1949-1975), późniejszy biskup warmiński (zmarł 16 grudnia 1988 r.). Zbiory liczyły wtedy 20.000 tomów, prenumerowano 28 tytułów czasopism, a czytelnia posiadała 10 miejsc.

Księgozbiór biblioteki, oprócz książek sprowadzonych z Braniewa, zawierał zbiory innych bibliotek kościelnych z terenu historycznej Warmii. Inkunabuły pochodzą m.in. z biblioteki kapitulnej we Fromborku, z biblioteki kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście, z byłych bibliotek kościelnych Reszla i Ornety oraz innych miast Warmii. Tak więc księgozbiór, który po wojnie znalazł się w biblio-

zachowanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali. T. 1. Warszawa; Uppsala: Uppsala Universitetsbibliotek. Biblioteka Narodowa, s. 29-34.

⁸ Lichański, Jakub Z. (1990). Biblioteka *Collegium Societatis Iesu* w Braniewie: próba charakterystyki. *Studia Warmińskie* 27, s. 310; Lichański, Jakub Z. (2007). *Księgozbiór...*, s. 77.

tece seminarium duchownego, zawiera cenne księgi, które przez lata gromadzono w bibliotekach niemal całej Warmii.

W 1962 r. władze Olsztyna wymusiły przeprowadzenie seminarium duchownego z ul. Mariańskiej 3 do budynku przy pl. Bema 2. Z racji panującej tam ciasnoty część księgozbioru została ulokowana na wewnętrznej klatce schodowej. Druga część – inkunabuły i starodruki – trafiła w 1969 r. do zagrzybionego budynku przy al. Wojska Polskiego 39. Wieloletnie starania o pozwolenia na budowę nowego budynku seminarium duchownego zaowocowały dopiero w 1973 r. decyzją o rozbudowie budynku przy ul. Kopernika 47, w którym znalazło się miejsce dla biblioteki i archiwum.⁹ Uroczyste poświęcenie nowego obiektu miało miejsce 19 marca 1976 r.¹⁰ Zbiory liczyły wtedy ok. 40.000 woluminów, a dyrektorem w latach 1975-1997 był Ks. dr hab. Marian Borzyszkowski (zmarł 21 września 2001).

W ciągu 20 lat istnienia biblioteki przy ul. Kopernika 47 zbiory pomnożyły się prawie czterokrotnie, dochodząc prawie do 180.000. Magazyn okazał się zbyt ciasny. Zaszła potrzeba wybudowania nowego budynku przy seminarium duchownym przy ul. Hożjusza 15. Wyposażenie biblioteki w regały, meble i inny potrzebny sprzęt było możliwe dzięki środkom finansowym przyznanych przez Fundację na Rzecz Nauki Polskiej, w ramach programu „Librarius”. Przeniesienie księgozbioru nastąpiło w maju i czerwcu 1997 r. Uroczyste poświęcenie miało miejsce 20 października 1997 r.¹¹

W 1997 r. dyrektorem biblioteki został Ks. Piotr Duksa i funkcję tę pełnił przez 2 lata (1997-1999). Obecnie jest dziekanem Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Od 1999 r. Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego koegzystuje z Biblioteką Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. I od tego też momentu biblioteką kieruje Ks. Dyrektor

⁹ Przemówienie Biskupa Juliana Wojtkowskiego z ramienia inwestora. *Warmińskie Wiadomości Diecezjalne* 31 (1976), nr 3, s. 140-142; Konieczna, Danuta (2008). *Dzieje olsztyńskich bibliotek*. Olsztyn: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Emilii Sukertowej-Biedrawiny, s. 239.

¹⁰ Rzeszutek, Emil (1976). Poświęcenie archiwum i biblioteki seminaryjnej w Olsztynie. *Warmińskie Wiadomości Diecezjalne* 31 nr 3, s. 138; Konieczna, Danuta (2008). *Dzieje olsztyńskich...*, s. 239.

¹¹ Borzyszkowski, Marian (1999). *Pomoc książki...*, s. 88; Konieczna, Danuta (2008). *Dzieje olsztyńskich...*, s. 240.

Tomasz Garwoliński. Zbiory biblioteki Wydziału Teologii obejmują obecnie ok. 3.800 woluminów, zaś zbiory biblioteki WSDMW „Hosianum” – ok. 247.000 woluminów. Dzięki prenumeracie oraz wymianie za „Studia Warmińskie i Forum Teologiczne” biblioteka otrzymuje 231 tytułów czasopism (180 polskich i 51 zagranicznych). Posiada prawie 2.000 stałych czytelników, w ciągu roku odwiedza ją ok. 50.000 użytkowników. W 2009 r. udostępniono 70.000 pozycji.

W ciągu ostatnich 10 lat wśród głównych prac wykonanych w bibliotece należy wymienić:

- wyposażenie magazynu zbiorów specjalnych w metalowe regały przesuwne, zamontowanie zabezpieczeń antywłamaniowych oraz stworzenie starodrukom odpowiedniej temperatury i wilgotności (m.in. nawilżacz firmy Brune);
- wyposażenie czytelni w regały dla czasopism oraz szafki na rzeczy dla użytkowników;
- pełną konserwację ponad 50 inkunabułów i starych druków (dzięki dotacjom z Urzędu Miasta Olsztyn, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego);
- digitalizację ok. 20 starych druków; część z nich jest udostępniona w Księgozbiornicy Cyfrowej Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES;
- profilaktyczną konserwację całego zbioru inkunabułów oraz ok. 2.500 starych druków (dzięki dotacjom z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego);
- informatyzację biblioteki (zakup 14 komputerów, budowa sieci wewnętrznej, wprowadzenie oprogramowania MAKWWW, utworzenie strony internetowej oraz katalogu on-line).

Fot. 1 Widok na Bibliotekę WSDMW „Hosianum”

Konferencja naukowa

60 rocznica wznowienia powojennej działalności Biblioteki „Hosianum” zbiegła się ze zorganizowanym w Olsztynie (od 7 do 10 września 2009 r.) XV Walnym Zgromadzeniem Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. W drugim dniu obrad – 8 września 2009 r. – miała miejsce konferencja naukowa: „Zabytkowy księgozbiór Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie i jego konserwacja”. Wzięli w niej udział uczestnicy Walnego Zgromadzenia oraz przedstawiciele władz samorządowych i dyrektorzy bibliotek miasta Olsztyna.

Ks. Prof. dr hab. Alojzy Szorc z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie wygłosił referat pod tytułem: „Kardynał Stanisław Hozjusz (1504-1579) – założyciel seminarium duchownego”. Barwnym językiem przybliżył postać tego wielkiego człowieka doby kontrreformacji. Należy zaznaczyć, że od wielu lat trwa proces beatyfikacyjny kard. Stanisława Hozjusza. Ks. Szorc nakreślił jego drogę życiową – od Krakowa, poprzez Warmię, Wiedeń i Rzym. Wśród wielu działań i dokonań na szczególne uznanie zasługuje założenie przez Hozjusza kolegium jezuickiego i seminarium duchownego w Braniewie. Zdobywając tytuły naukowe w Polsce i za granicą, pełnił też wiele odpowiedzialnych funkcji kościelnych i państwowych, współpracując zarówno z ówczesnym królem, jak i papieżem. Z bogatej spuścizny jego rozpraw naukowych należy wy-

różnić „Confessio Fidei Catholicae Christianae”, będące wykładem doktryny katolickiej. Kard. Hozjusz ponadto wniósł znaczący wkład w obrady Soboru Trydenckiego, występując na nich jako legat papieski i przyczyniając się do opracowania uchwał soborowych o Eucharystii, kapłaństwie, władzy biskupiej i o prymacie biskupa Rzymu.

Ks. Dyrektor Tomasz Garwoliński mówił na temat: „Biblioteka „Hosianum” - historia i terażniejszość”¹².

Następnie Ks. Bp Prof. Dr hab. Julian Wojtkowski – Biskup Senior – przybliżył tematykę, pochodzenie i proveniencję starych druków w zbiorach Biblioteki „Hosianum”.

Izabela Damulewicz z Torunia mówiła o stanie zachowania, profilaktyce i konserwacji starodruków w Bibliotece „Hosianum”, a dr Dorota Jutrzenka-Supryn ukazała niektóre problemy, które wystąpiły podczas konserwacji wybranych inkunabułów i starych druków¹³.

Fot. 2 Uczestnicy konferencji podczas zwiedzania wystawy

¹² Zob. przypis nr 2.

¹³ Referaty Ks. Bp Prof. dr hab. Juliana Wojtkowskiego, mgr Izabeli Damulewicz i dr Doroty Jutrzenki-Supryn – w dalszej części *Biuletynu FIDES*.

Wystawa inkunabułów¹⁴ i starych druków

Uczestnicy konferencji zwiedzili wystawę inkunabułów i starych druków ze zbiorów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum”. Stała się ona potwierdzeniem słów wygłoszonych podczas większości referatów.

Ekspozycja objęła 21 eksponatów. Wybrano te druki, które są – można powiedzieć – najbardziej reprezentatywne w ukazaniu kultury umysłowej Warmii w XVI wieku. Zostały one podzielone na pięć części: bogato zdobione mszały, atlasy, ciekawe oprawy, przykłady ekslibrisów i dzieła kard. Stanisława Hozjusza.

I. Bogato zdobione mszały

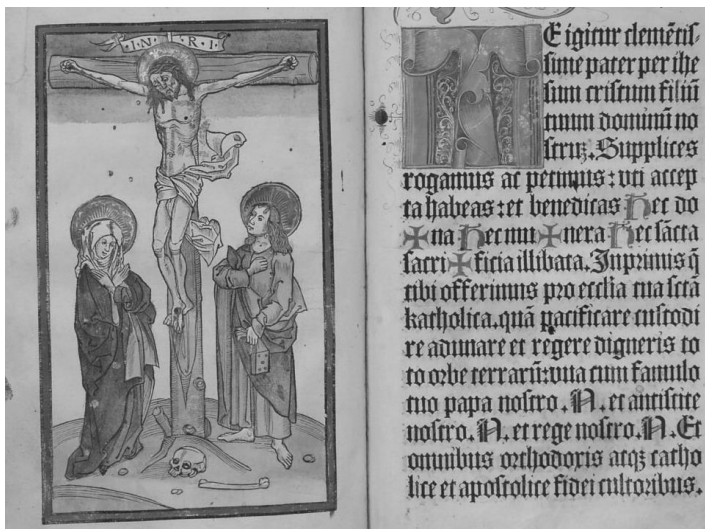
Missale Cracoviense, iussu Ioannis Rzeszowski, episcopi Cracoviensis (Mszał krakowski), wydany w Mainz, 16 VIII 1487 r. – oznaczony sygnaturą Inc. 203 – pochodzi z Biblioteki Kapituły Warmińskiej we Fromborku. Inkunabuł posiada defekt – brak drzeworytu przy kanonie. Ma glosy marginalne, komentarze do tekstu, wyklejki z pergaminowego brewiarza z XIV w. Oprawa pochodzi z XVI w. Obiekt był poddany konserwacji w 2000 r. Podczas wystawy wyeksponowany został inicjał „T” wielobarwny, złożony i srebrzony.

Missale Warmiense (Mszał warmiński), wydany w Strasbourgu w 1497 r. – oznaczony sygnaturą Inc. 228 – pochodzi z Biblioteki Kolegiaty w Dobrym Mieście. W inkunabule tym brak karty początkowej i dziewięciu końcowych. Oprawa jest wtórna, kartonowa. W czasie wystawy wyeksponowano drzeworyt przedstawiający scenę ukrzyżowania oraz drzeworytowy, barwiony ręcznie złoty inicjał „T”.

Missale Warmiense (Mszał warmiński), wydany w Strasbourgu w 1497 r. – oznaczony sygnaturą Inc. 229 – pochodzi z Biblioteki Kapituły Warmińskiej we Fromborku. Inkunabuł posiada glosy marginalne i poprawki w tekście. Jedna z nich została prawdopodobnie sporządzona ręką biskupa Marcina Kromera. Wyklejki pergaminowe pochodzą z dyplomu z XV w. Oprawa jest XVI-wieczna. Podczas

¹⁴ Opisy inkunabułów wykonano w dużej części na podstawie: Obląk, Jan; Jaroszewicz-Pieresałcew, Zoja; Wojtkowski, Julian (2007). *Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej Hosianum w Olsztynie*. Olsztyn: UWM – Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 175 s.

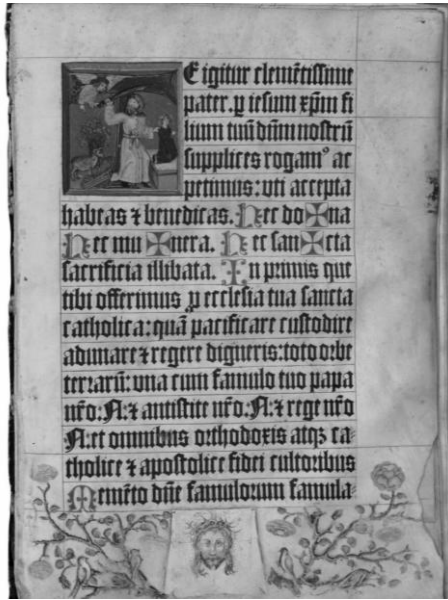
wystawy pokazany został drzeworyt przedstawiający scenę ukrzyżowania oraz drzeworytowy, barwiony ręcznie srebrny inicjał „T”.

Fot. 3 Inc. 229: Missale Warmiense, Strasbourg 1497

Zestawienie dwóch mszałów wydanych w tej samej drukarni, ale różniących się między sobą, pokazało, że w XV w. każda książka była niepowtarzalna i stanowiła swoiste dzieło sztuki.

Missale Dominorum Teutonicorum (Mszał krzyżacki), wydany w Norymberdze, [non post 1499] – oznaczony sygnaturą Inc. 161 – pochodzi z Biblioteki Kolegiaty w Dobrym Mieście. Inkunabuł posiada defekt – brak karty z drzeworytem przy kanonie. Na końcowej karcie odręcznie jest dopisana sekwencja o św. Wojciechu. Oprawa inkunabułu jest XVI-wieczna. Na wystawie wyeksponowano kanon, który jest wydrukowany na siedmiu kartach pergaminowych. Na pierwszej z nich widnieje inicjał obrazkowy „T”, przedstawiający ofiarę Izaaka. Na tej samej karcie widoczna jest więc roślina ze złoceńiami i Chrystus Cierniowy.

Fot. 4 Inc. 161: Missale Dominorum Teutonicorum, Norymberga 1499

Na podstawie mszałów pokazanych na wystawie można wysnuć wniosek, że najbardziej zdobiona była ta część, która zawierała teksty kanonu Mszy św.

II. Atlasy

Claudius Ptolemaeus: Cosmographia, inkunabuł wydany w Ulm, 21 VII 1486 r. – oznaczony sygnaturą Inc. 232 – pochodzi ze zbiorów Biblioteki Kolegiaty w Dobrym Mieście. Ptolemeusz (ok. 100 r. – ok. 168 r.) był greckim uczonym, który działał w Aleksandrii. Napisał wiele dzieł z matematyki, astronomii, geografii i muzyki. Jego poglądy na budowę świata na wiele stuleci ugruntowały pogląd geocentryczny, który został obalony dopiero przez Mikołaja Kopernika. Jego definicja szerokości geograficznej obowiązuje do dziś. Podczas wystawy pokazana została mapa świata z dzieła „*Cosmographia*”. Cała księga jest zachowana w dobrym stanie, posiada glosy marginalne. Na wyklejkach znajduje się tekst drukowany „*Liber psalmodiarum*” z XV w. Oprawa pochodzi z XV w.

Abraham Ortelius: Theatrum Orbis Terrarum – stary druk wydany w Antwerpii w 1592 r. – posiada współczesną oprawę, ponieważ oryginalna nie zachowała się. Nie jest znane źródło, z którego dzieło to trafiło do Biblioteki „Hosianum”. Jego konserwacja – ze względu na stopień trudności i ilość barwnym map – trwała prawie 2 lata.

Fot. 5 Abraham Ortelius: *Theatrum Orbis Terrarum*, Antwerpia 1592; mapa Królestwa Polskiego

Abraham Ortelius (1527-1598) był flamandzkim geografem, kartografem, historykiem i wydawcą map. W 1570 r. w Antwerpii wydał pierwszy usystematyzowany zbiór map świata *Theatrum Orbis Terrarum*. Do 1612 r. wydano ok. 45 edycji tego dzieła. W kolejnych wydaniach mapy były aktualizowane i poprawiane. Wydawnictwo to ukazało się w kilku językach na świecie. Prezentowany podczas wystawy starodruk jest 4 wydaniem atlasu, najbardziej kompletnym, ostatnim za życia Orteliusa, napisanym w języku łacińskim. Atlas ten zawiera również mapę Polski, która została pokazana na wystawie.

III. Ciekawe oprawy

Sd 1175 – 8 druków współprawnych z XVI w.:

1. *Marcus Annaeus Lucanus: Pharsalia*. Strasbourg 17 III 1509;

2. *Publius Naso Ovidius: Heroides*. Leipzig 1513;
3. *Quintus Flaccus Horatius: Epistolae*. Leipzig 1513;
4. *Dominicus Mancini: Tractatus de passione Domini*. Leipzig 1508;
5. *Publius Naso Ovidius: Silva sententiarum ex Ovidio*. Leipzig 1518;
6. *Ulricus de Hutten: Nemo*. Wittenberg 1518;
7. *Marcus Antonius Sabellicus: Epistolae breviores*. Leipzig 1517;
8. *Petrus Schade (Mosellanus): Paedologia*. Leipzig 1518.

Wśród znaków proveniencyjnych można spotkać wpisy biskupa warmińskiego Szymona Rudnickiego (+1612). Do Biblioteki „Hosianum” starodruk trafił z Biblioteki Kolegiaty w Dobrym Mieście. Jest to przykład oprawy mniszej, pochodzącej z XVI-XVIII wieku. Oprawa mnisza (inaczej klasztorna) zwała się tak z racji dość ubożego wyglądu. Ze względu na oszczędność materiału stosowano czasem półskórek na desce, tzn. pokrywano skórą powierzchnię książki na grzbiecie i tylko do połowy okładzin. Skóra druku Sd 1175 jest świńska, biała, ze ślepym wytłokiem liniowym, roślinnym i plecionkowym. Deski zostały zastąpione makulaturą z XVIII w. – rękopisami i fragmentami drukowanego kalendarza horoskopowego na 1726 rok. Obiekt został poddany konserwacji w 2005 r.

Missale Warmiense, wydrukowany w Strasbourgu w 1497 – oznaczony sygnaturą Inc. 153 – pochodzi z Biblioteki Kolegiaty w Dobrym Mieście. Inkunabuł posiada liczne defekty: m.in. brak 51 kart początkowych, całego kanonu i 16 kart końcowych. Karty w środku księgi są rozdarte. Oprawa, która była przedmiotem ekspozycji, składa się z desek i jasnej skóry, która jest pęknięta na grzbiecie. Widoczne są ślepe wytłoki. Zachowały się resztki guzów (brak dwóch guzów środkowych), okucia narożne i resztki łańcucha.

Fot. 6 Inc. 153: Missale Warmiense, Strasbourg 1497

Thomas de Aquino: Summa theologica, pars III – inkunabuł wydrukowany w Norymberdze, 15 I 1496 r., oznaczony sygnaturą Inc. 119 – pochodzi z kościoła parafialnego w Ornece. Posiada defekt w postaci braku kilku kart w środku i na końcu. Na wystawie wyeksponowana była oprawa inkunabułu, która pochodzi z XV w. Składa się z deski i skóry brązowej, na której widoczne są ślepe wytłoki oraz tytuł ze śladami złocenia. Zachowały się okucia narożne i środkowe. Pozostała jedna kłamra oraz ślad po drugiej i po łańcuchu. Brak kłamry i dwóch okuć narożnych.

Fot. 7 Inc. 119: Thomas de Aquino: *Summa Theologica*, pars III,
Norymberga 15 I 1496

Antoninus Florentinus: Summa theologica, pars IV, wydana w Norymberdze, 29 IV 1479 r. – oznaczona sygnaturą Inc. 233 – pochodzi z Biblioteki Kolegiaty w Dobrym Mieście. W księdze brak kilku kart początkowych (wydarte) oraz końcowych. Na ponad połowie kart widoczne są rozcięcia ostrym narzędziem. Z oryginalnej oprawy zachowały się połówki desek z resztkami białej skóry i dwoma efektownymi, bogatymi okuciami z guzami i symbolami ewangelistów: orłem i lwem na wierzchniej okładzinie oraz aniołem i wołem na spodniej okładzinie. Dzięki konserwacji w 2001 r. odtworzona została brakująca część oprawy oraz 4 okucia z guzami.

Fot. 8 Inc. 233: Antoninus Florentinus: *Summa Theologica*, pars IV,
Norymberga 29 IV 1479

IV. Przykłady ekslibrisów

Podczas wystawy pokazano druki z ekslibrisami osób, które odegrały wielkie znaczenie w historii Warmii, Polski, a nawet Europy. Aby umiejscowić te postacie w czasie i w sąsiedztwie ważnych wydarzeń historycznych, zamieszczamy ich krótkie notki biograficzne.

Druk współoprawy: *Fredericus Petrucius: Disputationes, quaestiones et consilia*, wydane w Rzymie 25 VI 1472 r. oraz *Antonius de Butrio: Consilia*, wydane w Rzymie 13 VIII 1472 r. – to najstarszy inkunabuł w zbiorach Biblioteki „Hosianum”, oznaczony sygnaturą Inc. 190. Do biblioteki trafił z Warmińskiego Archiwum Biskupiego we Fromborku. W czasie wystawy wyeksponowany został wymalowany kolorowy herb biskupa warmińskiego Łukasza Watzenrode, który znajduje się w dolnym rogu pierwszej karty.

Fot. 9 Inc. 190: druk współprawny z 1472 r.; herb bpa Łukasza Watzenrode

Łukasz Watzenrode żył w latach 1447-1512. Jego siostra była matką Mikołaja Kopernika. Watzenrode był dyplomata, mecenasem sztuki i nauki. Studiował na Akademii Krakowskiej oraz na uniwersytecie w Kolonii i Bolonii. W latach 1489-1512 był biskupem warmińskim. Ponieważ nie cieszył się przychylnością króla Kazimierza Jagiellończyka, przybył na Warmię w przebraniu księgarza. Początkowo uchodził za zwolennika niezależności Warmii od Polski (podobnie jak kapituła warmińska), ale po śmierci króla Kazimierza pojednał się z jego następcą – Janem Olbrachtem – i złożył hołd w 1494 r. Stał się doradcą króla, a także kolejnych panujących – Aleksandra i Zygmunta Starego. Był mecenasem sztuki. Kościoły Warmii zawdzięczają mu wiele cennych dzieł. Jako rządca diecezji przeprowadził synod diecezjalny w 1496 r. W 1497 r. mianował kanonikiem warmińskim swojego siostrzeńca Mikołaja Kopernika.

Iacobus Philippus de Bergamo: Supplementum chronicarum, wydany z Wenecji 15 XII 1486 r., oznaczony sygnaturą Inc. 75, trafił do Biblioteki „Hosianum” z Archiwum Biskupiego we Fromborku.

W czasie wystawy pokazano ekslibris Jana Stefana Wydźgi, biskupa warmińskiego (1659-1679).

Jan Stefan Wydźga żył w latach 1610-1685. Był sekretarzem króla Władysława IV, a później Jana Kazimierza. Od 1655 r. był biskupem łuckim. W 1658 r. został kanonikiem kapituły warmińskiej, która wybrała go na biskupa warmińskiego (1659). Jako biskup warmiński współpracował z królem Janem III Sobieskim, który mianował go podkanclerzem, a później kanclerzem wielkim koronnym. W 1679 r. został arcybiskupem gnieźnieńskim – prymasem Polski.

Kolejny druk współprawnny: 1/ *Alexander Aphrodisiensis: Problemata*, - *Aristoteles: Problemata*, - *Plutarchus: Problemata*, wydane w Wenecji 24 XI 1488 – 3 I 1489, 2/ *Pedianus Quintus Asconius: Commentarii in orationes Ciceronis etc.*, wydane w Wenecji [post 2 VI 1477], oznaczony jest sygnaturą Inc. 65. Inkunabuł ten pochodzi z Archiwum Biskupiego we Fromborku. Wyklejka przednia wykonana jest z drukowanych żywotów świętych, tylna – z brewiarza z XV w. Zszywki pergaminowe pochodzą z rękopiśmiennego brewiarza z XIV w. Podczas wystawy wyeksponowano ekslibris biskupa warmińskiego Jana Dantyszka († 1548).

Starodruk oznaczony sygnaturą Sd 57 jest drukiem współprawnym, składającym się z 3 dzieł:

1. *Placentinus: In Summam Institutionum libri IV. De varietate actionum libri VI*. Mainz 1535;
2. *Placentinus: Summa in codicis Iustiniani libros IX*. Mainz III 1536;
3. *Artis notariatus tomi duo*. Frankfurt am Main. IX 1539.

Stary druk pochodzi z Archiwum Diecezjalnego we Fromborku. Podczas wystawy pokazany został ciekawy superekslibris z herbem: IOANNES DANTISCVS EPISCOPVS VARMIENSIS 1539 (Jan Dantyszek Biskup Warmiński 1539)

Jan Dantyszek, właściwie Johann von Höfen herbu Dantyszek, żył w latach 1485-1548. Początkowo pracował jako pomocnik pisarza u króla Jana Olbrachta. Potem przeszedł na służbę do kanclerza Jana Łaskiego, a następnie został pisarzem królewskim. Reprezentował dwór królewski na zjazdach stanów Prus Królewskich. Cała kariera dyplomatyczna Dantyszka związana się z panowaniem Zyg-

munta Starego. W jego imieniu podejmował misje dyplomatyczne w całej Europie. Zygmunt Stary docenił jego dokonania, podnosząc go do rangi stałego ambasadora polskiego na dworze cesarskim. Był to pierwszy taki tytuł w historii Polski.

Wróciwszy do Polski, skupił się na działalności duszpasterskiej. Do jego obowiązków należała przede wszystkim walka z szerzącym się protestantyzmem. Sam był zwolennikiem reformacji katolickiej, ale w koncepcji Erazma z Rotterdamu. Pełnił obowiązki proboszcza gdańskiej parafii mariackiej, a później – biskupa chełmińskiego i od 1537 r. – biskupa warmińskiego. Jako biskup prowadził intensywną działalność na polu kulturalnym – był mecenasem sztuki, fundował studia zagraniczne miejscowej młodzieży. Był humanistą o szerokich kontaktach europejskich. Korespondował m.in. z Erazmem z Rotterdamu. Pozostawił znaczny dorobek literacki. Otrzymał laur poetycki od cesarza Maksymiliana I¹⁵.

V. Dzieła kard. Stanisława Hozjusza

Stanisław Hozjusz żył w latach 1505-1579. Studiował na Akademii Krakowskiej, w Bolonii i Padwie. Był sekretarzem biskupa krakowskiego Piotra Tomickiego, a później kierownikiem kancelarii królewskiej. W 1538 r. został kanonikiem warmińskim. Początkowo był zwolennikiem Erazma z Rotterdamu, potem papieżstwa. Przyjął święcenia kapłańskie w 1543 r. W 1549 r. został biskupem chełmińskim, a w 1551 r. – warmińskim. Od 1558 r. przebywał w Rzymie. W 1560 r. został kardynałem, a latach 1562-1563 był legatem papieskim na Sobór Trydencki. Po powrocie na Warmię w 1564 r. przeprowadził synod, sprowadził jezuitów i w 1565 r. założył seminarium duchowne. Od 1569 r. przebywał w Rzymie jako poseł królewski. Ufundował tam hospicjum polskie. Jest autorem bogatej korespondencji, katechizmu *Confessio Fidei Catholicae Christiana* oraz licznych dzieł polemicznych przeciwko innowierstwu. Zmarł 5 sierpnia 1579 r. w Capranica. Został pochowany w Rzymie, w bazylice Najświętszej Maryi Panny na Zatybrzu¹⁶.

¹⁵ K. Bartoszewski, E. Piszcz, Dantyszek, w: Encyklopedia Katolicka t. 3, Lublin 1989, s. 1021-1022.

¹⁶ Kopiczko, Andrzej (2000). *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525-1821*. Cz. 2. Olsztyn: Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha

Podczas wystawy udostępniono siedem spośród dziewięciu XVI-wiecznych wydań dzieł kard. Stanisława Hozjusza.

Confessio Fidei Catholicae Christiana, pars 1, (Chrześcijańskie wyznanie wiary katolickiej, część 1), wydane w Krakowie w 1553 r. – oznaczone sygnaturą Dp 215 – znajdowało się w księgozbiorze Liceum Hosianum w Braniewie. Na oprawie widnieje napis: Confessio Fidei. Widoczna jest też plakietka ze sceną ukrzyżowania i wężem na pustyni. W obramowaniu znajduje się św. Paweł i św. Piotr. Obiekt był poddany pełnej konserwacji.

Confessio Fidei Catholicae Christiana (Chrześcijańskie wyznanie wiary katolickiej), wydane w Mainz w 1557 r., oznaczone sygnaturą Dp 340, pochodzi z Biblioteki Liceum Hosianum w Braniewie. Oprawa pochodzi z XVI w. Z przodu znajduje się napis: Confessio Fidei. W obramowaniu obu okładek widnieją sceny przedstawiające: Ukrzyżowanego, węża na pustyni, Adama i Ewę oraz Zmartwychwstałego.

Confessio Catholicae Fidei Christiana (Chrześcijańskie wyznanie wiary katolickiej), wydane w Wiedniu w 1560 r. – oznaczone sygnaturą Dp 295. Książka pochodzi z Biblioteki Kolegium Jezuickiego w Braniewie. Oprawa jest XVIII-wieczna: tektura i gładka świńska skóra, barwiona na czerwono. Księga została poddana konserwacji i digitalizacji w 2009 r. Jest dostępna w Księgozbiorze Wirtualnym Federacji „FIDES”.

Confessio Catholicae Fidei Christiana (Chrześcijańskie wyznanie wiary katolickiej), wydane w Antwerpii w latach 1561-1562 – oznaczone sygnaturą Dp 231 – znajdowało się w Ornece, a potem we Fromborku. Oprawa starodruku jest z XVI w. Z przodu znajduje się alegoria Caritas.

Opera omnia (Dzieła wszystkie) – starodruk wydany w Antwerpii w 1566 r. – jest oznaczony sygnaturą Dp 307. Pochodzi z biblioteki dobromiejskiej.

Opera omnia in duos divisa tomos (Dzieła wszystkie w dwóch oddzielnych tomach), wydane w Kolonii w 1584 r. – starodruk jest oznaczony sygnaturą Dp 339 a. Księga miała wielu posiadaczy,

Kętrzyńskiego w Olsztynie, s. 129-130; Falczyk, B.; Misiurek, Jerzy (1993). Hozjusz. [W:] *Encyklopedia Katolicka*. T. 6 (1993). Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, s. 1257-1260.

a wśród nich prepozyta dobromiejskiego (pod koniec XVI w.). Później zaś była własnością kolegium jezuickiego w Braniewie (od XVII w.). Oprawa starodruku jest XVI-wieczna. Z przodu wytłoczona jest plakietka przedstawiająca Tróję Świętą, a z tyłu – scenę ukrzyżowania. W obramowaniach znajdują się alegorie cnót: caritas, sapientia, spes, FIDES.

Opera omnia in duos divisa tomos (Dzieła wszystkie w dwóch oddzielnych tomach), wydane w Kolonii w 1584 r., są oznaczone sygnaturą Dp 339. Oprawa starego druku jest XVII-wieczna. Deski obciążone są gładką świńską skórą z nawiązaniem skórkowymi.

Wystawa inkunabułów i starych druków Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” była otwarta tylko jeden dzień. Odwiedzający ją mieli więc niepowtarzalną okazję przybliżenia się do kultury umysłowej historycznej Warmii, która dla większości uczestników aż do tego momentu jawiła się jako zupełnie daleka i nieznana.

Biblioteka „Hosianum” działa w Olsztynie od 60 lat. Ale już w 2010 roku będzie obchodziła 445. rocznicę swojego istnienia. Jubileusze są potrzebne – nade wszystko nam, bibliotekarzom, bo uświadamiają nam w jakie dziedzictwo historyczne wchodzimy przez naszą pracę i jak wielka odpowiedzialność spoczywa na nas, by tego dziedzictwo nie zmarnować, lecz je zachować dla przyszłych pokoleń.

TADEUSZ CEYNOWA, MAGDALENA FLORIANOWICZ,
MONIKA ZIELONKA¹

BIBLIOTEKA WYŻSZEGO SEMINARIUM DUCHOWNEGO DIECEZJI KOSZALIŃSKO-KOŁOBRZESKIEJ

Wstęp

Książka ma dla Kościoła katolickiego szczególne znaczenie. To za jej pomocą przekazywana i pogłębianą jest wiara chrześcijańska. Książki stanowią niewyczerpane bogactwo wiedzy, z której korzystać może zarówno wspólnota duchowa, jak i świecka. Książki stanowią w oczach Kościoła niezastąpiony środek do przybliżania kolejnym pokoleniom wszystkiego tego, co uwarunkowało nadejście chrześcijaństwa w historii i myśli ludzkiej².

Biblioteki kościelne są powiązane z Kościołem i jego misją, jak też z innymi instytucjami ważnymi dla rozwoju kulturalno – intelektualnego ludzkości. Można je zaliczyć do instytucji kulturalno – kościelnych o szczególnym, specyficznym charakterze. Rola bibliotek kościelnych to, obok gromadzenia dorobku intelektualnego wielu pokoleń, warsztat pracy wielu badaczy. Nie można pominąć także ich pomocy w działalności duszpasterskiej Kościoła, jak również w procesie kształcenia teologicznego duchowieństwa i osób świeckich³.

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie.

² Machisano, Francesco (1996) [Papieska Komisja ds. Dóbr Kulturowych Kościoła]. Biblioteki kościelne w misji Kościoła. *FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych* nr 1-2, s. 31-46.

³ Zahajkiewicz, Marek T. (1994). Gromadzenie zbiorów bibliotek kościelnych. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* t. 63, s. 487-488.

Przechowywanie książek, rozpowszechnianie ich i zachęcanie do czytania jest bardzo bliskie misji ewangelizacyjnej Kościoła. Dlatego też Kościół podejmuje się przechowywania w bibliotekach tego, co jest niezbędne dla rozwoju kultury, w zakresie nie tylko dotyczącym znajomości tradycji religijnej i kościelnej, ale także historii, sztuki i nauk humanistycznych⁴.

1. Powstanie Biblioteki

Utworzenie Biblioteki łączy się z powstaniem Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie, które zostało erygowane 25 marca 1981 roku. Przed powstaniem seminarium w Koszalinie klerycy studiowali w Gorzowskim Seminarium Duchownym w Gościkowie – Paradyżu, jak również w Wyższych Seminariach Duchownych w Pelplinie, Gnieźnie i Poznaniu. Teren pod budowę budynku przyszłego seminarium poświęcił prymas Polski, kard. Józef Glemp 27 czerwca 1982 roku. Zanim wybudowano właściwy gmach Wyższego Seminarium Duchownego, powstał obiekt tymczasowy. Po wybudowaniu właściwego gmachu, został on poświęcony przez papieża Jana Pawła II 1 czerwca 1991 roku.

Z chwilą rozpoczęcia działalności dydaktycznej zaistniała potrzeba utworzenia biblioteki. Zbiory w bibliotece gromadzone były od początku lat osiemdziesiątych drogą kupna, jak też poprzez darowizny od księży i osób świeckich.

Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie służy nie tylko klerykom i księżom, ale również udostępnia swoje zbiory świeckim studentom teologii oraz wszystkim zainteresowanym. Początkiem obecnego Wydziału Teologicznego był powołany w 1987 roku, przez biskupa Ignacego Jeża, Wyższy Instytut Wiedzy Religijnej w Koszalinie. Powstał on w celu kształcenia teologicznego osób świeckich, przede wszystkim przyszłych katechetów oraz osób zakonnych. Instytut od 1992 roku współpracował z Papieskim Wydziałem Teologicznym w Poznaniu. W 1993 roku biskup Czesław Domin powołał Diecezjalne Kolegium Teologiczne z siedzibą w Koszalinie i jego oddział w Pile, afiliowane do Wydziału Teologicznego w Poznaniu, a następnie do niego włączone. Dnia 9 stycznia 2004 roku na Uniwersytecie Szczecińskim erygowany został

⁴ Machisano, Francesco (1996). Biblioteki kościelne..., s. 31-46.

Wydział Teologiczny. Jego dziekanem został były rektor Wyższego Seminarium w Koszalinie ks. dr hab. prof. US Zdzisław Kroplewski. Świeccy studenci teologii zostali przyłączeni do nowo utworzonego wydziału – ośrodek zamiejscowy w Koszalinie, w charakterze Instytutu Teologicznego⁵.

Biblioteka mieści się w budynku Wyższego Seminarium Duchownego. Pierwszymi opiekunami biblioteki byli: ks. Emil Wojtal oraz kolejni księża prefekci studiów. Od 29 września 1995 roku dyrektorem biblioteki był ks. dr Jerzy Chęciński, któremu to Biblioteka WSD zawdzięcza swój obecny kształt. Od 2003 roku dyrektorem Biblioteki WSD jest ks. dr Tadeusz Ceynowa, będący zarazem dyrektorem Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej i wykładowcą historii Kościoła.

Z profilu biblioteki wynika jej podstawowe zadanie, jakim jest możliwe kompletne gromadzenie publikacji teologicznych ukazujących się w Polsce. Biblioteka gromadzi periodyki dziedzin nauk humanistycznych, takich jak: religioznawstwo, filozofia, historia, psychologia, pedagogika, a także najważniejsze obcojęzyczne publikacje z zakresu teologii, zwłaszcza o charakterze słownikowym i encyklopedycznym. Biblioteka gromadzi systematycznie pozycje z zakresu współczesnej problematyki teologicznej Kościoła katolickiego, a także – w mniejszym zakresie – innych Kościołów chrześcijańskich⁶. W bibliotece aktualnie zatrudnione są dwie osoby: Jadwiga Rybicka – od 1996 roku, Monika Zielonka – od 2004 roku, a prace zlecone wykonuje Magdalena Florianowicz.

2. Patron Biblioteki – św. Jan Kanty

Patronem Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie jest święty Jan Kanty. Urodził się on 24 czerwca 1390 roku

⁵ Bończa-Bystrzycki, Lech (2005). Historia diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej 1972-2005. [W:] Wejman, Grzegorz red. (2005). *Kościół rzymskokatolicki na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945-2005*. Studia i rozprawy nr 5. Szczecin, s. 107-108.

⁶ Ceynowa, Tadeusz (2005). Katalog starych druków Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie. [W:] Wejman, Grzegorz red. (2005). *Biblioteki i archiwa kościelne na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej: zarys problematyki*. Studia i rozprawy nr 4. Szczecin, s. 229-243.

w miasteczku Kęty, położonym 30 km od Oświęcimia⁷. Pochodził z zamożnej rodziny mieszczańskiej. Jego ojciec był bogatym mieszkańcem Żywca, a także przez pewien czas burmistrzem tego miasta. Na temat lat dzieciennych i młodzieńczych świętego nie zachowały się żadne historyczne wzmianki. W roku 1413 Jan z Kęt został przyjęty na Akademię Krakowską. Studiował na Wydziale Sztuk Wyzwolonych, gdzie głównym wykładanym przedmiotem była filozofia Arystotelesa. Trzy lata później uzyskał stopień bakałarza, a w semestrze zimowym roku 1417/18 został magistrem sztuk wyzwolonych. Już po przyjęciu święceń kapłańskich, w roku 1429 Jan Kanty objął Katedrę na Wydziale Artium, rozpoczynając równocześnie studia teologiczne. Tytuł bakałarza teologii otrzymał w 1439 roku, a w roku 1443 mając 53 lata uzyskał doktorat z teologii. W 1449 roku objął katedrę na wydziale teologicznym Akademii Krakowskiej. Pracował tam do końca swojego życia. Jan Kanty zmarł 24 grudnia 1473 roku. „Podziw budzi jego wytrwałość i pracowitość jako skryptora.”⁸

Rękopisy świętego tworzą pokaźną bibliotekę, liczą bowiem 28 grubych woluminów, z których 18 znajduje się w Bibliotece Jagiellońskiej, a pozostałe przechowywane są w Bibliotece Watykańskiej. Swoją pracą Jan z Kęt skompletował zbiór duszpastersko – naukowej biblioteki. Jan Kanty kopiował dzieła filozoficzne. Poprawiał je i uzupełniał swoimi uwagami. Część z jego rękopisów pochodzi od jego uniwersyteckich kolegów, co świadczy o zainteresowaniach naukowych świętego i jego miłości do słowa pisanego. Jan z Kęt kopiował również pisma uczestników soboru w Konstancji i Bazylei oraz traktaty patrystyczne. Pracę kopisty prowadził przez siedem lat. Jak sam wyznawał, czynił to „dla chwały Bożej, dla własnego i innych pożytku [...], dla uniknięcia nudy i próżnowania.”⁹

Św. Jan Kanty jest patronem Polski, głównym patronem Archidiecezji Krakowskiej, miasta Krakowa, profesorów, młodzieży, studentów, Caritas, szkół katolickich. W ikonografii przedstawia się św. Jana Kantego m. in. jako kapłana w ornacie, jako teologa i profesora,

⁷ http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TS/swieci/s_jan_kanty2.html [odczyt: 23.02.2010].

⁸ Gasidło, Władysław (1991). *Ku czci świętego Jana z Kęt: w sześćsetlecie jego urodzin 1390-1990*. Kraków: Kolegiata Akademicka św. Anny, s. 53-57.

⁹ Tamże, s. 66.

w todzie i birecie doktorskim na głowie, z księgą w dłoni. Można też zobaczyć św. Jana oddającego kobiecie cudownie scalony rozbity garnek z mlekiem (obraz w kościele parafialnym w Marianowie k. Korycina), buty ubogiemu, pieniądze zbójcom¹⁰.

Fot. 1. Patron Biblioteki WSD

Źródło: <http://www.bibliotekawsd.koszalin.opoka.org.pl/galeria.htm>

3. Biblioteka WSD obecnie

Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie mieści się w budynku seminarium, przy ul. Seminarystycznej 2. Jej powierzchnia wynosi ok. 1060 m². Zajmuje ona dwa poziomy. Na poziomie wyższym mieszczą się: czytelnia książek i czasopism, pomieszczenie opracowania rzeczowego zbiorów oraz większa część

¹⁰ http://www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TS/swieci/s_jan_kanty2.html [odczyt: 23.02.10].

magazynu książek. Na poziomie niższym znajduje się dalsza część magazynu książek, magazyny czasopism i rezerw.

W 2005 roku dokonano odnowienia pomieszczeń w czytelnicy i magazynach, a także wymieniono sprzęt komputerowy. Dzięki pomocy fundacji z Holandii¹¹ oraz sponsorów¹² w 2007 roku udało się wymienić regały stacjonarne na jezdne w magazynie książek i czasopism (1800 mb). Koszt wykonanej zamiany oszacowano na ok. 150 tys. zł.

Fot. 2. Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie
Źródło: <http://www.bibliotekawsd.koszalin.opoka.org.pl/galeria.htm>

Zarówno czytelnia książek, jak i czytelnia czasopism zapewnia czytelnikom swobodny dostęp do półek.

¹¹ Środki finansowe z Holandii Biblioteka zawdzięcza obecnemu arcybiskupowi Kazimierzowi Nyczowi.

¹² Wśród sponsorów możemy wymienić: Urząd Miasta Koszalin, Energia, Miejska Energetyka Ciepła, Przedsiębiorstwo Zbożowo-Młynarskie „PZZ” Stoisław, M. i D. Jasińscy, Bank PKO BP, Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej, Agencja Ochrony „LEX_CRIMEN” oraz bezimienni darczyńcy.

Fot. 3. Czytelnia książek

Źródło: <http://www.bibliotekawsd.koszalin.opoka.org.pl/galeria.htm>

Fot. 4. Czytelnia czasopism

Źródło: <http://www.bibliotekawsd.koszalin.opoka.org.pl/galeria.htm>

Fot. 5. Magazyn książek
Źródło:
<http://www.bibliotekawsd.koszalin.opoka.org.pl/galeria.htm>

Fot. 6. Magazyn czasopism
Źródło:
<http://www.bibliotekawsd.koszalin.opoka.org.pl/galeria.htm>

Dla czytelników przygotowane są 4 stanowiska komputerowe z zainstalowaną przeglądarką katalogów na bazie systemu Linux z możliwością drukowania rewersów. W bibliotece można przeglądać katalogi Koszalińskiej Biblioteki Publicznej, jak również bibliotek należących do Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES, której nasza biblioteka jest członkiem. Czytelnicy mogą również korzystać na miejscu z usług kserograficznych.

Fot. 7. Stanowiska komputerowe dla czytelników
Źródło: <http://www.bibliotekawsd.koszalin.opoka.org.pl/galeria.htm>

Biblioteka od 1994 roku pracuje w systemie MAK. Obecnie korzysta z programu MAK w wersji 4.3b w formacie MARC21. Całość zbioru jest skatalogowana komputerowo.

Biblioteka udostępnia swoje zbiory we wszystkie dni tygodnia, a jej bazy danych są również dostępne w Internecie¹³ (katalogi online):

¹³ <http://www.bibliotekawsd.koszalin.opoka.org.pl/katalogi.htm>

- **Katalog książek** – komputerowy katalog druków zwartych, które znajdują się w bibliotece. Katalog jest uzupełniany o bieżące nabytki. Baza zawiera opisy ponad 69 tys. druków polskich i zagranicznych.
- **Katalog czasopism** – komputerowy katalog wydawnictw ciągłych gromadzonych przez bibliotekę zawiera opisy ponad 600 tytułów czasopism (polskich i zagranicznych).
- **Artykuły** – komputerowy katalog artykułów z czasopism, które znajdują się w Bibliotece. Katalog jest uzupełniany na bieżąco.
- **Katalog prac magisterskich** – katalog zawiera opisy prac seminaryjnych i magisterskich napisanych w Wyższym Seminarium Duchownym w Koszalinie oraz Wydziału Teologicznego US i Wydziału Teologicznego UAM. Każdy czytelnik może mieć wgląd w powyższe prace jedynie za okazaniem pisemnej zgody od promotora i Dyrektora Biblioteki. Katalog jest uzupełniany na bieżąco.
- **Katalog multimedialny** – katalog dostępny w pliku pdf lub doc lub też bezpośrednio w bibliotece. Zawiera spis filmów, dokumentów dźwiękowych i dokumentów elektronicznych, posiadanych przez bibliotekę. Zbiór ma charakter edukacyjny i może służyć jako pomoc dla nauczycieli i katechetów.

Stan zbiorów w lutym roku 2010 przedstawiał się następująco:

- ponad 69 tys. woluminów drukowanych zwartych,
- 657 tytułów czasopism (w tym czasopisma obcojęzyczne),
- 974 prac magisterskich oraz prace dyplomowe,
- 32 mapy ściennie,
- starodruków – 75.

Wśród starodruków znajdują się pozycje o różnej tematyce, m. in.: biblijnej, liturgicznej, dogmatycznej, moralnej, homiletycznej, ascetycznej oraz filologicznej. Cztery z nich to dzieła XVI – wieczne, 11 pochodzi z XVII wieku, 60 z wieku XVIII¹⁴.

¹⁴ Ceynowa, Tadeusz (2005). Katalog starych..., s. 229-243.

4. Wypożyczalnia i czytelnia

Wypożyczalnia obsługuje – oprócz kleryków i wykładowców Seminarium Duchownego – również studentów świeckich Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego, a także osoby duchowne z terenu Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Z każdym rokiem rośnie liczba czytelników. W wypożyczalni uruchomione jest stanowisko komputerowe z czytnikiem kodów kreskowych.

Różnym czytelnikom (kleryk, wykładowca, ksiądz, student świecki, inne) oraz rodzajom zasobów (książki, śpiewniki, multimedia) przydzielono odpowiednie statusy. Pozwoliły one na uruchomienie i prawidłowe funkcjonowanie automatycznego systemu naliczania kar za przetrzymane książki. System nalicza kary w zależności od czasu, na jaki dana pozycja jest wypożyczana (śpiewniki wypożycza się na cały rok, a książki – na miesiąc). Statusy czytelników określają również maksymalną ilość wypożyczonych książek: wykładowca może wypożyczyć 10 woluminów, klerycy – 10 woluminów i śpiewniki, księża – 4 woluminy oraz studenci świeccy – 4 woluminy; przekroczenie tej ilości woluminów jest sygnalizowane odpowiednim komunikatem na stanowisku pracownika wypożyczającego.

Pracownicy Biblioteki WSD zostali przeszkoleni w zakresie obsługi monitów wysyłanych do osób, przetrzymujących zbyt długo książki. Na dzień dzisiejszy monity są generowane automatycznie i od razu drukowane.

Zbiory Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie udostępnia się wszystkim zainteresowanym w pomieszczeniu czytelnia, w której można skorzystać z książek i czasopism.

5. Strona internetowa Biblioteki

Strona internetowa Biblioteki WSD jest jej wizytówką¹⁵. Składa się ona z kilku elementów o stałej treści oraz kilku regularnie aktualizowanych. Do elementów stałych należy strona główna, na której zamieszczone są informacje o patronie biblioteki oraz godziny otwarcia wypożyczalni i czytelnia. Ponadto wrzucane są tu bieżące ogłoszenia dla zainteresowanych. W dziale „o bibliotece” można znaleźć historię powstania Biblioteki Wyższego Seminarium Du-

¹⁵ <http://www.bibliotekawsd.koszalin.opoka.org.pl/>

chownego w Koszalinie, w dziale „regulamin” zamieszczony jest regulamin biblioteki, a na stronie „pracownicy” – kontakty oraz stanowiska pracy poszczególnych pracowników. Do rzadko zmienianych pozycji należy również dział „linki”, który zawiera odnośniki do najciekawszych miejsc w sieci oraz stron internetowych innych bibliotek. Natomiast na stronie „pomoc” zamieszczony jest opis korzystania z przeglądarki z bazy Biblioteki WSD i instrukcja wypełnienia i wydrukowania rewersu. W dziale „galeria” pokazano Bibliotekę WSD w obiektywie dawniej, przed i po modernizacji, czyli jaki jest jej obecny wygląd. W zakładce „kontakt” umieszczono pełny adres biblioteki i formularz wiadomości mailowej, poprzez który czytelnicy mogą kontaktować się z biblioteką ze strony, a w dziale „mapa dojazdu” pokazano jak do nas trafić i czym można dojechać.

W głównym *menu* strony znajduje się również odsyłacz do katalogów on-line biblioteki oraz do biblioteki cyfrowej „Pomerania” i multiwyszukiwarki FIDKAR.

Elementem strony posiadającym często aktualizowaną zawartość jest dział „polecamy”, w którym zawarte są opisy i zdjęcia najciekawszych pozycji, które w ostatnim czasie wzbogaciły zbiory biblioteczne. Ta część jest aktualizowana przynajmniej dwa razy w miesiącu.

Jedną z ciekawostek na stronie Biblioteki WSD jest dział „opowieści”, w którym zamieszczone są humorystyczne opowieści już niezjącego bpa Ignacego Jeża.

6. Biblioteka WSD w FIDES

Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES została erygowana przez Konferencję Episkopatu Polski w dniu 18 marca 1995 roku. Delegatem KEP ds. Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES jest ks. bp prof. dr hab. Andrzej Siemieniowski – biskup pomocniczy z Wrocławia.

Federacja zrzesza obecnie 84 biblioteki członkowskie, w tym większość bibliotek wydziałów teologicznych i wyższych seminariów duchownych w Polsce, diecezjalnych i zakonnych. Celem Federacji jest „popieranie chrześcijańskiej doktryny, podejmowanie poczynań związanych z ewangelizacją oraz ożywianie duchem chrześcijańskim porządku doczesnego przez usprawnianie działalności

polskich bibliotek kościelnych, wdrażanie postępu technicznego, a w szczególności komputeryzację prac bibliotecznych¹⁶.

Federacja FIDES od 1995 roku należy do BETH (Bibliothèques Européennes de Théologie) jako jeden z dwunastu członków zwyczajnych tej organizacji. Delegat Federacji bierze udział w corocznych Zgromadzeniach Generalnych BETH.

Jako obowiązkowy dla bibliotek zrzeszonych w Federacji przyjęto jednolity format danych komputerowego opisu katalogowego oparty na formacie MARC-BN. Programem bibliotek Federacji FIDES jest komputerowy program biblioteczny MAK, który został opracowany przez specjalistów Biblioteki Narodowej w Warszawie. Na obecnym etapie FIDES przygotowuje wsparcie przejścia bibliotek uczestniczących na nowy, międzynarodowy format katalogowania (MARC21)¹⁷.

Dyrektor Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie był obecny na I Walnym Zgromadzeniu Federacji jako członek-założyciel¹⁸, które odbyło się 20 czerwca 1995 roku w Warszawie. Pracownicy Biblioteki WSD co roku biorą udział w Walnych Zgromadzeniach Federacji. Ponadto całość zbioru jest skatalogowana komputerowo w programie MAK w wersji 4.3b w formacie MARC21. Od października 2009 roku biblioteka korzysta z Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych, której dystrybucję prowadzi FIDES i można na bieżąco pobierać jej aktualizacje przez Internet. Adres do katalogów on-line Biblioteki WSD jest również zamieszczony w multiwyszukiwarce FIDKAR. Pozwala ona bowiem na równoczesne prowadzenie wyszukiwania katalogowego i bibliograficznego w kilku bazach równocześnie.

7. Biblioteka WSD w ZBC Pomerania

Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego od 2008 roku należy również do Zachodniopomorskiego Porozumienia Bibliotek, które wraz z Książnicą Pomorską utworzyły Bibliotekę Cyfrową –

¹⁶ Całość statutu dostępna pod adresem <http://www.fides.org.pl/pdf/Statut.pdf>

¹⁷ http://www.fides.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=46&Itemid=57 [odczyt: 23.02.2010].

¹⁸ <http://www.fides.org.pl/cgi-bin/makwww/makwww.exe?BM=04&IM=01&TX=&NU=01&WI=DIECEZJIBKOSZALInSKObKOIOBRZESKIEJ> [odczyt: 23.02.2010].

Zachodniopomorski System Informacji N@ukowej i Region@lnej (ZSINiR). Misją ZSINiR jest współuczestnictwo w budowie społeczeństwa informacyjnego poprzez tworzenie zasobów informacyjnych oraz rozszerzanie zakresu e-usług zapewniających wolny dostęp do narodowego i regionalnego dorobku kultury piśmienniczej.

W zbiorach Biblioteki Cyfrowej między innymi znalazły się wydawane przez Koszalińsko-Kołobrzeską Kurię Biskupią „Koszalińsko-Kołobrzeskie Wiadomości Diecezjalne”. Do przeglądania zbiorów należy skorzystać z przeglądarki DjVu.

8 maja 2009 roku odbyło się uroczyste otwarcie Zachodniopomorskiej Biblioteki Cyfrowej „Pomerania” oraz Katalogu Centralnego Bibliotek Szczecina i Województwa Zachodniopomorskiego. Udostępnione zostały Zachodniopomorska Biblioteka Cyfrowa „Pomerania” oraz Rozproszony Katalog Centralny Bibliotek Szczecina i Regionu (RoK@Bi), które stanowią podstawowe moduły Zachodniopomorskiego Sytemu Informacji Region@lnej i N@ukowej.

Zakończenie

Biblioteki kościelne stanowią niewyczerpane bogactwo wiedzy, z którego mogą korzystać wspólnoty osób duchownych i świeckich. Są miejscem styku różnych dziedzin wiedzy i cennymi skarbnicami, z których bogactwa może i powinien korzystać każdy, komu zależy na poznaniu dziejów chrześcijaństwa, pogłębieniu wiary i wiedzy, nie tylko religijnej.

BOGUMIŁA WARZĄCHOWSKA¹

ROK ŚWIĘTEGO PAWŁA W DYSERTACJACH WYDZIAŁU TEOLOGICZNEGO UNIwersytetu ŚLĄSKIEGO W KATOWICACH

Rok św. Pawła

Uroczystym otwarciem przez Benedykta XVI Świętej Bramy w Bazylice św. Pawła za Murami rozpoczął się 28 czerwca 2008 r. Rok świętego Pawła. Pomysłodawcą zorganizowania obchodów 2000. rocznicy urodzin Apostoła był włoski kardynał Andrea Cordeiro Lanza di Montezemolo, od 31 maja 2005 r. – archiprezbiter Bazyliki. Propozycja uczczenia jubileuszu została zaaprobowana przez Benedykta XVI.

Głównym miejscem obchodów tego jubileuszu była rzymska Bazylika św. Pawła za Murami, gdzie spoczywają doczesne szczątki Apostoła Narodów, a „skoro Ojciec Święty Benedykt XVI określił Rok Pański od czerwca 2008 do czerwca 2009 Rokiem Świętego Pawła, to chciał nam wszystkim zwrócić uwagę, na niezwykłość Apostoła Narodów, na jego zasługi dla Kościoła powszechnego i na jego wkład w teologię, w chrystologię i eklezjologię. To wszystko zachęca nas wszystkich do lepszego poznania św. Pawła, apostoła, wyznawcę i męczennika”². Był to rok poświęcony jednej z bardziej niezwykłych postaci w historii ludzkości, kogoś, kto może być wzorem postępowania.

¹ Uniwersytet Śląski w Katowicach – Biblioteka Teologiczna.

² Langhammer, Hugolin (2009). *Komentarz teologiczno-pastoralny wszystkich listów św. Pawła Apostoła z okazji Roku Świętego Pawła*. T. 1: *Wielkie Listy św. Pawła*. Legnica: Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Legnickiej, s. 6.

Obserwując życie i działalność Kościoła katolickiego w ciągu kilku ostatnich lat można powiedzieć, że przygotowania do świętowania 2000. rocznicy rozpoczął już Ojciec św. Jan Paweł II swoją 93. podróżą apostołską. Od 4 do 9 maja 2001 r. Papież wyruszył szlakiem św. Pawła odwiedzając Grecję, Syrię i Maltę. W czasie pielgrzymki wygłosił w Atenach, homilię w której zwrócił się do zebranych słowami: „Jeżeli Paweł potrafił przed ateńczykami cytować klasycznych autorów starożytnych, to dlatego, że jego osobista kultura została w pewnej mierze ukształtowana przez hellenizm. Posłużył się nią zatem, aby głosić Ewangelię słowami, które mogły skutecznie przemówić do słuchaczy”³. Ojciec św. nawiązał do tradycji mądrości, humanizmu i powiązań między rozumem a religią zaznaczając, że „praca filozofów i pierwszych chrześcijańskich apologetów pozwoliła później rozwinąć, w duchu św. Pawła i jego mowy w Atenach owocny dialog między wiarą chrześcijańską a filozofią”⁴.

Odwiedzając Damaszek Papież przypomniał o niezwykłym wydarzeniu, które zadecydowało o przyszłości Pawła i Kościoła. Spotkanie z Chrystusem otwarło Apostoła na Bożą prawdę, którą dobrowolnie uznał i zgodził się „całym swoim życiem pójść za Chrystusem”⁵. To pójście za Chrystusem miało mocne osadzenie w wierze, o czym Ojciec św. wspominał podczas wizyty na Malcie: „wierni dziedzictwu swojego ojca w wierze Apostoła Pawła [...], ale to dziedzictwo jest także darem, z którym wiąże się wielka odpowiedzialność”⁶. Wierność i odpowiedzialność była przesłaniem papieża dla obecnych mieszkańców wyspy.

Z kolei Benedykt XVI nawiązując do pielgrzymki Jana Pawła II szlakiem św. Pawła, rozpoczął od 25 października 2006 r. cykl katechez poświęconych postaci Apostoła Narodów. W pierwszej katechezie podkreślił, że św. Paweł z Tarsu jasnieje niczym gwiazda

³ Wezwani do Głoszenia Ewangelii aż po krańce ziemi. 5 maja Ateny. Msza św. w Pałacu Sportu (2001). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 7/8, s. 17.

⁴ Tamże.

⁵ Budujcie społeczeństwo braterskie, sprawiedliwe i solidne. 6 maja – Damaszek. Msza św. na stadionie Abbasydów (2001). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 7/8, s. 24.

⁶ Idźcie za Chrystusem z nie podzielonym sercem. 9 maja Valletta. Msza św. beatyfikacyjna na placu Spichlerzy (2001). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 7/8, s. 39.

pierwszej wielkości w dziejach Kościoła i to nie tylko w jego początkach⁷. W dalszej części wystąpienia Papież zachęcał do wprowadzania w życie wezwania pozostawionego przez Apostoła „Bądźcie naśladowcami moimi, tak jak ja jestem naśladowcą Chrystusa” (1. Kor 11,1). W następnej katechezie Ojciec św. zwrócił uwagę, abyśmy zdali sobie sprawę, jak bardzo Jezus Chrystus może wpłynąć na życie człowieka, a tym samym na nasze własne życie dlatego „żaden bożek nie powinien zatruć naszego duchowego wszechświata”⁸. W kolejnej katechezie podkreślił natomiast, że „mamy do czynienia z gigantem nie tylko w konkretnym apostołstwie, ale również w zakresie doktryny teologicznej, niezwykle głębokiej i pobudzającej do refleksji”⁹. Cykl katechez zamknęło wystąpienie, w którym Ojciec św. uświadomił, „że jesteśmy członkami Chrystusa, niejako przedłużeniem Jego osobowej obecności w świecie. Z tego naturalnie wynika dla nas powinność, by żyć rzeczywiście na wzór Chrystusa”¹⁰.

Przeprowadzone katechezy przybliżyły postać św. Pawła i pozwoliły wiernym na nowo zatrzymać się nad jego nauczaniem. Był to wstęp do mających dopiero nastąpić za niespełna dwa lata obchodów. W uroczystość Piotra i Pawła 2008 r. w bazylice wzniesionej nad grobem Apostoła Narodów Papież zainaugurował nieszpornymi Rok Pawłowy¹¹. W wygłoszonej homilii Papież wskazał na znaczenie, jakie ma dla nas ten Apostoł „Paweł nie jest dla nas tylko postacią z przeszłości, którą z czcią wspominamy. Jest on także naszym

⁷ Paweł – portret człowieka i apostoła. Przemówienie Ojca Świętego Benedykta XVI w czasie audiencji generalnej w dniu 25 października 2006 roku (2007). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 3, s. 29.

⁸ Paweł – centralne miejsce Jezusa Chrystusa. Przemówienie Ojca Świętego Benedykta XVI w czasie audiencji generalnej w dniu 8 listopada 2006 roku (2007). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 3, s. 31.

⁹ Paweł – Duch Święty w naszych sercach. Przemówienie Ojca Świętego Benedykta XVI w czasie audiencji generalnej w dniu 15 listopada 2006 roku (2007). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 3, s. 32.

¹⁰ Paweł – życie w Kościele. Przemówienie Ojca Świętego Benedykta XVI w czasie audiencji generalnej w dniu 15 listopada 2006 roku (2007). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 3, s. 34.

¹¹ Inauguracja Roku św. Pawła Apostoła. Rzym, 28 czerwca 2008 r. (2008). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 7/8, s. 25.

nauczycielem. Jest apostołem i głosicielem Jezusa Chrystusa również dla nas¹².

Uroczystościom jubileuszowym towarzyszyły wydarzenia liturgiczne¹³, kulturalne i ekumeniczne, jak również inicjatywy o charakterze duszpasterskim i społecznym. W Tarsie, miejscu urodzenia św. Pawła, otwarcie roku mu poświęconego nastąpiło już 21 czerwca. Wzięli w nim udział m.in. przedstawiciele władz tureckich. Następnego dnia kardynał Walter Kasper, przewodniczący Papieskiej Rady ds. Popierania Jedności Chrześcijań odprawił uroczystą Mszę św. w zamienionym na muzeum kościele św. Pawła. W dniach 22-24 czerwca miało miejsce sympozjum poświęcone Apostołowi Narodów. Od 2 lipca rozpoczął się nowy cykl katechez Benedykta XVI poświęconych św. Pawłowi¹⁴.

Kalendarz obchodów był wciąż wzbogacany i urozmaicany. W Bazylice św. Pawła za Murami od września spotykały się zgromadzenia zakonne, w następnych miesiącach: misjonarze, wspólnoty parafialne, biskupi, studenci. Od 2009 r. przybywali kolejno chrześcijanie różnych wyznań, a także chorzy, nowe wspólnoty i ruchy kościelne, młodzież, rodziny oraz kapłani i diakoni.

Wyjątkowym wydarzeniem w czasie Roku św. Pawła był Tydzień Modlitw o Jedność Chrześcijań, którego zamknięciu, 25 stycznia 2009 r. przewodniczył Benedykt XVI. Wśród inicjatyw związanych z obchodami Roku św. Pawła były też działania ekumeniczne, m.in. otwarcie kaplicy ekumenicznej w bazylice pod wezwaniem Apostoła Narodów. Nie zabrakło także wydarzeń kulturalnych i artystycznych.

¹² Słuchajmy św. Pawła i uczmy się od niego. 28 VI – Homilia Benedykta XVI podczas Nieszporów w bazylice św. Pawła za Murami (2008). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 7/8, s. 26

¹³ Św. Paweł i św. Piotr – misja i jedność. 29 VI – Rozważanie przed modlitwą Anioł Pański w Bazylice Watykańskiej (2008). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 7/8, s. 28.

¹⁴ Apostoł Paweł – nauczyciel ludzi. 2 lipca (2008). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 9, s. 53-55; Dzisiejszy świat potrzebuje Ewangelii (Życie św. Pawła). 27 sierpnia (2008). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 10/11, s. 47-49.; Tylko spotkani z Chrystusem rozum otwiera się naprawdę (Nawrócenie św. Pawła). 3 września (2008). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, s. 50-51; Chrześcijańin współtwórcą prawdziwej radości (Misja św. Pawła wśród narodów). 10 września (2008). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, s. 52-53.

Przez cały rok odbywały się konferencje naukowe¹⁵, a księża, kardynałowie i biskupi ustanawiali dekrety¹⁶, wygłaszali specjalne homilie niedzielne i okolicznościowe¹⁷. Wielu biskupów w swoich wystąpieniach dziękowało za Rok św. Pawła, podkreślając „jak bardzo aktualny jest św. Paweł, który uczy nas ABC chrześcijaństwa. Chrześcijaństwo to Chrystus”¹⁸.

Organizowano także koncerty, m.in. wykonano *Mszę* Haendla na rozpoczęcie Roku św. Pawła i *Zmartwychwstanie* Mahlera w Niedzielę Wielkanocną. Z okazji jubileuszu w Wiecznym Mieście utworzono szlaki pielgrzymkowe do miejsc związanych ze św. Pawłem, które pielgrzymi przebywali pieszo lub specjalnie przygotowanymi autokarami. Dla młodszych pątników przewidziano krótszą trasę – wzdłuż Tybru.

Św. Paweł – życie i działalność

Przybliżając sylwetkę Szawła – Saula (późniejszego św. Pawła) należy zaznaczyć, że urodził się między 7 a 10 rokiem po Chrystusie, w portowym mieście Tars w Cylicji, stolicy rzymskiej prowincji, obecnie w południowo-wschodniej Turcji. Tars położony był na ważnych drogach komunikacyjnych, dzięki czemu zawdzięczał bogactwo materialne i intelektualne. W mieście tym znajdował się uniwersytet, na którym rozwijały się nauki hellenistyczne, a w filozofii dominował platonizm. Paweł, będąc Żydem z diaspory, mówił po grecku, nosił imię pochodzenia łańdzkiego i miał obywatelstwo rzymskie, „Tak więc Paweł był z pogranicza trzech różnych kultur – rzymskiej, greckiej i żydowskiej – i być może również z tego wzglę-

¹⁵ Kozyra, Józef (2008). Paweł z Tarsu wobec Jezusa: konferencja wygłoszona podczas adwentowych dni skupienia kapłanów. Katowice – 29 XI i 1 XII 2008, Rybnik – 2 XII 2008 r. *Wiadomości Diecezjalne* nr 12, s. 613- 623.

¹⁶ Suski, Andrzej; Nowicki, Andrzej (2008). Dekret w sprawie obchodu Roku św. Pawła. Toruń, dnia 21 lipca 2008 roku. *Toruńskie Wiadomości Kościelne* nr 3/4, s. 86-87.

¹⁷ Św. Paweł – Sługa i Apostoł Słowa Bożego: list Pasternski Episkopatu Polski na święto Nawrócenia św. Pawła Apostoła. Katowice 23, 12, 2008 r. (2009). *Wiadomości Diecezjalne* nr 1, s. 14-18.

¹⁸ Kudasiwicz, Józef (2008). Nawrócenie św. Pawła Apostoła: homilia na 25 stycznia 2009 r. *Kielecki Przegląd Diecezjalny* nr 6, s. 569.

du był gotów na owocną wymianę z całym światem, na pośredniczenie między kulturami, na prawdziwy uniwersalizm¹⁹.

Szawel z Tarsu wychowywał się w rodzinie żydowskiej, w której rodzice zapewnili mu staranne wykształcenie, a on sam poznał nie tylko Prawo i Proroków, ale ówczesną teologię tekstów biblijnych, a także sposób ich interpretacji²⁰. Jako głęboko wierzący Żyd, w drodze do Damaszku, najstarszego miasta w Syrii, gdzie udaje się w celu prześladowania chrześcijan doświadcza niezwyklej łaski nawrócenia. Po tym wydarzeniu, z takim samym zapałem z jakim dotychczas zwalczał chrześcijan, głosił Ewangelię Chrystusa, bowiem „Swoje życie chrześcijańskie św. Paweł zaczął od spotkania z Chrystusem, od miłości Chrystusa... Listy przysły później, teologia też”²¹.

Dzięki tym listom św. Paweł uważany jest za autora 13 z 27 ksiąg Nowego Testamentu. Uznano, że sam św. Paweł napisał siedem listów, do których zaliczamy: Pierwszy do Tesaloniczan, do Galatów, Filipian, Filomena, Rzymian i dwa do Koryntian. Pozostałe 6 napisałi jego bliscy współpracownicy lub zostały zredagowane już po śmierci Apostoła Narodów. Do tych listów należą: Drugi List do Tesaloniczan, 2 listy do Tymoteusza, do Kolosan, Efezjan i Tytusa. Dla współczesnych chrześcijan św. Paweł znany jest najbardziej z „Hymnu o Miłości”, który najczęściej czytany jest podczas zawierania sakramentu małżeństwa lub przy innych okolicznościach dla podkreślenia znaczenia miłości²².

Dysertacje poświęcone św. Pawłowi w Bibliotece Teologicznej

Osoba św. Pawła, jego życie i działalność, a zwłaszcza pozostawione listy były inspiracją do napisania kilkudziesięciu dysertacji

¹⁹ Życie św. Pawła. Dzisiejszy Świat potrzebuje Ewangelii. Przemówienie Ojca Świętego Benedykta XVI w czasie audiencji generalnej w dniu 27 sierpnia 2008 r. (2008). *L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 10/11, s. 47.

²⁰ Św. Paweł – Sługa i Apostoł Słowa Bożego. List Pasternki Episkopatu Polski na święto Nawrócenia św. Pawła Apostoła. Jasna Góra 27 listopada 2008 r. Biblioteka Teologiczna. Dokumenty 2009.

²¹ Kudasiewicz, Józef (2008). Nawrócenie..., s. 569.

²² Dąbrowski, R. (2005). Hymn o miłości (he agape) w 1 Kor 13, 1-13. Studium porównawcze współczesnych przekładów polskich i przekłady z historii oddziaływania tekstu w liturgii. Katowice. [mps] Biblioteka Teologiczna.

naukowych, które przez lata gromadzone i przechowywane są w zbiorach Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Wszystkie księgi św. Pawła znalazły się w centrum zainteresowania badaczy, zarówno tych doświadczonych, jak i początkujących adeptów dziedziny teologicznej. Badania takie, w różnym zakresie, prowadzone były także w oparciu o księgozbiór Biblioteki Teologicznej, który w aspekcie literatury biblistycznej jest dobrze zaopatrzone. Należy podkreślić, że Rok św. Pawła dla wielu twórców i wydawców, był szczególną okazją do przygotowania wielu rozpraw naukowych i popularnych opracowań przybliżających życie i działalność Apostoła Narodów.

Chcąc dotrzeć do wszystkich dysertacji związanych z postacią św. Pawła w zbiorach Biblioteki Teologicznej, wykorzystano dokumentację archiwalną, inwentarze biblioteczne oraz wszelkiego typu indeksy katalogu elektronicznego. Na 2971 zarejestrowanych prac magisterskich, licencjackich i doktorskich 58 związanych jest z tematyką „pawłową”. Prace te powstawały w trzech blokach czasowych i w trzech ośrodkach naukowych.

Pierwszy etap, to czas powstania Śląskiego Seminarium Duchownego z siedzibą w Krakowie w latach 1925-1980. Opracowano wówczas 25 prac z interesującego zakresu. Promotorami dysertacji byli badacze wywodzący się z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, następnie z Papieskiej Akademii Teologicznej, którzy wspierali naukowo i dydaktycznie Śląskie Seminarium Duchowne.

Drugi etap obejmuje lata 1980-2000, po przeniesieniu Śląskiego Seminarium Duchownego z Krakowa do Katowic – do momentu powołania Wydziału Teologicznego. Wówczas opracowano 20 prac. W tym czasie nawiązano współpracę z innymi ośrodkami myśli teologicznej w Polsce, a przede wszystkim z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim i Akademią Teologii Katolickiej w Warszawie. Wśród opiekunów naukowych przedsięwzięć zaczynają pojawiać się nazwiska badaczy wywodzących się z ziemi śląskiej, którzy dali podwaliny pod tworzący się Wydział Teologiczny. Promotorem większości

prac z zakresu biblistyki, a zwłaszcza dotyczących św. Pawła był prof. dr hab. Stanisław Pisarek²³.

Trzeci, współczesny etap dotyczy lat 2001-2010 – od momentu utworzenia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego do chwili obecnej. W tym czasie przygotowano 13 dysertacji. Opracowania te powstały w Zakładzie Teologii Biblijnej Starego i Nowego Testamentu Wydziału Teologicznego, pisane głównie pod opieką kierownika Zakładu dr hab. Józefa Kozyry, a także pod kierunkiem dr hab. Artura Maliny.

Znaczna część badanego tu dorobku naukowego obejmuje szerokie spektrum zagadnień związanych z działalnością św. Pawła jako człowieka wrażliwego na problemy małżeńskie²⁴, społeczne²⁵, egzystencjalne²⁶. Nadany Pawłowi tytuł Apostoła Narodów²⁷, podkreśla jego szczególną misję wśród pogan. W opracowanych dysertacjach dostrzec można uniwersalizm nauki św. Pawła, który nie ograniczał powierzonej mu misji do jednego narodu, lecz dostrzegał potrzebę głoszenia Ewangelii wśród ludzi na całym świecie. Wszystkie dni swojego życia Paweł poświęcił na realizowanie zadania powierzone-

²³ Stanisław Pisarek (1928-2009) ks. prałat, profesor nadzwyczajny, doktor habilitowany teologii. Należał do Stowarzyszenia Biblistów Polskich w Warszawie. Przez wiele lat wykładowca nauk biblijnych w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym. Był profesorem i mistrzem znacznej części obecnych pracowników Wydziału Teologicznego UŚ. W pierwszych latach istnienia Wydziału wspomagał kadrę naukową, jako promotor prac magisterskich i licencjackich.

²⁴ Kasza, Z. (2009). *Małżonkowie Pryscylla i Akwila – współpracownicy Pawła w ewangelizacji*. Katowice. [mps] Biblioteka Teologiczna.

²⁵ Kolon, J. (1963). *Myśl społeczna w oparciu o teologię św. Pawła do Kolosan*. Kraków [mps]; Nocon, J. (1973). *Sprawiedliwość społeczna św. Pawła*. Kraków [mps]; Grzomba, W. (1986). *Wartość pracy ludzkiej w Nowym Testamencie na podstawie Ewangelii i nauczania św. Pawła*. Katowice [mps] Biblioteka Teologiczna.

²⁶ Kogut, H. (1972). *Katecheta współpracownikiem Boga w przepowiadaniu – na podstawie Listów św. Pawła*. Warszawa [mps]; Fyrla, T. (1976). *Problem śmierci w listach świętego Pawła*. Kraków; Mandziej, T. (2006). *Stosunek Pawła Apostoła jako obywatela rzymskiego do władzy świeckiej w oparciu o Dzieje Apostolskie i Pisma świętego Pawła*. Katowice; Ziental, G. (2007). „Znaki mocy” w *Corpus Paulinum*. Katowice [mps].

²⁷ Kapuściok, J. (1969). *Święty Paweł jako misjonarz*. Kraków [mps]; Waclawek, R. (2000). *Święty Paweł – apostoł narodów*. Katowice; Mandziej, T. (2006). *Stosunek Pawła Apostoła jako obywatela rzymskiego do władzy świeckiej w oparciu o Dzieje Apostolskie i Pisma świętego Pawła*. Katowice.

go mu pod Damazkiem. „Tak więc podróżował Paweł dlatego, żeby jak najrychlej, jak najskuteczniej i jak największej ilości ludzi donieść owoce zbawczej męki Jezusa Chrystusa”²⁸. To dzięki niemu „Biblia, która zawiera objawienie, zachowuje swoją całą wartość jako świadectwo; jest ona czymś znacznie większym niż dziedzictwo jednego ludu: staje się kartą praw uniwersalizmu chrześcijańskiego”²⁹.

Do głoszenia Ewangelii Paweł został wybrany od początku swojego życia o czym czytamy w *Liście do Galatów* [1,15-16]: „Spodobało się temu, który wybrał mnie jeszcze w łonie matki mojej i powołał swoją łaską, aby objawić Syna swego we mnie, bym Ewangelię o Nim głosił poganom”. Z wypowiedzi tej wynika, że Apostoł został nie tylko wybrany do głoszenia Ewangelii, ale powołany i odpowiednio przygotowany, „U podstaw tego specjalnego powołania Apostoła leżała jego wielka znajomość świata greckiego, w którym się urodził i wychował. Była to jednak znajomość przepojona głębokim współczuciem i pragnieniem podzielenia się światłem Chrystusa z tymi, którzy nieświadomie przebywali w ciemnościach i cieniu śmierci”³⁰. Wielkość Pawła polegała również na tym, że potrafił „współpracować” z otrzymaną łaską Bożą. To dzięki tej łasce dotarł z Ewangelią do wszystkich narodów, i dzięki niemu możemy słuchać Radosnej Nowiny o Królestwie Bożym, ponieważ on jako pierwszy dotarł z Ewangelią do Europy.

Podróże misyjne św. Pawła to jedno z ważniejszych przedsięwzięć w jego życiu, i one też stały się tematem kilku opracowań³¹. Paweł odbył trzy wielkie wyprawy misyjne, w czasie których przemierzył ponad 20 tys. kilometrów, a „Historia apostołskiej działal-

²⁸ Romaniuk, Kazimierz (1995). *Św. Paweł, życie i dzieło*. Katowice: Księgarnia Św. Jacka, 1995, s. 60.

²⁹ Simon, Marcel (1981). *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, s. 37.

³⁰ Ehrlich, Emilia (1988). *Portret Jezusa i Jego Apostoła*. Poznań: Pallottinum, s. 73.

³¹ Langfort, H. (1961). *Św. Paweł na Malcie*. Z okazji 1900-lecia przybycia. Kraków [mps.] Biblioteka Teologiczna.; Kapuściok, J. (1969). *Święty Paweł jako misjonarz*. Kraków [mps.] Biblioteka Teologiczna.

ności Pawła – to dzieje jego misyjnych podróży³². Podróże te dały początek chrześcijaństwu w Azji Mniejszej, Grecji i Macedonii³³.

W czasie pierwszej wyprawy Paweł wyruszył do Antiochii Syryjskiej na Cypr i dotarł do południowo-wschodniej Azji Mniejszej. Druga podróż wiodła przez Centralną Azję Mniejszą, następnie przez Macedonię do Grecji. W czasie trzeciej podróży przebywał w Efezie, następnie odwiedził Macedonię i Grecję i wrócił przez Milet do Jerozolimy, gdzie został aresztowany i przewieziony do rzymskiego więzienia, w którym przebywał dwa lata³⁴. Po wyjściu z więzienia kolejnymi etapami podróży były Syria, Kreta i Malta.

Podróżując zakładał gminy chrześcijańskie, troszczył się o nie, odwiedzając je i pisząc do nich listy, które stały się częścią Biblii³⁵. W listach Paweł przybliżył swoją naukę o Kościele definiując go jako „Ciało Chrystusa”. Wnikliwa analiza Listów Pawłowych prowadzi do wniosku, że Paweł jako pierwszy rozpoznał nowy i uniwersalny charakter nauczania i osoby Jezusa, a zwłaszcza Jego śmierci i zmartwychwstania oraz, że „nie powiększał Jezusa zmartwychwstałego i nie pomniejszał Jezusa ziemskiego”³⁶. Zagadnienia te znalazły odzwierciedlenie w przeprowadzonych badaniach, a wyniki ich odnotowano w 23 dysertacjach, które powstały w oparciu o Wielkie Listy do których zaliczono: *List do Rzymian*³⁷, *1 List do Koryntian*³⁸, *2 List do Koryntian*³⁹ oraz *List do Galatów*⁴⁰.

³² Romaniuk, Kazimierz (1995). *Św. Paweł...*, s. 60.

³³ Ehrlich, Emilia (1988). *Portret Jezusa...*, s. 160

³⁴ Broż, Adam (2008). *Św. Paweł i Tre Fontane. L'Osservatore Romano*. Wyd. polskie, nr 7/8, s. 30.

³⁵ Rakoczy, Tadeusz (2008). *List Pastorski z okazji inauguracji Roku Świętego Pawła*. Bielsko Biała 16 czerwca 2008 r. Biblioteka Teologiczna. Dokumenty.

³⁶ Witczyk, Henryk (2008). *Pawłowa Ewangelia o Chrystusie-Panu odejściem od Jezusowej Ewangelii o Królestwie Bożym. Kielecki Przegląd Diecezjalny* nr 6, s. 564.

³⁷ Marek, J. (1975). *List do Rzymian w katechezach dorosłych*. Kraków [mps.]; Bubalik, A. (1985). *Teologia grzechu pierworodnego na podstawie R. 5. 12-21 we współczesnej egzegezie*. Katowice [mps.]; Szymczak, W. (1993). *Wspólnota chrześcijańska w Rzymie i jej problemy w świetle Listu Świętego Pawła do Rzymian oraz Jego pism powstałych w Rzymie*. Katowice [mps.]; Schoenwald, A. (1997). *Nauka Orygenesusa o Grzegorzcu w świetle Komentarza do Listu św. Pawła do Rzymian*. Katowice [mps.] Biblioteka Teologiczna.

³⁸ Szatka, A. (1963). *Gmina chrześcijańska w 1-szym liście do Koryntian*. Kraków [mps.]; Tront, W. (1980). *Ewangelia w 1. Kor 1-2*. Kraków [mps.]; Oleksy, R.

Głównym celem listów było wyjaśnienie doktrynalne Ewangelii, a zwłaszcza zagadnienie usprawiedliwienia przez wiarę. Paweł podkreślał powszechną grzeszność człowieczeństwa i konieczność usprawiedliwienia, które było wynikiem łaski i wyłącznie łaski zarówno dla pogan, jak i dla Żydów. Autor listów wyjaśnił również znaczenie chrztu jako uwolnienia od grzechu oraz włączenia do Kościoła. W listach Paweł zwracał uwagę na fakt, że wiara i łaska, a nie wypełnianie przepisów Prawa są warunkiem zbawienia.

Nie bez znaczenia jest, że *List do Rzymian* znajduje się na czele wszystkich pism św. Pawła. Zadecydowała o tym głęboka teologiczna treść, która stanowi podstawę Ewangelii. Wielu badaczy biblistów uważa, że chrześcijanie powinni w całości ją sobie przyswoić i codziennie z nią obcować. List ten jest najstarszym świadectwem podkreślającym wagę teologiczną i znaczenie kerygmatyczne pisma i nazywany jest „Ewangelią i nowiną o Jezusie Chrystusie”⁴¹.

Natomiast *Listy do Koryntian* poruszają ważne kwestie natury teologiczno-społecznej, a zwłaszcza sprawy organizacji gminy, porządek w Kościele, formy nabożeństw, posługi charyzmatyczne, małżeństwo, rozwód i dziewictwo oraz natury dogmatycznej, a szczególnie głoszenie Ewangelii, Eucharystię, zmartwychwstanie Jezusa i wiernych⁴².

List do Galatów zamyka serię Wielkich Listów św. Pawła. Nie bez powodu nazywany jest „Małym Listem do Rzymian”, gdyż zawiera także przemyślenia teologiczne, które nie powtarzają się w innych pismach Pawła. Dotyczy to głównie takich podstaw teologicznych jak: „usprawiedliwienie przez wiarę w Jezusa Chrystusa, a

(2009). Problem charyzmatów w Pierwszym liście do Koryntian. Studium egzegezy – teologiczne. Katowice [mps.] Biblioteka Teologiczna.

³⁹ Gajda, H. (1963). Walka świętego Pawła z żydującymi na podstawie listu do Galatów i drugiego do Koryntian. Kraków [mps.]; Kowala, D. (1992). Obraz wspólnoty wczesnochrześcijańskiej w Koryncie na podstawie Listów Świętego Pawła do Koryntian i Jego pism powstałych w Koryncie. Katowice [mps.] Biblioteka Teologiczna.

⁴⁰ Błotka, J. (1998). Wspólnota pierwszych chrześcijan w Antiochii Syryjskiej w oparciu o Dzieje Apostolskie i List do Galatów. Katowice [mps.]; Tenże (2003). Wspólnoty pierwszych chrześcijan w Galicji w ujęciu autorów Listu do Galatów i Dziejów Apostolskich. Katowice [mps.] Biblioteka Teologiczna.

⁴¹ Langkammer, Hugolin (2009). *Komentarz teologiczno-pastoralny...*, s. 10.

⁴² Tamże, s. 175.

nie przez uczynki Prawa; Abraham – powołanie, wiara, posłuszeństwo, obietnica – prototyp zaufania Bogu; Duch Święty w dziele usprawiedliwienia, uświęcenia i usynowienia wiernych; życie chrześcijańskie w Duchu Świętym na co dzień⁴³.

Kolejna grupa dysertacji w liczbie 20 powstała w wyniku badań *Listów Więziennych*⁴⁴, na które składają się: *List do Efezjan*⁴⁵, *List do Filipian*⁴⁶, *List do Kolosan*,⁴⁷ *List do Filemona*⁴⁸. *List do Efezjan* jest pierwszym z tych pism, co do którego jest wątpliwość czy jest faktycznie autorstwa św. Pawła. List zawiera część dogmatyczną, dotyczącą misterium Jezusa oraz część moralną.

Najbardziej znany jest *List do Filipian*. Paweł przebywając w więzieniu skierował list do mieszkańców Filipi, pierwszego europejskiego obszaru działań apostołskich, w którym wzywa społeczność do życia Ewangelią. Wzorem dla nich ma być Jezus, ukazany w słowach: „Należy budować życie chrześcijańskie na Chrystusie, który jest Panem ku chwale Boga Ojca” (Flp 2,11). Mimo, że list pisany był z więzienia, zachowuje pogodny charakter. Paweł wielokrotnie nawołuje do radości: „W końcu, bracia, wszystko, co jest prawdziwe, co godne, co sprawiedliwe, co czyste, co miłe, co zasługuje na uznanie: jeśli jest jakąś cnotą i czynem chwalebny - to miejcie na myśli! Czyńcie to, czego się nauczyliście, co przejęliście, co usłyszeliście i co zobaczyliście u mnie, a Bóg pokoju będzie z wami” (Flp 4,8-9).

⁴³ Tamże, s. 344.

⁴⁴ Walczak, M. (1981). Duch Święty jednoczy i buduje Kościół jako Nową Świątynię i Ciało Chrystusa. Praca z zakresu teologii biblijnej na podstawie listów więziennych św. Pawła. Kraków [mps.]; Madeja, M. (2006). Dom i rodzina na podstawie „Tablic Domowych” w Listach więziennych świętego Pawła. Katowice [mps.].

⁴⁵ Gawlas, A. (1996). Obraz wspólnoty wczesnochrześcijańskiej w Efezie na podstawie Listów św. Pawła do Efezjan oraz Listów powstałych w Efezie. Katowice [mps.]; Zygmunt, B. (2004). Z historii oddziaływania „Pieśni nad Pieśniami” na przykładzie perykopy Ef. 5. 21-33 oraz dzieła „Pieśń duchowa” św. Jana od Krzyża. Katowice [mps.].

⁴⁶ Wilk, J. (1999). Wspólnota wczesnochrześcijańska w Filipi na podstawie Listu Świętego Pawła do Filipian oraz Dziejów Apostołów. Katowice [mps.]; Tenże (2006). „Teologia kontaktu” na podstawie Listu św. Pawła do Filipian i Dziejów Apostołów 16. Katowice.

⁴⁷ Mielnik, K. (2004). Wczesnochrześcijańska gmina w Kolosach na podstawie Listu do Filemona i Listu do Kolosa. Katowice [mps.].

⁴⁸ Tamże.

Natomiast w *Liście do Kolosan* prezentowany jest obraz żywej, zjednoczonej i stałej w wierze, jednak nie w pełni dojrzałej duchowo wspólnoty. Został napisany w celu umocnienia wiary młodego Kościoła w Kolosan i ostrzeżenia go przed groźącymi błędami. Zgodnie z listem chrześcijanie powołani są do nowego życia w Chrystusie, który jest Głową Kościoła, i nie powinni poddawać się w niewolę nauk czysto ludzkich. Jako wybrani przez Boga powinni dawać świadectwo nowego życia.

Nieco inny charakter ma *List do Filemona*, który jest krótkim osobistym pismem w sprawie zbiegłego niewolnika należącego do Filemona. Paweł wstawia się za niewolnikiem, który postanowił zostać chrześcijaninem i obiecuje uiścić odszkodowanie za ewentualne szkody przez niego spowodowane. List ten porusza szereg ważkich kwestii teologicznych dotyczących niewolnictwa i w szerszym kontekście zależności ekonomicznej jednego człowieka od drugiego.

Następna grupa pism skierowana była do Tesaloniczan⁴⁹. Były to: *1. List do Tesaloniczan* i *2. List do Tesaloniczan*. Pierwszy z nich jest uważany za najstarszy dokument chrześcijański. Został napisany przez Pawła po kilkumiesięcznym pobycie w Tesalonikach i założeniu tam Kościoła. Jednak Paweł zmuszony został do opuszczenia miasta. Z troską o los wspólnoty wysłał do niej z Aten swego ucznia Tymoteusza, który informuje Apostoła o rozwoju wiary Kościoła w Tesalonikach oraz o braku zrozumienia niektórych kwestii dotyczących wiary. List Pawła wyraża radość z wiary, nadziei i miłości Tesaloniczan, ale tłumaczy również problem powrotu Chrystusa na ziemię oraz zachęca do wytrwałości wśród prześladowań.

Natomiast drugi List powstał w kilka miesięcy po wysłaniu przez Pawła do Tesaloniczan pierwszego Listu. Paweł zachęca adresatów do wytrwania wśród prześladowań dodając im otuchy nadzieją na sprawiedliwy sąd Boży. Paweł prosi również Tesaloniczan, by nie dali się zwieść fałszywym znakom i cudom.

Listy pasterskie, do których zaliczamy: *1. List do Tymoteusza*, *2. List do Tymoteusza* oraz *List do Tytusa*, jak dotychczas nie doczekały

⁴⁹ Zaremba, A. (1963). *Święty Paweł jako duszpasterz na podstawie listów do Tesaloniczan*. Kraków [mps.]; Copek, D. (2000). *Wczesnochrześcijańska wspólnota w Tesalonice na podstawie dwóch Listów Świętego Pawła Apostoła do Tesaloniczan oraz Dziejów Apostolskich*. Katowice [mps.] Biblioteka Teologiczna.

się pogłębionej refleksji w dysertacjach naukowych. Wszystkie trzy stanowią jedność doktrynalną i zajmują się takimi kwestiami jak miłosierdzie Boże, łaska, plan Boży. W listach pasterskich jest również mowa o biskupach, prezbiterach i diakonach oraz przedstawione są fragmenty hymnów liturgicznych⁵⁰.

W świetle wszystkich listów św. Pawła można dostrzec, jak na drodze Nauczyciela Narodów wypełniło się proroctwo wypowiedziane w chwili jego nawrócenia. Jego cierpienie sprawiło, że był wiarygodny jako nauczyciel prawdy, który nie szukał własnej korzyści, chwały czy spełnienia, ale żył dla Tego, który nas umiłował i oddał samego siebie za nas wszystkich⁵¹.

Aby obchody jubileuszowe przynosiły owoce duchowe i intelektualne, konieczne jest poznanie osoby i apostołskiego dzieła św. Pawła oraz podjęcie konkretnych zadań na miarę środowiska naukowego. Dla przybliżenia społeczności akademickiej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach postaci św. Pawła, zorganizowano wystawę dysertacji związaną z Apostołem Narodów. Ekspozycja miała na celu pokazanie dotychczasowego dorobku naukowego śląskich kapłanów biblistów, jak również zachęcenie do prowadzenia badań związanych z mniej znanymi obszarami życia i doktryny teologicznej św. Pawła.

Rok Świętego Pawła zakończył się 29 czerwca 2009 r. uroczystym zamknięciem Świętej Bramy przez Ojca Świętego Benedykta XVI.

⁵⁰ Kiera, J. (1972). Hymny w Listach Świętego Pawła. Próba wykorzystania ich dzisiaj w duszpasterstwie. Kraków [mps.] Biblioteka Teologiczna.

⁵¹ Kudasiwicz, Józef (2008). Znaczenie nawrócenia Pawła. *Kielecki Przegląd Diecezjalny* nr 6, s. 541.

EDWIN KLESSA¹

ZESPÓŁ BIBLIOTEKI PARAFIALNEJ Z TRZCIANKI Z WIZYTĄ NA UKRAINIE

Kościół rzymsko-katolicki na Ukrainie od wieków był utożsamiany z polskością, szczególnie na terenach dawnych Kresów Rzeczypospolitej. Przez lata władze komunistyczne niszczyły wszystko co miało jakikolwiek związek nie tylko z religią, ale także z polskością. Po upadku komunizmu Jan Paweł II odnowił hierarchię kościelną na Ukrainie – mianował biskupów dla Lwowa, Kamieńca Podolskiego i Żytomierza. Posługę duszpasterską przed wojną prowadzili tam również Księża Misjonarze Saletyni, którzy od 1945 r. pracują w trzcianeckiej parafii pw. św. Jana Chrzciciela. Biblioteka Parafialna w Trzciance nie tylko gromadzi i udostępnia różnego rodzaju publikacje, również te związane z Kresami Wschodnimi, ale organizuje wyjazdy Zespołu Bibliotecznego do miejsc, które dla wielu napływowych mieszkańców Trzcianki na zawsze pozostaną „małą Ojczyzną”. Dodatkową, niezwykle okazję do podróży na Wschód stworzyła przypadająca w 2009 r., 200. rocznica urodzin Juliusza Słowackiego – jednego z najwybitniejszych w dziejach polskich poety związanego również z Kresami. Inspiracją do wyjazdu był też fakt, że na obszarze obecnej Ukrainy również dzisiaj pracują polscy Księża Misjonarze Saletyni. Ponadto na Huculszczyźnie urodził się ks. Zbigniew Welter, MS – Saletyn od lat posługujący w Trzciance, który przewodniczył nam na pielgrzymim szlaku. Podczas wyprawy, trwającej od 18.07 do 02.08. 2009 r. ośmiu uczestni-

¹ Biblioteka Parafialna w Trzciance.

ków zwiedziło ponad 30. miejscowości znanych z dawnej historii Polski.

Korzystając z gościnności Księży Misjonarzy Saletynów pracujących od 1992 r. w **Busku** mieliśmy okazję zwiedzić **Lwów** – piękne miasto pełne polskich zabytków. Przyjemnie było odpocząć pod pomnikiem Adama Mickiewicza, zrobić zdjęcie z naszym Nikiforem obok dawnego kościoła Dominikanów, wdrapać się na Wysoki Zamek z kopcem Unii Lubelskiej. W programie nie mogło zabraknąć też naszej obecności i modlitwy na cmentarzu Orłąt Lwowskich. Obecnie część dawnych kościołów polskich na Ukrainie zamieniono na kościoły grekokatolickie lub prawosławne cerkwie. Taki los spotkał również kościół we Lwowie, który przed wojną zbudowali Księża Saletyni. W czasach komunistycznych zamieniony na dwupiętrowy zakład mechaniczny, a w 1991 r. przekazany grekokatolikom. Proboszcz - bardzo miły, otwarty ksiądz greko-katolicki zaprosił nas na „herbatkę”, opowiedział o swojej pracy w tej parafii. Miło było usłyszeć, że to polscy Saletyni wybudowali kościół, który objął swą opieką najbiedniejszych, a on to dzieło kontynuuje. Rzeczywiście nowo wybudowane pomieszczenia są imponujące. Jest kuchnia, pralnia, fryzjer, dwa gabinety lekarskie, pomieszczenia na warsztaty terapii zajęciowej. Te dobudowane pomieszczenia kolidują jednak z architekturą nie do końca wyremontowanego kościoła. Dla nas najważniejsze jest to, że pamięć o Saletynach nie zginęła. Tu przecież pracował ks. Stanisław Sowa, MS, który w latach 1946-1948 pełnił posługę duszpasterską w Trzciance. W tym kościele zginęło także 3 polskich Saletynów podczas jednego z niemieckich bombardowań na początku II wojny światowej.

W okolicy Lwowa zwiedziliśmy różne miejscowości, pamiętające czasy dawnej Rzeczypospolitej: **Rudki** z sanktuarium Matki Bożej, gdzie znajduje się grobowiec rodziny Fredrów; **Bieńkowa Wisznia** z dworkiem Aleksandra hrabiego Fredry; **Sambor** z kościołem św. Jana Chrzciciela i tablicą upamiętniającą 200. rocznicę odsieczy wiedeńskiej; **Drohobycz** z gotycką farą pw. Wniebowzięcia NMP; **Olesko** z zamkiem Sobieskich, w którym rodzili się polscy królowie; **Brody** znane z „Potopu” Sienkiewicza jako Lubicz z twierdzą Koniecpolskich i budowanym nowym kościołem pw. św. Krzyża; **Krzemieniec** z dworkiem Juliusza Słowackiego i Górą Królowej Bony. Jeszcze **Złoczów**, **Zbaraż**, **Tarnopol** i **Brzeżany**, gdzie po

sławnych zamkach i fortecach wielkich polskich rodów magnacki pozostały tylko ruiny. Duże wrażenie zrobiła na nas **Ławra Pocza-jowska** - jeden z największych prawosławnych ośrodków kultu maryjnego na Ukrainie. Była też okazja do krótkich odwiedzin drugiej placówki saletyńskiej w **Łanowicach**, gdzie wysłuchaliśmy wzruszającej historii o tym jak miejscowa ludność pochowała na cmentarzu w trumnie fragment zburzonej za Chruszczowa świątyni.

Jeszcze w drodze do Kijowa zwiedziliśmy w **Zytomierzu** Muzeum Kosmonautyki im. Sergieja Korolowa konstruktora sowieckich rakiet kosmicznych z pojazdami kosmicznymi i kapsułą z księżycowym gruntem подарowanym przez Amerykanów.

Następna baza noclegowa u oo. Kapucynów w **Kijowie** otworzyła nam możliwość zwiedzania dziś już bardzo europejskiej stolicy Ukrainy. Kijów rzeczywiście robi wrażenie. Spacerując po głównej ulicy Chreszczatik, podziwiając pięknie odnowione sobory, monastiry, pomniki ku czci „wielkich Ukraińców” można na chwilę zapomnieć, że jesteśmy daleko na Ukrainie.

Wielkim przeżyciem był wyjazd do lasu w **Bykowni** – miejscowości niedaleko Kijowa, przypominającej Katyń. W Bykowni pochowano tysiące ofiar komunizmu z całej Ukrainy. Wśród ofiar są również Polacy. Zgodnie z prawosławnym zwyczajem wszystkie drzewa w lesie udekorowano szalami, wszędzie wiszą tabliczki informacyjne, zdjęcia, sztuczne kwiaty. Niezwykłą atmosferę tego miejsca oddaje wierszem spisane przez jedną z naszych uczestniczek wspomnienie:

*W Kijowskiej Bykowni drzewo szalem otulone,
na drzewie tabliczka: „miał dzieci i żonę”.
Jak łza dziecięca łśni kropelka rosy,
bezimienne mogiły otulają wrzosy.
Umęczone dusze wiatr do nieba unosi,
tysiące samotnych szali o modlitwę prosi.*

Z bazy noclegowej w Kijowie mieliśmy również okazję odwiedzić kilka innych miejsc, które utkwiły nam w pamięci: piękny złoty ikonostas w cerkwi w **Kozielsku**, ukraiński bazar w **Czernichowie**, piękną brzozową aleję oraz skansen architektury i kultury ukraińskiej w **Perejasławiu Chmielnickim** oraz elektrownię i służę w **Kaniowie**

nad Dnieprem. Nieliczni tylko zdecydowali się na wyjazd do **Czarnobyla**. Ta słynna elektrownia atomowa leży zaledwie 100 km w linii prostej od Kijowa, a licząc drogami – około 140 km. Po przejechaniu zaledwie 60 km wyraźnie można było zaobserwować zaniżający ruch drogowy, pola leżące odłogiem i brak oznak życia przy mijanych zabudowaniach. 21 km przed Czarnobyłem dojechaliśmy do granicy ogrodzonej i pilnie strzeżonej II strefy zagrożenia. Strefa ta obejmuje powierzchnię w kształcie zbliżonym do elipsy o wymiarach około 100 na 50 km. Na jej terenie wysiedlono wszystkie wioski i duże miasta Czarnobyl i Prypeć. Żyje na niej jedynie około 450 starszych osób, które nie wyraziły zgody na przesiedlenie.

Ostatnim punktem noclegowym na naszej trasie był klasztor sióstr Niepokalanek w **Jazłowcu**, podolskiej miejscowości malowniczo położonej wśród leśnych wzgórz. Jeszcze po drodze zwiedziliśmy **Berdyczów**, gdzie w kościele św. Barbary polska szlachcianka Ewelina Hańska brała ślub z Honoriuszem Balzakiem i **Starokostantynów** z pięknie położonym nad rzeką Słucz zamkiem książąt Ostrogskich. W Jazłowcu siostry Niepokalanek, zajmują jedno skrzydło pałacu zbudowanego przez Stanisława Poniatowskiego, ojca króla Polski Stanisława Augusta. Obok na pobliskim wzgórzu znajdują się ruiny starego zamku. Nad pałacową bramą wjazdową widnieje herb Poniatowskich „Ciołek”. Z dumą opowiadaliśmy wszystkim, że to także herb Trzcianki, ponieważ nasze miasto w XVIII w. stanowiło własność Stanisława Poniatowskiego. Od sióstr usłyszeliśmy piękną historię o założycielce Niepokalanek Siostrze Marcelinie Darowskiej, której grobowiec zbudowano w pałacowym ogrodzie oraz o słynnej figurze Matki Bożej Jazłowieckiej, której kopia znajduje się w kaplicy klasztornej, a oryginał w siedzibie głównej Niepokalanek w Szymanowie pod Warszawą.

Z Jazłowca robiliśmy wycieczki do **Kamieńca Podolskiego** i **Chocimia** – słynnych twierdz dawnej Rzeczypospolitej. Jednak największe wrażenie zrobiły na nas ruiny niewielkiego kościółka pw. Św. Trójcy w miejscowości **Okopy**. Kościół spaliły w 1945 r. bandy UPA. Dziś to kompletna ruina bez dachu, a w środku rosną drzewa. Ze wzruszeniem słuchaliśmy opowieści mieszkańca, starszego człowieka, opiekuna tych ruin, który opowiadał jak mając 5 lat chodził tam z rodzicami na Msze św. Oprowadził nas po ruinach i pokazał też stare zdjęcie wnętrza tego pięknego niegdyś kościoła.

Na koniec naszej wędrówki po Zachodniej Ukrainie podziwialiśmy jeszcze przepiękne widoki Huculszczyzny. Położone w Karpatach Wschodnich malownicze miejscowości: **Jaremcze**, **Worochta** i **Wierchowina** to kiedyś słynne polskie kurorty. Dziś już nic nie pozostało z dawnej świetności tych miejsc. Jedynie piękne widoki i przyroda oparły się niszczycielskiej sile komunizmu. W Wierchowinie, która przed wojną nazywała się Żabie, ks. Zbigniew pokazał nam zachowany do dzisiaj swój rodzinny dom, w którym spędził dzieciństwo.

Z tęsknotą wspominamy odpoczynek nad Prutem, wiszący most nad Czeremoszem, bazar huculski, Muzeum Pisanki w **Kołomyji** oraz duże przepiękne, przydrożne kapliczki gęsto rozsiane wzdłuż naszej trasy po Huculszczyźnie.

Z Ukrainą pożegnaliśmy się w **Stanisławowie**, który dziś nosi nazwę Iwano-Frankowsk. Na zawsze pozostaną w naszych sercach te wszystkie okrucy polskości jakie jeszcze zachowały się wśród burzliwych dziejów polsko – ukraińskiej historii.

ELIZA LUBOJAŃSKA¹

GOŚĆ NIEDZIELNY – CHARAKTERYSTYKA DODATKÓW DO CZASOPISMA W LATACH 1923-1939

1. Ogólna charakterystyka

Tygodnik katolicki „Gość Niedzielny” jako organ Kurii Diecezjalnej w Katowicach, ukazuje się od 9 września 1923 roku z inicjatywy ks. Augusta Hlonda. Od początku na łamach pisma zamieszczano materiały religijne, dotyczące funkcjonowania administracji apostołskiej Górnego Śląska oraz refleksje moralno-społeczne. W latach 30-tych magazyn zróżnicował się tematycznie, poszerzając przy tym krąg odbiorców dzięki powstałemu dodatkowi tematycznym

Charakterystyczną cechą popularnych czasopism diecezjalnych było zamieszczanie dodatków tematycznych przeznaczonych dla określonych kategorii użytkowników lub o specjalnej tematyce. Nie można zapominać również o ogromnej roli, jaką odgrywały dodatki do czasopism śląskich w XIX i XX wieku. Maria Przywecka-Samecka i Jan Reiter notują w *Bibliografii polskich czasopism śląskich* 1003 pozycje czasopism, z czego 216 pozycji stanowią dodatki, czyli 1/5 wszystkich tytułów objętych bibliografią².

Szczególną rolę na Śląsku odegrały dodatki dla dzieci, powoływane często przy czasopismach dla dorosłych, prezentujących często diametralnie odmienne programy polityczne. Miały one za zadanie

¹ Biblioteka Teologiczna Uniwersytet Śląski.

² Radajewski, Jerzy (1965). O dodatkach do czasopism śląskich od końca XIX wieku do roku 1939. Szkic informacyjny. *Zaranie Śląskie* z. 4, s. 881.

wychowanie młodego pokolenia Ślązaków w duchu polskości poprzez naukę języka polskiego³.

Dzięki zapobiegliwości ks. Alojzego Siemienika „Gość Niedzielny” zorganizował cztery dodatki ukazujące się w większości co dwa tygodnie. Należały do nich:

„Mały Gość Niedzielny” (1926-1939)

„Młodzież Katolicka” (1926-1934)

„Dom i Szkoła” (1930-1934)⁴

„Front Katolicki” (1935-1939), powstał z połączenia dodatków

„Dom i Szkoła” i „Młodzież Katolicka”.

Oprócz tego istniały dodatki tematyczne:

„Apostoł Trzeźwości” (1927)

„Winnica Pańska” (1924-1926)

„Dla kobiet” (1939)

„Caritas” (1930-1932 ?)

„Wiadomości Parafialne” [Mysłowickie] (1929-1941)

2. „Mały Gość Niedzielny”

W trosce o młode pokolenie od 26 grudnia 1926 roku redakcja rozpoczęła wydawanie dwutygodniowego dodatku do „Gościa Niedzielnego” przeznaczonego dla dzieci⁵. Obok tytułu umieszczono podtytuł: „poświęconyariatwie śląskiej”, który, ze względu na poszerzenie kręgu odbiorców tygodnika uległ zmianie i od numeru 24 w 1928 roku i brzmiał: „poświęconyariatwie polskiej”. Pierwszy nr ukazał się z okazji Świąt Bożego Narodzenia. Objętość tygodnika wynosiła 8 stron, ale dopiero po złożeniu (czyli 4 strony formatu „Gościa Niedzielnego”⁶), zdarzały się także numery 4-stronicowe (nr 12,15,23 1928). Dodatek znajdował także swoich czytelników poza

3 Socha, Irena (1992). *Czasopisma dla dzieci i młodzieży na Śląsku w drugiej połowie XIX wieku: zarys problematyki*. [W:] Pawłowiczowa, Maria red. (1992). *Książka polska na Śląsku w drugiej połowie XIX wieku: zarys problematyki*. Katowice: Śląsk, s. 131-132.

⁴ W *Encyklopedii katolickiej* w t. 5 udzielono błędnej informacji, iż dodatek ten wychodził tylko w 1930 r.

⁵ Od 1939 roku dodatek wydawano jako tygodnik.

⁶ Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944 podaje wymiary 23 x 15 cm.

diecezją śląską i rozchodził się w 1934 roku w nakładzie 7400 egz. (poza diecezją), a rok wcześniej nakład wynosił 6000 egz.⁷.

Winieta tytułowa pisma przedstawiała się raczej skromnie, jednakże w porównaniu z pozostałymi dodatkami prezentowała się bardziej okazale i z czasem uległa stopniowym modyfikacjom. Umieszczono w niej informację o adresie redakcji, która mieściła się przy ulicy Warszawskiej 54 w Katowicach, a następnie Warszawskiej 58⁸, a także napis: *bezpłatny dodatek do „Gościa Niedzielnego”*. Oprócz tego podawano nr, kolejny rok ukazywania się pisma oraz miejscowość wraz z dokładną datą. Redaktorem okólnika był ks. Alfons Piotrowski⁹, odpowiedzialny także za dział ogłoszeń w tygodniku.

W pierwszym numerze zamieszczono artykuł wstępny od redakcji w formie listu do dzieci. Redakcja wyjaśniała w nim, że pojawienie się dodatku zawdzięczać powinny dzieci nowonarodzonemu Dzieciątku Jezus, które bardzo kocha dzieci. Jednocześnie redakcja zapewniała, że „Mały Gość” będzie uczył wielu pożytecznych rzeczy, będzie pisał o wszystkim co szlachetne, będzie zawierał ciekawe i zabawne opowieści, wierszyki i zagadki służące wykerowaniu dzieci na zacnych i pobożnych ludzi, „którzy służyliby Bogu na chwałę, Ojczyźnie na pożytek, Rodzicom na pociechę”¹⁰. Zadaniem pisma było chrześcijańskie formowanie dziecięcych sumień, kształtowanie pozytywnych wzorców zachowań.

Redakcja od początku nastawiona była na utrzymywanie silnych więzi z czytelnikami, zachęcano dzieci do pisania listów do „Małego Gościa” o wszystkim co jest dla nich ważne i ciekawe i w kolejnych numerach zamieszczano wiele takich listów. Jednocześnie nie omieszkało wciągnąć dzieci w akcję propagandową na rzecz „Go-

⁷ *Gość Niedzielny* T. 1 1927-1953. L. Dz. VA II. Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach.

⁸ Czasami pisano ul. Piłsudskiego 58, co jednak nie zmienia miejsca redakcji.

⁹ Tak stwierdził ks. Jerzy Myszor, zob. Myszor, Jerzy (1999). *Historia diecezji katowickiej*. Katowice: Kuria Metropolitalna, s. 228.

Zygmunt Zieliński natomiast twierdził na podstawie własnych obserwacji, że redaktorem dodatku był ks. Alojzy Siemienik, zob. Zieliński, Zygmunt oprac. i red. (1981). *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918 – 1944*. Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, s. 175.

¹⁰ Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus! (1926). *Mały Gość Niedzielny* nr 1, s. 2.

ścia Niedzielnego” prosząc o to, aby przypominali rodzicom o prenumeracie czasopisma na kolejny rok. Zachęcano najmłodszych, aby pytali znajomych, sąsiadów i krewnych czy abonują tygodnik, a jeśli nie to życzliwie ich do tego nakłaniały. Miejszem propagandy miała stać się szkoła: koleżanki, koledzy i nauczyciele. Na koniec wzywano dzieci do aktywnego udziału w redagowaniu czasopisma: „I wy kochane dzieci piszcie. Spełniacie przez to kochane dzieci, piękny czyn, a zarazem staniecie się w tak młodym wieku apostołami”¹¹.

Na łamach dodatku publikowano w głównej mierze artykuły o treści religijnej, których celem było wychowanie młodego czytelnika w duchu katolickim. Zamieszczano opowiadania z życia świętych: *Śladem Św. Franciszka z Assyżu* (1928 nr 12), *Błogosławiony Jan Sarkander* (1936 nr 6), *Św. Wincenty a Paulo* (1938 nr 21), *Z życia „Małej Świętej” Teresy od Dzieciątka Jezus* (1927 nr 16); powiastki przynoszące wzory chrześcijańskiego postępowania np. *Szlachetna zemsta* (1927 nr 16), *W ofiarnej służbie* (1933 nr 10), artykuły na temat świąt i uroczystości kościelnych *Najpiękniejszy dzień* (1935 nr 10), opowiadania, w tym także oparte na motywach biblijnych, bajki, poruszano także problematykę modlitwy, liturgii, misji. Bogato reprezentowany był dział literacki, w którym umieszczano wierszyki, np. *Świat i Stwórca* Marii Konopnickiej (1927 nr 16), *Z echem dzwonów wielkanocnych* autorstwa Marychny Bielskiej (1935 nr 8); *Pacholę na górze* ks. Konstantego Damrota (1935 nr 19); *Krzyż i słowik* (1936 nr 9); *Cud zimy* (1935 nr 3). Miesiącem szczególnie temu sprzyjającym był maj, np. *Królowa Maja* 1928 nr 11; *W majowy wieczór* 1934 nr 10). Zamieszczano także opowiadania, baśnie i legendy, fragmenty dzieł wybitnych pisarzy oraz biografie znanych osobistości. Tematyka historyczna była często podejmowana, drukowano artykuły historyczne, np. *Cud nad Wisłą* (1930 nr 20) i legendy - *Podanie o założeniu Warszawy* (1928 nr 7). W 1939 roku powstała nawet stała rubryka pt. *Z historii Polski*, w której A. Podlewski zamieszczał interesujące artykuły przedstawiające sylwetki polskich władców oraz traktujące o ważnych wydarzeniach w dziejach narodu polskiego, np. *Od Mieszka do Władysława Hermana* (1939 nr 11), *Władysław III Warneńczyk (1434-1444)* (1939 nr

¹¹ Tamże, s. 2.

28). Były one przeznaczone dla starszych dzieci. Ostatnia strona poświęcona była rozrywce, zamieszczano tutaj łamigłówki, ciekawostki, historyjki obrazkowe oraz dowcipy.

Szata graficzna początkowo była uboga, pojawiały się ilustracje na stronie tytułowej zajmujące ok. 1/2 strony, np. *Dobry Pasterz* (1927 nr 9), *Jezus z dziećmi* (1927 nr 5), *Najświętsze Serce Pana Jezusa* (1927 nr 13). Wewnątrz tekstu pojawiały się drobne ilustracje okolicznościowe lub tematyczne związane z danym tekstem oraz ozdobne ornamenty roślinne i wzory. W numerach świątecznych zamieszczano stylizowane ozdoby świąteczne lub całe kompozycje. Od numeru 14 z 1927 roku przestały się pojawiać ilustracje na stronie tytułowej, a w środku pozostały nieliczne małe rysunki. W roku 1929 praktycznie zrezygnowano z ilustracji, wyjątkowo pojawiały się maleńkie ptaszki, motylki lub aniołki. Sytuacja uległa znacznej poprawie dopiero w roku 1933, kiedy to pojawia się ponownie ilustracja na stronie tytułowej, winieta stała się bardziej ozdobna, używano farb różnorodnych kolorów, pojawiają się ilustracje propagandowe (1933 nr 4) przedstawiająca dziewczynkę czytającą *Małego Gościa*, pod ilustracją widnieje podpis: „wszystko idzie w kąt gdy *Mały Gość* przychodzi”; pojawiają się rysunki okolicznościowe wraz z tytułami np. *Na cześć Królowej nieba* (1933 nr 9), zdarzały się również reprodukcje obrazów *Chrystus Król* (1933 nr 15), *Zbiór owoców* (1933 nr 21). W numerze 15 z 1933 roku pojawia się na stronie tytułowej fotokopia przedstawiająca hiszpańskie dzieci w strojach ludowych, a nr 18 z tegoż roku zawiera fotografię chłopca w stroju górnika, nr 17 z 1934 roku ozdabia fotografia przedstawiająca dzieci murzyńskie, a dzieci chińskie znalazły się na okładce numeru 17 z 1936 roku. Czasami używano niebieskiej lub zielonej farby drukarskiej, głównie z okazji świąt. Ilustracje spełniały także funkcję kształtowania właściwych postaw, np. okładka numeru 23 z 1935 roku przedstawiająca modlące się dziecko wraz z podpisem: *Dobre dziecko modli się za zmarłych*. W roku 1936 daje się zauważyć pogorszenie jakości ilustracji i fotografii, były one mniejsze i niewyraźne. Od numeru 41 z dnia 8 października 1939 roku dodatek był dwujęzyczny, polsko-niemiecki¹².

¹² Dodatek ten był szeroko rozpowszechniany, znamienne, że komentarze na temat „Małego Gościa” pojawiały się w innych gazetach: *Dziennik Poranny* 1937 nr 68 z.

3. „Dom i Szkoła”

Pierwszy numer dodatku ukazał się w 1930 roku, tj. 19 stycznia wraz z 3 numerem „Gościa Niedzielnego”, kolejne numery zamieszczano z reguły co 2 tygodnie. Pismo to przeznaczone było przede wszystkim dla kobiet, których głównym zadaniem było wychowanie dzieci i prowadzenie domu oraz wspomaganie edukacji szkolnej. W artykule wstępnym redakcja wyjaśniała, że pojawienie się dodatku stało się możliwe dzięki podniesieniu prenumeraty „Gościa Niedzielnego”, choć było to życzeniem czytelników już znacznie wcześniej. W artykule tym znajdujemy informację, że dodatek będzie wychodził co 2 tygodnie w objętości 4 i 2 stron naprzemiennie¹³. Początkowo każdy numer posiadał odrębną paginację, jednak od początku 1933 roku stosowano zasadę ciągłej numeracji stron w obrębie roku.

Szata graficzna dodatku była bardzo skromna, nie zamieszczano w ogóle ilustracji. W winiecie umieszczony był jedynie tytuł oraz nr i rok ukazania się oraz kolejny rok ukazywania się, od 20 numeru z 1931 roku zamieszczano dokładną datę. Pismo drukowano w układzie dwuszpaltowym stosując ujednolicone kroje czcionek. Dodatek od samego początku zyskał szereg współpracowniczek: „dobrych wychowawczyń, nauczycielek i gospodyń” oraz lekarza¹⁴. Poruszana tematyka koncentrowała się wokół zagadnień wychowania dzieci, troski o ich zdrowie i odpowiednie odżywianie, prowadzenia domu i kuchni, hodowli drobiu oraz uprawy warzyw i kwiatów w ogrodzie. „Jednym słowem, będziemy pisali o wszystkim, co może zainteresować matkę i gospodynię”¹⁵ wyjaśniała redakcja, jednocześnie prosiła czytelniczki o wyrażenie własnych opinii i ży-

9 marca (ukazujący się w Warszawie) poddaje krytyce tematykę podejmowaną w dodatku. Pisano, że dodatek poświęcony jest niby działwie polskiej, a o Polsce się tam prawie nie mówi, dział rozrywkowy każe dziecku odgadywać różne pojęcia dla niego nieznanne. Poruszana problematyka nie jest przeznaczona dla dziecięcego odbiorcy: mówi się o „czerwonych katach w Hiszpanii, którzy codziennie tracą ofiary niewinne komunistyczne terroru”. Zob. *Gość Niedzielny* t. 1 1927-1953. L. Dz. VA II. Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach.

¹³ Na podstawie obserwacji stwierdzono, że dodatek posiadał 4 s. objętości, jedynie nr 9 (1930) zawierał 2 s., natomiast objętość numeru 26 z 1933 r. wynosiła 8 s., w tym reklamy zajmowały 4 s.

¹⁴ *Dom i Szkoła* nr 1, s. 1.

¹⁵ Tamże, s. 1.

czeń, tak aby dodatek przyniósł jak najwięcej pożytku. W każdym numerze dawano na wstępie artykuł zasadniczy, najczęściej z dziedziny wychowania, dalej zamieszczano życiorysy świętej albo rys charakterystyczny z życia zasłużonych kobiet.

Najwięcej miejsca dodatek poświęcał kwestii wychowania dzieci i szkolnictwu. Artykuły temu poświęcone pisali m. in.: Maria Brownsfordówna - *O religijnem wychowaniu dzieci* (1930 nr 1), *O wyrobieniu cnót u dzieci* (1930 nr 4); Stanisława Siemińska - *O wychowaniu* (1931 nr 10), *Matka i dziecię* (1930 nr 18); ks. Grim¹⁶ - *Praktyczne wskazówki o wychowaniu dzieci* (1930 nr 19); Teodora Kropidłowska - *Rola matki* (1930 nr 12); osoba kryjąca się pod pseudonimem F. Ecc. - *O wychowaniu słów ważnych kilka* (1930 nr 7); Ks. Franciszek Dobrowolski - *Skrupulatność i zapobieganie jej przez wychowanie* (1930 nr 6); ks. A. Szymański - *Walka o szkołę* (1930 nr 5). Autorką większości artykułów zasadniczych w roku 1933 była osoba o pseudonimie M. S., która napisała m. in.: *Targanie duszy młodzieży* (nr 8), *Rodzice katolicyczni czuwają* (nr 9), *A my będziemy łupić* (nr 11), *Odślonięte oblicza* (nr 13), *Czy początek wyludnienia* (nr 16), *Ku odrodzeniu wychowania* (nr 25) i wiele innych. Na drugiej stronie znajdowały się artykuły dotyczące zdrowia: *Jak ochronić wzrok* (1930 nr 9); *O witaminach* (1930 nr 3); *Mleczne zęby u dzieci* (1930 nr 8). W 1933 roku zaistniała już rubryka pt.: „Dbajmy o zdrowie”, gdzie zazwyczaj w cyklach zamieszczano artykuły przybliżające czytelnikom różne choroby np. *Walka z gruźlicą* – w 27 częściach; *Najpospolitsze choroby zakaźne wieku dziecięcego* Władysława Sierosławskiego oraz jednorazowo dotyczące higieny: *Pielegnujmy włosy* (1934 nr 23); *Czystość i porządek to nasi przyjaciele* (1933 nr 23). W dodatku nie brakowało również uwag dotyczących praktycznych zajęć domowych: *Kilka uwag o praniu* (1930 nr 9); *Oszczędne gotowanie* (1932 nr 2); *Jak ubierać choinkę* (1931 nr 26); *Nauczmy się dobrze palić w piecu* (1934 nr 21); *Suszenie i wieszanie bielizny* (1931 nr 12) i wiele innych ciekawostek.

Oprócz wychowania dodatek wiele miejsca poświęcał pielęgnacji niemowląt i zagadnieniu macierzyństwa np. *Zadania macierzyństwa*

¹⁶ Prawdopodobnie ks. Emanuel Grim (1883-1950) poeta, działacz społeczno polityczny i narodowy, autor 140 utworów lirycznych, koncentrował się wokół historycznych postaci śląskich.

(1930 nr 13-16) autorstwa Marii Czeskiej-Mączyńskiej; *Karmienie niemowlęcia* (1930 nr 4); *Odżywianie niemowląt systemem Pirqueta* (1930 nr 5); *Wychowanie niemowląt wymaga przede wszystkim zastanawiania* (1930 nr 15).

Większość numerów zaopatrzona była w krótkie notki hagiograficzne, będące fragmentami żywotów lub innych utworów, przedstawiające sylwetki świętych, matki sławnych świętych oraz dostojników Kościoła. *Wyznania* autorstwa św. Augustyna posłużyły do zaprezentowania osoby św. Moniki – jego matki (1930 nr 8), przedstawiono sylwetkę matki biskupa Kettlera (1930 nr 4), św. Brygidy (1931 nr 7), św. Jadwigi królowej (1930 nr 13) oraz matkę św. Terezy od Dzieciątka Jezus (1930 nr 16), rodziców św. Franciszka Salezego (1930 nr 3) i wiele innych zacnych osobistości.

Na łamach dodatku nie zabrakło także utworów literackich. Od numeru 3 w 1930 roku rozpoczęto druk powieści broszurowej Marii Czeskiej-Mączyńskiej *Otworzyło się okno na świat*, zamieszczany w każdym kolejnym numerze, aż do numeru 15 z 1931 roku, można ją było złożyć na końcu w całość. W piśmie drukowano sporadycznie także wierszyki religijne: *Na różaniec* (1931 nr 21) oraz *O świecie* (1930 nr 13) Teodory Kropidłowskiej.

Dodatek nie posiadał wielu działów, na ostatniej lub przedostatniej stronie w większości numerów znajdowała się rubryka „Porady praktyczne”, w której umieszczano pożyteczne wskazówki dla gospodyń np. jak przyrządzać konfitury, jak wywabiać trudne plamy, podawano przepisy kulinarne, sposoby czyszczenia i odnawiania sprzętu domowego, jak zabezpieczyć drób w czasie mrozu, jak opiekować się chorymi i udzielać pierwszej pomocy i dużo innych rozmaitości. Wiele z tych rad dzisiejszemu czytelnikowi może wydać się zabawnymi anegdotami, np. porada dotycząca rażonego piorunem, w której przestrzega się przed zakopywaniem rażonego w ziemię, gdyż nie wyciągnie się w ten sposób pioruna z ciała lecz świetnie można wyciągnąć dusze z rażonych. W rubryce „Do rodziców i opiekunów młodzieży” drukowano m. in. cykl notek *O wyborze zawodu*, zamieszczonych w roczniku 4. z 1933 roku, gdzie w można było zapoznać się szczegółowo z zasadami kształcenia zawodowego w różnych branżach. W roku 1932 na ostatniej stronie znajdowała się rubryka „Z życia organizacyjnego”, która następnie zmieniła nazwę – „Z ruchu Towarzystw Mężów Katolickich na Śląsku”, gdzie za-

mieszczano komunikaty Towarzystwa. W 1933 roku na ostatniej stronie pojawiła się natomiast rubryka „Z ruchu Towarzystw Mężów Katolickich diecezji śląskiej”, mająca charakter informacyjno-sprawozdawczy, przeznaczona dla członków ruchu. Bardzo interesującą dla kobiet była rubryka „Zawodowa praca kobiet” dotycząca zagadnień socjalnych, prawa pracy, dostarczająca informacji o organizowanych kursach oraz działalności stowarzyszeń kobiet katolickich. Czasami na łamach dodatku gościła rubryka „Różne”, gdzie zamieszczano ciekawostki, rozmaitości, a także przybliżano naukę społeczną Kościoła.

W piśmie nie zabrakło wskazówek praktycznych podnoszących poziom kultury życia codziennego, między innymi poświęconych hodowli zwierząt i uprawie roślin: *Kwiaty* (1930 nr 7), *Pomidory* (1930 nr 14), *O roślinach pokojowych* (1932 nr 8). W rubryce pt. „Kącik rolniczy” zamieszczano uwagi na temat hodowli drobiu, przechowywania jarzyn zimą, żywienia królików, zbioru ziemniaków, chowu drobiu i inne.

Nierzadko między artykułami umieszczano hasła reklamowe, propagandowe lub umoralniające typu: „Kup sobie kalendarz Ligi Katolickiej” (1930 nr 24); „Matko! Pamiętaj, że twoim obowiązkiem jest w dniu wyborów z kartką wyborczą w ręku bronić świętości małżeństwa...” (1930 nr 20).

Dodatek przestał się ukazywać z końcem 1934 roku, choć w ostatnim numerze nie podano żadnych informacji na ten temat. W kolejnym roku doszło do połączenia dodatków „Dom i Szkoła” i „Młodzież Katolicka” pod wspólnym tytułem „Front Katolicki”.

4. „Młodzież Katolicka”

Pojawienie się nowego dodatku zawdzięczać należy ks. Janowi Tomali, był on zarówno inicjatorem jak i redaktorem pisma, wybitnym organizatorem katolickiego ruchu młodzieżowego i sportowego¹⁷. Pierwszy numer dwutygodnika ukazał się 3 października 1926 roku. W winiecie obok tytułu znajdował się podtytuł: „dwutygodnik dla katolickiej młodzieży pozaszkolnej” wraz z uwagą *bezpłatny*

¹⁷ Ks. Jan Tomala w latach 1923-1928 pełnił funkcję Generalnego Sekretarza Związku Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej Męskiej, współtwórca prężnego centrum SMP na terenie Królewskiej Huty.

dodatek do „Gościa Niedzielnego”. Winieta pisma, podobnie jak pozostałych dodatków przedstawiała się raczej skromnie, jednak charakterystyczne było dla niej uleganie wielokrotnym przemianom, szczególnie w kwestii doboru czcionek, które przybrały z czasem charakter pisma gotyckiego. Objętość natomiast była raczej stała i wynosiła 4 strony formatu 30 x 22,5 cm¹⁸, wyjątek stanowi rocznik 1927, kiedy to objętość uległa podwojeniu, jednakże format był mniejszy i wynosił 15 x 21,5 cm. Redakcja pisma, podobnie jak innych dodatków mieściła się przy ul. Warszawskiej 54, a następnie Marszałka Piłsudskiego 58¹⁹.

W pierwszym numerze redakcja zwróciła się z odezwą do młodzieży, nawołując ją do aktywnego zaangażowania się w życie religijne i służby wobec Kościoła i ojczyzny. W artykule *W górę serca* przywołano wiersz Zygmunta Krasińskiego, którego celem było obudzić ducha męstwa wśród młodych i zachęcić do działania:

*„Niech was nigdy nie przestrasza
Że dziś podłość górą wszędzie,
Z wiary waszej wola wasza
Z woli waszej czyn wasz będzie”²⁰.*

Ks. Tomala krytykował młodzieży za brak odwagi potrzebnej do tego by bronić katolicyzmu, stowarzyszeniom zarzucał bierność, podczas gdy organizacje socjalistyczne aktywnie działają, nawoływał do uczestnictwa w Świącie Młodzieży.

W większości numerów znajdowały się stałe rubryki:

- „Z życia naszych okręgów”
- „Z życia naszych stowarzyszeń”
- „Doniesienia związku”
- „Kącik sportowy”

Zawierały one relacje z działalności stowarzyszeń w poszczególnych parafiach, informacje o zebraniach, doniesienia sekretarza, a czasem także surowe oceny, jeśli działalność stowarzyszeń w poszczególnych okręgach na to zasługiwała.

¹⁸ Dane podane na podstawie oprawionych numerów dodatku.

¹⁹ Była to ta sama ulica, która zmieniła tylko nazwę. zob. przypis 7.

²⁰ Tomala, Jan ks. (1926). *W górę serca. Młodzież Katolicka* nr 1, s. 2.

5. „Front Katolicki”

Pojawienie się nowego dodatku związane było z połączeniem się wyżej omówionych dodatków dwutygodniowych, tj. „Domu i Szkoły” i „Młodzieży Katolickiej”. Pierwszy nr scalonego pisma ukazał się 6 stycznia 1935 roku wraz z „Gościem Niedzielnym” jako tygodnik. Redakcję „Frontu”, będącego organem czterech zasadniczych organizacji Akcji Katolickiej objął początkowo ks. Bolesław Kominek²¹. W zamierzeniu twórców tytuł dodatku nawiązywał do charakteru organizacji, której był organem: „Akcję Katolicką często bowiem porównujemy z frontem, który tworzą katolicy wyrobieni, zdecydowani, odważni. Front winien być zwarty, jednolity i kierowany wykwalifikowanymi siłami.”²² Redakcja określała, że „Front” jest obrazem, a jednocześnie propagatorem ruchu, życia, pracy, hasła, dążeń i ideałów stowarzyszeń Akcji Katolickiej, symbolem wzrastania stowarzyszeń. W numerze 3 w tonie wojskowej propagandy rozwinięto wyrażenie „front katolicki”. Świat został porównany do terenu wojennego na którym ścierają się moce piekielne z mocami niebios, a front katolicki to wspólnota ludzi wierzących, walczących ze złem na świecie²³. Do głównych zadań pisma należało:

- pogłębienie, ujednoczenie i rozszerzenie pracy w Akcji Katolickiej;
- szerzenie wiary katolickiej i światopoglądu chrześcijańskiego w społeczeństwie;
- kształtowanie strony ideowej i organizacyjnej Akcji Katolickiej oraz rozwijanie działalności apostołstwa świeckich w diecezji;
- służenie szybkiemu i gruntownemu rozwojowi Akcji Katolickiej w diecezji;
- zadaniem tygodnika było także „dostosowywać czyn katolicki do wymagań i potrzeb Kościoła...”²⁴.

W obrębie roku dodatek posiadał ciągłą numerację stronic, numery stronic początkowo podawano w górnym rogu, a od 1936 nr 29

²¹ Gawor, Józef ks. (1975). Czasopisma diecezji katowickiej. *Nasza Przeszłość: studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce* t. 44, s. 149.

²² *Front Katolicki* 1935 nr 1, s. 1.

²³ *Front Katolicki* 1935 nr 3, s. 1.

²⁴ Tamże, s. 1.

w dolnym rogu. Krój czcionki tytułowej sprawiał dynamiczne wrażenie. Oprócz tytułu w winiecie umieszczony był dodatek, który początkowo nosił nazwę: „Organ Stowarzyszeń Akcji Katolickiej na Śląsku”, a od 1937 roku: *bezpłatny dodatek do „Gościa Niedzielnego”*²⁵. Od tego czasu zaprzestano podawać datę pod tytułem, a numeracja rocznika ponownie zaczyna się od numeru 1, brak jest oznaczenia lat podawano jedynie oznaczenie kolejnego numeru, wygląd winiety uległ nieznacznym zmianom. Od tego czasu dodatek wychodził nieregularnie, nie był już organem Akcji Katolickiej. Funkcję redaktora przejął wówczas ks. Alojzy Siemienik, a redaktora odpowiedzialnego Alfons Piotrowski. Ostatnie trzy roczniki poruszają problematykę walki z komunizmem, bolszewizmem – *Bolszewicy w własnym zwierciadle* (1937 nr 14) i ateizmem – *Aby snadź nie myślano żeś katolikiem...* (1938 nr 9), *Okrucieństwa komunistyczne w Hiszpanii* (1938 nr 25). Często zamieszczano hasła o wybitnym wydźwięku negatywnym np. „Biada tym, którzy uwierzyli komunistom!” (1937 nr 36), „Walcz z komunizmem – bo komunizm to twój wróg” (1937 nr 34). Na ostatniej stronie od 1937 roku drukowano antybolszewicki komiks *Przygody Wicka Buły w rajcu*, który cieszył się dużym zainteresowaniem wśród czytelników.

6. „Winnica Pańska”

Był to bezpłatny dodatek tematyczny, wydawany jako Organ Towarzystwa im. św. Jana Kantego, wychodzący 4 razy do roku. Nie odegrał on jednak większego znaczenia, gdyż ukazało się zaledwie pięć numerów pisma, pierwszy w roku 1924, cztery w 1925 roku i prawdopodobnie kilka w roku 1926. Funkcję redaktora pełnił ks. Józef Gawlina, a od 4 numeru ks. Stanisław Maśliński²⁶. Artykuły drukowane w tym dodatku przedstawiały kwestie związane

²⁵ Od 1937 r. *Front Katolicki* stał się ulotką tygodniową, zajmującą się sprawami bezbożnictwa i komunizmu, którą rozprowadzano także niezależnie od *Gościa Niedzielnego*.

²⁶ W latach 1924-1936 pełnił on funkcję rektora Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie, był też członkiem komisji egzaminacyjnej katechetów oraz prezesem Zakładu Misyjnego Duchownych.

z „budzeniem w rodzinach powołania do życia kapłańskiego”²⁷. Objętość okólnika liczyła 4 strony formatu „Gościa Niedzielnego”.

Autorami artykułów byli z reguły redaktorzy tygodnika macierzystego, zamieszczano także teksty anonimowe. W numerze 2 ks. Gawlina przedstawił kwestię Eucharystia, kościoły i kapłani natomiast nr 3 i 4 zawiera artykuł ks. Maślińskiego Znak, któremu się sprzeciwiają, w którym starał się przedstawić wszelkie argumenty przemawiające za bezżennością księży. Przybliżono również sylwetkę patrona stowarzyszenia – św. Jana Kantego (nr 5). Ten sam numer zawierała relacje z odwiedzin biskupa w seminarium, relację z działalności seminarium przedstawiono w numerze 4, czytelnicy mogli zapoznać się z obrzędami święceń kapłańskich.

Na ostatniej stronie drukowano informacje dla członków Towarzystwa im. św. Jana Kantego. Dodatek posiadał odrębną numerację stron w każdym numerze, oprócz tego wliczano je jeszcze w paginację całego „Gościa Niedzielnego”. W winiecie (od 4 numeru) umieszczono ilustrację kielicha mszalnego oraz biskupa udzielającego święceń kapłańskich. Krótki okres ukazywania się pisma można tłumaczyć przeznaczeniem dla ściśle określonego odbiorcy oraz niewielkim zainteresowaniem tą problematyką ze strony czytelników.

7. „Apostoł Trzeźwości”

Ruch trzeźwościowy na Śląsku zajmował poczesne miejsce. Kolejny dodatek tematyczny ukazujący się od 1 maja 1927 roku jako miesięcznik poświęcony był temu zagadnieniu. Wydawany był przez Zarząd Diecezjalny Stowarzyszeń Abstynenckich. Redakcja pisma mieściła się w Katowicach przy ul. Damrota 8. Objętość pisma wynosiła 8 stron formatu 23 x 16 cm. W miesięczniku poruszano problemy wynikające z zagrożenia alkoholizmem, okólnik miał propagować trzeźwość wśród śląskich rodzin. Wiele miejsca poświęcano zagadnieniu pracy duszpasterskiej wśród rodzin borykających się z nałogiem. Przypominając tradycje ruchu trzeźwościowego na

²⁷ Olszar, Henryk ks. (2000). *Duchowieństwo katolickie diecezji śląskiej (katowickiej) w Drugiej Rzeczypospolitej*. Katowice: Kuria Metropolitalna, s. 559.

Górnym Śląsku, wskazywano dobitnie na aktywność bractw kościelnych w Piekarach i ruchów wyrosłych po 1908 roku, od Zjazdu Księży Abstynentów w Tarnowskich Górach²⁸.

W artykule wstępnym redakcja wyjaśniała, że dodatek powstał w trosce o uświadomienie społeczeństwa w kwestii szkodliwości spożywania napojów alkoholowych. Nawoływano czytelników do włączenia się do walki ze zgubnym nałogiem. Jako główny środek w tej walce wymieniano oświatę, której narzędzie stanowi nowy dodatek – *Taką gazetkę skromną, lecz ludowi naszemu bardzo życzliwą ma być „Apostoł Trzeźwości”*²⁹. Artykuł wstępny był ukłonem w stronę ówczesnego wojewody Michała Grażyńskiego, wobec którego redakcja wyrażała wdzięczność za poparcie udzielone miesięcznikowi i prosiła o dalszą przychyłność³⁰. Zadaniem dodatku było czuwanie nad przestrzeganiem istniejących przepisów antyalkoholowych, wspieranie działalności towarzystw abstynenckich poprzez zamieszczanie na łamach pisma sprawozdań z działalności tychże instytucji. Redakcja w swoich planach zakładała usamodzielnienie się dodatku. Zwracano się do czytelników z apelem o aktywne włączenie się w redagowanie pisma poprzez dostarczanie własnych materiałów.

Szata graficzna pisma nie wyróżniała się i była raczej pospolita, objętość wynosiła 8 stron o numeracji ciągłej w obrębie roku. Dodatek posiadał stałe działy: „Sprawy Związkowe”, „Sprawy Okręgowe”, „Sprawy Kółek Abstynenckich” [dodano później „na Śląsku”], „Sprawy Diecezjalne”. Zamieszczano w nich sprawozdania z działalności organizacji abstynenckich w poszczególnych miastach diecezji oraz informowano o spotkaniach. Na ostatniej stronie, w rubryce „Od redakcji” zamieszczano listy czytelników wraz z odpowiedziami redakcyjnymi. Czasami w piśmie drukowano wypowiedzi wybitnych osobistości związane ze spożywaniem alkoholu np.: „Alkohol nie wzmacnia nigdy, przytłumia tylko uczucie zmęczenia” – prof. dr Bunge z Bazylei (1927 nr 1). Zamieszczane artykuły w przeważającej większości były anonimowe, czasami pojawia-

²⁸ 75 lat „Gościa Niedzielnego” (1998). [Red. J.W. Brzoza]. Katowice: Kuria Metropolitalna, s.16.

²⁹ *Apostoł Trzeźwości* nr 1, s.1.

³⁰ Tamże, s.1.

ło się nazwisko ks. Jana Kapicy wypowiadającego się na temat zagrożenia jakie niesie z sobą nadmierne spożywanie alkoholu.

Wydawanie dodatku poświęconego kwestii przeciwdziałania alkoholizmowi było wyrazem troski redakcji „Gościa Niedzielnego” o zachowanie etosu śląskiej rodziny, borykającej się wówczas z wieloma trudnymi problemami. Nie wiadomo dokładnie jak długo ukazywał się dodatek. W poszukiwaniach udało się dotrzeć tylko do 5 pierwszych numerów, prawdopodobnie więcej się nie ukazało³¹.

8. „Wiadomości Parafialne” [Mysłowickie]³²

Był to dodatek parafialny do „Gościa Niedzielnego”, tygodnik ukazujący się w Mysłowicach. Wydawcą dodatku był Katolicki Urząd Parafialny w Mysłowicach, założycielem piastującym funkcję redaktora był ks. Teofil Bromboszcz, a redaktorem odpowiedzialnym był Piotr Mądry. Dodatek ukazywał się od 7 kwietnia 1929 roku do 1941 roku. Objętość okólnika wynosiła od 1-2 stron formatu 31,5 x 23 cm, drukowany był w języku polskim i niemieckim, a od 1940 roku wyłącznie niemieckim. W tygodniku poruszano problematykę porządku nabożeństw, drukowano artykuły okolicznościowe, duszpasterskie, tygodniową kronikę parafii³³.

9. „Caritas”

Na życzenie dyrektora organizacji charytatywnej „Caritas” wprowadzono jednostronny dodatek³⁴, który nie stanowił odrębnej całości. Pierwszy jego numer ukazał się dnia 7 grudnia 1930 roku wraz z 49

³¹ *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918- 1944* udziela informacji, że dodatek ukazywał się tylko w roku 1927 i ukazało się 5 numerów.

³² *Bibliografia katolickich...* wymienia tylko *Wiadomości Mysłowickie* tymczasem *Gość Niedzielny* 1931 nr 5, s. 6 informował o tym, że rozpoczął wydawać *Wiadomości Parafialne*, w których cotygodniowo będą podawane informacje z życia religijnego danej parafii. Wiadomo jest, że dodatki takie wydawano dla parafii N.M.P. w Katowicach – ks. Emil Szramek, św. Antoniego w Siemianowicach – ks. Szolc. Oprócz tego dodatki parafialne posiadały parafie: Hajduki Wielkie, Świętochłowice, Piekary, Chorzów. Natomiast Wiesław Mysłek wymienia jeszcze następujące parafie, w których wydawano dodatek: św. Piotra i Pawła w Katowicach, św. Antoniego w Siemianowicach, parafie Dąbrówka Mała i Szarlej. Zob. Mysłek, Wiesław (1966). *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918-1939 (zarys historyczny)*. Warszawa: Książka i Wiedza, s. 241.

³³ *Bibliografia katolickich...*, s. 327.

³⁴ Dodatek zamieszczony w 23 numerze *Gościa Niedzielnego* liczył 2 s.

numerem „Gościa Niedzielnego” i z podtytułem: *dodatek miesięczny akcji charytatywnej „Caritasu” i Towarzystw św. Wincentego*. Dodatek miał na celu przybliżenie czytelnikom działalności akcji charytatywnej w diecezji śląskiej oraz zachęcenie czytelników do czynnego włączenia się w pomoc potrzebującym. Według przeprowadzonej analizy dodatek prawdopodobnie ukazywał się tylko od 1930 do 1932 roku.

10. „Dla kobiet”

Wśród dodatków „Gościa Niedzielnego” znalazło się również miejsce poświęcone sprawom kobiet, którego wydawanie rozpoczęto w 1939 roku. Nie pełnił on roli dodatku samodzielnego, świadczy o tym chociażby brak odrębnej numeracji stron oraz podawania numerów dodatku, co raczej skłaniałoby do potraktowania go w kategoriach działu, jednakże w literaturze przedmiotu poradnik dla kobiet zakwalifikowano, raczej pochopnie jako dodatek³⁵. Posiadał on swoje rubryki: *Rady Pani Klary* – praktyczne porady dotyczące gospodarstwa domowego, urządzania mieszkania; *Przy kuchni* – gdzie drukowano przepisy kulinarne; *Coś dla zdrowia* – tutaj zamieszczano wskazówki dotyczące pielęgnacji urody oraz domowych sposobów leczenia. Dodatek liczył 2 strony, pierwsza z nich poświęcona była modzie, często zamieszczano wykroje ubrań, poruszano także problematykę wychowania dzieci oraz sprawy małżeństwa.

11. Inne dodatki

Na łamach „Gościa Niedzielnego” pojawiał się także „Bezpłatny dodatek radiowy”, będący skrótem odczytu radiowego dla rolników, nadawanego przez radio warszawskie. Dwustronicowe pismo pojawiało się co trzy tygodnie, choć nieregularnie, zamieszczano w nim praktyczne wskazówki dotyczące uprawy ziemi i hodowli zwierząt np. przedstawiono jak należy czyścić i przygotowywać ziarno do siewu oraz jak walczyć ze szkodnikami roślin. Były one opatrzone wieloma rysunkami oraz szczegółowymi wskazówkami.

W publikacjach wśród dodatków wymienia się również pismo redagowane w języku niemieckim „Der Sonntagsbote”, przeznaczone dla czytelników narodowości niemieckiej zamieszkujących teren

³⁵ Zob. 75 lat „Gościa...”, s. 15 oraz Olszar, Henryk ks. (2000). *Duchowieństwo...*, s. 598.

Górnego Śląska. Tygodnik wydawano w latach 1925-1941 z inicjatywy ks. Augusta Hlonda. Należy stwierdzić, że było to jednak odrębne czasopismo wydawane niezależnie od „Gościa Niedzielnego” dlatego nie zostanie ono szerzej omówione.

W okresie międzywojennym liczba dodatków pojawiających się w tygodniku „Gość Niedzielny” była stosunkowo wysoka. Redakcja starała się w ten sposób wyjść naprzeciw oczekiwaniom czytelników, zainteresowanym określoną problematyką. Niektóre z nich wychodziły krótko, największą popularnością cieszył się niewątpliwie „Mały Gość” ukazujący się nieprzerwanie od 1926 roku aż do wybuchu II wojny światowej. Istnienie dodatków przyczyniło się do wzrostu nakładu tygodnika. Dzięki temu pismo cieszyło się coraz większą popularnością.

Powstanie dodatków przyczyniło się w znacznym stopniu do zwiększenia zainteresowania „Gościem Niedzielnym”, który zgodnie z zamysłem redakcji miał trafić do jak najszerszego kręgu odbiorców. Trudno jest dzisiaj stwierdzić jakimi motywami kierowali się nabywcy tygodnika, jednakże z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że dodatki skierowane do szerokiego kręgu odbiorców odegrały w tym istotną rolę.

PIOTR LATAWIEC¹

FORUM BIBLIOTEK MEDYCZNYCH.
MEDICAL LIBRARY FORUM
PÓŁROCZNIK.
WYD. UNIWERSYTET MEDYCZNY W ŁODZI.
RED. NACZ. RYSZARD ŻMUDA.
ŁÓDŹ 2008 R. 1 (NR. 1,2); 2009 R.2 (NR 1,2)
ISSN 1899-5829

Z inicjatywy dyrektorów bibliotek uczelni medycznych w 2006 roku powołano czasopismo o zasięgu ogólnopolskim. Wydawanie tego półrocznika jest współfinansowane przez akademie i uniwersytety medyczne. Nakład wynosi 300 egzemplarzy, co umożliwia prowadzenie wymiany międzybibliotecznej. Ponadto, *Forum Bibliotek Medycznych* dostępne jest na stronie internetowej Biblioteki Głównej Uniwersytetu Medycznego w Łodzi²

Warto podkreślić, że podobna inicjatywa wiąże środowisko bibliotek kościelnych. Chodzi o czasopismo *FIDES – Biuletyn Bibliotek Kościelnych*, które wychodzi od 1995 roku.

Inicjatywa środowiska medycznego spotkała się z dużym zainteresowaniem i poparciem uczelni medycznych. W numerze pierwszym za 2008 r. *Forum Bibliotek Medycznych* zamieszczono szereg interesujących wypowiedzi dotyczących zadań i oczekiwań stawianych przed tym czasopismem. I tak, Rektor Uniwersytetu Medycznego w Łodzi prof. dr hab. Andrzej Lewiński wyraził radość z faktu

¹ Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

² <http://www.bg.umed.lodz.pl>.

współuczestnictwa tej uczelni w wydawaniu periodyku (s.7), natomiast przewodnicząca Rady Wykonawczej Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich mgr Ewa Dobrzyńska-Lankosz (Kraków, AGH) wyraziła nadzieję na rozwój tego przedsięwzięcia wyrażającego się także w udostępnianiu tego czasopisma w formie elektronicznej (s.9). Przewodniczący Rady Programowej prof. dr hab. Michał Karasek (Łódź, UM) sformułował zadanie dla tej inicjatywy: „Półrocznik pod tytułem *Forum Bibliotek Medycznych* powinien ułatwić dokumentację organizowanych konferencji naukowych, publikowanie materiałów informacyjnych i dydaktycznych oraz artykułów poświęconych tematyce dotyczącej księżnic medycznych” (s.8).

Redaktorem naczelnym został dr Ryszard Żmuda, absolwent ATK (dziś UKSW w Warszawie), uczeń prof. dra hab. Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego OFM Obs., nauczyciel akademicki, znany od wielu lat bibliograf, dyrektor Biblioteki Głównej UM w Łodzi, redaktor m.in. *Kronikarza*. W 2009 roku na konferencjach w Łodzi (UM) i w Lublinie (UMCS) zreferował realizowane przedsięwzięcie. W zamieszczony w numerze pierwszym *Forum Bibliotek Medycznych* tekście informującym napisał: ”Na łamach *Forum Bibliotek Medycznych/ Medical Library Forum* – pragniemy zamieszczać artykuły prezentujące zarys dziejów, stan obecny i perspektywy działalności bibliotek medycznych i ośrodków informacji naukowej w Polsce, Europie i na świecie (...)” (s.12).

Każdy numer *Forum* recenzowany jest przez starannie dobranych recenzentów, profesorów z różnych uczelni polskich. Co ważne, recenzje te są następnie drukowane w kolejnych numerach. I tak, prof. dr hab. Jerzy Supady (Łódź, UM) recenzując numer pierwszy 2008 r. napisał m.in.: ”Znając (...) inne wydawnictwa ciągle redagowane przez Redaktora Naczelnego dr. Ryszarda Żmudę jestem spokojny o estetykę wyglądu powołanego do życia czasopisma” (s.499).

W numerze drugim z 2008 r. zamieszczono recenzję prof. dr. hab. Hanny Tadeusiewicz (Łódź, UŁ), która podkreśliła, że „Nowowydawany periodyk o półrocznej częstotliwości ukazywania się – to cenna inicjatywa dyrektorów polskich bibliotek medycznych – dobrze, że wkrótce jego kolejny tom dotrze do rąk odbiorców” (s. 530). I dalej: „Warto podkreślić, że przeznaczone do publikacji artykuły –

głównie młodych bibliotekarzy bibliotek medycznych w naszym kraju – wskazują na ich szerokie zainteresowania zarówno zawodowe jak i badawcze, poruszają interesujące zagadnienia związane z praktyką bibliotekarską i informacyjną, przynoszą próby rozwiązywania problemów nurtujących środowisko pracowników i użytkowników polskich bibliotek medycznych” (s.531).

Numer pierwszy z 2009 roku recenzował prof. dr hab. Krzysztof Migóń (Wrocław, UW). Zwrócił on uwagę na fakt, że „pojawił się w naszym kraju potrzebny i ważny periodyk fachowy. Widać wyraźnie, że problemy bibliotek medycznych mogą z powodzeniem wypełniać co roku dwa kilkusetstronicowe tomy, że aktywność środowiska zapewnia mu dopływ odpowiednich materiałów, że redakcyjne wysiłki dają dobre wyniki” (s.571) oraz, że *Forum* „urasta do rangi i roli czasopisma fachowo-naukowego, którego zawartość może zainteresować nie tylko ścisły krąg zawodowy pracowników bibliotek medycznych (s.571).

Recenzentem ostatniego opublikowanego numeru *Forum Bibliotek Medycznych. Medical Library Forum* jest prof. dr hab. Zbigniew Żmigrodzki (Katowice, UŚI). Napisał on, że „(...) o szczególnej wartości *Forum*, nie tylko tego wydania, które mam przyjemność polecić odbiorcom – użytkownikom, świadczy bliski kontakt jego zawartości z kręgiem zainteresowań fachowego środowiska bibliotekarskiego, unikanie dominacji teoretycznych, dalekich od bibliotecznej praktyki studiów, jakie – niestety – często wypełniają formy dzisiejszej bibliotekoznawczej dyskusji naukowej” (s. 683).

W przygotowywanym do druku numerze pierwszym za 2010 rok przewidziane są teksty o wydzwieku ekumenicznym: Plakat – Łódź miasto czterech kultur (z zabytkami architektury sakralnej: archikatedry rzymskokatolickiej, zboru ewangelicko-augsburskiego, cerkwi prawosławnej i synagogi) oraz artykuł o akcji Zespołu Domowej Opieki Hospicyjnej i Wolontariatu Caritas Archidiecezji Łódzkiej zatytułowany *Pola nadziei*.

Nie sposób przytoczyć wszystkie opublikowane już teksty w *Forum*. Warto natomiast podkreślić jego niezwykłą wartość informacyjną. Należy liczyć, że stanie się ono forum do wymiany poglądów, informacji o tym, co dzieje się w środowisku, czy o kolejnych planowanych inicjatywach.

W społeczeństwie informacyjnym XXI wieku oczywistą staje się potrzeba publikowania nie tylko czasopism środowiskowych, jak omawiane *Forum Bibliotek Medycznych. Medical Library Forum*, czy wspomniany *FIDES - Biuletyn Bibliotek Kościelnych*, ale także organizowanie własnych bibliotek cyfrowych, jak choćby zrzeszone w Federacji Bibliotek cyfrowych (<http://fbc.pionier.net.pl>) biblioteki kościelne FIDES (<http://www.fides.org.pl>).

RENATA DULIAN¹

„JĘZYK RELIGIJNY DAWNIEJ I DZIŚ”. T. 3-5
POD RED. PAWŁA BORTKIEWICZA, STANISŁAWA
MIKOŁAJCZAKA, MAŁGORZATY RYBKII
POZNAŃ: WYDAWNICTWO „POZNAŃSKIE STUDIA
POLONISTYCZNE”, 2007-2009

W ramach biblioteki *Poznańskich Studiów Polonistycznych*, serii językoznawczej ukazały się kolejne tomy poświęcone językowi religijnemu. Jest to zapis konferencji naukowych lingwistów, teologów, historyków literatury, historyków, filmoznawców z najważniejszych uniwersytetów w kraju i gości zza granicy, którzy zajmują się tematyką języka religijnego. Tom trzeci zawiera materiały z konferencji w Poznaniu w dniach 24-26 kwietnia 2006 roku. Konferencję tę zdominowały artykuły poświęcone Janowi Pawłowi w pierwszą rocznicę jego śmierci. Przedmiotem analizy stały się zarówno encykliki, jak i homilie, teksty literackie (poezje i dramaty), a także niektóre wątki nauczania i przepowiadania papieskiego. Oprócz tematyki Jana Pawła II, która zdominowała ten tom podejmuje się również inne zagadnienia komunikacji religijnej, frazeologii biblijnej, słownictwa religijnego, modlitwy, stylistyki historycznej języka religijnego, współczesnej homilii i kazań. Podejmuje się również problematykę przekładów religijnych, nazw własnych mających związek ze sferą sacrum. Poświęca się uwagę elementom religijnym w literaturze, pieśniom i piosenkom religijnym, tekstom mistycznym. Tom czwarty i piąty obejmuje materiały z konferencji w Gnieźnie

¹ Biblioteka Główna Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.

w dniach 22-24 września 2008 roku. Obfitość zamieszczonych w tych tomach referatów świadczy o dużym zainteresowaniu zagadnieniem języka religijnego wśród badaczy. W tomie tym znajdujemy teksty poświęcone kardynałowi Stefanowi Wyszyńskiemu, Janowi Pawłowi II, sacrum w literaturze, sacrum w filmie. Marek Lis zwraca uwagę na trudności twórców filmowych, którzy usiłują przenieść na ekran sceny z życia Jezusa z Nazaretu, trudno bowiem opowiedzieć historię człowieka znaną z Ewangelii, który jest Synem Bożym. Świadome uniknięcie realizmu, pozwala na odniesienia symboliczne, które we właściwy sposób ukazują Boga wkraczającego w ludzką historię. Karolina Ruta, Marta Wrześniewska – Pietrzak ukazały obraz Matki Boskiej w poezji Kazimiery Hłakowiczówny. Matka Boska ukazana jest jako matka, matka ludzi, jako Matka Chrystusa, jako Królowa, władczyni, pośredniczka między człowiekiem a Bogiem, opiekunka człowieka i towarzyszka w cierpieniu, jako dziewica i panna. Wiersz *Maria* pokazuje jak wielką wagę przywiązywała K. Hłakowiczówna do imienia Maryi.

*Noszone zwykle niebacznie
w przebraniu Maryli, Marychny, Marysi i Manii
imię to jest jak rzadkie zakłęcie,
którego użyć umieją tylko
wybrani.*

RENATA DULIAN¹

„LA PROCURE” – STRONA INTERNETOWA

W niniejszym opracowaniu przedstawię stronę internetową księgarni „La Procura”, z której usług korzystam², zamawiając książki do biblioteki. Początki sięgają roku 1898, w miejscowości Arras proboszcz Henri Delphine założył przedsiębiorstwo prywatno-rodzinne. „La Procura”, które propagowało początkowo muzykę religijną, szybko jednak rozszerzając swoją działalność również na książkę religijną, zaopatrując księży i parafie. W roku 1919 „La Procura” zakłada swoją siedzibę w Paryżu na ulicy rue de Mézières 1, działając jako sklep, a także świadcząc swoje usługi korespondencyjnie. Jako spółka SA została utworzona w roku 1935, rozszerzając swoją siedzibę. W 1975 roku Pani Réant, która odziedziczyła spadek po fundatorze, odsprzedała większość swoich udziałów spółce *des Publications de la Vie catholique*. Dzięki operatywności dyrektora Gerarda Landrieu szybko „La Procura” zaczęła rozwijać swoją działalność, otwierając filie i sektor wysyłkowy „La Procura voyage”. „La Procura” przechodziła przekształcenia struktur, w roku 2003 nastąpiło całkowite odnowienie struktury księgarni na rue Mézières. W roku 2004 zintegrowała się z grupą Le Monde. Jest księgarnią, która gromadzi literaturę religijną, szczególnie chrześcijańską, w duchu eklezjologii, także książki z nauk humanistycznych³. Jak na stronie każdej księgarni internetowej można znaleźć książki z różnych dziedzin np. *Historia i społeczeństwo, filozofia i nauki humanistyczne, literatura kieszonkowa, historii sztuki, z życia codziennego i prawa,*

¹ Biblioteka Główna Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.

² <http://www.laprocura.com>

³ <http://www.laprocura.com/nous/index.aspx> [odczyt 10.06.08].

Biblia i świat biblijny, chrześcijaństwo, religie , książki dla młodzieży.

- Histoire et société
- Philosophie et sciences humaines
- Littérature et poches
- Beaux arts et beaux livres
- Vie pratique et loisirs
- La Bible et l'univers biblique
- Christianisme
- Religions
- Jeunesse

Księgarnia prowadzi również sprzedaż multimedialnych CD i DVD. Na stronie internetowej można znaleźć informacje o wydawanych nowościach, a także o spotkaniach z autorami, o promocjach książek, które organizuje „La Procura”. Książki można wyszukiwać zarówno poprzez wyszukiwanie proste, jak i zaawansowane poprzez autora, tytuł, wydawcę, wszystkie kryteria, ISBN lub EAN (*ang. European Article Number – Europejski Kod Towarowy* – rodzina kodów kreskowych, symbolika wprowadzona w 1976 roku przez stowarzyszenie *European Article Numbering*. Wersję EAN-13 wykorzystuje się również m.in. do kodowania numerów ISBN, ISMN czy ISSN)⁴, słowa w tytule. Uzyskamy informację o dostępności książek, CD lub DVD w sieci księgarń „La Procura”. Znajdziemy również informacje na temat historii „La Procura”, adresy, warunki sprzedaży, wykaz księgarń, znajdujących się we Francji, a także we Włoszech i Szwajcarii. Możemy otrzymywać wiadomości o nowościach, z interesującą nas dziedziny, poprzez newsletter, przesyłany na nasz adres e-mailowy. Posiadając kartę „La Procura”, otrzymuje się odpowiednie rabaty na zakupy. Strona internetowa jest barwna i kolorowa, znajdują się tam zeskanowane okładki książek, CD, DVD fragmenty filmów, wywiady z autorami, promocje książek. Informacja na temat książek jest obszerna. Podobnie zresztą jak informacje dotyczące spotkań, promocji książek, organizowanych przez „La Procura”. Księgarnia również przygotowuje promocje dla bibliotek, księgarń, proponując odpowiedni rabat. Strona internetowa dostępna jest w języku francuskim.

⁴ <http://pl.wikipedia.org/wiki/EAN>

Adres, dostępny na stronie internetowej.

Librairie „La Procure” (Groupe La Vie Le Monde):

Siège social et librairie :

3 rue de Mézières 75006 Paris

Tel : 01 45 48 20 25 - 01 42 22 59 80

TVA-INTRA : FR 35 542 005 970

Vente par correspondance et services administratifs (sprzedaż korespondencyjna i serwis administracji):

1 avenue du Général de Gaulle 60552 Chantilly

Tel : 03 44 67 38 00 FAX : 03 44 67 38 50

Adres księgarni w Rzymie :

Librairie Française de Rome, „La Procure”

Piazza San Luigi dei Francesi, 23

00186 Rome

RENATA DULIAN¹

WYDAWNICTWO FRANCISZKANÓW W MOSKWIE – STRONA INTERNETOWA

Wydawnictwo Franciszkanów w Moskwie, zostało założono 11 lutego 1994 roku w święto Matki Boskiej z Lourdes, posiada swoją stronę internetową.² Wydaje literaturę z dziedziny teologii, religijno-filozoficzną, historii, historii kultury. Książki teologiczne, publikowane przez wydawnictwo, zapoznają czytelnika z duchowym dziedzictwem zachodniego i wschodniego chrześcijaństwa. W okresie swojej działalności wydawnictwo stało się ważnym chrześcijańskim ośrodkiem, promieniującym na mapie Rosji, z którym współpracują nie tylko religijne ośrodki, ale także świeckie uniwersytety, instytuty, biblioteki. Działalność wydawnictwa przyczyniła się w znacznym stopniu do opracowania rosyjskiego katolickiego słownictwa. Niektóre publikacje wydawnictwa wywołują zainteresowanie nie tylko wśród kręgu czytelników chrześcijańskich. Przetłumaczony z niemieckiego języka *Mały katechizm katolickiej cerkwi*, wydany w bezprecedensowym w Rosji trzydziestotysięcznym nakładzie stał się podręczną książką dla wielu katolickich rodzin. Z książek z dziedziny liturgii wydano *Modlitwę wiernych*, *Słownik liturgicznych – terminów*, *Liturgiczny Kalendarz*, wydawany co roku od 1997 – wstępny wariant Rzymskiego mszału, a także *Mały Triebnik i Triebnik*, *Stopień chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych*. W 2009 roku planowano całkowite zakończenie prac nad opublikowaniem wariantu mszału rzymskiego. W serii Apostolskich Dokumentów (Doku-

¹ Biblioteka Główna Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.

² <http://www.edit.francis.ru/index.php> [odczyt: 29.10.2009].

mentów Stolicy Apostolskiej) wydano encykliki, adhortacje Pawła VI *Evangelium nuntandi*, Jana Pawła II *Vita consecrata*, *Christifideles laici*, *Fides et ratio*, *Veritatis splendor*, *Redemptoris mater*, *Familiaris consortio*, Benedykta VI *Sacramentum caritatis*, *Spe salvi*. Dokumenty watykańskich Kongregacji *Braterskie Życie we wspólnocie, w parafii*, *Przewodnik szkolenia w zakonnych instytucjach*, *Przewodnik w służbie pasterskiej i życiu kapłana*. Z okazji 25 – lecia pontyfikatu Jana Pawła II ukazał się wybór dwutomowy jego pism z komentarzem, dzięki któremu czytelnicy mogli zapoznać się z jego osobowością i twórczością papieża. Wydanie w 2007 roku książki *Pamięć i tożsamość* po śmierci Jana Pawła II zabrzmiało jak testament wielkiego pontyfikatu, który wprowadził Kościół (Cerkiew) w trzecie tysiąclecie. W tym samym roku ukazały się także *Kwiatki Jana Pawła II* – zbiór historii i zdarzeń z życia Karola Wojtyły, pokazujący jego charyzmat i fantastyczne poczucie humoru nie tylko w życiu publicznym, ale także w codziennych nieformalnych sytuacjach podczas licznych spotkań z ludźmi. Z okazji 800-lecia istnienia zakonu franciszkanów i 15-lecia istnienia Wydawnictwa Franciszkanów wydano drukiem nowe tłumaczenie pism św. Franciszka z Asyżu. Wśród licznych książek podejmujących tematykę franciszkańską warto odnotować serie *Święci*, w tej serii ukazał się *Święty Franciszek* i *Św. Klara z Asyżu*. Wydaje się również dwujęzyczną serią łacińsko-rosyjską *Franciszkańskie dziedzictwo*. W tej serii wydano pisma św. Franciszka z Asyżu t. 1 (1995) i zebrane kazania Świętego Antoniego Padewskiego, t. 2 (1997), w tomie 3, wydanym w 2003 roku zebrano pisma Jana Dunska Skota i R. Bacona w tomie 4 (2005). Przygotowuje się do wydania traktat św. Bonawentury *Breviloquium*. Nową serię *Franciszkańska hagiografia* w 2007 roku otworzył, zaopatrzone w liczne komentarze rosyjski przekład pierwszego żywota św. Antoniego Padewskiego znanego jako *Legenda Assidua*, napisanego przez nieznanego autora franciszkańskiego w roku 1232. Wydawnictwo franciszkanów odkrywa przed rosyjskim czytelnikiem nowych chrześcijańskich autorów światowej literatury duchowej Romana Brandstaettera *Asyjskie kroniki* (1999), *Zebrane dramaty* (2001), *Zebrane wiersze* (2007), Jana Dobraczyńskiego *Pisma Nikodema* (2002), *Cień Ojca* (2004), Jana Twardowskiego *Wybór* (2006). Jednym z największych osiągnięć do tej pory

jest wydawanie *Katolickiej encyklopedii*. Jest to pierwsze uniwersalne, informacyjne wydanie w języku rosyjskim ukazujące wszystkie aspekty historycznego rozwoju i współczesnego życia Katolickiej Cerkwi, jej wkład w światową kulturę, a także historię katolicyzmu w Rosji. Praca nad tym pięciotomowym dziełem została rozpoczęta w 1999 roku. W marcu 2002 roku wyszedł pierwszy tom encyklopedii nagrodzony w konkursie *Najlepsza Książka 2002 roku*, na Kiermaszu Książki Katolickiej w Sankt Petersburgu, drugi tom wyszedł w 2005 roku, a trzeci w 2008. Druk tomu czwartego przewidziano na drugą połowę 2010 roku. Informacje na temat wydawnictwa można znaleźć na stronie internetowej wydawnictwa. Książki można wyszukać według daty wydania, autora i kategorii, takich jak : filozofia, teologia, dokumenty cerkwi, cerkiewne dyscypliny, liturgika, literatura franciszkańska, religioznawstwo, literatura piękna, artystyczna produkcja typu albumy fotograficzne. W tej kategorii jest reprezentowany album *Wszystko odnowić w Chrystusie*. Jest to fotoalbum poświęcony historii katolickiej cerkwi w Rosji 2001-2007. W albumie włączono fragmenty wypowiedzi metropolity Tadeusza Kondrusewicz. Na stronie zamieszczone są adresy wydawnictwa i księgarń, w których można kupić te wydawnictwa. Wydawnictwo znajduje się w budynku Zakonu Franciszkanów w Moskwie. Oto adres wydawnictwa :

Издательство Францисканцев

Шмитовский проезд, 2-А,

123100 Москва, Россия

тел. (495) 605-44-93

факс (495) 605-48-94

e-mail: franmosc@df.ru

Książki wydawnictwa można nabyć również w przyzakonnym sklepie z książkami, zamówienia są także przyjmowane telefonicznie, faksem, pocztą elektroniczną na adres akirm@francis.ru. Można je kupić także w kioskach katolickich przy moskiewskich świątyniach. Wszystkie adresy można znaleźć na stronie internetowej Wydawnictwa Franciszkanów w Moskwie. Strona internetowa dostępna jest w języku rosyjskim.

GABRIELA ŁĄCKA¹

KSIĘGARNIA I DRUKARNIA KATOLICKA W ŚWIETLE POSŁUGI BISKUPA STANISŁAWA ADAMSKIEGO W LATACH 1930-1939

I. Początki działalności *Księgarni i Drukarni Katolickiej Sp. z o.o w Katowicach*

Utworzenie w 1922 diecezji Śląskiej wyzwoliło wśród księży wiele nowych inicjatyw społecznych i kulturalnych ograniczanych dotąd polityką pruską, które stwarzały duże możliwości działania na polu organizującego się życia państwowego, szkolnictwa stowarzyszeń i instytucji kulturalnych, a także organizacji powstającej diecezji. Księża rozumieli potrzebę utworzenia wydawnictwa katolickiego skierowanego na szerszego odbiorcę, nie tylko na środowisko ludowe lecz także na różne potrzeby tworzącej się diecezji. Jedną z takich inicjatyw było powołanie w 1925 roku spółki z ograniczoną odpowiedzialnością pod nazwą *Księgarnia Katolicka spółka z o.o w Katowicach*. Inicjatorami założenia drukarni byli księża: Teofil Bromboszcz – wikariusz generalny Administracji Apostolskiej, Teodor Kubina – proboszcz parafii mariackiej w Katowicach oraz Jan Szymała i Wojciech Sołtysik².

¹ Uniwersytet Śląski w Katowicach - Biblioteka Teologiczna.

² Mierzwa, Irena (1975). Działalność wydawnicza diecezji katowickiej w pierwszym pięćdziesięcioleciu jej istnienia. *Nasza Przeszłość* t. 44, s. 122; Woźnica, Benedykt (1983). Diecezja katowicka wczoraj i dziś. *Z tej Ziemi Śląski Kalendarz katolicki na rok 1984*, s. 47-49; Myszor, Jerzy (1999). *Historia diecezji katowickiej*. Katowice: Kuria Metropolitalna, s. 227.

Akt notarialny został spisany w lutym 1925 roku w obecności notariusza Konstantego Wolnego. Początkowy kapitał spółki był skromny i wynosił zaledwie 20 tys. złotych³. Inicjatorzy wydawnictwa wzorowali się na działalności *Księgarni św. Wojciecha* w Poznaniu i *Dziedzictwa Błogosławionego Jana Sarkandra dla ludu polskiego na Śląsku* w Cieszynie, założonego w 1873 roku.

Dwa miesiące później kierownictwo spółki wykupiło przedsiębiorstwo wydawnicze pod nazwą *Drukarnia Narodowa*, mieszczące się w Załężu przy ulicy Mickiewicza 46/48, gdzie już od 1923 roku wydawany był *Gość Niedzielny* i *Niedziela Częstochowska*⁴.

Dnia 25 maja 1925 roku dokonano zmiany nazwy spółki na *Księgarnia i Drukarnia Katolicka*⁵. Istniała ona, z przerwą w okresie II wojny światowej, do 1949 roku, kiedy to drukarnię upaństwowiono, a spółkę, której udziały w latach trzydziestych XX wieku przejęła w większości diecezja, rozwiązano⁶.

Wydawnictwo KDK działało na zasadach spółki z ograniczoną odpowiedzialnością. Taka forma działalności była dość powszechnie stosowana przy organizowaniu drobnych przedsiębiorstw, nie dysponujących dużym kapitałem w tym także wydawniczych.

W 1926 roku firma wykupiła 85% akcji czasopisma *Goniec Śląski* wraz z należącymi do redakcji drukarnią i terenem oraz budynkami przy ulicy Warszawskiej 58 gdzie przeniesiono wyposażenie drukarni załęskiej⁷. Czasopismo *Goniec Śląski* sprzedano jeszcze tego samego roku Adamowi Napieralskiemu⁸, a następnie dokonano

³ Smolorz, M. (1984). Choćby te sto tysięcy, powrót katowickiej drukarni. *Z tej Ziemi. Śląski Kalendarz katolicki na rok 1985*, s. 131.

⁴ Tamże, s. 132; Mierzwa, Irena (1994). Z herbem Odrowążów. 70 lecie Księgarni św. Jacka. *Z tej Ziemi Śląski kalendarz katolicki na rok 1995*, s. 180-184.

⁵ AAKat, KBA. Księgarnia i drukarnia Katolicka (dalej skrót KDK), sprawy wydawnicze, sygn. KBA 173; Żerdziński, Tadeusz (1977). Księgarstwo i księgarnie Katowic w okresie międzywojennym (materiały). *Rocznik Katowicki* t. 5, s. 65; Smolorz, M. (1984). Choćby te sto..., s. 132.

⁶ Mierzwa, Irena (1995). Wydawnictwo diecezjalne Księgarnia i Drukarnia Katolicka-Księgarnia św. Jacka. [W:] Świątkiewicz, Wojciech; Wycisło, Janusz red. (1995). *Kościół śląski wspólnotą misyjną*. Katowice: Societas Scientiis Favendis Silesiae Superioris – Instytut Górnośląski, s. 301.

⁷ Mierzwa, Irena (1975). Działalność wydawnicza..., s. 123.

⁸ Bajor, Agnieszka; Żmigrodzki, Zbigniew (2002). *Tygodnik katolicki "Niedziela" 1926-1939*. Częstochowa: Educator, s. 63.

fuzji firmy *Goniec Śląski z Księgarnią i Drukarnią Katolicką*, którą później przekształcono w 1927 roku w Spółkę Akcyjną⁹.

Na Walnym Zebraniu, które zwołano jeszcze przed fuzją spółek prezesem Rady Nadzorczej wybrano ks. Pawła Brandysa, który po pewnym czasie został także prezesem KDK S.A. Do nowej Rady weszli również księża: Teofil Bromboszcz, Emil Szramek, Eugeniusz Brzuska oraz świeccy: Jan Hlond, Emil Cyran, Kazimierz Sikorski, Dionizy Mędlewski i Jan Piechulek¹⁰.

Jednym z efektów połączenia się obu wydawnictw było zwiększenie kapitału akcyjnego do 185 tys. złotych. Jednak rozbudowa parku maszynowego przyczyniła się do zadłużenia KDK¹¹. Ponadto silna konkurencja małych wydawnictw o kapitale żydowskim, głównie z Sosnowca, publikujących Biblię i przedruki książek religijnych, które oferowano do sprzedaży przez domokrażców i w handlu ulicznym, sprawiła że oficyna stanęła na progu finansowego krachu¹². Kierownictwo KDK było zmuszone ubiegać się o druki akcydensowe, wydawano też rozkłady jazdy, statuty i książki telefoniczne. Z pomocą drukarni pospieszyła Kuria katowicka, która polecała księżom aby, w czasie w czasie nabożeństw ostrzegali wiernych przed nabywaniem książek nie zatwierdzonych przez kościół Święty. W efekcie Księgarnia uratowała swój stan posiadania i przetrwała bardzo trudny finansowo okres¹³. Kierownictwo w trosce o zbyt swoich publikacji otworzyło księgarnię przy ulicy św. Jana 14, która specjalizowała się w rozprowadzaniu wydawnictw religijnych i dewocjonalistów. Początkowo księgarnia była deficytowa ale po oddaniu jej w 1929 roku w ręce Henryka Nikodemskiego zaczynała przynosić zyski¹⁴. W następnym roku sprzedano księgarnię, a uzyskane w ten sposób pieniądze przeznaczono na zakup maszyn drukarskich.

Nowy właściciel ograniczył sprzedaż dewocjonalii i książek religijnych, a wprowadził pełny asortyment wydawnictw krajowych

⁹ Powstanie Gońca Śląskiego i przebieg połączenia go z KDK (1927). *Monitor Polski* (4.06.1927) s. 7.; Smolorz, M. (1984). Choćby te sto tysięcy..., s. 132.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Mierzwa, Irena (1975). Działalność wydawnicza..., s. 123.

¹² Smolorz, M. (1984). Choćby te sto tysięcy..., s. 134.

¹³ Tamże.

¹⁴ Żerdziński, Tadeusz (1977). Księgarstwo i księgarnie..., s. 63; Nikodemski, H. (1977). Wspomnienia. *Rocznik Katowicki* t. 5, s. 134-136.

i obszerny dział wydawnictw zagranicznych. Uruchomiono również dział materiałów piśmienniczych i *komis-hurt* księgarski. Korzystna reorganizacja, a także prężne kierownictwo zapewniły Księgarni Katolickiej pomyślny rozwój. Do wybuchu wojny była ona jedną z największych placówek pod względem asortymentu i największą hurtownią na Górnym Śląsku¹⁵.

II. Objęcie rządów w diecezji przez bpa Stanisława Adamskiego

Pod koniec lat dwudziestych, chyłca się ku upadkowi KDK przeżywała szczególnie kryzys ekonomiczny. Sytuacja uległa znacznej poprawie po objęciu rządów diecezji w roku 1930 przez bpa Stanisława Adamskiego¹⁶, który powoli zaczął uzdrawiać gospodarke KDK i nadał jej większy rozmach wydawniczy. Większość akcji Spółki przejęła Kuria Diecezjalna, a zyski w myśl statutu przeznaczone były na cele humanitarne, społeczno naukowe i religijne¹⁷. Dyrektorem KDK w latach 1929-1939 był kierownik drukarni byłego *Gońca Śląskiego* Karol Koźlik, a jego zastępcą najpierw Walenty Madejski, a następnie ks. A. Siemienik. Dyrektor Koźlik z zawodu był górnikiem, który w celu poprowadzenia drukarni *Gońca Śląskiego* odbył przeszkolenie drukarskie w drukarni *Kuriera Poznańskiego*. Miał on wpływ na politykę wydawniczą KDK w początkach jej istnienia i zachował go w pewnym stopniu również później, współpracując z ks. bp. Adamskim, który darzył go dużym zaufaniem¹⁸. Dział Wydawniczy KDK zaczęła organizować dopiero w 1931 roku. Jego zadania ograniczały się do opracowania literackiego i adiustacji tekstów. Program wydawniczy kształtowany był przez Radę Nadzorczą i Zarząd, jednak duży wpływ na to, co planowano publikować miał bp Adamski, który przeniósł do Księgarni katowickiej swoje długo-

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Biskup Stanisław Adamski 2 IX 1930 został mianowany przez papieża Piusa XI biskupem katowickim, konsekrowany 26 X 1930 przez Augusta Hlonda. 30 XI odbył ingres do prokatedry katowickiej-kościółka pw. Piotra i Pawła w Katowicach. Por.: Kobylnicki, J. (1968). Biskup Stanisław Adamski (zyciorys). *Wiadomości Diecezjalne* nr 1-2, s. 9-14.

¹⁷ *Wiadomości Diecezjalne* 1936, nr 2, s. 117; Mierzwa, Irena (1975). Działalność wydawnicza..., s. 123-124.

¹⁸ Tamże, s. 124.

letnie doświadczenia z pracy edytorskiej w Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu¹⁹.

Księgarnia i Drukarnia Katolicka egzystowała przez cały okres międzywojenny. Względne prosperity zapewniały wydawnictwu ogromne zapotrzebowanie na wszelkie druki katolickie w nowej diecezji. Pismo Święte, książki, kalendarze i różnego rodzaju poradniki miały zapewniony zbyt na rynku księgarskim. Czytelnictwo na Śląsku – było nadal bardzo popularne, głównie dzięki doświadczenia wieloletniej niewoli, które ukierunkowały zainteresowanie polskiej ludności na samoorganizowanie się i samokształcenie²⁰.

Biskup Adamski doceniał wielką rolę czasopism i książek religijnych publikowanych przez KDK w celu realizacji swoich zamysłów duszpasterskich w diecezji. Jednym z takich planów był rozwój *Misji Wewnętrznej*. Dla członków tej organizacji w diecezji katowickiej bp. Adamski wydawał czasopismo *Głos Misji Wewnętrznej*. Inną ideą biskupa było podniesienie świadomości religijnej i wyrobienia wewnętrznego diecezjan poprzez założenie i publikowanie czasopism dla różnych grup wiernych oraz stworzenie serii wydawniczych, np. antymasońskiej, i religijno-społecznej, które ze względu na swą niską cenę były dostępne dla czytelników.

Również z inicjatywy bpa Adamskiego opracowano w katowickiej oficynie własny modlitewnik diecezjalny pt. *Skarbiec modlitw i pieśni* (1933), który zdaniem rządcy diecezji powstał aby integrować ludność miejscową i napływową, która stanowiła w 1938 roku 1/3 wszystkich mieszkańców diecezji oraz formować jej pobożność w duchu ówczesnego ruchu liturgicznego²¹. Niewątpliwie rozwój programu wydawniczego hamował występujące okresowo poważne trudności finansowe i kadrowe. Te ostatnie tłumaczono słabym przygotowaniem literackim u generacji, która przeszła przez szkoły nie-

¹⁹ Żynda, Bolesław (1970). *Bibliografia wydawnictw Księgarni św. Wojciecha 1895-1969: w 75- lecie działalności wydawniczej*. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha, s. 15-16.

²⁰ Smolorz, M. (1984). *Choćby te sto tysięcy...*, s. 133.

²¹ Myszor, Józef (1996). S. Adamski. [W:] Pater, Mieczysław red. (1996). *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*. Katowice: Księgarnia św. Jacka, s. 10; Zwoźniakowa, Renata (1983). *Więcej światła. Gość Niedzielny* nr 30, s. 4.

mieckie²². W sumie dorobek wydawniczy KDK w dwudziestolecium międzywojennym wynosił około 200 pozycji wydawniczych²³.

III. Działalność wydawnicza KDK

Księgarnia katolicka swoją działalność edytorską rozpoczęła od wydania w 1925 roku studium socjologicznego ks. Franciszka Mirka pt. *Idea odpowiedzialności w życiu społecznym. Studium socjologiczne*, Katowice 1933 (ss.146). Dzieło to, oparte było na encyklice *Rerum Novarum* i nawiązywało w swej treści do ówczesnej niespokojnej sytuacji społecznej w kraju²⁴. W roku 1927 wydano dysertację doktorską ks. T. Bromboszcza *Die Einheit des Johannes-Evangelismus*, a także dzieło zawierające teksty w pięciu językach i partie nutowe *Rituale Romanum Poloniae adaptatum*.

Publikacje KDK, wydane w latach 1925-1939, obejmowały: druki liturgiczne, muzyczne, modlitewniki, śpiewniki, katechizmy, opracowania o tematyce duszpasterskiej i społecznej oraz związane z historią i kulturą regionu, a także literaturę budująca i hagiograficzną, beletrystkę, utwory sceniczne, literaturę dla dzieci i czasopiśma diecezjalne²⁵.

Rituale Romanum dało początek szeregowi wydawnictw liturgicznych. W 1936 roku ukazało się *Rituale parvum* i *Novum Vademecum ad infirmos*, a w roku następnym *Funebrale* ks. W. Gieburowskiego, zawierające obrzędy pogrzebowe, mszę żałobną, procesję na dzień zaduszny i partie nutowe. Ponadto ukazywały się formularze mszalne dla mszałów ołtarzowych i nowe oficja brewiarzowe np. *Missa Beati Joannis Sarcander* (1933)²⁶.

Druk Rytuału wymagał wyposażenia drukarni w matryce nutowe, co zapoczątkowało rozwinięcie działu muzycznego. Wydawnictwa muzyczne reprezentowane były przez szereg interesujących pozycji, wśród których znalazły się zbiory kolęd Stanisława Ignacego Rączki

²² Mierzwa, Irena (1975). Działalność wydawnicza..., s. 126.

²³ Mierzwa, Irena (1995). Wydawnictwo diecezjalne Księgarnia..., s. 301.

²⁴ Mierzwa, Irena (1975). Działalność wydawnicza..., s. 126;

²⁵ J. Gwioździk, H. Kowalczyk, *Aprobacje księdza Jana Kudery*, [w:] *Książka Polska na Śląsku w latach 1925-1945*, pod red. M. Pawłowiczowej, Katowice 1994, s. 19.; R. Zwoźniakowa, *Więcej światła*, s. 4.

²⁶ Mierzwa, Irena (1975). Działalność wydawnicza..., s. 127; Mierzwa, Irena (1995). Wydawnictwo diecezjalne Księgarnia..., s. 302.

pt. *Kolędy i pastoralki polskie* (1936-1937) i *Hej kolęda, kolęda* (1939), a także *Gwiazda* Emanuela Grima wydana pod pseudonimem Stanisława Ślązaka²⁷ (1939) i *Pastoralki* (1935), zawierające zbiór 152 kolęd ks. Wacława Gieburowskiego.

W latach 1935-1938 z inicjatywy i pod redakcją Karola Hławiczki ukazała się szesnastotomowa *Biblioteczka Pieśni Regionalnych* zalecana przez Ministerstwo Oświaty.

Karol Hławiczka był także autorem śpiewników dla przedszkoli: *Wesołe piosenki. Zbiór łatwych piosenek dla przedszkoli i niższych oddziałów szkoły powszechnej* (1936). Wydano też *Śpiewy i śpiewki szkolne* (1937) i *Śpiewanki szkolne* (1937) autorstwa Stanisława Ignacego Rączki. Śpiewnik pt. *75 polskich pieśni marszowych* (1931-1933) – był pierwszą próbą stworzenia polskiego repertuaru dla młodzieży do użytku młodzieży szkolnej, harcerskiej i przysposobienia wojskowego.

Dla szkół organistowskich wydano *Mały podręcznik do nauki chorału gregoriańskiego* (1938), oraz *Organy ich historia, budowa, pielęgnowanie* (1934) autorstwa ks. Roberta Gajdy. Był on również autorem *Tantum ergo na 4 głosy* (1936)²⁸. Ważną inicjatywą wydawniczą była publikacja *Chorału do książki Diecezjalny skarbiec modlitw i pieśni*. Pierwszy tom ukazał się w 1939 roku. Kolejny tom planowano wydać w 1940 roku²⁹.

Księgarnia i Drukarnia Katolicka sporo uwagi poświęcała zagadnieniom społecznym i duszpasterskim, związanym z *I Synodem Plenarnym*. Uchwały Synodu wydano trzykrotnie w 1936, 1938 i 1939 roku. Ukazało się też szereg referatów wyjaśniających problematykę

²⁷ Snoch, Bogdan (2004). Grim Emanuel. [W:] Snoch, Bogdan (2004). *Górnśląski Leksykon Biograficzny*. Katowice: Muzeum Śląskie, s. 104; Golec, Józef; Bojda, Stefania (1993). Grim Emanuel. [W:] Golec, Józef; Bojda, Stefania (1993). *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej*. Cieszyn: nakł. autorów, s. 112.

²⁸ Reginek, A. (2004). Księża kompozytorzy-twórcy muzyki sakralnej na Górnym Śląsku w XX w.-Na podstawie repertuaru śpiewnika kościelnego Archidiecezji katowickiej. [W:] Myszor, Wincenty; Malina, Artur red. nauk. (2004). *Vobis episcopus Vobiscum Christianus : księga jubileuszowa dedykowana księdzu arcybiskupowi Damianowi Zimoniowi w dwudziestolecie posługi biskupiej w archidiecezji katowickiej oraz w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*. Katowice: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego; Księgarnia Św. Jacka, 384 s., [1] k. tabl. kolor.: 1 portr.; *Wia-
domości Diecezjalne* 1930, nr 2, s. 118.

²⁹ Mierzwa, Irena (1975). *Działalność wydawnicza...*, s. 127.

Synodu, np. ks. Adama Szymańskiego *Katolicka myśl społeczna w uchwałach synodu plenarnego* (1938)³⁰. Dla bliższego zapoznania się z problematyką synodalną Księgarnia katolicka rozpoczęła w 1939 serię publikacji *Przyjdź Królestwo Twoje. Biblioteczka Uchwał Synodu Polskiego*. Z tej serii ukazały się tylko trzy tomy: ks. Michała Wyszyńskiego, *Co katolik powinien wiedzieć o prawie kanonicznym* (1939), ks. Bolesława Kominka *Synod Polski* i ks. Herberta Bednorza, *Kościół a sprawy społeczno-gospodarcze* (1939). Wybuch II wojny światowej uniemożliwił dalszą kontynuację serii wydawniczych.

Wśród publikacji o charakterze społecznym i duszpasterskim należy wymienić listy pasterskie bp Stanisława Adamskiego na *Wielki Post roku 1935* (1935) oraz *Mowy żałobne* m.in. Ks. Józefa Gawliny *Mowa żałobna* wygłoszona na dzień 15 stycznia 1937 roku na pogrzebie ks. Teofila Bromboszcza w katedrze katowickiej w 1937 roku, oraz książki charakteryzujące aktualne zagadnienia duszpasterskie np. bp Adamskiego *Z zagadnień i trudności duszpasterskich diecezji śląskiej* (Katowice 1937).

Biskup Adamski podjął próbą zbliżenia Śląska, wystawionego na wpływy niemieckie, do kręgu kultury francuskiej, tradycyjnie bliższej inteligencji polskiej, co przedstawił właśnie w swojej książce *Z zagadnień i trudności duszpasterskich diecezji śląskiej*³¹. Na szczególną uwagę zasługują również pozycje poświęcone masonerii. Od 1934 roku rządcą diecezji śląskiej prowadził rozmowy z Mieczysławem Skrudlikiem, cenionym znawcą tematyki związanej z wolnomularstwem, w sprawie napisania przez niego książki traktującej o tym ruchu w Polsce. Biskupowi zależało, aby przedstawił powiązania i współpracę z masonerią. Dnia 7 lutego 1935 roku biskup podziękował autorowi za manuskrypt pt. *Masoneria w Polsce*. Prosił też o dokonanie drobnych zmian wyrazowych, gdyż zdaniem biskupa mogły one urazić Ministerstwo Szkolnictwa, które w czasie urzędowania Waclawa. Jędrzejewicza stało się bardziej przychylnie Ko-

³⁰ Tamże, s. 130.

³¹ Adamski, Stanisław (1937). *Z zagadnień i trudności duszpasterskich diecezji śląskiej*. Katowice: nakład i druk Księgarni i Drukarni Katolickiej s.a., s. 12.

ściołowi³². Pragnął aby całość zagadnień związanych ze szkolnictwem poszła w tym samym kierunku, co jego wypowiedzi podczas Zjazdu Delegowanych Katolickiego Stowarzyszenie Mężów Katolickich, który odbył się 22 lipca 1934 roku. Biskup Adamski przesłał autorowi swoją książkę *Nasz stosunek do państwa*, aby ten mógł skonfrontować ją z jego zapatrywaniami³³. Natomiast w swoim liście skierowanym do kierownictwa drukarni prosił o przełożenie mu propozycji odnośnie formatu, papieru i okładki³⁴.

W tym samym czasie bp Adamski podjął starania o uzyskanie praw autorskich na tłumaczenie książki francuskiego autora Jeana Marques-Riviery pt. *Wolnomularstwo a szkoła*. Rozmowy z autorem zakończone sukcesem prowadził wydelegowany przez niego na studia do Paryża ks. Herbert Bednorz³⁵. Dodatkowo biskup uzyskał zgodę na tłumaczenie *Państwa w okowach masonerii* tegoż samego autora, napisanej pod pseudonimem *A.G. Michel*. Z prośbą o znalezienie kompetentnego tłumacza tej pozycji zwrócił się do ks. Ferdynanda Machaya z Krakowa. Niestety pojawiły się trudności we właściwym zrozumieniu problematyki, a tym samym w poprawnym jej tłumaczeniu. Korekty dokonywał sam Adamski, który dla uzyskania najbardziej wiarygodnego obrazu działań prowadzonych przez masonerię znalazł odpowiednich tłumaczy³⁶. Ostatecznie książka pt. *Wolnomularstwo a szkoła* ukazała się w 1936 roku w tłumaczeniu Anny Drużbackiej, natomiast opracowanie *Państwo w okowach masonerii* zostało przetłumaczone przez K. M. Morawskiego, kandydata na urząd prezydenta RP³⁷.

W okresie międzywojennym wydawnictwo katolickie było zaangażowane w polemikę na temat charakteru szkoły. Pokłosem tej

³² *Wielka Encyklopedia PWN*. T. 12. (2001). Warszawa: Państwowe wydawnictwo Naukowe, s. 556.

³³ AAKat. Drukarnia i Księgarnia Katolicka S. A w Katowicach (1934-1936), sygn. 173, Pismo S. Adamskiego do M. Skrudlika z 7 II 1935.

³⁴ Tamże, Pismo bpa Adamskiego do kierownictwa KDK w Katowicach z 20 XII 1934.

³⁵ Tamże, Pismo bpa Bednorza do bpa S. Adamskiego z 17 I 1935.

³⁶ Tamże, Pismo S. Adamskiego do ks. Wilhelma Szymbora z 31X 1935.

³⁷ Krukowski, Stanisław (1990). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r.* [W:] Kallasa, Marian red. (1990). *Konstytucje Polski: studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*. T. 2 Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 86.

dyskusji były pozycje książkowe m.in. praca ks. Juliusza Bieńka pt. *Szkoła katolicka na Śląsku* (1938), i opracowanie ks. Michała Klepacza pt. *Kierunki organizacyjne oraz ideały wychowawcze we współczesnym szkolnictwie polskim* (1937)³⁸. Pozycja ta powstała na życzenie bp. Stanisława Adamskiego, który czynił starania o usankcjonowanie szkoły wyznaniowej w Polsce. Zwrócił się on w 1930 roku do ks. M. Klepacza z Kielc, autora książki pt. *Duchowieństwo a nowoczesne prądy w szkole polskiej* (Katowice, 1933) z prośbą o zgodę na ponowne wydanie swojej książki, pod zmienionym tytułem. Biskup katowicki uważał, że pozycja ta powinna być dostępna nie tylko dla duchowieństwa, ale też w ostatecznej rozgrywce o szkołę katolicką. Zasugerował także autorowi, że mogłaby być wydana w KDK lub NIAK dopiero po dokonaniu w niej korekt i uzupełnień³⁹. Wskazywał na fakt, że publikacja ta rzuci światło na ideologię jaką kieruje się Związek Nauczycielstwa Polskiego oraz na przynależności tego związku do francuskiej organizacji, zależnej od łoży Wielkiego Wschodu Francji. Proponował, aby przedstawić stanowisko rządu i kolejnych ministrów oświaty w sprawie religii katolickiej, wreszcie sprzeczności, wynikające w tym względzie z działalności poszczególnych urzędników państwowych.

Ks. prof. Michał Klepacz w przedmowie chciał umieścić nazwisko bpa Adamskiego jako inicjatora drugiego wydania. Ordynariusz katowicki odmówił jednak, ponieważ nie chciał, aby pracę na rzecz szkoły wyznaniowej kojarzono z jego działalnością. Zaprezentowana książka Michała Klepacza pt. *Kierunki organizacyjne oraz ideały wychowawcze we współczesnym szkolnictwie polskim* ukazała się w 1937 roku nakładem Księgarni i Drukarni Katolickiej w Katowicach⁴⁰.

Szerokie uwzględnienie w wielu pozycjach wydawanych przez KDK znalazły zagadnienia rodziny, małżeństwa i wychowania⁴¹. Należą do nich odczyty o małżeństwie chrześcijańskim ks. Roberta Mädera pt. *Wielka Tajemnica*, broszury ks. A. Poszwy pt. *Małżeń-*

³⁸ Mierzwa, Irena (1975). *Działalność wydawnicza...*, s. 130.

³⁹ AAKat, KBA, KDK, Pismo bp S. Adamskiego do ks. M. Klepacza z 10 II 1936. (1936), sygn. KBA 174.

⁴⁰ Tamże, Pismo ks. bp S. Adamskiego do ks. M. Klepacza, 15 VI 1936. (1936), sygn. KBA 174.

⁴¹ Mierzwa, Irena (1994). *Z herbem Odrowążów...*, s. 181.

stwo chrześcijańskie i rodzina w uchwałach Synodu Plenarnego (1938) czy też dzieła W. Förestera pt. *Stare i nowe wychowanie* (1938), *Wychowanie religijne dziecka* (1939) i *Twoje dzieci i ty* (1939). Inspiracją do wydania tych tytułów była encyklika Ojca Świętego Piusa XI *O małżeństwie chrześcijańskim*, wydana w języku polskim w 1930 przez KDK⁴². Do tego kręgu tematycznego należą również książki dotyczące regulacji urodzin: dr A. Sawickiego pt. *Regulacja urodzeń w świetle nauki Kościoła katolickiego* (1937), A. B. Eugenika *Wobec społeczeństwa i Państwa* (1937) i bardzo popularna pozycja E. Burger pt. *40 lat w służbie bociana* (1931)⁴³.

Sprawom wychowania poświęcona była książka, H. Fritcha pt. *Matko dziecko Twoje* (1937), zawierająca wskazówki dla rodziców w kształtowaniu rozwoju psychicznego i moralnego swoich pociech, oraz publikacja wspomnianej wyżej E. Burger pt. *Dziewczęta z bocznej ulicy* (1935).

Beletrystyka dla dzieci i młodzieży również należała do zainteresowań edytorskich Księgarni. W okresie międzywojennym opublikowano siedem tytułów o tematyce moralizatorskiej i przygodowej w serii pt. *Dzieci Boże*. Zawierały one 35 opowiadań, które miały zachęcić dzieci do częstej Komunii świętej oraz do wstępowania do Krucjaty Eucharystycznej. Stanisława Dańdówna była autorką dwóch książeczek dla dzieci pt. *Aniol Stróż* (1938) i *Przygody Fucinki* (1937 i 1938)⁴⁴. Dla młodzieży wydano książki Marii Reutt Stabrowskiej pt. *Księżniczka José* (1933). Publikacja ta przybliżała losy najmłodszej córki króla Belgii w czasie I wojny światowej. Księżniczka nosła wtedy pomoc potrzebującym i biednym, dzięki czemu zdobyła uznanie narodu, a także *Baškę. Bezimienni bohaterowie* (1933). Recenzent Księgarni i Drukarni Katolickiej napisał o tej książce, iż *tchnie świeżością wiosennej młodości, gorącym umiłow-*

⁴² Mierzwa, Irena (1995). Wydawnictwo diecezjalne Księgarnia..., s. 306; *Wiadomości Diecezjalne* 1936, nr 2, s. 118.

⁴³ *Wiadomości Diecezjalne* 1932, nr 4, s. 160.

⁴⁴ Krasoń, K. (1994). *Książki dla dzieci i młodzieży wydane nakładem Księgarni i Drukarni Katolickiej w Katowicach w latach 1925-1939 (rekonstrukcja Badawczy)*. [W:] Pawłowiczowa, Maria (1994). *Książka polska na Śląsku w drugiej połowie XIX wieku: zarys problematyki*. Katowice: Śląsk, s. 73.

niem ojczyzny, poświęceniem się dla dobra wspólnej sprawy i czynami „szaleńcymi”, w myśl hasła „ mierz siły na zamiary”⁴⁵.

Stosunkowo niewiele publikacji KDK w okresie międzywojennym bo tylko 5 pozycji dotyczyło popularnej na Śląsku hagiografii. Stanowiły je książki: Marii Reutt Stabrowskiej pt. *Legendy o świętych* (1932), ks. Władysława Staincha pt. *Święty Jacek Odrowąż, pierwszy ślązak w chwale Bożej* (1934) i karmelity o. Bernarda pt. *Jej śladem. Święta Teresa wzorem młodych katoliczek* (1939). Taki stan rzeczy był spowodowany dużym nasyceniem rynku literaturą hagiograficzną wydawaną głównie przez Karola Miarkę⁴⁶. Zarząd księgarni katolickiej planował wydawanie w przyszłości własnego zbioru życiorysów świętych polskich i śląskich⁴⁷.

Z inicjatywy ks. bp. Stanisława Adamskiego powstał *Skarbiec modlitw i pieśni*. Jego opracowaniem zajął się ks. Wawrzyniec Pucher proboszcz parafii piekarskiej. W 1933 roku rządcą diecezji pisał: *pragnę aby Skarbiec stał się przede wszystkim prawdziwie skarbnicą świętych myśli i źródłem pomocy dla uświęcenia duszy*⁴⁸. Przed ukazaniem się *Skarbca* najbardziej rozpowszechnionym modlitewnikiem na Śląsku była *Droga do nieba*, wydana przez ks. Ludwika Skowronka⁴⁹, proboszcza w Bogucicach, a drukowana w Raciborzu⁵⁰. *Skarbiec modlitw i pieśni* publikowany był od 1933 roku. Oprócz wydania pełnego, podstawowego, ukazały się wydania skrócone (wyd. B). Ponadto były wersje dla osób o słabym wzroku (wyd. C), dla dzieci (Skarbczyk) i młodzieży (wyd. D). Zdaniem biskupa Adamskiego chodziło o wspólny modlitewnik dla wszystkich miesz-

⁴⁵ Tamże, s. 79; Katalog Nakładowy KDK 1933, s. 11.

⁴⁶ Mierzwa, Irena (1976). *Działalność wydawnicza Karola Miarki Młodszeo*. Opole: Instytut Śląski, 198, [2] s.: il., 1 portr.

⁴⁷ Mierzwa, Irena (1975). *Działalność wydawnicza...*, s. 131.

⁴⁸ AAKat, KBA, KDK (1925-1947), Pismo bpa Stanisława Adamskiego do KDK w Katowicach z 26 II 1933, KBA C 5; Balion, F. (1972). *Skarbiec modlitw i pieśni w latach 1933-1939 odbicie problemów pastoralno-liturgicznych w diecezji katowickiej w poszczególnych wydaniach*. Kraków [Biblioteka Teologiczna UŚ].

⁴⁹ Worbs, Krystian (1994). *Droga do nieba* ks. Ludwika Skowronka – modlitewnik powstały w Bogucicach. [W:] Świątkiewicz, Wojciech; Wycisło, Janusz red. nauk. (1994). *Parafia bogucicka: tradycja i współczesność*. Katowice: Societas Scientiis Favendis Silesiae Superioris Instytut Górnśląski, s. 152-168.

⁵⁰ Smolorz, M. *Diecezja katowicka wczoraj*, s. 48.

kańców Śląska, zarówno dla tych antohtonów, jak i dla przybyszów z centrum kraju⁵¹.

Wśród innych modlitewników wydanych przez KDK warto wymienić recytację chóralną ks. Jana Bujary pt. *W holdzie Chrystusowi Królowi* (1936) i modlitewnik dla dzieci pt. *Dziecię i Jezus* (1935). KDK wydawała także w języku polskim i niemieckim diecezjalne podręczniki do nauczania dzieci ks. T. Bromboszcza pt. *Katechizm rzymsko-katolicki* i *Mały katechizm rzymsko-katolicki*⁵².

W dorobku edytorskim KDK znalazły się pozycje dotyczące dziejów Śląska. Były to książki przedstawiające dzieje parafii, miejscowości i regionu oraz sylwetki zasłużonych Ślązaków. Ilustracją tych słów mogą być dwie publikacje ks. Józefa Knosały *Bielszowice, Kończyce, Pawłów. Historyczny zarys* (1928) i *Parafia Radzionkowska. Jej dawniejsze i dzisiejsze stosunki* (1926).

W roku 1938 KDK rozpoczęła publikację *Bojowników o Wolność Śląska*. W tej serii edytorskiej znalazło się 6 tomików: Mieczysława Tobiasza pt. *Andrzej Mielecki, Piotr Niedurny, Nauczyciel Wincenty Janas. Szkic monograficzny*, ks. Emila Szramka pt. *Juliusz Ligoń, i ks. Antoni Miczek- braterstwa miłośnik* i ks. Jana Kudery pt. *Ks. Antoni Stabik - najpopularniejszy kapłan Górnego Śląska* Dzieje walki o polskość ziem regionu oraz sylwetki śląskich działaczy politycznych, oświatowych i pisarzy przedstawił Mieczysław Tobiasz w pracy pt. *Pionierzy odrodzenia narodowego na Śląsku (1763-1890)*, wydanej w 1937 roku⁵³.

KDK, nie mogła w swej działalności wydawniczej pominąć beletrystyki. Dział ten, reprezentowany jest zaledwie przez kilka tytułów, a dotyczył głównie tematyki społeczno-moralnej i sensacyjnej. Wydano tu powieści Marii Czeskiej Mączyńskiej pt. *Otworzyło się okno na świat*, Aleksandry Rachmanowej pt. *Trylogia* (1937), Zofii Kosak, pt. *Beatum scelus* (1937) oraz zbiór psalmów Jana Czara *Rwijmy, rwijmy śliczne róże* (1932). Liczba wydanych książek była odbiciem trudności, na jakie natrafiło wydawnictwo w tej dziedzinie, gdyż śląskie środowisko literackie nie było bogate w wybitne talenty,

⁵¹ Zwoźniakowa, Renata (1983). Więcej światła. *Gość Niedzielny* nr 30, s. 4.

⁵² Mierzwa, Irena (1975). *Działalność wydawnicza...*, s. 128.

⁵³ Tamże, s. 129.

a autorzy katolicycy o znanych nazwiskach mieli już w latach trzydziestych swoich wydawców⁵⁴.

Biskup Adamski zainicjował również edycję dwóch serii wydawniczych: *Życiorysy Bohaterów Czynu* - 19 tomików i *Biblioteka Sceniczna* 39 tomików⁵⁵. Książki z serii *Biblioteka Sceniczna* służyły pomocą dla zespołów teatralnych, które w czasie dwudziestolecia międzywojennego prowadziły bardzo ożywioną działalność na Śląsku. Seria ta została pomyślana jako materiał repertuarowy dla Sodalicii Mariańskich i Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży. Zawierała treści o charakterze moralizatorskim, oparte na motywach popularnych utworów znanych pisarzy⁵⁶ i przetłumaczone przez Stefana Kosko Część tomików wyszła spod pióra rodzimych autorów, m.in. Józefa Nałęcza.

Wspomniane sztuki należały do trzech kręgów tematycznych: religijnego, patriotycznego i moralnego. Wybrane tomiki zawierały didaskalia i streszczenie utworu. O ich dużej popularności mogą świadczyć wznowienia wielu tytułów, dokonanych przez KDK od 1946 roku. Sztuki drukowane w *Bibliotece Scenicznej* miały *przemówić do dusz widza i uszlachetnić*⁵⁷. W serii *Życiorysy Bohaterów Czynu* przedstawiono zasłużonych ludzi dla wspólnoty Kościoła i życia społecznego. Tomiki były pomyślane jako materiał pomocniczy dla Akcji Katolickiej⁵⁸.

IV. Druki zwarte zlecone

Osobną grupę publikacji, realizowanych w katowickiej Oficynie stanowią druki zwarte zlecone przez instytucje, stowarzyszenia i organizacje katolickie. Zdecydowana ich większość została wydrukowana przez KDK w okresie międzywojennym. Zleciennodawcami było wiele instytucji, m.in. Kuria Diecezjalna, Komitet Budowy Katedry, Naczelny i Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej, Katolickie

⁵⁴ Z. Hierowski, *Życie literackie na Śląsku w latach 1922-1939*, Katowice, 1984, s. 133-135.

⁵⁵ J. Myszor, *S. Adamski*, (hasło), [w:] *Słownik biograficzny katolickiego*, s. 10.

⁵⁶ Mierzwa, Irena (1975). *Działalność wydawnicza...*, s. 131; I. Mierzwa, *Wydawnictwo diecezjalne*, s. 306.

⁵⁷ *Księgarnia i Drukarnia Katolicka. Spółka Akcyjna w Katowicach. Przegląd wydawnictw. Rok 1937*, nr 2. Katowice 1937, s. 19.

⁵⁸ Mierzwa, Irena (1975). *Działalność wydawnicza...*, s. 131.

Stowarzyszenie Mężów Diecezji Katowickiej, Biblioteka Misji Wewnętrznej, Wydawnictwo św. Stanisława Kostki oraz sami autorzy.

Najliczniejszą grupę publikacji KDK, stanowią broszury i książki dotyczące historii Śląska. Do godnych odnotowania należą: *Dzieje i rozwój wielkich Katowic* (1926), wydane nakładem Magistratu Wielkich Katowic⁵⁹, *Odrodzenie Górnego Śląska* wydane nakładem Jana Jakuba Kowalczyka (1932)⁶⁰. Na uwagę zasługuje również broszurka Emmanuela Imieli i Piotra Maślankiewicza pt. *Jak lud śląski wrócił do Polski* (mająca trzy wydania w 1936 roku) oraz broszurka Ludwika Ręgowicza *Górny Śląsk w czasie plebiscytu i II powstania* (1931) wydana przez Komitet Obchodów Uroczystości 3 – go Powstania Śląskiego w Katowicach.

Kolejna liczna grupa to druki dotyczące problematyki duszpasterkiej, zlecone Wydawnictwu przez Misję Wewnętrzną, bpa. Stanisława Adamskiego, Katolickie o Stowarzyszenie Mężów i Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej. Charakter dokumentu ma dziś cenna praca poświęcona ks. Janowi Kapicy, świetnemu mówcy pt. *Kazania – mowy – odezwy* (1933), zawierająca kazania okolicznościowe oraz mowy na tematy światopoglądowe i trzeźwościowe, a także z okazji inauguracji budowy katedry w Katowicach⁶¹.

Do trzeciej grupy należy literatura piękna dla dorosłych, reprezentowana przez zbiory wierszy Emanuela Imieli pt. *Zbiór wierszy* (1938), E. Kubalskiego pt. *Na sokołą nutę* (1938) i Jana Czara pt. *Dzieje kobiety* (1935), wydane nakładem Wydawnictwa św. Stanisława w Katowicach. Wśród powieści na uwagę zasługuje *Zbójnik – opiekun* (1929) Jana Jakuba Kowalczyka i utwór sceniczny *Dziecię Marii* (1938) przeznaczony dla Sodalicji Mariańskich Panien. W 1935 roku ukazały się dwie książki Feliksa Steuera, piszącego pod pseudonimem F. Res, pt. *Gwojźdźaurz* i *Z naszej żymy słunskiej*.

Księgarnia i Drukarnia Katolicka drukowała na zlecenie także modlitewniki, wśród których znajdują się trzy edycje *Mszy św. recy-*

⁵⁹ *Dzieje i rozwój Wielkich Katowic jako ośrodka Górnośląskiego przemysłu i stolicy autonomicznego woj. śląskiego* (1926). Katowice, 252 s.

⁶⁰ Kowalczyk, Jan Jakub (1932). *Odrodzenie Górnego Śląska*. Katowice: nakł. autora, 86 s.

⁶¹ Szczykała, B. (1993). *Działalność wydawnicza Księgarni i Drukarni Katolickiej (1925-1946), oraz Księgarni św. Jacka (1946-1990) w Katowicach: zarys monograficzny*. Katowice (mps).

owanej, opublikowane w 1934, 1935, 1937 roku nakładem Diecezjalnego Sekretariatu Misji Wewnętrznej, oraz *Magnificat. Modlitewnik i podręcznik sodalicyjny* (1935). W 1939 roku opublikowano czterotomowy brewiarz F. Pusteta *Breviarum Romanum*⁶² w dwóch formatach (12° i 18°).

Katechetykę reprezentują cztery pozycje, których autorem i wydawcą był ks. Teofil Bromboszcz. Są to: *Katechizm katolicki dla wiernych i szkół* z 1929 i 1934 roku (wydany również w języku niemieckim) oraz *Mały katechizm katolicki dla średnich klas szkół powszechnych*, wydany 1931 roku. Tematyce wychowania poświęcona była książka bpa Stanisława Adamskiego pt. *Szkoła wedle nauki Kościoła i uchwał Synodu* (1939), wydana wcześniej w Poznaniu przez Naczelny Instytut Akcji Katolickiej⁶³.

Wśród wydawnictw muzycznych na uwagę zasługują praca ks. Roberta Gajdy pt. *Nauka harmonii* (1933) która służyła jako podręcznik dla szkół organistowskich, seminariów nauczycielskich i miłośników muzyki kościelnej. Nakładem Komitetu Budowy Katedry ukazała się broszura ks. Emila Szramka pt. *Jak budowano katedry* (1932). Pozycja ta była sprawozdaniem z placu budowy katedry katowickiej.

Prawo reprezentuje *Śląska ustawa o ochronie lokatorów* (1936) opracowana przez Alfonsa Dziecioła i Edmunda Kazimierczyka a także *Ustawa Sejmu Śląskiego 1922-1932*, wydane nakładem Marszałka Sejmu Śląskiego⁶⁴. W okresie międzywojennym Księgarnia i Drukarnia Katolicka wydrukowała również pozycje należące do działów: rozważań religijnych, biografii i komunizmu. Wśród rozważań religijnych wymienić należy *Małą Tajemnicę* o. Cassiana Karga, wydaną w 1935 i 1937 roku. Dział biografii reprezentują dwie pozycje: Franciszka Śniegoty pt. *Jan Henryk Pestalozzi* (1927) i Jana Śnieszki pt. *Fragmenty z życia Jego Świątobliwości Papieża Piusa XI w Polsce* (1929)⁶⁵.

⁶² *Katalog nakładowy Księgarni i Drukarni Katolickiej. Spółki Akcyjnej na rok 1936.* [B.m., b.r], s. 10.

⁶³ Mierzwa, Irena (1975). *Działalność wydawnicza...*, s. 130.

⁶⁴ Szczykała, B. (1993). *Działalność wydawnicza...*, s. 55.

⁶⁵ *Katalog nakładowy Księgarni i Drukarni Katolickiej Spółka Akcyjna na rok 1939.* [B.m., b.r], s. 18.

W 1938 roku Centralne Biuro Porozumienia Antykomunistycznego w Warszawie zleciło KDK do druku książkę Henryka Glassa pt. *Wpływ kominternu wśród nauczycieli*, która miała ostrzegać przed zgubnym oddziaływaniem komunistów na członków Związku Nauczycielstwa Polskiego⁶⁶.

Ostatnią grupę publikacji zleconych do druku stanowią księgi liturgiczne, literatura piękna dla dzieci i młodzieży opracowania literatury i prace socjologiczne. Księgi liturgiczne reprezentuje *Rituale Romanum Ecclesii Poloniae adaptum* (1928), dzieło wydane w pięciu językach⁶⁷. Dla młodzieży wydano powieść pt. *Igraszki lwowskie*, autorstwa Jana Zygmy (1933)

Kwestie gospodarcze, narodowe i społeczne na Śląsku polskim porusza praca Jana Jakuba Kowalczyka pt. *U wrót przewrotu* (1934), należąca do działu socjologii. W 1934 roku powstała książka Ludwika Łakomego pt. *Piśmiennictwo śląskie przed założeniem Akademii Krakowskiej*. Autor poświęcił swoje dzieło Towarzystwu Przyjaciół Nauk na Śląsku. Omawiana publikacja jednak nie spotkała się z uznaniem, dlatego też planowana do druku jej druga część nigdy się nie ukazała⁶⁸.

V. Druki periodyczne - własne i zlecone

Akcję wydawniczą Administracja Apostolska Śląska Polskiego rozpoczęła od założenia własnego czasopisma, jakim był *Gość Niedzielny*. Pierwszy numer ukazał się 9 września 1923 roku w objętości 8 stron formatu 24x33cm. Jego podtytuł brzmiał: *Tygodnik dla ludu katolickiego Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego*. Pomysł wydawania *Gościa* wyszedł od ks. dr Augusta Hlonda, a pierwszym jej redaktorem został ks. dr Teodor Kubina.

Początkowo *Gość Niedzielny* drukowany był w zakładzie Karola Miarki Sp. Wydawnicza z ogr. por. w Mikołowie, a w 1933 roku został wydzierżawiony Księgarni i Drukarni katolickiej S.A. w Katowicach⁶⁹. Na mocy umowy eksploatacyjnej z 2 stycznia 1933 roku,

⁶⁶ Tamże, s. 18.

⁶⁷ Mierzwa, Irena (1975). *Działalność wydawnicza...*, s. 126.

⁶⁸ Rec. Szramka, E. (1938). *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku* nr 6, s. 356-357.

⁶⁹ Gawor, Józef (1975). *Czasopisma diecezji katowickiej. Nasza Przeszłość* R. 44, s. 147.

która dotyczyła pism będących własnością diecezji Kuria katowicka oddała KDK następujące czasopisma: *Gość Niedzielny* i *Der Sonntagsbote* (Zwiastun Niedzielny) z dodatkami oraz *Głos Misji Wewnętrznej*. Zgodnie z tą umową KDK miała prowadzić wymienione czasopisma w czasie trwania dzierżawy na własny rachunek, a w zamian za zyski bilansowe zwolniona była z płacenia czynszu diecezji. Powyższą umowę zawarto na rok z zastrzeżeniem, że będzie automatycznie przedłużana o kolejny rok, o ile strona przeciwna nie wypowie jej listem poleconym na trzy miesiące wcześniej. Kuria Diecezjalna zastrzegła sobie przy tym prawo decydowania o wyborze redaktora naczelnego, kierunku i treści pisma zarówno w dziale redakcyjnym jak i ogłoszeniowym, a także prawo decydowania o rozbudowie, zmianach, zasadniczym składzie pisma, objętości oraz o cenach w sprzedaży detalicznej i abonamentowej⁷⁰. Przekazanie KDK w dzierżawę wspomnianego czasopisma było doskonałym posunięciem ze strony biskupa Adamskiego, gdyż zyski czerpane z ich sprzedaży pomogły wydawnictwu przetrwać finansowo trudny okres⁷¹.

W okresie międzywojennym *Gość Niedzielny* miał kilka dodatków: *Front Katolicki* (od 26 grudnia 1926 roku), *Mały Gość Niedzielny*, (od 1927 roku), *Dom i Szkoła*, *Młodzież Katolicka* oraz parafialny dodatek *Wiadomości Mysłowickie*. Dodatki te były bezpłatne i ukazywały się co 2 tygodnie.

Księgarnia i Drukarnia Katolicka została nakładcą *Gościa Niedzielnego* od nr 45 z 1938 roku, a od nr 1 z 1939 jego wydawcą,⁷² a także nakładcą pisma pt. *Hejnal* poświęconego sprawie odrodzenia duchowego. Jego redaktorem był Marian Sławiński. Ta efemeryda, ukazująca się w latach 1938-1939, o objętości 4 stron i nakładzie 2800 egzemplarzy, poruszała tematykę przygotowań do misji parafialnych, życie religijne, a także podstawowe prawdy wiary⁷³. Dla katolickiej młodzieży pozaszkolnej publikowany był dodatek *Młodzież Katolicka*. Numer 1 ukazał się 3 października 1926 roku

⁷⁰ AAKat, KBA, KDK (1925-1947), sygn. KBA C5.

⁷¹ Szczykała, B. (1993). *Działalność wydawnicza...*, s. 43.

⁷² Zieliński, Zygmunt oprac. (1981). *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918-1944*. Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, s. 119, poz. 214.

⁷³ Tamże, poz. 231, s. 124.

o objętości 4-8 stron i formacie 31 x 23,5 cm. Jego problematyka dotyczyła dokumentów papieża i biskupów, a także doniesień związków młodzieżowych. Dwutygodnik ten zamieszczał również artykuły na tematy światopoglądowe i propagujące trzeźwość⁷⁴.

Dla katolików niemieckich, którzy na mocy Konwencji Genewskiej, obowiązującej na terenach plebiscytowych Górnego Śląska do 1936 roku posiadali równe prawa z ludnością polską, administrator apostolski ks. August Hlond założył tygodnik *Der Sonntagsbote*. Podtytuł posiadał nazwę *Wochenschrift der apostolischen Administration Polnisch – Schlesien*. Tygodnik ten powstał z chęci uniezależnienia się od administracji apostolskiej Śląska Polskiego od archidiecezji wrocławskiej, która wydawała *Posłańca Niedzielnego* dla katolików polskich oraz *Sonntagsblatt* dla ludności niemieckiej⁷⁵. Redaktorami *Der Sonntagsbote* byli kolejno księża: Maksymilian Wojtas, Franciszek Dobrowolski, Alojzy Dyllus, Ryszard Cichy, Bolesław Kominek i Franciszek Wosnitza. Pismo to miało trzy dodatki: *Der Kindersonntag* – przeznaczony dla dzieci *Christusjugend* dla młodzieży i *Die Innere Mission*⁷⁶. Tygodnik ten publikowany był w objętości 12-16 stron, zależnie od dodatków drukowany był w nakładzie od 6 561 (1935) do 8 689 egzemplarzy (1930)⁷⁷.

Mały Gość Niedzielny – jeden z najbardziej znanych dodatków *Gościa Niedzielnego* – drukowany był z myślą o najmłodszych czytelnikach. Jego tytuł brzmiał *Mały Gość Niedzielny poświęcony dzieciom polskiej*. Wychodził od 26 grudnia 1926 roku i był dwutygodnikiem o objętości ośmiu stron i formacie 23x15 cm. Problematyka *Małego Gościa* obejmował opowiadania budujące dla dzieci, liturgię, modlitwę, polskie zwyczaje religijne. Na jego łamach publikowano również artykuły o prawdach wiary i prowadzonych misjach, zamieszczano również korespondencje z czytelnikami⁷⁸.

Kolejnym czasopismem publikowanym przez Kurię Diecezjalną, a dzierżawionym przez KDK był *Głos Misji Wewnętrznej*, który powstał z inicjatywy bpa Stanisława Adamskiego. Redaktorami tego

⁷⁴ Tamże, poz. 490, s. 184-184.

⁷⁵ Gawor, Józef (1975). *Czasopisma...*, s. 152.

⁷⁶ Tamże, s. 153-154.

⁷⁷ Zieliński, Zygmunt oprac. (1981). *Bibliografia...*, poz. 458, s. 175.

⁷⁸ Tamże.

pisma byli księża: Józef Czernecki, Bolesław Kominek, Hilary Gwóźdź, Ludwik Kosyrczyk i ks. Wilhelm Salbert.

Biskup Adamski w znacznej mierze wpływał na treść tego pisma, uważał że powinno ono podejmować sprawy społeczne w aspekcie wiary i moralności katolickiej, dlatego też jego problematyka obejmowała tematy formacji apostołatu świeckich, zagadnień wiary, modlitwy oraz rekolekcji zamkniętych. Ponadto zamieszczano tam sprawozdania Misji Wewnętrznej⁷⁹. Miesięcznik drukowany był w formacie 15x30 cm, i posiadał objętość 32 strony oraz kolorową, kartonową wkładkę. Wysokość nakładu trudno dziś ustalić ze względu na brak dokumentacji⁸⁰. Ostatni numer ukazał się w maju 1939 roku. Łącznie wydano osiem roczników⁸¹.

Front Katolicki, który ukazywał się od 1935 roku był organem Stowarzyszenia Akcji Katolickiej na Śląsku. Ukazywał się co tydzień jako dodatek bezpłatny do *Gościa Niedzielnego*, o formacie 20x16 i objętości czterech stron. Redaktorem *Frontu Katolickiego* był ks. Bolesław Kominek. Od roku 1937 ukazywał się z podtytułem *Pismo dla wszystkich*. Jego problematyka do 1937 roku była typową dla pism diecezjalnych Misji Katowickiej, więcej natomiast publikował artykułów wychowawczo – światopoglądowych. Ostatnie trzy roczniki poruszały głównie problem walki z ateizmem. Ostatni 36 numer 5 rocznika, wydrukowano z datą 3 września 1939 roku. Łącznie ukazało się pięć roczników w latach 1935 do 1939⁸².

Wśród wydawnictw Kurii Katowickiej, a drukowanych przez Księgarnię i Drukarnię Katolicką odnajdujemy jeszcze *Schematyzm diecezji śląskiej (katowickiej) Apostoła Trzeźwości i Dzwonka Maryi*. Wychodzący od 1924 roku *Przegląd Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego na rok [...]*, drukowany w zakładzie Karola Miarki Młodszeo w Mikołowie, dwa lata później zmienił tytuł na *Schematyzm diecezji śląskie (katowickiej)*, a w 1928 roku stał się *Rocznikiem diecezji śląskiej (Katowickiej)*. Drukowany od 1929 roku przez KDK w Katowicach był pismem o charakterze urzędowym⁸³.

⁷⁹ Zieliński, Zygmunt oprac. (1981). *Bibliografia...*, poz. 190, s. 112-113.

⁸⁰ Gawor, Józef (1975). *Czasopisma...*, s. 155.

⁸¹ Zieliński, Zygmunt oprac. (1981). *Bibliografia...*, poz. 190, s. 112.

⁸² Tamże, poz. 164, s. 105.

⁸³ Tamże, poz. 657 s. 234.

Periodykiem o podobnym urzędowym charakterze, założonym po erygowaniu diecezji katowickiej, były *Wiadomości Diecezjalne*, organ urzędowy Śląskiej Kurii Biskupiej, przeznaczony dla duchowieństwa śląskiego. Od chwili jego powstania aż do wybuchu II wojny światowej, periodyk ten drukowany był przez Księgarnię i Drukarnię Katolicką. Na Zlecenie Zarządu Diecezjalnego Stowarzyszeń Abstynenckich wydawano *Apostoła Trzeźwości*, który był miesięcznikiem poświęconym ruchowi trzeźwości na Śląsku. Przyносił wiadomości ze zjazdów abstynenckich, informował o szkodliwości nadużywania alkoholu, między innymi poprzez publikacje danych statystycznych⁸⁴. Jako bezpłatny dodatek do *Gościa Niedzielnego* ukazywał się niespełna rok bo od maja do września 1927 roku, w objętości 8 stron i formacie 23x16 cm.

Kolejny periodyk – *Dzwonek Maryi* został założony, przez Ojców Misjonarzy Słowa Bożego w 1921 roku jako *Miesięcznik ilustrowany dla Kongregacji Mariańskich*. Od samego początku wydawano go w Bytomiu, lecz po podziale Śląska w 1922 roku, wydawnictwo przeniesiono do Rybnika. Pierwszym redaktorem *Dzwonka Maryi* był ks. Roch Szajca (SVD). W styczniu 1934 roku werbiści sprzedali czasopismo diecezji katowickiej za sumę 3600 zł.⁸⁵. Zgodnie z umową Misjonarze wydali jeszcze trzy numery *Dzwonka Maryi* zaś czwarty numer wydała już Kuria Katowicka⁸⁶. Redaktorami miesięcznika byli kolejno księża: Hilary Gwóźdź, Ludwik Kosyrczyk, Wilhelm Salbert. *Dzwonek Maryi* rozwijał głównie tematykę maryjną określoną statutami sodalicii⁸⁷.

Drukarnia Katolicka wydawała także inne periodyki m.in. *Wiadomości parafialne* dla siedmiu parafii, *Wiadomości Mysłowickie*, *Werkruf (Pobudka)*, *Akcję Katolicką na Śląsku*, *Kalendarz Ligi Katolickiej*, *Kalendarz Matki Bożej Piekarskiej na rok 1936* oraz *Sprawozdania Katolickiej Dobroczynności*. Najliczniejszą grupę wśród periodyków stanowiły *Wiadomości Parafialne* wydawane dla parafii

⁸⁴ Zieliński, Zygmunt oprac. (1981). *Bibliografia...*, poz. 11, s. 41.

⁸⁵ Gawor, Józef (1975). *Czasopisma...*, s. 155.

⁸⁶ Tamże, s. 155.

⁸⁷ Gawor, Józef (1975). *Czasopisma...*, s. 155-156; H. Olszar, *Duchowieństwo katolickie*, s. 601.

w Katowicach i Siemianowicach, w tym jeden terenowy dodatek do *Gościa Niedzielnego – Wiadomości Parafialne z Wielkich Hajduk*⁸⁸.

Pisma te informowały wiernych o porządku nabożeństw, podawały kronikę i ogłoszenia parafialne, zamieszczały artykuły okolicznościowe dotyczące zagadnień duszpasterskich oraz sprawozdania z uroczystości religijnych, pisane było w języku polskim i niemieckim, ukazywały się co tydzień, w małej objętości 2 stron, a wydawane były drukowane na podstawie zlecenia katolickich urzędów parafialnych. Innym terenowym dodatkiem do *Gościa Niedzielnego* były *Wiadomości Mysłowickie*, wydawane przez Katolicki Urząd Parafialny w Mysłowicach. Redaktorem tej gazetki był ks. Teofil Bromboszcz⁸⁹.

VI. Reklama publikacji oficyny

Chcąc zapewnić sobie zbyt wydawanych książek i czasopism, księgarnia czyniła pewne zabiegi reklamowe wzorem innych oficyn wydawniczych. Jedną z takich form było zamieszczanie na okładkach wydawanych przez KDK pozycji zestawu nowości książek, bądź publikacji na wybrany temat. Oprócz tytułów i nazwisk autorów, informowano też o cenie.

Innym sposobem reklamy było dołączanie do książek wkładek, które zawierały podstawowe informacje oraz obszerny wyciąg z recenzji prasowych. Czasami jedna z części wkładki była równocześnie *Zamówieniem*, na którym wyszczególniono aktualną ofertę sprzedaży wraz z ceną książki, wystarczyło tylko zakreślić odpowiednią pozycję, liczbą egzemplarzy wpisać własne nazwisko, nakleić znaczek i wysłać pod adres redakcji. *Masoneria jej satelity* stanowi przykład wkładki, w której Wydawnictwo zamieściło reklamy pięciu broszur na tematy związane z tym ruchem⁹⁰.

Na początku XX wieku zaczęto wydawać katalogi wydawnicze. W takim katalogu obok informacji o książce, czyli autorze, tytule i cenie znalazła się zawsze informacja o treści książki, czasami też krótka biografia autorów i fragmenty recenzji prasowych. W Biblio-

⁸⁸ Szczykała, B. (1993). *Działalność wydawnicza...*, s. 46; Zieliński, Zygmunt oprac. (1981). *Bibliografia...*, poz. 990, s.331; poz. 998, s. 333; poz. 1006-1108, s. 335; poz. 1022, s. 338; poz. 1031, s. 340.

⁸⁹ Tamże, poz. 974, s. 327.

⁹⁰ Szczykała, B. (1993). *Działalność wydawnicza...*, s. 56.

tece Śląskiej znajdują się trzy takie katalogi z lat 1933, 1936 i 1939. Katalogi te były szczególnie wartościowe ponieważ oprócz danych bibliograficznych zawierały jeszcze cenne recenzje prasowe. Wydawano je bezpłatnie, w środku każdego z nich była informacja o tym, że każdy nowy katalog unieważnia ceny wcześniejszego. Na ostatniej stronie zamieszczano informacje o usługach świadczonych przez KDK typu: o możliwościach druku książek, czasopism, utworów muzycznych, wykresów, kalendarzy, rozkładów jazdy, książek handlowych, programów teatralnych, afiszy, zaproszeń, kart wizytowych i wszelkiego rodzaju druków jedno i kilkukolorowych.

Pomocne w sprzedaży książek okazały się również czasopisma zamieszczające na swych łamach informacje o wydawanych książkach. Były to głównie czasopisma katolickie tj. *Gość Niedzielny*, *Wiadomości Diecezjalne*, *Młodzież Katolicka*, *Przegląd Katolicki*, *Tęcza*, *Przegląd Homiletyczny*, *Kielecki Przegląd Diecezjalny*, *Currenda Kurii Metropolitalnej we Lwowie*, *Głos Misji Wewnętrznej* i inne.

Z polecenia bpa Adamskiego księża mieli obowiązek informowania wiernych o ciekawych pozycjach pojawiających się w KDK. Komunikaty o nowościach przesyłane były do Kurii Diecezjalnej i tam wywieszane na tablicy ogłoszeń⁹¹ lub *Wiadomościach Diecezjalnych*.

W okresie międzywojennym Księgarnia i Drukarnia Katolicka wydała 252 tytuły (253 pozycje) druków zwartych własnych oraz 67 tytułów (70 pozycji) druków zwartych zleconych, tj. łącznie 320 tytułów druków zwartych.

Najwięcej opublikowano utworów scenicznych (44 tytuły) i wydawnictw muzycznych (43 tytuły), oraz broszur i książek dotyczących masonerii, komunizmu i sprawy żydowskiej (24 tytuły). Najmniejszą grupę stanowiły dokumenty kościelne (1 tytuł), modlitewniki (3 tytuły), oraz prace socjologiczne (4 tytuły)⁹².

Wśród periodyków Wydawnictwo opublikowało w latach międzywojennych 11 tytułów periodyków własnych i 16 tytułów zleconych, co stanowi 27 tytułów i 95 roczników⁹³. Można zauważyć zbyt małą – jak na warunki śląskie – edycję książek w języku niemieckim. Łatwiej bowiem było Księgarni katolickiej sprowadzić do Katowic

⁹¹ AAKat, KBA, Pismo KDK do Kurii Diecezjalnej z 23 VI 1937, sygn. C-5.

⁹² Szczykała, B. (1993). *Działalność wydawnicza...*, s. 57.

⁹³ Tamże.

książki oferowane przez wydawnictwo Herdera. Tadeusz Żerdziński w swoim przeglądzie ważniejszych księgarń na Śląsku w latach 1929-1939 nie wymienia z nazwy księgarni, w której sprzedawano by niemiecką książkę⁹⁴.

Duże nakłady i stosunkowo niewysokie ceny umożliwiały dotarcie języka literackiego do szerokiego kręgu diecezjan, a przez to przyczyniały się do przekazywania wartości religijnych i katolickich oraz uświadomienia narodowego ludu śląskiego.

Odbiorcami wydawnictw Oficyny byli głównie odbiorcy zbiorowi: członkowie Misji Wewnętrznej, Stowarzyszeń Akcji Katolickiej na Śląsku, Kongregacji Mariańskich i Śląskiej Ligi Katolickiej. Odbiorcy indywidualni to duchowieństwo, młodzież pozaszkolna, dzieci i polonia zagraniczna⁹⁵.

Doświadczenia biskupa Adamskiego w pracach poznańskiej Księgarni św. Wojciecha zostały w pełni wykorzystane w Katowicach. Był to duchowny z ogromnym doświadczeniem nie tylko w pracy duszpasterskiej, ale także społecznej i politycznej, zdolny finansista i świetny organizator. Doskonale zdawał sobie sprawę z faktu, że kościół powinien sięgać po nowe sposoby pracy aby sprostać wymaganiom nadchodzących czasów⁹⁶. Jako przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski oraz jeden z inicjatorów powołania Katolickiej Agencji Prasowej doskonale rozumiał w jaki sposób docierać do swoich diecezjan. W okresie międzywojennym uzdrowił gospodarkę Drukarni Katolickiej oraz nadał jej większy rozmach wydawniczy, uregulował sprawę zadłużeń i opracował organizację przedsiębiorstwa. Nie bez jego udziału dokonywano wyboru pozycji przez katowicką Księgarnię. Biskup katowicki położył głównie nacisk na wydawnictwa o tematyce związanej z kwestią społeczną, a zwłaszcza żydowską, masońską i komunistyczną, zaś książki i czasopisma z nimi związane polecał członkom diecezjalnych stowarzyszeń i bractw. Przyczynił się również do popularyzacji literatury francuskiej o czym świadczy bogata korespondencja z autorami książek znajdująca się w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach.

⁹⁴ Żerdziński, Tadeusz (1977). *Księgarstwo i księgarnie...*, s. 63.

⁹⁵ Tamże.

⁹⁶ Grajewski, Andrzej (2008). *Twój Gość: 85 lat Gościa Niedzielnego*. Katowice: Gość Niedzielny, s. 23.

JOLANTA GWIOŹDZIK¹

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW KSIĄŻKI W ARCHIWACH ŻEŃSKICH KLASZTORÓW KONTEMPLACYJNYCH XVI-XVIII W. ZARYS PROBLEMATYKI

Współczesna bibliologia jako nauka o uniwersum książek² koncentruje przedmiot swoich badań na syntezie elementów materialnych i treściowych, co pozwala ujmować książkę jako narzędzie utrwalania tekstów, z zarazem instrument komunikacji³. Pojęcie „kultura książki” pozwala na wieloaspektowe analizy zarówno pojedynczych woluminów (zagadnień wytwarzania, rozpowszechniania i użytkowania oraz społecznych funkcji i związków tekstu), jak i zbiorów książek (repertuar wydawniczy, wielkość nakładów czy asortyment księgarski⁴). Szczególnie księgoznawstwo historyczne koncentruje się na książce jako na nośniku kultury w dziejach, a zarazem jako na samym obiekcie historii kultury. W tym ujęciu funkcjonalnym jest ona zatem nie tylko historycznym i społecznym faktem, ale także składnikiem procesu komunikacji międzyludzkiej i społecznej jako rzeczywiście oraz potencjalnej realizacji ról książki.

¹ Dyrektor Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informatyki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

² Migoń, Krzysztof (2000). Bibliologia. [W:] *Wielka Encyklopedia PWN*. T.4 (2000). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 11-13.

³ Migoń, Krzysztof (2005). Bibliologia – nauka o kulturze książki. *Nauka* nr 2, s. 49-57.

⁴ Zob. Buchwald-Pelcowa, Paulina Współczesne problemy interdyscyplinarne. [W:] Buchwald-Pelcowa, Paulina *Historia literatury i historia książki: studia nad książką i literaturą od średniowiecza po wiek XVIII*. Kraków: Universitas, 852 s.

Historyk książki jednak nie tyle odtwarza przeszłość, ile tworzy pewien jej obraz, stąd tak ważne jest nie tylko prowadzenie badań interdyscyplinarnych⁵, ale i uwzględnienie odpowiedniej ich podstawy źródłowej. Tradycyjny ich podział pozwala wydzielić źródła pisane (archiwalia, teksty literackie, historiograficzne, korespondencję, zapisy proveniencyjne, marginalia i glosy, dokumentację biblioteczną) oraz niepisane, w tym ikonograficzne (np. pomieszczenia biblieczne, z realizowanym tam programem ikonograficznym, zachowane sprzęty, oprawy woluminów, czy „portrety” książek i sytuacji lektury)⁶. We współczesnej historiografii podkreśla się zarówno uzależnienie tekstu od kontekstu jego funkcjonowania, jak i zwraca się uwagę na kwestie książki jako pamięci czy dziedzictwa narodowego i światowego⁷.

Specyficznym rodzajem księgozbiorów historycznych są biblioteki zakonne, nie tylko powiązane ze strukturami Kościołami, pełniące określone funkcje we wspólnocie, dla której były tworzone i na potrzeby której odpowiadały, ale i dzielące jej losy: stąd określenie świata książki zakonnej jako „zaginionej”⁸. Wprowadzeniem do badań winno być określenie zarówno „kontaktów i wpływów zewnętrznych określonego środowiska (kraju, miasta, epoki, dziejów Kościoła), jak i kultury umysłowej klasztoru, związanej z przynależ-

⁵ Tamże.

⁶ Migoń, Krzysztof (1985). Problematyka źródłoznawcza w bibliologii. *Studia o Książce* t. 15, s. 3-18.

⁷ Grabski, Andrzej F. (2003). *Dzieje historiografii*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, XIX, 866, [2] s.; Radomski, Andrzej (1999). Pojęcie doświadczenia we współczesnej refleksji humanistycznej i historiografii – jego zmiana jako rezultat przeobrażeń kulturowych w świecie współczesnym. *Historyka* 1999, vol. 29, s. 57-68.

⁸ Por. podtytuł pracy Paceviciusa, A. (2005). *Vienuloyunų bibliotekos Lietuvoje 1795-1964 metais. Dinges knygos pasulis*. Vilnius 2005. To określenie wskazuje na celową i systematyczną likwidację klasztorów, jako wyniku realizacji polityki państw zaborczych, zob. Gwioździk, Jolanta (2001). Kultura książki w kręgu lwowskich benedyktynów w okresie józefinizmu. [W:] Janeczek, Zdzisław red. (2001). *Czasy Kościuszki i Napoleona: Jan Lubicz-Pachoński jako badacz epoki*. Katowice: Wydawn. Uczelniane Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego, s. 375-394; Gwioździk, Jolanta (2004). Dzieje księgozbiorów żeńskich klasztorów kontemplacyjnych wschodnich ziem dawnej Rzeczypospolitej w XIX wieku. [W:] Gwioździk, Jolanta; Różycki, Edward red. (2004). *Kultura książki ziem wschodniego i południowego pogranicza Polski (XVI-XX w.): paralele i różnice*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 444-456.

nością do określonej reguły, charakterem przyjętej duchowości i usytuowaniem w obrębie prowincji, do której klasztor należał (jego typ – opactwo, rezydencja, prowadzona działalność, np. edukacyjna itp.)”⁹. Szczególnego znaczenia nabierają zatem klasztorne archiwalia, nie tylko dokumentujące życie zgromadzenia lecz także stanowiące cenne bezpośrednie źródło do badań jego księgozbioru i dzieł książek¹⁰.

Potrydencka odnowa życia zakonnego doprowadziła, zwłaszcza w pierwszej połowie XVII wieku, nie tylko do regulacji już funkcjonujących w Polsce klasztorów klauzurowych (przede wszystkim wspólnot mniszych, związanych z zakonami żebraczymi, norbertanek i brygidek¹¹), ale także przyczyniła się do sprowadzenia nowych zakonów - augustianek i karmelitanek dawnej obserwacji oraz karmelitanek bosych, wizytek i sakramentek¹². Reforma Kościoła (Sobór w latach 1545-1563) odnosiła się m.in. do unormowania zasad funkcjonowania i organizacji życia zakonnego, co było szczególnie ważne w sytuacji jego znaczącego kryzysu w okresie Reformacji. *Decretum de regularibus et monialibus* (sesja 25/A) precyzowało ustawy prawne, obowiązujące we wszystkich „zgromadzeniach i klasztorach, kolegiach i domach zakonnych [...] wedle zasad dowolnej reguły albo konstytucji”¹³, a odnoszące się do obediencji, przestrzegania ustawodawstwa, klauzury, spraw zbiorowej i indywidualnej własności, sposobów przeprowadzania profesji, wyborów przełożonych, wizytacji, a także spowiedzi i Eucharystii. Powstałe

⁹ Gwioździk, Jolanta (2007). Historyczne kolekcje klasztorne: zarys problematyki badań. [W:] Kuźmina, Dariusz red. (2007). *Bibliologia: problemy badawcze nauk humanistycznych*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, s. 168.

¹⁰ Pietrykiewicz, Iwona (2007). Metodologiczne problemy badań historycznych księgozbiorów zakonnych w Wielkim Księstwie Litewskim. [W:] Kuźmina, Dariusz red. (2007). *Bibliologia: problemy badawcze nauk humanistycznych*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, s. 122.

¹¹ Borkowska, Małgorzata (1999). Zakony żeńskie w Polsce w okresie potrydenckim. [W:] Łapski, Henryk; Kłoczowski Jerzy (1999). *Zakony i klasztory w Europie Środkowo-Wschodniej X-XX wiek*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, s. 198.

¹² Tamże, s. 202.

¹³ Baron, Arkadiusz; Pietras, Henryk oprac. (2005). *Dokumenty soborów powszechnych*. T. 4 (1511-1870). Kraków: WAM, s. 807 (rozdział 22).

w ten sposób, jak i już funkcjonujące w klasztorach świeckie i religijne piśmiennictwo pragmatyczne¹⁴, zwłaszcza teksty dotyczące zakonnej legislacji, spraw organizacji życia wspólnoty, zabezpieczania i dokumentowania stanu jej posiadania, dziejów i twórczości literackiej¹⁵, a także same pozostałości księgozbiorów wskazują na rolę książki w tym środowisku.

Podstawą życia zakonnego była przyjęta reguła, której ustawy należało dostosować do wymogów nowego prawa potrydenckiego: dodawano zatem przepisy objaśniające sposób zachowania, adaptowania i interpretowania jej rozdziałów (deklaracje), prawa dodatkowe, faktycznie regulujące tryb życia w klasztorze (konstytucje) oraz ustawy normujące życie konkretnych wspólnot (dyrektywy kanoniczne, liturgiczne bądź dyscyplinarne). Jednym z poruszanych w nich zagadnień była indywidualna i zbiorowa lektura, wpisana w układ roku liturgicznego i codzienną lectio divina¹⁶. Precyzowano jej okoliczności i zakres, z podaniem obowiązków konkretnych osób, np. lektorki tygodniowej, tworząc pewien model użytkowania książki, zgodny z przyjętą duchowością i prowadzoną działalnością. Ważnym miejscem kontaktu z książką był nowicjat: w tekstach formacyjnych przygotowywano do odbioru tekstu, organizowano i zabezpieczano dostęp do książki, obwarowując go określonymi sankcjami. Podobnie w przyklasztornych szkołach rozpoczynała się nauka pisania i czytania i wdrażanie w praktykę lektury.

Na potrzeby liturgii wykorzystywano określone teksty, jak ujednolicone po Soborze Trydenckim wydawnictwa podstawowe oraz objaśniające, jak należy spełniać określone czynności w sprawowaniu kul-

¹⁴ Por. zakres znaczenia terminu „piśmiennictwo pragmatyczne” Potkowski, Edward (1995). *Pragmatyczna piśmiennosc w sredniowiecznym Tyńcu*. [W:] Żurowska, Klementyna red. nauk. (1995). *Benedyktyni tyniecy w sredniowieczu: materiały z sesji naukowej: Wawel-Tyniec 13-15 października 1994*. Kraków: Tyniec, s. 74-75, 78, 82, 86-90.

¹⁵ Gwioździk, Jolanta (2006). *Piśmiennictwo pragmatyczne w klasztorach żeńskich w XVII-XVIII wieku: zarys problematyki*. [W:] Gancewski, Jan; Wałkowski, Andrzej red. nauk. (2006). *Piśmiennictwo pragmatyczne w Polsce do końca XVIII wieku na tle powszechnym*. Olsztyn: Pracownia Wydawnicza ElSet, s. 43-59.

¹⁶ Gwioździk, Jolanta (2008). *Biblioteka w kulturze zakonnej: zarys problematyki*. [W:] Olszar, Henryk; Warząchowska, Bogumiła red. (2008). *Biblioteki kościelne i klasztorne w Polsce – historia i współczesność*. Katowice: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego; Księgarnia św. Jacka, s. 54-64.

tu: brewiarze wraz z księgami pomocniczymi - psalterzem, diurnalem, martyrologium (1584 r.) i patronalem; pomocą w śpiewie służyły antyfonarze. Na potrzeby mszy św. niezbędne były mszały (1570 r.), z dodatkami: lekcjonarzem i ewangeliarzem oraz graduałem. Dodatkowo wykorzystywano ceremoniarze, rubrycele, rytuały i procesjonały¹⁷.

Ważnym źródłem o badaniach klasztornych księgozbiorów są inwentarze i katalogi tych zbiorów¹⁸. Spisy te przede wszystkim dokumentowały stan posiadania wspólnoty, stąd dołączano je np. do ksiąg rachunkowych, w których również wpisywano konkretne wydatki na zakup, „reperacje” czy wręcz druk konkretnych książek. Osobnych rejestrów wymagały też pozostawiane w klasztorach depozyty osób świeckich i duchownych, w tym ich księgozbiorów (również przekazywanych w darze lub zapisywanych w testamentach), a także posagi zakonnice. Woluminy z zakonnych librarii i zakrystii najczęściej spisywano z autopsji, w kolejności ich rozmieszczenia w szafie bibliotecznej, w często stosowanym układzie wg formatów lub rzeczowym. Opis bibliograficzny zwykle ograniczał się do podania tytułu lub jego fragmentu, niekiedy tylko nazwiska autora, roku wydania pracy, a nawet jedynie ogólnej wzmianki o liczbie książek w danym języku czy z danej dyscypliny¹⁹. Inwentarze były często przygotowywane na potrzeby wizytacji kanonicznych, jako element spisywanego wspólnego majątku danego klasztoru, po utracie niepodległości zaś sformalizowany kwestionariusz przewidywał specjalny dział, poświęcony bibliotece. Dekrety wizytacyjne również niejednokrotnie odnosiły się do lektury, a nawet bezpośrednio do spraw organizacji biblioteki. Po odczytaniu wspólnocie, ich teksty kopiowano w specjalnych księgach, odpisy zaś znajdowały się m.in. w kronikach.

¹⁷ Pietras, T.L. (1980). Produkcja katolickiej książki liturgicznej w Polsce od końca XV do połowy XVII wieku. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* t. 41, s. 191 - 208.

¹⁸ Warda, K. (1985). Inwentarze bibliotek klasztornych jako źródło do dziejów książki polskiej XIX w. *Studia o Książce* t. 15, s. 117; Bienkowska, Barbara (1986). Kilka uwag i propozycji w sprawie badań księgozbiorów historycznych. *Studia o Książce* t. 16, s. 3.

¹⁹ Por. ostatnio wydany tom Paszkiewicz, Urszula (2006). *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Suplement 2*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 636, [4] s. : il.

Siostry tworzyły i organizowały powstawanie wewnętrznej dokumentacji klasztorów, która odnosiła się do różnych dziedzin funkcjonowania wspólnoty, zwłaszcza spraw personalnych, majątkowych, prawnych, gospodarczych, a także własnej historiografii czy twórczości okolicznościowej²⁰. Zakonne kroniki przynoszą wiele informacji o funkcjonowaniu tekstów w klasztorze, szczególnie sytuacjach lektury i konkretnych pracach, w tym pisanych na potrzeby zakonnice i na ich zamówienie, potwierdzając działalność edytorską klasztorów. Źródła biograficzne, jak nekrologi, certamina, metryki i wszelkie spisy osobowe²¹, a także korespondencja pośrednio pełnią funkcję opisu dziejów wspólnoty, w tym również dotyczą personalnego obiegu i użytkowania książki: lektury, zakupu, wymiany lub kopiowania i pisania tekstów. Podobny charakter mają życiorysy własnych świątobliwych sióstr, przedstawianych na tle historii konwentu²² bądź spisywane nauki i konferencje przełożonych. Ciekawym przyczynkiem do wiedzy o środowisku klasztorów kontemplacyjnych, w tym także o funkcjonowaniu tam tekstów, są powstałe tam utwory okolicznościowe²³, zwłaszcza pieśni, kolędy i wiersze, pisane z okazji zakonnych uroczystości, jak obłóczyny, profesje, konsekracje czy wizytacje kanoniczne.

²⁰ Zob. m.in. Kaczor-Scheitler, Katarzyna (2007). Rękopiśmienne zbiory krakowskiej Biblioteki Karmelitanek Bosych. [W:] Kuźmina, Dariusz red. (2007). *Bibliologia: problemy badawcze nauk humanistycznych*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, s. 160-166; Jabłonkowska, Jolanta Barbara (2000). Rękopisy biblioteki sióstr benedyktynek w Przemysłu. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* t. 74, s. 65-144; Kolak, Waclaw; Marecki, Józef; Radoń, Sławomir (2003). *Inwentarz Archiwum benedyktynek w Staniątkach*. Kraków: Towarzystwo Pro Archivo; "Unum", 417, [4] s. : faks., portr. czy: Dębowska, Maria (2002). *Archiwa Kościoła katolickiego w Polsce: informator*. Kielce: Jedność, 268 s.

²¹Zob. zwłaszcza badania propozograficzne Małgorzaty Borkowskiej (*Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*. T.1-3. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2004-2008; T. 1: Polska Zachodnia i Północna. 2004, 393 s.; T. 2: Polska Centralna i Południowa. 2007, 543 s.; T. 3: Wielkie Księstwo Litewskie i Ziemie Ruskie Korony Polskiej. 2008, [2], 370 s.).

²² Zob. np. Zebranie świątobliwego życia Wielebnej Panny Anny Kossakowski Xieni klasztoru lwowskiego Zakonu Ojca Świętego Benedykta. Archiwum Benedyktynek Lwowskich w Krzeszowie, sygn. C 2.

²³ Por. Topolski, Jerzy (1978). Korzystanie ze źródeł literackich w badaniu historycznym. [W:] Stefanowska, Zofia; Sławiński, Janusza red. (1978). *Dzieło literackie jako źródło historyczne*. Warszawa: Czytelnik, s. 20-21.

Bezpośrednim, szczególnie cennym źródłem są zachowane egzemplarze z klasztornych bibliotek. Drukowane i rękopiśmienne książki poświadczają zakres i organizację ich obiegu w konkretnym środowisku. Przynoszą także cenne i niejednokrotnie jedyne informacje o ich zakupie, darowiznie i użytkowaniu, a nawet o istnieniu konkretnego tytułu. Ślady lektury: uwagi marginalne, przekreślenia, podkreślenia, uzupełnienia, zamazywania, zdobienia²⁴, dedykacje, podpisy, biblioteczne znaki własnościowe (w tym ekslibrisy i superekslibrisy, pieczęcie pozwalają także na ustalenie przynależności książek do konkretnych księgozbiorów klasztornych, obrazują ich dzieje i indywidualną lekturę²⁵.

Badanie elementów ramy literacko-wydawniczej pozwala także na uzyskanie danych o ich autorach, wydawcach i nakładcach, często związanych z konkretnym zakonem czy konwentem.

Pomieszczenia i sprzęty biblioteczne pozwalają nie tylko na określenie podziału zbiorów (wyznaczano księgozbiór do użytku całej wspólnoty oraz zbiory specjalne: nowicjatu, refektarskie, infirmerii, ksieni, kapelańskie, na chórze, a także w zakrystii przyklasztornego kościoła), ale także ich wielkości i typologii, a nawet miejsca książki w życiu duchowym: poświadczą to m.in. zapis na szafie bibliotecznej klasztoru ss. Benedyktynki we Lwowie: *Miej serce w Bogu a w księgach oczy, póki śmiertelna mgła nie zaskoczy*²⁶. Ciekawym źródłem ikonograficznym są wszelkie obrazy, na których ukazano

²⁴ Zob. m.in. Pearson, David (1994). *Provenance research in book history*. London: The British Library Publishing Division, 326 s.; Kocójowa, Maria (1993). *Potrzeby i oczekiwania w zakresie badań proveniencyjnych. Z badań Nad Polskimi księgozbiorami Historycznymi* s. 329 i nast., M. Piłypczak-Majerowicz, Maria (2005). *Rola badań proveniencyjnych dla poznania dziejów bibliotek*. [W:] *Здабыткі. Дакументальныя помнікі на Беларусі. Вып. 7. Матэрыялы Трэціх Міжнародных Кнігазнаўчых чытаньняў „Кніга Беларусі: Пявязь часоў”* (Мінск, 16-17 верасня 2003 г.). Мінск, Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2005, s. 120-129.

²⁵ Topolska, Maria Barbara (1984). *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*. Wrocław: Ossolineum, 337, [2] s. : il., faks., portr.; Piłypczak-Majerowicz, Maria (2001). *Kulturalna spuścizna zakonów męskich na Białorusi*. [W:] Pająk, Kazimierz; Załuski, Jan red. nauk. (2001). *U schyłku tysiąclecia: księga pamiątkowa z okazji sześćdziesięciolecia urodzin Profesora Marcelego Kosmana*. Poznań: Wydawnictwo Forum Naukowe 2001, s. 211-225.

²⁶ Gwioździk, Jolanta (2001). *Biblioteka pańien benedyktynki łańskich we Lwowie (XVI-XVIII wiek)*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 196, [4] s. : il.

modele doskonałej zakonnicy lub księżę jako akcesorium, przedstawiane na portretach przełożonych²⁷.

Dzięki różnym źródłom pisanim i oglądowym, przechowywanym w klasztorach archiwach, podejmuje się próby odtworzenia historycznej rzeczywistości, wpisania biblioteki klasztornej w ogół instytucji kultury danego miejsca i czasu²⁸. Istotną byłaby cyfrowa rejestracja źródeł (opisu bibliograficznego oraz pełnych tekstów²⁹, a także zachowanych obiektów materialnych, muzealnych), co pozwoliłoby na prowadzenie wieloaspektowych analiz, interpretujących te źródła (badaczy różnych dyscyplin, jak historyków kultury, zakonów, teologów, archiwistów, bibliologów itp.) i docelowo próbę rekonstrukcji kultury książki w środowisku żeńskich klasztorów doby staropolskiej.

²⁷ Na ten temat zob. Gwioździk, Jolanta (2006). Przekaz wizualny w staropolskiej komunikacji społecznej lwowskich benedyktynek: zarys problematyki. [W:] Gwioździk, Jolanta; Malicki, Jan red. (2006). *Wspólnota pamięci: szkice z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*. Katowice: Biblioteka Śląska, 502 s. : il. (w tym kolor.).

²⁸ Gwioździk, Jolanta (2008). Historical monasterial collections in digital space (selected issues). [W:] Pacevicius, A.; Manzuch, Z. ed. (2008). *Communication of memory in archives, libraries and museums: the interaction of science, policy and practice*. Vilnius: Vilnius University Press, 2008, s. 120-127.

²⁹ Podobnie jak wygląda rejestracja w programie UNESCO Memory of the World International Register.

BR. GRZEGORZ FILIPIUK OFMCAP¹

NOTATNIK DUCHOWY BŁ. HONORATA KOŹMIŃSKIEGO

Życie bł. Honorata

Bł. Honorat Koźmiński (16.10.1829-16.12.1916) przyszedł na świat w Białej na Podlasiu (dziś Biała Podlaska) jako dziecko Stefana i Aleksandry z Kahlów. Na chrzcie otrzymał imiona: Florentyn, Waclaw, Jan, Stefan. Używał imienia Waclaw. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Białej, a gimnazjum ukończył 1844 r. w Płocku, gdyż Koźmińscy przenieśli się w 1840 r. do Włocławka. Jesienią 1844 r. rozpoczął naukę w Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie na wydziale architektury. W 1845 roku umarł ojciec, a Waclaw posądzony o spisek przeciwko Rosji, został rok później zamknięty w X Pawilonie Cytadeli Warszawskiej. Przeżywał wówczas ogromny bunt przeciw Bogu i Kościołowi. Bluźnił, nie modlił się, a nawet innych odciągał od wiary. Więzienie przyniosło mu ogromne cierpienie fizyczne i duchowe, jednak stało się również miejscem odzyskania wiary w Boga. Kilka miesięcy po nawróceniu, w marcu 1847 r., został zwolniony z więzienia.

Po rozeznaniu powołania wstąpił do Zakonu Kapucynów, aby tam jako brat zakonny wynagradzać za grzechy i niewiarę swojej młodości. Zdecydował się jednak zostać kapłanem. Nowicjat odbył w Lubartowie, studia w Lublinie, a święcenia kapłańskie otrzymał w 1852 r. w kościele św. Krzyża w Warszawie. W klasztorze warszawskim zapisał się jako wspaniały kaznodzieja, organizator tercjarstwa i kół modlitewnych, a także kierownik duchowy. Razem

¹ Dyrektor Archiwum i Biblioteki Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Zakroczymiu.

z innymi braćmi, będąc gwardianem klasztoru posługiwał więźniom Cytadeli, przygotowując wielu na śmierć. Aktywność duszpasterską kapucynów w Warszawie przerwała kasata jako represja po Powstaniu Styczniowym. W grudniu 1864 r. zakonnicy zostali przewiezieni do Zakroczymia. Ograniczenie działalności duszpasterskiej i brak swobody poruszania się poza klaszturem nie zgasiła zapału Honorata. Szczególnym miejscem pracy stał się konfesjonał, specjalnie wykonany dla Błogosławionego tak, aby penitent mógł wejść do środka. Przy zamkniętych drzwiach tego konfesjonału dokonywały się wielkie rzeczy. Honorat rozpoznał w sercu wielu ludzi pragnienie życia zakonnego. Ponieważ nie można było zakładać nowych zgromadzeń i nosić habitów, powstały wspólnoty ukryte, których zadaniem było apostołstwo w różnych środowiskach społecznych. Przez 28 lat zakroczymskiego odosobnienia Honorat poświęcił się również pisaniu. Potwierdza to ogromna korespondencja oraz liczne redakcje ustaw zakonnych dla nowych zgromadzeń. Wtedy również zaczął pisać notatki z rekolekcji, które dały początek tzw. *Notatnikowi duchowemu*.

W 1892 r. skasowano klasztor w Zakroczymiu. Honorat pieszo przeszedł do Nowego Miasta n. Pilicą, gdzie miał się zakończyć żywot kapucynów w Królestwie Polskim. Klasztor nowomiejski, będąc w zamyśle Rosjan grobem, stał się kolebką nowych powołań. Błogosławiony nie doczekał wolnej Polski. Zmarł w czasie I wojny światowej 16 grudnia 1916 r. Pogrzeb stał się potwierdzeniem jego świętości. Ludzie garnęli się, by z bliska spojrzeć, a nawet próbowali dotknąć człowieka, który nigdy się nie poddał, ale pozostał wierny Chrystusowi.

Notatnik duchowy

Spuścizna bł. Honorata liczona jest w tysiącach stron. Jest zaliczany do jednego z najpłodniejszych autorów dzieł teologicznych, ascetycznych i duchowych XIX wieku. Wiele z nich zostało wydanych drukiem, większa część jeszcze za życia Honorata. Pośród jego pism znajdziemy m.in. takie tytuły jak: *Powieść nad powieściami, Nauki o Trzecim Zakonie Św. O. Franciszka, Polski*

Miesiąc Maryi, Święty Franciszek Seraficki i jego naśladowcy², Najświętszy stan Kościoła katolickiego w obecnym czasie, Nowenna do Świętego Franciszka Serafickiego, Nowy dar Jezusa, Sposób odbywania drogi krzyżowej. Wiele dzieł czeka jeszcze na opracowanie i wydanie.

W Archiwum Warszawskiej Prowincji Kapucynów, które mieści się w Centrum Duchowości „Honoratianum” w Zakroczymiu³ można zobaczyć jeden z najcenniejszych skarbów. Jest nim *Notatnik duchowy* bł. Honorata.

W czasie rekolekcji odbywanych w zakroczymskim klasztorze r. 1867 po odprawieniu Mszy świętej i medytacji o Jej wybraniu, zaczynam spisywanie tych wrażeń i postanowień, a to dla pożytku mojej duszy, pragnę bowiem szczerze od tego czasu życie moje odmienić, a te postanowienia za fundament tej mojej reformy uważać, do którego bym się zwracał zawsze przez całe życie moje, nie odmieńjąc nic z tego, chyba na lepsze⁴.

Te słowa przeczytali bracia na pierwszej stronie grubego, oprawionego w brązową skórę zeszytu, który znaleźli po śmierci bł. Honorata w jego celi zakonnej. Dziennik duszy – najskrytsze myśli, pragnienia, postanowienia człowieka, który chciał odnowić swoje życie. Z czasem nazwano go *Notatnikiem duchowym* i tak pozostało do dzisiaj.

Po kasacie klasztoru w Warszawie kapucyni zostali wywiezieni do Zakroczymia. W 1865 r. bł. Honorat odprawił czterdziestodniowe rekolekcje, czyniąc rachunek sumienia z ostatnich lat życia. Wcześniej próbował już spisywać swoje przeżycia rekolekcyjne, jednak

² Szczęściotomowe dzieło o życiu i duchowości św. Franciszka z Asyżu i jego naśladowców. Cztery tomy wydane drukiem zostały zdigitalizowane i umieszczone w Wirtualnym księgozbiore Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. Zob. <http://digital.fides.org.pl/dlibra>.

³ „Honoratianum” jest miejscem formacji sióstr i braci zakonnych, szczególnie związanych z duchowością franciszkańską i honoracką. Jest także instytucją naukową, zajmującą się opracowywaniem i wydawaniem źródeł honorackich i franciszkańskich. Oprócz Archiwum w CDH znajduje się Biblioteka i Muzeum Prowincji Warszawskiej Kapucynów.

⁴ Honorat Koźmiński, O. bł. (1991). *Notatnik duchowy*. Warszawa: Wicepostulatura Sprawy Kanonizacji Bł[ogosławionego] Honorata Koźmińskiego, s. 9.

zagrożenie zsyłką oraz oderwanie od duszpasterstwa stało się bezpośrednią przyczyną powstania *Notatnika*.

Honorat pisał *Notatnik* dla siebie, dla nawrócenia. Można przypuszczać, że przygotowywał się również na ewentualną zsyłkę. Zabrałby wtedy z sobą niewielką książeczkę (15x10,5 cm), bardzo dokładnie zaplanowaną, pisaną drobnym, ale wyraźnym pismem, w której zawarł najważniejsze dla niego treści ujęte w kilku częściach. Na każdą część przeznaczył pewną ilość stron, ozdobił je wklejonymi obrazkami i zdjęciami, które ożywiły tekst.

Honorat używał czarnego atramentu, teksty ważniejsze pisał kolorem czerwonym lub niebieskim, niektóre tytuły ołówkiem. Jednak fragmenty największej wagi zostały napisane jego krwią (strony *Notatnika*: 601, 603, 605, 608-609). Pisał niemal do ostatnich chwil życia.

Konserwacja i digitalizacja

W 2009 r. *Notatnik* został oddany do konserwacji, której podjęli się kompetentni i doświadczeni konserwatorzy – małżeństwo Małgorzata i Wiesław Faber⁵ z Warszawy. Rozpoczęła się żmudna naprawa nadszarpniętego przez czas rękopisu.

Najpierw został on rozłożony na pojedyncze karty. Każda z nich została oczyszczona i uzupełniona. Od częstego używania, a przecież bł. Honorat dopisywał coś do *Notatnika* niemal codziennie, papier był zabrudzony. Wszystkie obrazki, którymi Honorat ozdabiał strony, zostały odklejone i przyklejone na nowo. Tu trzeba dodać, że w miarę upływu czasu oraz z powodu użycia przez autora różnych rodzajów kleju, papier przy obrazkach mocno się pomarszczył. Konserwatorzy użyli jednego rodzaju kleju. Po naprawieniu kart, *Notatnik* został na nowo zszyty. Przy tej okazji zostały wszyte karty, które o. Honorat dodał do *Notatnika* luzem. Wśród nich jest tekst pisany ręką o. Prokopa Leszczyńskiego, kierownika duchowego o. Honorata. Blok *Notatnika* został ostatecznie połączony z oryginalną oprawą wykonaną z delikatnej cielejącej skóry. Skóra została wyczyszczona i natłuszczona. Bł. Honorat używał jeszcze okładki z

⁵ W dorobku małżeństwa Faberów znajdziemy konserwację *Konstytucji Trzeciego Maja*, czy *Statutów Łaskiego*. Od wielu lat współpracują z wieloma ośrodkami kultury w Polsce, również z instytucjami kościelnymi.

materiału, którą zakładał na oprawę. Okładka uległa przetarciu w miejscach ostrych krawędzi oprawy, co świadczy o jej autentyczności.

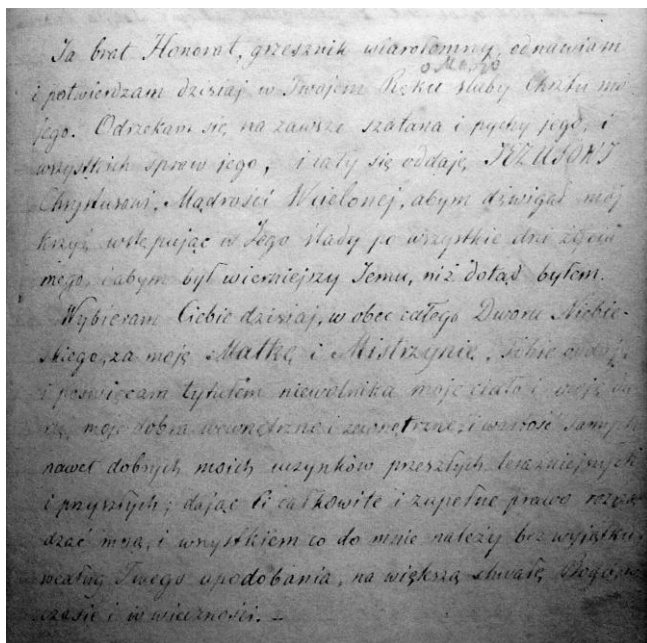

Fot. 1. Notatnik duchowy po konserwacji

Ogromnym problemem konserwatorskim stały się teksty napisane przez Honorata własną krwią. Z czasem litery stają się coraz bliedsze i słabo widoczne. Wydaje się, że jedynym sposobem zachowania jest zrobienie odpowiednich skanów. Jeżeli jednak spojrzeć na te fragmenty jako na relikwie Błogosławionego, wówczas pozostaje jakiś niedosyt i pytanie: Jak je uchronić i zabezpieczyć? Jednym z tekstów pisanych krwią, na który warto zwrócić szczególną uwagę, jest łacińskie wyznanie *Tuus totus ego sum, et omnia mea Tua sunt*⁶. Dwa pierwsze słowa znamy bowiem z życia Sługi Bożego Papieża

⁶ Honorat Koźmiński, O. bł. (1991). *Notatnik duchowy...*, s. 466.

Jana Pawła II, które w zamienionej kolejności *Totus Tuus*, stanowiły wezwanie jego pontyfikatu. Bł. Honorat kilkakrotnie w *Notatniku* używał tego sformułowania, podkreślając swoje całkowite poświęcenie się Bogu.

Fot. 2. Strona z *Notatnika* zapisana przez bł. Honorata własną krwią

Przy okazji konserwacji *Notatnik duchowy* został zdigitalizowany za pomocą fotografii cyfrowej. Powstały w ten sposób materiał stał się najpierw dokumentacją konserwacji, a następnie postawą do wydania cyfrowej wersji *Notatnika*. Digitalizacji podjęła się firma Foto Liner z Warszawy, która również wykonała projekty wydawnictwa cyfrowego w postaci płyty dvd w odpowiednim etui.

Konferencja naukowa

Wszystkie opisane zabiegi, mające zabezpieczyć *Notatnik* oraz jego digitalizacja i wydanie cyfrowe, stały się okazją do

zaprezentowania tego skarbu szerokiemu gronu zainteresowanych osobą bł. Honorata i jego twórczością.

Archiwum Warszawskiej Prowincji Kapucynów zorganizowało kilkugodzinną konferencję naukową poświęconą *Notatnikowi*.

Spotkanie odbyło się w nowym gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie 18 lutego 2010 r. Przy tej okazji warto wspomnieć, że Biblioteka w tym budynku mieści się od 10 lat, a poświęcił ją Papież Jan Paweł II 11 czerwca 1999 r.

W przestronnej sali przeznaczonej do takich spotkań zebrało się ok. 140 uczestników Konferencji. Wśród nich obecni byli bracia kapucyni, siostry i bracia ze zgromadzeń zakonnych założonych przez bł. Honorata, pracownicy BUW oraz inne osoby zainteresowane osobą bł. Honorata i samym *Notatnikiem*.

Fot.3. Prelegenci konferencji

Spotkanie rozpoczął br. Grzegorz Filipiuk, dyrektor Archiwum w Zakroczymiu, przywitaniem gości i przedstawieniem prelegentów. Wprowadzenia w tematykę konferencji dokonał br. Krzysztof Lewandowski, wikariusz Warszawskiej Prowincji Kapucynów. Pierwszym referującym był ks. prof. Stanisław Urbański z UKSW, który przedstawił przesłanie duchowe dzienników duszy, szczególnie akcentując mistykę autorów i wskazując na konieczność

głębszego zainteresowania się i studium dzienniczków naszych polskich wybitnych mistyków. Br. Grzegorz Filipiuk wprowadził słuchaczy w „świat” *Notatnika* duchowego bł. Honorata, ukazując jego genezę powstania, formę, a także przesłanie. Honorat pisał dla siebie, ale dziś, kiedy dostępna jest wszystkim treść *Notatnika*, każdy może przeczytać również coś dla siebie. *Notatnik* jest wyznaniem człowieka ogromnie pokornego, świadomego swojej słabości, a jednocześnie bogatego w łaski i natchnienia, które czyniły go gorliwym człowiekiem i zakonnikiem, pełniącym wolę Bożą.

Szczególną część *Notatnika* stanowi ostatnia wola Honorata. Bardzo szczegółowo i dogłębnie przedstawił ją br. dr Tomasz Płonka, kierownik Muzeum Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Zakroczymiu. Następnie głos zabrali Małgorzata i Wiesław Faberowie, którzy opisywali kolejne etapy konserwacji.

Fot. 4. Omówienie konserwacji *Notatnika* przez Wiesława Fabera, konserwatora

Po wygłoszonych referatach nastąpiła dyskusja, w której bardzo cennym głosem było wystąpienie br. Gabriela Bartoszewskiego, wicepostulatora sprawy kanonizacji bł. Honorata. Przypomniwał on zebranym, kto i w jaki sposób zajmował się *Notatnikiem duchowym*, kiedy działał jeszcze w Warszawie Instytut Bł. Honorata oraz jak

doszło do nazwania tego bezcennego rękopisu właśnie mianem *Notatnika duchowego*⁷.

Konferencji towarzyszyły wizerunki bł. Honorata, plansze o konserwacji przygotowane przez Wiesława Fabera oraz sam rękopis *Notatnika*. W specjalnych gablotach można było zobaczyć inne rękopisy i wydane dzieła o Honorata, a także kałamarz i pióro, którym pisał Błogosławiony. Br. Grzegorz na zakończenie Konferencji pokazał z bliska *Notatnik duchowy*. Wszyscy zebrani mogli nacieszyć oko tym bezcennym skarbem. Kolejnym etapem pracy nad *Notatnikiem* będzie przygotowanie jego nowej edycji w postaci książki⁸.

⁷ Ten tytuł został nadany przez br. Gabriela Bartoszewskiego.

⁸ Fragmenty *Notatnika duchowego* dotychczas publikowane:

1. Ostatnia wola ś.p. O. Honorata z Białej Podlaskiej, kapucyna /na prawach rękopisu/ b.m. ok. 1930 r., ss.24. To samo: *L'Italia Francescana*, N. 1, gennaio-febbraio 1968, p. 7-20. To samo: *Beatificationis et Canonizationis Servi Dei Honorati a Biała Podlaska. Positio super causae introductione*, Roma 1977, pp. 336-351.

2. *Nasza Przeszłość*, t. 28, Kraków 1968, ss. 226-241.

3. *Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej*, R, LXVI, październik-listopad 1976, Nr 10-11, ss. 347-349.

4. *Canonizationis Servi Dei Honorati a Biała Podlaska. Positio super virtutibus*, Roma 1986, *Summarium Documentorum Additum*, pp. 91-101.

W całości *Notatnik* został opublikowany w 1991 r. Cytaty w tym artykule pochodzą z tego wydawnictwa.

BARBARA KOWALSKA¹

KSIĘGOZBIORY PRYWATNE DUCHOWIENSTWA NA PODHALU, W LATACH 1998-2006² – CZ. 1

Wstęp

Tematem pracy są księgozbiory prywatne duchowieństwa na Podhalu: księży diecezjalnych oraz zakonników, zarówno proboszczów, jak i wikariuszy mieszkających i pracujących w parafiach podhalańskich.

Celem pracy jest odpowiedź na pytanie, czy i w jakim stopniu osoby duchowne (księża i zakonnicy) gromadzą książki, jak liczne są to księgozbiory, jaki charakter mają te zbiory i w jaki sposób są one wykorzystywane. Zakres pracy obejmuje stan księgozbiorów w latach 1998-2006.

Jak podaje *Encyklopedia wiedzy o książce* biblioteki (księgozbiory) prywatne to „biblioteki, które w świetle prawa stanowią własność osób lub instytucji prywatnych. Mogą to być zarówno biblioteki przystosowane do społecznego udostępniania zbiorów, jak te biblioteki służące wyłącznie do osobistego użytku ich właścicieli”³. Tak samo określane jest termin biblioteki prywatne w *Encyklopedii współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, która wyróżnia jeszcze termin biblioteki domowe jako „księgozbiory stanowiące własność

¹ Absolwentka Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego.

² Praca magisterska pod kierunkiem prof. UJ dr hab. Andrzeja Linerta, Kraków: Instytut INiB UJ, 188 s., 120 poz. bibl., 3 aneksy + 16 tab. Obrona – 2009.

Dla potrzeb druku została ona skrócona oraz podzielona na dwie części.

³ *Encyklopedia wiedzy o książce* (1971). Wrocław: Ossolineum, s. 252.

osób prywatnych, służące wyłącznie posiadaczom i przechowywane w ich mieszkaniach”⁴.

W niniejszej pracy pojęcia „biblioteka prywatna”, „biblioteka domowa”, „księgozbiór prywatny”, „księgozbiór domowy” traktowane są wymiennie, jako określenie zbioru książek będącego własnością danej osoby, gromadzonego przez nią celowo i systematycznie według różnych kryteriów i przeznaczonego głównie do osobistego użytku właściciela. Kryteria doboru książek mogą być związane z treścią dzieła, zainteresowaniami daną dziedziną wiedzy czy konkretnymi zdarzeniami lub osobami, preferencjami różnych form wydawniczych, piśmienniczych. [...]

Zagadnienie księgozbiorów prywatnych stanowiło przedmiot zainteresowania wielu osób. Powstały liczne opracowania na ten temat. Problematyka bibliotek domowych badana była w różnych aspektach, dotyczyła różnorodnych okresów historycznych i prezentowała dużą różnorodność osób będących właścicielami tych bibliotek. Najczęściej zajmowano się badaniem księgozbiorów należących do uczonych, pisarzy, artystów, bibliotek domowych stanowiących własność rodzin szlacheckich, inteligencji, mieszczaństwa, ziemiaństwa czy rodów arystokratycznych. [...]

Również księgozbiory należące do osób duchownych doczekały się sporej liczby opracowań. Przede wszystkim na uwagę zasługują artykuły bpa Wincentego Urbana takie jak np. *Jan Leuderode i jego księgozbiór z XVII wieku*⁵, *Księgozbiór kanonika Jerzego W[awrzyńca] Budaeusa Lohr z 1653 roku*⁶, *Archidiakon Piotr Gebauer i jego biblioteka z XVII wieku*⁷, *Gotard Franciszek Schaffgotsch prepozyt kapituły wrocławskiej jako bibliofil XVII wieku*⁸, *Księgozbiór ks. Sebastiana Schleupnera w Bibliotece Kapitulnej we Wro-*

⁴ *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego* (1976). Wrocław: Ossolineum, s. 58, 70.

⁵ Urban, Wincenty (1981). *Jan Leuderode i jego księgozbiór z XVII wieku*. Wrocław: Zgrom. Sióstr św. Elżbiety, 95 s.

⁶ Urban, Wincenty (1981). *Księgozbiór kanonika Jerzego W[awrzyńca] Budaeusa a Lohr z 1653 roku*. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* t. 43, s. 5-96.

⁷ Urban, Wincenty (1977). *Archidiakon Piotr Gebauer i jego biblioteka z XVII wieku*. *Colloquium Salutis* t. 9, s. 61-73.

⁸ Urban, Wincenty (1981). *Gotard Franciszek Schaffgotsch prepozyt kapituły wrocławskiej jako bibliofil XVII wieku*. *Colloquium Salutis* t. 13, s. 41-152.

clawiu⁹, Jan Chryzostom Prinitz a Buchaw i jego biblioteka z XVII wieku¹⁰, Abraham Ignacy Kirchner a Lilienkirch i jego księgozbiór¹¹. Poza tym na temat księgozbiorów duchowieństwa ukazały się artykuły innych autorów np.: ks. Józefa Mandziuka *Księgozbiór Melchiora Kardynała Diepenbrocha, księcia – biskupa wrocławskiego (1798-1853)*¹², a także *Zainteresowania bibliofilskie Karola Franciszka Neandra biskupa sufragana wrocławskiego (1626-1693)*¹³, Marii Cubrzyńskiej-Leonarczyk *Kanonik warszawski Jan Chociszewski (1572-1617) i jego księgozbiór*¹⁴, ks. Kazimierza Rulki *Z księgozbioru sługi Bożego bpa Wojciecha Owczarka: fragment przechowywany w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku*¹⁵ oraz *Książki, które stały się „relikwiami”*¹⁶, bpa Walentego Wójcika *Ksiądz Stefan Żuchowski (1666-1716). Uczony pisarz i bibliofil*¹⁷, ks. Ludwika Grzebień *Biblioteka biskupa Hieronima Rozrażewskiego (1542-1600)*¹⁸, Alfreda Świerka *Piętnastowieczny księgozbiór Jana Rodzyny, polskiego kaznodziei we Wrocławiu*¹⁹ [...].

⁹ Urban, Wincenty (1960). Księgozbiór ks. Sebastiana Schleupnera w Bibliotece Kapitulnej we Wrocławiu. *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* R. 7, z. 2, s. 103-117.

¹⁰ Urban, Wincenty (1977). Jan Chryzostom Prinitz a Buchaw i jego biblioteka z XVII wieku. *Roczniki Biblioteczne* R. 21, z. 1/2, s. 191-217.

¹¹ Urban, Wincenty (1976). Abraham Ignacy Kirchner a Lilienkirch i jego księgozbiór. *Colloquium Salutis* R. 8, s. 55-71.

¹² Mandziuk, Józef (2004). Księgozbiór Melchiora Kardynała Diepenbrocha, księcia-biskupa wrocławskiego (1798-1853). *Saeculum Christianum* R. 11, nr 1, s. 53-84.

¹³ Mandziuk, Józef (1984). Zainteresowania bibliofilskie Karola Franciszka Neandra biskupa sufragana wrocławskiego (1626-1693). *Roczniki Biblioteczne* R. 28, z. 1-2, s. 107-151.

¹⁴ Cubrzyńska-Leonarczyk Maria (2002). Kanonik warszawski Jan Chociszewski (1572-1617) i jego księgozbiór. *Roczniki Biblioteczne* R. 46, s. 177-188.

¹⁵ Rulka, Kazimierz (2003). Z księgozbioru sługi Bożego bpa Wojciecha Owczarka: fragment przechowywany w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku. *Ateneum Kapłańskie* t. 141, z. 1, s. 106-119.

¹⁶ Rulka, Kazimierz (2000). Książki, które stały się „relikwiami”. *Ateneum Kapłańskie* t. 135, z. 1, s. 83-99.

¹⁷ Wójcik, Walenty (1980). Ksiądz Stefan Żuchowski (1666-1716): Uczony, pisarz i bibliofil. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* t. 40, s. 161-169.

¹⁸ Grzebień, Ludwik (1971). Biblioteka biskupa Hieronima Rozrażewskiego (1542-1600). *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* t. 22, s. 70-120.

¹⁹ Świerk, Antoni (1965). Piętnastowieczny księgozbiór Jana Rodzyny, polskiego kaznodziei we Wrocławiu. *Sobótka* R. 20, s. 171-178.

Zasięgiem terytorialnym objęty został teren Podhala, w granicach, w jakich jest on ustalony przez Zofię i Henryka Paryskich w *Wielkiej Encyklopedii Tatrzańskiej*, a więc bez Spisza i Orawy. Zasięg chronologiczny i językowy był nieograniczony, jako że wzięto pod uwagę wszystkie posiadane książki bez względu na datę wydania, czy język w jakim zostały napisane. Badając księgozbiory starano się ująć je w sposób kompleksowy, to znaczy, uwzględniając wszystkie możliwe kryteria, a więc określając wielkość i jakość zbiorów, jego pochodzenie, przeznaczenie i wykorzystanie.

Przy ustalaniu wielkości i jakości księgozbiorów, opierano się na posiadanych spisach książek i wykazach dostarczonych przez księży oraz na informacjach uzyskanych w czasie rozmów i drogą korespondencyjną. Księgozbiory podzielono na małe (do 200 woluminów), średnie (200-500 woluminów), znaczne (500-1000 woluminów) oraz duże (ponad 1000 woluminów) i starano się odpowiedzieć na pytanie, jak liczne są każde z nich. Drugim problemem było określenie jakości księgozbioru, a więc sprecyzowanie na podstawie sporządzonych spisów jaki charakter mają te zbiory, czyli jakie rodzaje książek się w nich znajdują, czy są one odzwierciedleniem zainteresowań tematycznych poszczególnych osób, jakie to są zainteresowania, i w jaki sposób się kształtowały, oraz na ile możliwa jest ich realizacja.

Kolejne zagadnienie to pochodzenie księgozbiorów. Tutaj starano się odpowiedzieć na pytanie: jakie są źródła, z których pochodzą książki. Wyróżniono kilka kategorii, a więc przede wszystkim zakupy oraz dary, a także na przykład pamiątki rodzinne. Istotnym było również określenie w jakiego rodzaju księgarniach zaopatrywano się w książki. Następną sprawą dotyczyła przeznaczenia tych księgozbiorów. Starano się ustalić, czy dany zbiór książek stanowi wyłącznie pomoc w pracy duszpasterskiej, czy jest także i w jakim stopniu przeznaczony do celów związanych na przykład z nauką, samokształceniem, relaksem. Zagadnienie wykorzystania księgozbiorów dotyczyło tego, w jakiej części i jak często są one używane. Starano się uchwycić zależności pomiędzy celem i rodzajem wykorzystywanych książek. Poza tym zwrócono uwagę na to czy dany księgozbiór jest do wyłącznej dyspozycji właściciela, czy też jest udostępniany innym osobom, a jeśli tak to jakim i w jak dużym stopniu.

Przy badaniach wykorzystano różne dostępne metody. Były to

ankiety, rozmowy z księżmi – właścicielami księgozbiorów, bezpośrednie badania udostępnionych zbiorów.

Badania przebiegały w kilku etapach. Najpierw do księży rozesłano listy z informacją o podjętym temacie oraz krótkie ankiety mające dać ogólną orientację o tym, czy księża posiadają księgozbiory prywatne oraz jak liczne są to zbiory. Ogółem wysłanych zostało 130 takich listów z ankietami. Duchownych, którzy odpowiedzieli na ankietę, było 35. Z tej liczby 4 osoby, będące zakonnikami odpowiedziały, że nie posiadają prywatnych księgozbiorów i nie gromadzą książek, a w razie potrzeby korzystają z dobrze zaopatrzonej biblioteki parafialnej. Księży, którzy potwierdzili posiadanie prywatnych księgozbiorów, poproszono następnie o udostępnienie tych zbiorów i możliwość bezpośredniego przyjrzenia się im. Jednak nie wszyscy zgodzili się na pokazanie swych książek. Ostatecznie 23 księży wyraziło na to zgodę. Wówczas nastąpił drugi etap pracy badawczej, w którym autorka odwiedziła poszczególnych księży i na podstawie oglądanych zbiorów sporządziła wykazy posiadanych przez nich książek. Trzecim etapem były rozmowy z księżmi, które miały uszczegółwić i uzupełnić wcześniejsze ankiety.

Niniejsza praca składa się z czterech rozdziałów²⁰. W pierwszym przedstawiony został historyczny rozwój Kościoła na Podhalu, jego wpływ na kulturę i oświatę Podhala oraz wkład duchowieństwa w kształtowanie się świadomości narodowej, patriotycznej i społecznej ludności podhalańskiej.

W drugim rozdziale scharakteryzowano grupę duchownych-właścicieli księgozbiorów, którzy wzięli udział w badaniach. Określono również wielkość posiadanych przez nich księgozbiorów i przeprowadzono analizę jakościową tychże zbiorów. W tym rozdziale zajęto się też zagadnieniem sposobu i źródeł pozyskiwania książek, a także ich wykorzystywania.

Trzeci rozdział stanowi analizę księgozbiorów pod względem tematycznym, według wyodrębnionych, poszczególnych działów. Działy te zostały utworzone biorąc pod uwagę ilość książek z danej lub pokrewnych dziedzin. W zależności od tego jak dużo było książ-

²⁰ Rozdział I o roli parafii w życiu Kościoła nie został wybrany do druku. Rozdziały III i IV oraz zakończenie i aneksy znajdują swoje miejsce w następnym numerze *Biuletynu...*

zek o danej lub podobnej tematyce, książki te włączono do jednego działu, dotyczącego pokrewnych dziedzin lub, jak w przypadku książek teologicznych, stanowiących zdecydowaną część większości bibliotek duchowieństwa, podzieliło je dodatkowo na mniejsze poddziały. Tak więc, stosując odpowiednią klasyfikację, wyodrębniono działy, w których znalazły się kolejno książki teologiczne, filozoficzne, historyczne, literatura piękna, biografie, sztuka, nauki ścisłe i stosowane. W odrębnych działach, biorąc za podstawę cechy formalno-wydawnicze zgrupowano encyklopedie, zarówno te o treści ogólnej, jak i tematyczne oraz słowniki językowe, dwujęzyczne i tematyczne, a także przewodniki i mapy.

Czwarty rozdział dotyczy analizy zasięgów formalnych przebadanych księgozbiorów. Tutaj zajęto się zasięgiem językowym, starając się określić w jakich językach są posiadane książki. Poprzez analizę zasięgu chronologicznego starano się wykazać daty najstarszych i najnowszych publikacji, jak również lata z których pochodzą największe i najmniejsze ilości gromadzonych książek. Przy analizie zasięgu topograficznego przedstawiono rozmieszczenie pod względem geograficznym pochodzenia książek znajdujących się w zbiorach duchowieństwa. Analiza zasięgu typograficznego pozwoliła na wyodrębnienie poszczególnych instytucji wydawniczych reprezentowanych przez książki z przebadanych bibliotek.

W niniejszej pracy, gdzie badano 31 bibliotek duchowieństwa na Podhalu, na podstawie wykonanych spisów książek (spisano ponad sześć tysięcy książek, uzyskując dwa tysiące sto pięćdziesiąt tytułów), rozmów przeprowadzonych z księżmi i informacji uzyskanych drogą korespondencyjną, analizę księgozbiorów duchowieństwa przeprowadzono całościowo, a nie indywidualnie.

Zakończenie pracy jest podsumowaniem podjętego i opracowanego tematu i wyciągnięciem wniosków. [...]

Autorka jest wdzięczna wszystkim kapłanom, którzy odpowiedzieli na apel i służyli wszelką pomocą. Dziękuje za udzielenie informacji o swoich księgozbiorach, za rozmowy, udostępnienie zbiorów, możliwość bezpośredniego przyjrzenia się im i wykonania spisów książek. Swoje podziękowania kieruje do ks. Józefa Baranioka (SI), ks. kanonika Stanisława Barcika, ks. Ryszarda Barglika-Makowskiego, o. Tomasza Bika (OP), ks. Andrzeja Caputy, ks. Stanisława Chlebka, ks. kanonika Edwarda Cygala, ks. Andrzeja Flor-

czaka, ks. kanonika Szczepana Gacka, ks. kanonika Władysława Janczego, ks. Mieczysława Janosika, ks. prałata Franciszka Juchasa, ks. kanonika Jana Kapusty, ks. kanonika Michała Klisia, ks. Krzysztofa Kóska, ks. Dawida Leśniaka, ks. Wojciecha Leśniaka, ks. Krzysztofa Litwy, ks. prałata Mieczysława Łukaszczyka, ks. Andrzeja Michniaka (SI), ks. Stanisława Molendysa, ks. Józefa Modrzenia (SI), ks. kanonika Kazimierza Mynarskiego, ks. Dariusza Ostrowskiego, ks. Tomasza Pilarczyka, ks. kanonika Janusza Rzepy, ks. kanonika Zdzisława Stypuły, ks. Jacka Szydły, ks. prałata Stanisława Szyszki, ks. Macieja Ścibora, ks. prałata Józefa Ślęzyka, ks. kanonika Wojciecha Warzechy, ks. kanonika Wojciecha Wcisły, ks. proboszcza Jana Wróbla.

Rozdział II: Współczesne duchowieństwo Podhala i jego księgozbiory. [...]

1. Struktura duchowieństwa ze względu na sprawowane funkcje, wiek i staż kapłański.

Na podstawie danych zawartych w *Informatorze Archidiecezji Krakowskiej 2006*, ustalono, że do lipca 2006 roku w 52 parafiach podhalańskich przebywało 146 duchownych, pełniących różnorodne funkcje związane z posługą duszpasterską. Liczba ta obejmuje zarówno księży diecezjalnych, których było 100 (i dwóch diakonów), jak i zakonników, których było 44, należących do różnych zgromadzeń i zakonów. Dane te nie uwzględniają natomiast duchownych przebywających w parafiach czasowo, np. będących na urlopie – nawet jeśli było to przez dłuższy czas. Wśród zakonników siedmiu należało do Salwatorianów (Towarzystwo Boskiego Zbawiciela, SDS)²¹, sześciu do Pallotynów (Stowarzyszenie Apostolstwa Katolickiego, SAC)²², czterech do Karmelitów Bosych (Zakon Braci Bosych NMP z Góry Karmel, OCD)²³, czterech do Dominikanów (Zakon Kaznodziejski, OP)²⁴, czterech do Misjonarzy (Zgromadzenie Księży Misjonarzy, CM)²⁵, trzech do Paulinów (Zakon Świętego

²¹ *Informator Archidiecezji Krakowskiej 2006* (2006). Kraków: Wydawnictwo Św. Stanisława BM, s. 539.

²² Tamże, s. 545.

²³ Tamże, s. 395.

²⁴ Tamże, s. 229-230.

²⁵ Tamże, s. 546-547.

Pawła Pierwszego Pustelnika, OSPPE)²⁶, trzech do Marianów (Zgromadzenie Księża Marianów, MIC)²⁷, trzech do Jezuitów (Towarzystwo Jezusowe, SI)²⁸, trzech do Salezjanów (Towarzystwo Świętego Franciszka Salezego SDB)²⁹, dwóch do Bernardynów (Zakon Braci Mniejszych, Prowincja Niepokalanego Poczęcia NMP, OFMBern)³⁰, dwóch do Werbistów (Zgromadzenie Słowa Bożego, SVD)³¹, dwóch do Saletynów (Zgromadzenie Księża Misjonarzy Saletynów, MS)³², jeden do Franciszkanów (Zakon Braci Mniejszych, Prowincja Matki Bożej Anielskiej, OFM)³³.

Ze względu na pełnione funkcje, struktura duchowieństwa podhalańskiego przedstawia się następująco: 52 proboszczów, 48 wikariuszy, 6 pomagających, 1 współpracownik, 3 duszpasterzy, 2 katechetów, 4 rezydentów, 2 emerytów, 2 penitencjarzy, 1 administrator, 1 Dyrektor Krajowy Apostolatu Maryjnego, 22 mieszkających na terenie parafii, lecz mających inne zadania oraz 2 diakonów przebywających w parafiach na rocznych praktykach.

Wśród duchownych - właścicieli księgozbiorów, którzy służyli pomocą przy badaniu księgozbiorów duchowieństwa na Podhalu, były dwie grupy. Jedną w liczbie 21 stanowili księża, którzy oprócz informacji udzielonych w wywiadach i za pośrednictwem ankiet, udostępniili swoje księgozbiory do bezpośredniego przebadania, drugą, obejmującą 10 osób, byli księża, o których księgozbiorach, informacje uzyskane zostały wyłącznie na podstawie ankiet, korespondencji i wywiadów. Razem było więc 31 osób, od których informacje posłużyły do przedstawienia obrazu księgozbiorów duchowieństwa. Zarówno w jednej, jak i w drugiej grupie, znaleźli się księża, pełniący różne funkcje duszpasterskie, będący w różnym wieku i mający różnicowany staż kapłański.

Pod względem administracyjnym, biorąc pod uwagę kryterium terytorialne, cały Kościół podzielony jest na odpowiednie jednostki

²⁶ Tamże, s. 260.

²⁷ Tamże, s. 542.

²⁸ Tamże, s. 548.

²⁹ Tamże, s. 266, 550.

³⁰ Tamże, s. 540.

³¹ Tamże, s. 219, 550.

³² Tamże, s. 550.

³³ Tamże, s. 548.

administracyjne. Podstawową jednostką jest diecezja, która z kolei dzieli się na dekanaty i parafie³⁴. Tak więc parafia stanowi najmniejszą część administracyjną Kościoła [...].

Dwoma podstawowymi funkcjami, związanymi z posiadanym stanowiskiem w parafii są proboszcz i wikariusz parafialny. Z nich wynikają określone zadania, spełniane przez poszczególnych księży pracujących w parafii. Proboszcz jest osobą kierującą daną parafią i pod każdym względem za nią odpowiedzialną przed biskupem. To on zarządza parafią, jej finansami, zajmuje się organizacją życia religijnego, prowadzeniem dokumentacji, organizacją pracy duszpasterskiej i wszelkiej działalności parafii. Do szczególnych kompetencji proboszcza należy prowadzenie ksiąg parafialnych, reprezentowanie parafii we wszystkich czynnościach prawnych dotyczących parafii, udzielanie dyspens na forum zewnętrznym³⁵. W prowadzeniu parafii pomagają proboszczowi wikariusze, mający swoje określone zadania przydzielone przez proboszcza lub bezpośrednio przez biskupa danej diecezji, a także ciała kolegialne, takie, jak rada duszpasterska i rada do spraw gospodarczych³⁶. Najczęściej do zadań wikariuszy należy prowadzenie katechizacji w szkołach, obowiązki wynikające z powołania kapłańskiego, a więc sprawowanie Mszy świętej i prowadzenie innych nabożeństw, posługa w konfesjonale, a także inne działania będące uzupełnieniem pracy duszpasterskiej, na przykład opieka nad różnymi grupami parafialnymi, organizowanie pielgrzymek. Według ks. Piotra Śliwy działalność duszpasterska dzieli się na zwyczajną (stałą), do której należą funkcje liturgiczne, kazania, katechizacja, kształcenie, wychowanie ministrantów i lektorów oraz nadzwyczajną (okolicznościową) na przykład jasełka, przedstawienia Męki Pańskiej, wycieczki, pielgrzymki³⁷. Oczywiście jeżeli parafia jest na tyle mała, że jest w niej tylko proboszcz – na nim spoczywają wszystkie obowiązki. Czasem zdarza się, że na terenie parafii mieszka emerytowany ksiądz – jest to tak zwany ksiądz rezy-

³⁴ Krukowski, Józef (1985). *Administracja w Kościele: zarys kościelnego prawa administracyjnego*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, s. 63.

³⁵ Tamże, s. 98-99.

³⁶ Tamże, s. 101.

³⁷ Śliwa, Paweł (1984). *Kapłan – pasterz w oczach Bożych*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, s. 110.

dent, który bardzo często, w miarę swoich możliwości (najczęściej zdrowotnych) służy pomocą pozostałym księżom w pracy duszpasterskiej.

Biorąc pod uwagę stanowisko i pełnione funkcje, z liczby 31 księży, których księgozbiory zostały bezpośrednio przebadane i tych, którzy udzielali rozmaitych informacji na temat swoich zbiorów, było 15 wikariuszy, co odpowiadało około 31% wszystkich wikariuszy pracujących w podhalańskich parafiach w latach 1998-2006, których ogółem było 48. Druga liczebnie grupa to 11 proboszczów, czyli 21% ogólnej liczby 52 proboszczów parafii podhalańskich. Pozostałe osoby określone mianem inni, to księża, nie będący ani proboszczami, ani wikariuszami, ale mieszkający w poszczególnych parafiach i pełniący rozmaite funkcje przydzielone najczęściej bezpośrednio przez biskupa. Takich osób było 5, a więc 11% ogólnej liczby tej kategorii duchownych na Podhalu. W tej liczbie znaleźli się również księża emeryci, będący rezydentami w parafiach.

Tab 1. Struktura duchowieństwa ze względu na pełnione funkcje.

Lp.	Funkcje kapłańskie	Liczba badanych księgozbiorów	Ogółem duchownych na Podhalu
1.	Proboszczowie	11	52
2.	Wikariusze	15	48
3.	Inni	5	44
Razem		31	144

Źródło: Opracowanie własne.

Struktura wiekowa właścicieli badanych księgozbiorów przedstawiała się następująco: w wieku poniżej 40 lat było 9 księży (z liczby 36 księży w tym wieku na Podhalu), w przedziale 41-50 lat – 7 księży (z 44), w przedziale 51-60 lat – 5 księży (z 31), w przedziale 61-70 lat – 9 księży (z 26) oraz 1 ksiądz w wieku powyżej 70 lat (z 7 księży będących na Podhalu w takim wieku).

Tab 2. Struktura wiekowa duchowieństwa.

Lp.	Wiek	Liczba badanych księgozbiorów	Ogółem duchowieństwa na Podhalu
1.	Poniżej 40 lat	9	36
2.	41-50 lat	7	44
3.	51-60 lat	5	31
4.	61-70 lat	9	26
5.	Powyżej 70 lat	1	7
Razem		31	144

Źródło: Opracowanie własne.

Z powyższego zestawienia wynika, że wśród badanych księgozbiorów, najliczniej reprezentowani byli księża liczący mniej niż 40 lat, a także kapłani pomiędzy 61-70 lat. Jednakże różnice ilościowe pomiędzy poszczególnymi przedziałami wiekowymi były niewielkie, to znaczy liczba duchownych w każdym przedziale wiekowym była zbliżona. Tak więc w przedziale 51-60 lat było 5 księży, 41-50 lat było ich 7, po 9 w wieku poniżej 40 lat i w przedziale 61-70 lat. Jediną dysproporcją był tylko jeden przedstawiciel księży powyżej 70 roku życia.

Natomiast zależności pomiędzy wiekiem a sprawowaną funkcją, przedstawia poniższa tabelka.

Tab. 3 Relacje pomiędzy wiekiem duchownych na Podhalu a pełnionymi funkcjami.

Lp.	Wiek	Proboszczowie	Wikariusze	Inni	Razem
1.	Poniżej 40 lat	0	9	0	9
2.	41-50 lat	1	5	1	7
3.	51-60 lat	3	1	1	5
4.	61-70 lat	6	0	3	9
5.	Powyżej 70 lat	1	0	0	1
Razem		11	15	5	31

Źródło: Opracowanie własne.

Wśród najmłodszych księży, poniżej 40 roku życia nie było żadnego proboszcza, tylko sami wikariusze i tych było tutaj najwięcej, bo 9 z ogólnej liczby. Natomiast najwięcej proboszczów, to znaczy 6 z ogólnej liczby 11 było w przedziale wiekowym 61-70 lat. Tutaj też znalazło się najwięcej księży z kategorii inni. Byli to przede wszystkim księża rezydenci i było ich 3. Pomiędzy 41 a 50 rokiem życia większość w liczbie 5 stanowili wikariusze, 1 proboszcz i 1 inny. W wieku od 51 do 60 lat było 3 proboszczów, 1 wikariusz i 1 inny, natomiast 1 proboszcz był w wieku powyżej 70 lat.

Można więc stwierdzić, że młodszy wiekiem księża pełnią funkcje wikariuszy i do rzadkości należy, aby proboszcz miał mniej niż 50 lat, zaś im większy przedział wiekowy, tym więcej jest proboszczów i innych, a coraz mniej wikariuszy. Jednakże, niezależnie od wieku, stanowiska, czy innych jeszcze kryteriów, każdy kapłan jest przede wszystkim „sługą ludzi w Chrystusowym dziele zbawienia. Posługę swoją spełnia kapłan przez chętnie udzielania sakramentów świętych, przez staranne głoszenie nauki objawionej w ramach kazań i katechizacji, a także przez różne kontakty poza nabożeństwami i katechezą”³⁸.

2. Sylwetki kapłanów, ich zainteresowania, tradycje gromadzenia ksiąg.

Patrząc na historię Kościoła, niemal od samego początku jego istnienia duchowieństwo było jedną z najbardziej wykształconych warstw społecznych. Bardzo często wyłącznie stan kapłański lub zakonny dawał możliwość zdobywania wiedzy niedostępnej dla innych. Przez bardzo długi czas właśnie Kościół zajmował się kształceniem. Już w średniowieczu przy katedrach i klasztorach działały szkoły, których zadaniem było przede wszystkim kształcenie i przygotowanie kandydatów do stanu duchownego. Bowiem duchowieństwo – jak pisze Jan Ptaśnik „była to warstwa, jak na ówczesne czasy, zwykle naprawdę wykształcona; najwybitniejsze i najwykształcone spośród niej jednostki dochodziły do wyższych dostojeństw kościelnych, zostawały profesorami uniwersyteckimi lub osiągały

³⁸ Tamże, s. 141.

najwyższe godności w hierarchii kościelnej”³⁹. Drugim zadaniem, które z kolei spełniały szkoły parafialne było religijne kształcenie ludu⁴⁰. W Polsce na przełomie XVI i XVII wieku sieć szkół parafialnych była bardzo gęsta. Szkoły parafialne były zarówno miejskie, jak i wiejskie, a różnice między nimi w poziomie nauczania były dosyć znaczne⁴¹. Wcale nie do rzadkości należały sytuacje, że osoby stanu duchownego studiowały w uniwersytetach kierunki nie związane z naukami teologicznymi (co i w obecnych czasach ma miejsce). To właśnie oni stanowili warstwę inteligencji w dzisiejszym pojęciu. Tworzyli naukę, literaturę, często i sztukę. Najczęściej, oprócz teologii odbywali studia filozoficzne. Przykładem mogą być duchowni, będący również bibliofilami – Gotard Franciszek Schaffgotsch (1629-1668) prepozyt kapituły wrocławskiej [Urban 1981a, s. 45], czy archidiakon katedry wrocławskiej Piotr Gebauer żyjący na przełomie XVI i XVII wieku⁴². Byli oni doktorami teologii i filozofii, podobnie jak kanonik Jerzy W. Budaeus a Lohr⁴³ lub też kanonik kapituły katedralnej we Wrocławiu w XVII wieku, Abraham Ignacy Kirchner a Lilienkirch⁴⁴. Prawnikiem i pisarzem był ksiądz Stefan Żuchowski (1666-1716) bibliofil przełomu XVII i XVIII wieku⁴⁵. Również prawnikiem był Jan Chociszewski (1572-1617), najpierw archidiakon kruszwicki (1601), prepozyt łomżyński, a od 1605 roku kanonik warszawski⁴⁶.

W wielu klasztorach i szkołach przykościelnych, a także w uniwersytetach, istniały scriptoria i biblioteki. Tak więc osoby duchowne miały dostęp do książek w o wiele większym stopniu niż inne warstwy społeczne. Wraz z coraz większym rozwojem i rozprzestrzenianiem się pisma, a potem druku, a tym samym książek zarów-

³⁹ Ptaśnik, Jan (1959). *Kultura wieków średnich: życie religijne i społeczne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 261-262.

⁴⁰ Tamże, s. 44.

⁴¹ Kurdybacha, Łukasz (1949). *Dzieje oświaty kościelnej: do końca XVIII wieku*. Warszawa: Czytelnik, s. 159.

⁴² Urban, Wincenty (1977). Archidiakon Piotr Gebauer ..., s. 61

⁴³ Urban, Wincenty (1981). Księgozbiór kanonika..., s. 8.

⁴⁴ Urban, Wincenty (1976). Abraham Ignacy Kirchner a Lilienkirch..., s. 55.

⁴⁵ Wójcik, Walenty (1980). Ksiądz Stefan Żuchowski (1666-1716): uczony, pisarz i bibliofil. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* T.40, s. 166.

⁴⁶ Cubrzyńska-Leonarczyk Maria (2002). Kanonik warszawski..., s. 181.

no w formie rękopiśmiennej, jak i drukowanej, stawały się one coraz bardziej dostępne dla indywidualnych osób. Duchowieństwo – zwłaszcza osoby zajmujące się nauką bardzo często było właścicielami książek, tworząc niekiedy bogate liczbowo i wartościowe księgozbiory. Najczęściej było to wyższe duchowieństwo: biskupi, prałaci, kanonicy. Można tu wymienić choćby XVI wiecznego biskupa wrocławskiego Hieronima Rozrażewskiego (1542-1600), który działał też na polu polityki, będąc senatorem i posłem w różnych sprawach państwowych, był także reformatorem duchowieństwa, organizatorem archiwów kościelnych⁴⁷. Miłośnikiem książek był Melchior kardynał Diepenbrock (1798-1853), książę-biskup wrocławski, który zgromadził księgozbiór liczący prawie 3000 pozycji⁴⁸. Bogaty, ponad dwutysięczny księgozbiór miał też biskup sufragan wrocławski Wojciech Owczarek (1874-1938)⁴⁹. Ale nie tylko wyższe duchowieństwo posiadało książki. We Lwowie, już w XVI wieku, oprócz bibliotek zakonnych, istniały księgozbiory wikariuszy, kaznodziejów i inne, na przykład liturgiczne znajdujące się w zakrystii. Również biblioteka katedralna, która swój początek wzięła w średniowieczu, w dużej części powstała z księgozbiorów lwowskich duchownych, przede wszystkim kanoników i prałatów⁵⁰. Na Grodzieńszczyźnie, w I połowie XIX wieku, jak podaje Lidia Kowkiel, zdarzały się także niewielkie, liczące kilkadziesiąt woluminów księgozbiory prowincjonalnych proboszczów. Największy, zawierający około 3000 tomów należał do księdza Aleksandra Gintowta, proboszcza pobernardyńskiej parafii grodzieńskiej⁵¹. Przykłady duchownych – bibliofilów z okresu zaborów podaje Kazimiera Maleczyńska⁵². Również Józef Szocki wykazuje dwudziestu jeden duchownych z Galicji Wschodniej, będących właścicielami księgozbiorów domowych,

⁴⁷ Grzebień, Ludwik (1971). Biblioteka biskupa Hieronima Rozrażewskiego (1542-1600). *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* T. 22, s. 77-79.

⁴⁸ Mandziuk, Józef (2004). Księgozbiór Melchiora Kardynała Diepenbrocha..., s. 60.

⁴⁹ Rułka, Kazimierz (2003). Z księgozbioru sługi..., s. 118.

⁵⁰ Różycki, Edward (2001). Alembekowie i ich księgozbiory: z dziejów kultury umysłowej mieszczaństwa lwowskiego okresu renesansu i baroku. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 27-28.

⁵¹ Kowkiel, Lidia (2005). Prywatne księgozbiory na Grodzieńszczyźnie w pierwszej połowie XIX wieku. Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP, s. 31.

⁵² Maleczyńska, Kazimiera (1987). *Książki i biblioteki w Polsce okresu zaborów*. Wrocław: Ossolineum, s. 213-214.

przy czym są to duchowni obrządku łacińskiego, greckokatolickiego, ormiańskiego i religii judaistycznej⁵³. Związek duchownych z książkami jest więc długi, silny i trwały, co można obserwować również współcześnie. Potwierdzeniem tego mogą być przedstawione poniżej sylwetki duchownych, pracujących w parafiach podhalańskich w latach 1998-2006 i będących przykładem księży posiadających prywatny księgozbiór. Są osobami różniącymi się zarówno pod względem wieku, stażu kapłańskiego, sprawowanych funkcji, zainteresowań, ale łączy ich kapłaństwo oraz zamiłowanie do książek – ich gromadzenia i czytania.

Ks. kanonik Stanisław Barcik – urodził się 7 XI 1937 roku w Rychnwałdku. Ukończył liceum ogólnokształcące. Po pobycie w seminarium duchownym i odbyciu studiów teologicznych, został wyświęcony na kapłana w 1972 roku. Od 1983 roku jest proboszczem parafii św. Michała Archanioła w Ostrowsku. Jego księgozbiór, którego wielkość właściciel określa na około 100 woluminów gromadzony jest od czasów szkolnych. Ma charakter zdecydowanie teologiczny, zawiera publikacje służące pomocą w pracy duszpasterskiej.

Ks. Ryszard Barglik-Makowski – urodził się 6 II 1940 roku w Zakopanem. Po ukończeniu szkoły średniej wstąpił do seminarium duchownego i jednocześnie odbywał studia teologiczne o specjalności teologia życia wewnętrznego. Świecenia kapłańskie otrzymał w 1974 roku. Od 1979 roku mieszka na terenie parafii Najświętszej Rodziny w Zakopanem. Z książkami, ich czytaniem i gromadzeniem jest związany od dzieciństwa. Księgozbiór, którego wielkość właściciel ocenia obecnie na około 200 woluminów, jest wyselekcjonowany i składa się z publikacji odpowiadających zainteresowaniom jego posiadacza. Należy do nich przede wszystkim medycyna, a zwłaszcza medycyna wschodu, która to dziedzina była również przedmiotem studiów Księdza.

Ks. Andrzej Caputa – urodził się 19 I 1965 roku w Paczkowie. Po ukończeniu liceum ogólnokształcącego w Bielsku-Białej, wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie. Równocześnie odbywał studia teologiczne w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, gdzie uzyskał magisterium z patrologii. Świecenia kapłańskie otrzy-

⁵³ Szocki, Józef (2001). *Księgozbiory domowe w Galicji Wschodniej (1772-1918)*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe AP, s. 99.

mał w 1991 roku. Od 1995 jest wikariuszem w parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Nowym Targu. Również obecnie kształci się na studiach licencjacko-doktoranckich w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W rodzinie księdza Andrzeja nie było tradycji gromadzenia książek, chociaż sporo się czytało. On sam powiada o sobie, że „zawsze bardzo lubił książki i czytanie” [Rozmowa z dn. 28 II 2000 r.] i bardzo dużo czytał, zwłaszcza w szkole średniej. Księgozbiór zaczął gromadzić jeszcze przed święceniami kapłańskimi. Najpierw były to przede wszystkim podręczniki i literatura teologiczna, potem również publikacje z innych dziedzin. W zbiorach księdza Andrzeja, które według właściciela liczą sobie około 500 woluminów, oprócz teologicznych można znaleźć książki o tematyce historycznej, opracowania z zakresu filozofii i psychologii, literaturę piękną, zarówno klasykę jak i współczesną, a także publikacje z historii sztuki, albumy malarskie i przyrodniczo-geograficzne. Dodać należy, że poza zainteresowaniami książkowymi, ksiądz Andrzej bardzo aktywnie spędza wolny czas, z wielkim upodobaniem jeżdżąc na rowerze, wędrując po górach lub pływając kajakiem, a w zimie jeżdżąc i biegając na nartach. Do zainteresowań księdza Andrzeja należy również muzyka, zwłaszcza klasyczna, choć nie pomija też współczesnej muzyki popularnej [Rozmowa z dn. 28 II 2000 r.].

Ks. Stanisław Chlebek – urodził się 14 II 1960 roku w Czarnym Dunajcu. Po liceum ogólnokształcącym, i odbytych w czasie pobytu w seminarium duchownym studiach w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie uzyskał magisterium z psychologii. W 1988 roku został wyświęcony na kapłana. W latach 1997-2004 był wikariuszem w parafii św. Katarzyny w Nowym Targu. Twierdzi, że książki gromadzi „od zawsze” [Rozmowa z dn. 12 XI 1999 r.], gdyż taka była rodzinna tradycja. Swoją księgozbiór, który ocenia na ponad 1000 woluminów, w większości przechowuje w domu rodzinnym, natomiast w parafii tylko niewielką ilość tych najbardziej i stale potrzebnych. Szczególnym zainteresowaniem Księdza, pomijając teologię, cieszą się publikacje z zakresu medycyny, elektroniki, historii sztuki. W swoich zbiorach ma również literaturę piękną, oraz albumy krajoznawcze.

Ks. kanonik Edward Cygal – urodził się 29 VIII 1945 roku w Żerostawicach. Naukę w szkole średniej pobierał w technikum, zaś

potem wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie. W 1970 roku otrzymał święcenia kapłańskie. Od 1984 roku jest proboszczem parafii MB Nieustającej Pomocy w Skrzypnem. Książki zaczął gromadzić od około 1970 roku, a więc od momentu zostania księdzem. Przyznaje, że chociaż zawsze lubił czytać, to w miarę upływu czasu jego zainteresowanie książkami i ich posiadaniem systematycznie wzrastało, tak że w ostatnich latach jego księgozbiór znacznie się powiększył. Obecnie ocenia jego wielkość na ponad 1000 woluminów. Księgozbiór ten oprócz książek teologicznych i religijnych, służących jako warsztat pracy księdza, zawiera publikacje odzwierciedlające pozazawodowe zainteresowania właściciela. Książki proboszcz szczególnie interesuje się historią, zwłaszcza najnowszą historią Polski dotyczącą II wojny światowej i czasów powojennych. Z wielkim upodobaniem gromadzi również książki biograficzne. Wiele z nich to biografie muzyków i kompozytorów, ponieważ właśnie muzyka jest drugą po historii dziedziną związaną z zainteresowaniami księdza proboszcza [Rozmowa z dn. 13 VIII 1999 r.]. Oprócz książek o tematyce muzycznej posiada jeszcze zbiór co najmniej kilkudziesięciu egzemplarzy nut z muzyki klasycznej, oraz płyty z nagraniami. Ostatnio, coraz częściej sięga te do opracowań z nauk ścisłych i technicznych, traktując to jako „przypomnienie i poszerzenie wiadomości wyniesionych ze szkoły” [Rozmowa z dn. 13 VIII 1999 r.], poznając równocześnie wiele nowych rzeczy. W jego bibliotece znajdują się więc również książki z dziedziny matematyki, chemii, astronomii, fizyki i techniki.

Ks. Andrzej Florczak – urodził się 30 IX 1968 roku w Zawoi. Uczęszczał do zasadniczej szkoły zawodowej i technikum, a po ich ukończeniu wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie. Odbywał również studia teologiczne w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie i w 1995 roku został wyświęcony na kapłana. W latach 1998-2000 był wikariuszem w parafii św. Marcina w Kluskowej, a od 2004 roku jest wikariuszem w parafii MB Anielskiej w Nowym Targu. Księgozbiór, którego początki przypadają na lata sprzed święceń kapłańskich, właściciel ocenia obecnie na około 500 woluminów. Poza publikacjami z dziedziny teologii, znajdują się w nim również książki z literatury pięknej polskiej i obcej.

Ks. kanonik Szczepan Gacek – urodził się 5 XII 1947 roku w Rabce. Ukończył liceum ogólnokształcące, a następnie wstąpił do

seminarium duchownego i odbywał studia teologiczne. W 1974 roku otrzymał święcenia kapłańskie. Od 1989 roku jest proboszczem parafii Przemienienia Pańskiego w Gliczarowie Górnem. Księgozbiór, który zaczął gromadzić jeszcze przed święceniami kapłańskimi, według oceny właściciela liczy ponad 1000 woluminów. Ksiądz proboszcz jest przewodnikiem górskim, często organizuje, lub bierze udział w wycieczkach górskich. W swoich zbiorach posiada więc przewodniki i mapy turystyczne, albumy przyrodnicze i krajoznawcze, literaturę regionalną. Poza tym najczęściej i najchętniej sięga po literaturę piękną, zwłaszcza polską i obcą klasykę.

Ks. kanonik Władysław Jancy – urodził się 19 IV 1942 roku w Maniowach. Po ukończeniu szkoły średniej, wstąpił do seminarium duchownego i w 1967 roku otrzymał święcenia kapłańskie. W latach 1975-2005 był proboszczem parafii św. Michała Archanioła w Dębnie, natomiast od 2005 roku mieszka jako rezydent w parafii św. Mikołaja w Maniowach. Wielkość księgozbioru, który zaczął gromadzić jeszcze przed święceniami kapłańskimi, ocenia na około 1000 woluminów. Są to zbiory o typowo teologicznym profilu. Obejmują dzieła teologiczne, literaturę religijną i różnego rodzaju opracowania metodyczne pomocne w pracy duszpasterskiej.

Ks. Mieczysław Janosik – urodził się 28 X 1954 roku w Załucz-nem. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1985 roku. W latach 1995-2003 był wikariuszem w parafii św. Katarzyny w Nowym Targu. Księgozbiór zaczął gromadzić od czasów szkoły średniej. Najbardziej intensywnym okresem nabywania książek były lata seminarium duchownego i pierwsze lata kapłaństwa. Z czasem zaczął ograniczać kupowanie, a głównym powodem był brak miejsca na ich przechowywanie. Księgozbiór ten, według właściciela liczący ponad 1000 woluminów i zawiera w większości książki teologiczne oraz religijne przydatne do pracy duszpasterskiej, a także literaturę piękną, głównie klasykę polską [Rozmowa z dn. 20 X 1999 r.].

Ks. kanonik Franciszek Juchas – urodził się 1 IV 1941 roku w Starem Bystrem. Po ukończeniu Liceum Ogólnokształcącego im. Seweryna Goszczyńskiego w Nowym Targu i odbyciu studiów teologicznych, święcenia kapłańskie otrzymał w 1965 roku. Od 1991 roku jest proboszczem parafii św. Marii Magdaleny w Poroninie. Jego zainteresowania czytelnicze związane są głównie z dziedzinami teologicznymi, dotyczą szczególnie patrystyki i takich zagadnień jak

homiletyka, kaznodziejstwo. Poza tym lubi literaturę piękną, zwłaszcza poezję oraz opracowania dotyczące historii Polski. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że w swoim księgozbiorze posiada kilkadziesiąt publikacji wydanych w Polsce w drugim obiegu, w czasach PRL [Rozmowa z dn. 12 VII 1999 r.]. Swoją księgozbiór zaczął gromadzić jeszcze nie będąc księdzem. Najintensywniejszy czas kupowania książek to lata pobytu w seminarium duchownym. Równie po uzyskaniu święceń kapłańskich starał się systematycznie uzupełniać swoje zbiory, chociaż w ostatnich latach podchodzi do kupna książek w sposób bardziej selektywny. Obecny swój księgozbiór ocenia na 400-500 woluminów.

Ks. kanonik Jan Kapusta – urodził się 11 VI 1951 roku w Skawinie. Ukończył liceum ogólnokształcące, a następnie wstąpił do seminarium duchownego, odbywając równocześnie studia teologiczne. Święcenia kapłańskie przyjął w roku 1975. W latach 1987-2005 był proboszczem parafii św. Jadwigi Śląskiej w Waksmundzie. Własny księgozbiór, oceniany przez właściciela na ponad 1000 woluminów, zaczął gromadzić od czasu pobytu w seminarium. Wtedy też kupował głównie opracowania przydatne do studiów. W latach późniejszych zbiory wzbogaciły się o książki z dziedzin nie związanych z teologią, a będące wyrazem zainteresowań ich posiadacza. Wśród nich znajduje się przede wszystkim literatura piękna ze szczególnym uwzględnieniem poezji i klasyki polskiej, oraz historia i historia sztuki [Rozmowa z dn. 29 XI 1999 r.].

Ks. kanonik Michał Kliś – urodził się 22 V 1957 roku w Żywcu, tam też ukończył Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika. Następnie wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie i odbył studia teologiczne o specjalności teologia ascetyczna, w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, po czym w 1983 roku otrzymał święcenia kapłańskie. W latach 1998-2000 był wikariuszem w Parafii Tatrzańskiej św. Krzyża w Zakopanem, a od 2004 roku jest proboszczem parafii NMP Królowej Polski w Miętustwie. Książki zaczął gromadzić od czasów szkolnych, gdy uczęszczał do szkoły średniej. Wówczas były to lektury szkolne i książki z literatury pięknej. Te zainteresowania pozostały do dzisiaj, lecz uległy tej pewnej selekcji, ograniczając się do klasyki literatury pięknej polskiej i powszechnej. Systematycznie gromadzony jest też księgozbiór fachowy, głównie dotyczący kaznodziejstwa i homiletyki. Wielkość swo-

jego księgozbioru, którego część znajduje się w domu rodzinnym określa na około 1000 woluminów [Rozmowa z dn. 13 VII 1999 r.].

Ks. Krzysztof Kóska – urodził się 21 IX 1961 roku w Czechowicach Dziedzicach. Ukończył liceum ogólnokształcące, potem wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie i studiował teologię w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1986 roku. W latach 1995-2004 był wikariuszem w parafii NMP Królowej Polski w Miętustwie, natomiast w latach 2004-2005 był wikariuszem parafii św. Katarzyny w Nowym Targu i równocześnie pełnił funkcję kapelana nowotarskiego szpitala. W tym samym czasie kontynuował studia licencjackie w Prymasowskim Instytucie Życia Wewnętrznego. Jego księgozbiór, gromadzony od czasów licealnych jest różnorodny, związany z ówczesnymi i obecnymi zainteresowaniami. Według szacunków właściciela, jego biblioteka liczy ponad 1000 woluminów. Oprócz książek teologicznych i religijnych najchętniej kupuje opracowania historyczne zarówno z historii Polski jak i powszechnej, gromadzi książki z literatury pięknej, szczególnie lubi poezję [Rozmowa z dn. 17 VII 1999 r.].

Ks. Dawid Leśniak – urodził się w 1979 roku w Oświęcimiu. Po ukończeniu szkoły średniej, wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie, jednocześnie studiując w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. W 2004 roku przyjął święcenia kapłańskie i jako neoprezbiter skierowany został do parafii św. Katarzyny w Nowym Targu, gdzie w latach 2004-2006 był wikariuszem. Jego rodzina nie miała tradycji kupowania i zbierania książek [Rozmowa z dn. 26 V 2006 r.]. Swój księgozbiór, który ocenia na około 200 woluminów, zaczął gromadzić od czasu pobytu w seminarium, koncentrując się w tym czasie na kupowaniu koniecznych podręczników. Zbiór ten, niemal w całości ma profil teologiczny, chociaż można w nim znaleźć również literaturę piękną, książki biograficzne, a także publikacje z dziedziny motoryzacji, która stanowi szczególne zainteresowanie księdza Dawida, pozostałe z lat szkolnych.

Ks. Wojciech Leśniak – urodził się 29 VIII 1971 roku w Myślenicach. Po ukończeniu liceum ogólnokształcącego wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie. Równocześnie odbywał studia teologiczne o specjalności katolicka nauka społeczna, w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Poza tym skończył także studia podyplomowe z socjologii. W 1997 roku został wyświęcony na ka-

płana i jako neoprezbiter skierowany do parafii Przenajświętszej Trójcy w Czarnym Dunajcu, gdzie był wikariuszem w latach 1997-1999. Swój księgozbiór, który ocenia na około 1000 woluminów, zaczął gromadzić na długo przed święceniami kapłańskimi. Księgozbiór ten, składa się z książek dotyczących teologii, ale zainteresowaniem Księdza jest również historia, szczególnie historia Kościoła, a także polityka. Z tych dziedzin publikacje stanowią dużą część zbioru.

Ks. Krzysztof Litwa – urodził się 28 IV 1968 roku w Sieprawiu. Ukończył Liceum Ogólnokształcące im. Jana Sobieskiego w Krakowie, a potem wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie. W tym samym czasie odbywał studia teologiczne w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, gdzie uzyskał magisterium, a następnie licencjat z prawa kanonicznego. Święcenia kapłańskie przyjął w 1993 roku. Od 2005 roku jest wikariuszem w parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Nowym Targu. Księgozbiór, który zaczął gromadzić od czasów szkoły średniej, ocenia obecnie na około 4000 woluminów, z czego tylko część znajduje się w parafii. Swoje zainteresowania książkami wyniósł z domu rodzinnego, gdzie jak mówi, była tradycja ich kupowania, a zwłaszcza ojciec gromadził literaturę fachową i literaturę piękną [Rozmowa z dn. 19 V 2006 r.]. Ksiądz Krzysztof stara się systematycznie uzupełniać swoje zbiory, kierując się z jednej strony potrzebami wynikającymi z pełnionych obowiązków duszpasterskich, a z drugiej własnymi zainteresowaniami. Poza dziełami teologicznymi w księgozbiorze tym znajduje się sporo publikacji z zakresu homiletyki, katechetyki, prawa kanonicznego, a także książki dotyczące historii starożytnej, historii średniowiecznej Polski, okresu sarmatyzmu. Nie brak również literatury pięknej, tak polskiej jak i powszechnej, a w szczególności powieści z gatunku fantasy, który ksiądz Krzysztof bardzo lubi [Rozmowa z dn. 19 V 2006 r.].

Ks. prałat Mieczysław Łukaszczyk – urodził się 24 VI 1939 roku w Ostrowsku. Ukończył Liceum Ogólnokształcące im. Seweryna Goszczyńskiego w Nowym Targu, a potem wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie. Święcenia kapłańskie przyjął w 1963 roku. Od 1983 roku jest proboszczem parafii św. Katarzyny w Nowym Targu. Swój księgozbiór zaczął gromadzić od czasów szkoły podstawowej. Najpierw były to nagrody dostawane w szkole, a także

książki kupowane przez starsze siostry. Ksiądz proboszcz przyznaje, że pochodzi „z domu bogatego, gdzie książki kupowano, czytano i szanowano” [Rozmowa z dn. 22 III 2000 r.]. Wspomina, że chociaż jego ojciec nie czytał książek. To dziadek – ślusarz „był miłośnikiem książek i jeździł po nie nawet do Wiednia” [Rozmowa z dn. 22 III 2000 r.]. W domu rodzinnym były również książki po stryju. Księgozbiór księdza proboszcza gromadzony był i systematycznie uzupełniany przez wszystkie lata szkolne, seminaryjne i kapłańskie. Najpierw kupował książki z literatury pięknej, podręczniki, a w latach późniejszych również inne interesujące Go publikacje. Obecny swój księgozbiór ocenia na ponad 2000 woluminów. Oprócz książek teologicznych i klasyki literatury pięknej polskiej i obcej, posiada opracowania z zakresu historii Polski, którą się szczególnie interesuje. Ksiądz proboszcz jest również przewodnikiem górskim i uprawia sporty narciarskie, więc dużą część zbiorów stanowią przewodniki turystyczne i książki o tematyce górskiej, a także publikacje regionalne, gdyż jak sam twierdzi „góralszczyznę ma we krwi” [Rozmowa z dn. 22 III 2000 r.].

Ks. Andrzej Michniak – urodził się w 1952 roku w Dzianiszu. Ukończył liceum ogólnokształcące. Jest jezuitą. Po wstąpieniu do zakonu odbywał studia filozoficzno-teologiczne, ukończył też studia katechetyczne w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Święcenia kapłańskie przyjął w 1979 roku. Od 1990 roku mieszka na terenie parafii Najświętszej Rodziny w Zakopanem i sprawuje funkcję kapelana Szpitala im. O. Sokołowskiego. Książki zaczął gromadzić przed wstąpieniem do zakonu, a więc w latach szkolnych. Obecnie swój księgozbiór ocenia na około 1000 woluminów. Są w nim zarówno książki teologiczne, jak i filozoficzne, literatura piękna, publikacje z psychologii, etyki, medycyny, opracowania metodyczne i pomoce duszpasterskie.

Ks. Stanisław Molendys – urodził się w 1972 roku w Dobczycach. Po ukończeniu szkoły średniej, wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie, odbywając równocześnie studia w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, gdzie uzyskał magisterium z teologii. W 1998 roku przyjął święcenia kapłańskie, i jako neoprezbiter skierowany został do parafii Najświętszej Rodziny w Zakopanem, w której był wikariuszem w latach 1998-2000. Swój księgozbiór, oceniany obecnie na około 1000 woluminów, zaczął groma-

dzić od czasu wstąpienia do seminarium, poczynając od kupowania skryptów, podręczników i publikacji potrzebnych do nauki. Choć w rodzinie nie było tradycji zbierania i czytania książek [Rozmowa z dn. 30 IX 2000 r.], potem systematycznie uzupełniał zbiory, głównie o literaturę piękną, zwłaszcza klasykę, zarówno polską, jak i powszechną. Szczególnym zainteresowaniem Księdza cieszą się również opracowania dotyczące uprawy i pielęgnacji roślin doniczkowych, gdyż w wolnych chwilach właśnie uprawie kwiatów poświęca wiele troski [Rozmowa z dn. 30 IX 2000 r.].

Ks. kanonik Kazimierz Mynarski – urodził się 18 II 1953 roku w Starej Wsi. Po ukończeniu liceum ogólnokształcącego wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie i studiował teologię na Papieskim Wydziale Teologicznym, uzyskując magisterium z teologii biblijnej. Świecenia kapłańskie przyjął w 1977 roku. W latach 1994-2000 był proboszczem parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Bukowinie Tatrzańskiej, zaś od 2001 roku sprawuje funkcję proboszcza parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Nowym Targu. Swoją księgozbiór zaczął gromadzić jak sam powiada „od IV klasy szkoły podstawowej” [Rozmowa z dn. 16 VII 1999 r.]. Najpierw były to książki otrzymywane m.in. jako nagrody w szkole, lub z różnych okazji np. na imieniny czy prezenty gwiazdkowe, potem kupowane samodzielnie. Najbardziej intensywny czas gromadzenia to koniec szkoły podstawowej, szkoła średnia i czasy seminarium duchownego. Wtedy najczęściej kupował książki z literatury pięknej, podręczniki, skrypty. Ksiądz proboszcz ocenia swój księgozbiór na około 1000 woluminów przyznając, że obecnie zakupy książek są rzadsze i bardziej podlegają selekcji [Rozmowa z dn. 26 VI 2005 r.]. Pozostał wierny zainteresowaniu literaturą piękną, głównie klasyką polską, do której często wraca, ale poza tym bardzo chętnie kupuje i czyta książki z literatury faktu, biografie i autobiografie. Jeszcze innym zainteresowaniem Księdza proboszcza jest muzyka, zwłaszcza klasyczna, której chętnie słucha w wolnych chwilach.

Ks. Dariusz Ostrowski – urodził się 19 VII 1969 roku w Chrzanowie. Po ukończeniu liceum ogólnokształcącego wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie, odbywając jednocześnie studia teologiczne w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, gdzie uzyskał magisterium i licencjat z homiletyki. W 1994 roku przyjął święcenia kapłańskie, a od roku 2000 jest wikariuszem w parafii św.

Katarzyny w Nowym Targu. Według słów księdza Dariusza w jego rodzinie była tradycja „obcowania z książkami” [Rozmowa z dn. 23 V 2006 r.] tzn. głównie czytania. On sam zaczął gromadzić książki „od przedszkola” [Rozmowa z dn. 23 V 2006 r.], kiedy to otrzymywał je z różnych okazji, a już w czasach szkolnych coraz częściej kupował książki samodzielnie. Wspomina, że bardzo lubił czytać, dostawać i kupować książki, zawsze je szanował, a w latach dziecięcych bardzo starannie oprawiał w papier, opisywał i układał na półkach [Rozmowa z dn. 23 V 2006 r.]. Najbardziej intensywnym okresem gromadzenia książek były lata seminarium, chociaż nadal księgozbiór jest powiększany i systematycznie uzupełniany. Obecnie, według oceny właściciela, jego wielkość wynosi około 1000 woluminów, a najczęściej i najchętniej kupowanymi, są publikacje, będące odzwierciedleniem pozateologicznych zainteresowań księdza. Ksiądz Dariusz od dawna pasjonuje się historią i książki z tej dziedziny stanowią znaczącą część jego zbioru. Poza tym chętnie sięga po literaturę piękną, zwłaszcza klasykę, zarówno polską jak i obcą. Dodać należy, że ksiądz Dariusz jest przewodnikiem beskidzkim i terenowym w województwie małopolskim, a niemal każdą wolną chwilę stara się spędzać na górskich szlakach. Poza tym często organizuje wycieczki krajoznawcze [Rozmowa z dn. 23 V 2006 r.]. Z tego też względu posiada znaczną ilość przewodników turystycznych po Polsce i po świecie, a także zbiór co najmniej kilkudziesięciu różnego rodzaju map. Jeszcze innym zainteresowaniem księdza Dariusza jest film i muzyka, którym również lubi poświęcać swój wolny czas.

Ks. Tomasz Pilarczyk – urodził się 11 V 1971 roku w Trzebini. Ukończył liceum ogólnokształcące, a następnie będąc w seminarium duchownym odbywał studia teologiczne o specjalności patrologia w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Świecenia kapłańskie otrzymał w 1997 roku. W latach 1997-2001 był wikariuszem w parafii Najświętszej Rodziny w Zakopanem, która była jego pierwszą parafią. Książki zaczął kupować w szkole średniej. Najpierw były to lektury i literatura piękna, potem w okresie pobytu w seminarium, najczęściej książki tematycznie związane ze studiami, a więc religijne i teologiczne. Już będąc księdzem, starał się systematycznie uzupełniać księgozbiór, coraz więcej uwagi poświęcając przy tym swoim pozateologicznym zainteresowaniom. Jednakże z bie-

giem czasu zakupy stawały się rzadsze i podlegały coraz większej selekcji, głównie ze względu na brak miejsca. Obecnie w zbiorach tych ocenianych przez właściciela na ponad 1000 woluminów znajdują się również publikacje z filozofii, turystyki, która jest sposobem spędzania wolnego czasu, a także uprawianej z zamiłowaniem muzyki [Rozmowa z dn. 31 VIII 1999 r.].

Ks. kanonik Janusz Rzepa – urodził się 13 II 1962 roku w Chrzanowie. Po szkole średniej, wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie i w 1988 roku otrzymał święcenia kapłańskie. W latach 1991-1995 był wikariuszem w parafii św. Katarzyny w Nowym Targu, natomiast od 1995 roku pełni funkcję wizytatora katechetycznego, mieszkając na terenie tejże parafii. Księgozbiór, liczący według właściciela około 300 woluminów, gromadzony był jeszcze przed latami seminaryjnymi, chociaż wówczas w dużo mniejszym stopniu, niż od czasu pobytu w seminarium. Równie i teraz jest on systematycznie uzupełniany. Jednakże obecnie ksiądz Janusz stara się kupować tylko najpotrzebniejsze książki. Często też opracowania, które uzna już za w pełni wykorzystane, przekazuje do biblioteki parafialnej, a czasem daje znajomym [Rozmowa z dn. 12 VI 2006 r.]. Zbiory księdza Janusza mają profil teologiczny, większość opracowań dotyczy bibliistyki i historii Kościoła, ale są tam też książki psychologiczne.

Ks. kanonik Zdzisław Stypuła – urodził się 30 X 1940 roku w Tarnawie Dolnej. Ukończył liceum ogólnokształcące i potem wstąpił do seminarium duchownego, odbywając te studia teologiczne ogólne. W 1965 roku otrzymał święcenia kapłańskie. Od 1982 roku jest proboszczem parafii MB Anielskiej w Nowym Targu. Początki swojego księgozbioru datuje na lata szkoły podstawowej. Pamięta, że w rodzinie były gromadzone książki, głównie z literatury pięknej [Rozmowa z dn. 7 XII 1999 r.]. Swoją bibliotekę wzbogacał systematycznie, od samego początku kupując publikacje związane z jego zainteresowaniami. W szkole podstawowej była to fotografia i elektronika. Okres szkoły średniej to przede wszystkim technika i chemia. Jednakże największe ilości książek kupował w czasach, kiedy był wikariuszem, natomiast obecnie te nabytki są rzadsze. Teraz jeżeli coś kupuje, to najczęściej wydawnictwa encyklopedyczne, zarówno o treści ogólnej jak i z różnych dziedzin, bowiem do dzisiaj pozostał wierny swoim zainteresowaniom sprzed lat. Tak więc,

w bibliotece księdza proboszcza, która liczy około 1000 woluminów, oprócz książek teologicznych poczesne miejsce zajmują opracowania dotyczące elektroniki, filmu, fotografii, komputerów, poradniki samochodowe, a także książki turystyczne.

Ks. Jacek Szydło – urodził się 16 I 1966 roku w Żywcu. Po szkole średniej, seminarium duchownym i studiach w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, w 1991 roku otrzymał święcenia kapłańskie. W latach 1998-2003 był wikariuszem w parafii św. Katarzyny w Nowym Targu. Początki gromadzenia książek sięgają czasów szkoły podstawowej. Ponieważ w rodzinie były bogate tradycje kupowania i czytania książek, od najwcześniejszych lat miał z nimi kontakt. Jak mówi, do tej pory w domu rodziców jest licząca kilka tysięcy rodzinna biblioteka [Rozmowa z dn. 27 X 1999 r.]. On sam obecnie kupuje książki sporadycznie i tylko takie, z których korzysta, lub coś, co uzna za naprawdę interesujące, twierdząc, że „wszystko to, co ciekawe dawno już przeczytał, a jeżeli czegoś potrzebuje najczęściej znajduje w bibliotece rodzinnej” [Rozmowa z dn. 27 X 1999 r.]. Jego rozległe zainteresowania dotyczą zarówno nauk ścisłych, jak i humanistycznych. Należą do nich elektronika, matematyka, fizyka, ale te pedagogika, psychologia, prawo, oraz literatura piękna, szczególnie klasyka polska i obca.

Ks. prałat Stanisław Szyszka – urodził się 7 II 1941 roku w Spytkowicach. Ukończył liceum ogólnokształcące, a następnie wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie. Uzyskał magisterium z historii i otrzymał święcenia kapłańskie w 1964 roku. Od roku 1985 jest proboszczem Parafii Tatrzańskiej św. Krzyża w Zakopanem. Początki gromadzenia książek nastąpiły w latach szkoły średniej, jednak najintensywniej dało się zauważyć w czasie pobytu w seminarium. Przez wiele lat uzupełniany księgozbiór osiągnął wielkość około 1500 woluminów. W ostatnich latach 1200 woluminów przekazał ksiądz proboszcz do biblioteki parafialnej, pozostawiając sobie tylko około 200 woluminów. Są to przede wszystkim albumy malarskie, inne książki z historii sztuki, trochę historycznych i teologicznych. Obecnie ze względu na stan zdrowia i związane z tym trudności z czytaniem, nie kupuje nowych książek [Rozmowa z dn. 30 VII 1999 r.].

Ks. Maciej Ścibor – urodził się 26 XII 1970 roku w Dobczycach. Po skończeniu technikum, wstąpił do Seminarium Duchownego

w Krakowie i studiował teologię moralną w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. W 1996 roku został wyświęcony na kapłana i w latach 1996-2001 był wikariuszem w parafii Przenajświętszej Trójcy w Czarnym Dunajcu. Książki zaczął gromadzić w czasie pobytu w seminarium. Wtedy były to przede wszystkim opracowania pomocne w nauce, a więc różne skrypty i książki teologiczne, oraz religijne. Już będąc księdzem nadal systematycznie powiększał swoje zbiory. W związku z pracą z dziećmi upośledzonymi umysłowo gromadził książki psychologiczne i medyczne [Rozmowa z dn. 23 VIII 1999 r.]. Jego zainteresowania czytelnicze kierują się również w stronę literatury pięknej i historii. Chociaż liczący około 500 woluminów księgozbiór ma zdecydowanie profil teologiczny, to nie brak w nim na przykład książek o tematyce górskiej, bowiem właśnie wędrówki górskie to forma wypoczynku najbardziej preferowana przez Księdza [Rozmowa z dn. 23 VIII 1999 r.].

Ks. prałat Józef Ślęzyk – urodził się 18 X 1939 roku w Słopniach. Po skończeniu szkoły średniej wstąpił do seminarium duchownego i odbywał studia teologiczne. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1964 roku. W latach 1989-2004 był proboszczem parafii NMP Królowej Polski w Miętustwie, a od roku 2004 jest rezydentem w tej parafii. Gromadzenie książek rozpoczął zanim został księdzem, a przez wszystkie lata kapłaństwa systematycznie powiększał i uzupełniał swój księgozbiór. Obecnie jego wielkość szacuje na ponad 1000 woluminów. Oprócz dzieł teologicznych, książek religijnych, opracowań metodycznych i pomocy duszpasterskich, znajdują się w nim także publikacje z historii, literatura piękna, przede wszystkim polska i obca klasyka, książki biograficzne, albumy malarskie i krajoznawcze, przewodniki turystyczne.

Ks. kanonik Wojciech Warzecha – urodził się 4 II 1960 roku w Zabrze. Po ukończeniu technikum wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie i odbywał studia teologiczne w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Magisterium uzyskał z teologii moralnej i 1986 roku przyjął święcenia kapłańskie. W latach 1998-2001 był wikariuszem w parafii Najświętszej Rodziny w Zakopanem. Pochodzi z rodziny, w której była tradycja czytania i kupowania książek, więc swój księgozbiór gromadzi jak sam powiada „od zawsze” [Rozmowa z dn. 30 VIII 1999 r.]. Część jego znajduje się w domu rodzinnym, natomiast w parafii są te książki, które stanowią pomoc w pracy duszpa-

sterskiej i są najbardziej przydatne. Interesuje się turystyką, historią, literaturą piękną, co również jest widoczne w postaci posiadanych książek. Chętnie czyta klasykę polską i opracowania z historii Polski, których nie brak w jego bibliotece. Zdecydowana większość zbioru, liczącego według właściciela około 500 woluminów, to książki religijne, które w różnorodny sposób mogą służyć pomocą w katechizacji. Podobne przeznaczenie mają znajdujące się w tym księgozbiorze opracowania i poradniki psychologiczne.

Ks. kanonik Wojciech Wcisło – urodził się 26 III 1932 roku w Krakowie. Święcenia kapłańskie przyjął w 1956 roku. Od roku 1982 jest proboszczem parafii św. Andrzeja Apostoła w Szaflarach. Książki zaczął gromadzić dopiero w czasach kapłańskich, obecnie posiada ich około 400 woluminów. Są to zarówno książki z dziedzin teologicznych i historycznych, jak i inne, wiążące się z pozateologicznymi zainteresowaniami właściciela.

Ks. Jan Wróbel – urodził się 15 III 1965 roku w Obidowej. Po ukończeniu szkoły średniej wstąpił do Seminarium Duchownego w Krakowie. Jednocześnie odbywał studia teologiczne w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1990 roku. W latach 1995-2001 był wikariuszem w parafii MB Królowej Aniołów w Białym Dunajcu. Swój księgozbiór ocenia na około 500 woluminów. Systematycznie gromadzi książki od czasów kapłańskich, chociaż twierdzi, że również wcześniej kupował książki, ale rzadko i w niewielkich ilościach. Księgozbiór ten tworzą głównie opracowania teologiczne, a także dotyczące zagadnień związanych z pracą duszpasterską.

3. *Struktura ilościowa i jakościowa księgozbiorów.*

Bardzo trudno jest określić precyzyjnie wielkość poszczególnych księgozbiorów duchowieństwa. Jest to związane głównie z dwoma kwestiami. Przede wszystkim księgozbiory gromadzone przez księży częstokroć nie znajdują się w całości w jednym miejscu, lecz są rozproszone. W związku z tym, że księża co jakiś czas zmieniają parafie, najczęściej tylko pewna część zbiorów znajduje się w parafii, gdzie aktualnie przebywają i sprawują swoją posługę duszpasterską. Pozostałe książki (np. te stare czy rzadko używane, uznane już za w pełni wykorzystane – są przechowywane często w domu rodzinnym).

Tak więc wielkość księgozbioru i jego struktura określona przez ich właścicieli, jest wielkością orientacyjną i w niektórych przypadkach zasadniczo różni się od ustaleń dokonanych na podstawie sporządzonych przez autorkę spisów, które również trzeba traktować jako pewne fragmenty tych księgozbiorów. Takie uściślenie jest konieczne także i z tego względu, że przy wykonywaniu poszczególnych spisów, nie zawsze było możliwe dotarcie do wszystkich książek, będących własnością danego księdza i znajdujących się w parafii. Nie można więc zakładać, że jest to kompletny obraz bibliotek duchowieństwa, ale jedynie pewna jego część. Jednakże, chcąc oddać jak najwierniej charakter księgozbiorów posiadanych przez duchownych, oprócz sporządzonych spisów, starano się uwzględnić również wszelkiego rodzaju informacje przekazane przez księży.

Jeszcze innym problemem jest niestabilność tych zbiorów. Zdarza się bowiem, że na przestrzeni kilku lat jakiś księgozbiór może zmienić swój profil i wielkość. Wielkość ta może się zarówno zwiększyć, jak i zmniejszyć. Związane jest to z tym, że bywają księża, którzy mają zwyczaj przekazywania książek już im niepotrzebnych na przykład do bibliotek parafialnych, czy różnym znajomym. Podobnie czynią też, gdy przenoszą się do innej parafii. Zwyczaj ten jest w środowisku kapłańskim rozpowszechniony i stosowany od wielu wieków. Praktykowany był już w wieku XVI⁵⁴, czy XVII⁵⁵. Należy również uwzględnić fakt, że często wraz z rozwojem osobowym człowieka, z biegiem lat u wielu osób może nastąpić mniej lub bardziej radykalna zmiana zainteresowań. Ma to także swoje odzwierciedlenie w posiadanych księgozbiorach, gdyż równocześnie zmieniają się preferencje, potrzeby, a tym samym wybory czytelnicze. Jednakże, podczas gdy jedni właściciele prywatnych bibliotek, wraz ze zmianą zainteresowań tylko uzupełniają już istniejące zbiory o nowe dziedziny, inni niemal zupełnie pozbywają się wcześniejszych książek, które nie wzbudzają już ich zainteresowania.

Wszystkie księgozbiory zostały podzielone na cztery grupy: małe – liczące do 200 woluminów, średnie – od 200 do 500 woluminów, znaczne – 500 do 1000 woluminów i duże – liczące ponad 1000 wo-

⁵⁴ Urban, Wincenty (1960). Księgozbiór ks. Sebastiana Schlepnera..., s. 106.

⁵⁵ Urban, Wincenty (1981). Księgozbiór kanonika..., s. 8; Wójcik, Walenty (1980). Książdz Stefan Żuchowski..., s. 166.

luminów. Podział ten oparty został na informacjach podanych przez księży w ankietach, uwzględniając całość zbiorów księży, a więc nie tylko te, które znajdują się w parafii. Z uzyskanych danych wynika, że księgozbiorów małych, a więc liczących do 200 woluminów było 5, średnich w granicach 200-500 woluminów było 8, znacznych obejmujących 500-1000 woluminów również 8, natomiast dużych, czyli zawierających ponad 1000 woluminów było 10.

Tab. 4 Księgozbiory duchowieństwa według liczby woluminów.

Lp.	Liczba woluminów	Liczba księgozbiorów
1.	Poniżej 200	5
2.	200-500	8
3.	500-1000	8
4.	Ponad 1000	10

Źródło: Badania własne.

Jak widać nie ma zdecydowanych dysproporcji pomiędzy ilościami poszczególnych wielkości księgozbiorów. Najmniej było księgozbiorów małych, do 200 woluminów, natomiast najczęściej spotykanymi okazały się nie przekraczające 1000 woluminów. Zbiory duże, zawierające ponad 1000 woluminów, w tym w dwóch przypadkach obliczone na mniej więcej ponad 2000 i około 4000 woluminów, stanowiły jedną trzecią badanych księgozbiorów. Nie można jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, co decyduje o wielkości księgozbioru danego księdza. Wpływ na to mają różne czynniki, takie, jak: wyrosłe z tradycji rodzinnej lub nabyte zamiłowanie czytania i gromadzenia książek, rodzaj i rozległość zainteresowań czytelnicznych, potrzeby zawodowe, wykształcenie, wiek, możliwości finansowe czy te warunki lokalowe. Na pewno nie ma tu decydującej roli wykształcenie, gdy wszyscy księża mają wykształcenie wyższe, podobnie jak możliwości finansowe, ponieważ z wypowiedzi samych księży wynika, że każdego z nich stać na kupowanie książek. Równie wiek lub staż kapłański nie ma istotnego znaczenia, bowiem zdarzają się księgozbiory młodych księży, przewyższające swoją wielkością zbiory ich starszych kolegów. Podobnie rzecz się ma przy rozróżnieniu na poszczególne funkcje, jako że po przeprowadzonych

obliczeniach i porównaniach nie można uznać za regułę fakt, że księgozbiory proboszczów są większe niż wikariuszy, lub na odwrót.

Na podstawie badań i w oparciu o wypowiedzi księży, można stwierdzić, że głównym kryterium, stanowiącym o wielkości danego zbioru książek, jest, obok potrzeb zawodowych, indywidualne zainteresowanie księży konkretną dziedziną lub tematyką. Właśnie zainteresowania i potrzeby pogłębiania swej wiedzy wymienia Józef Pieter jako podstawowe motywy czytania⁵⁶. Mniejszy wpływ mają tradycje rodzinne, ponieważ są księża, którzy pomimo braku takich tradycji, posiadają znaczne księgozbiory. Bowiem, obok rodziny, będącej jedną z najczęstszych i najważniejszych dróg inicjacji literackiej, nie mniej istotnymi są instytucje wychowawcze, takie, jak przedszkole, szkoła, społeczności rówieśnicze lub instytucje kultury⁵⁷. Bardzo często i mocno podkreślanym czynnikiem decydującym o wielkości zbiorów są również warunki lokalowe. Zdecydowana większość duchownych twierdzi, że przede wszystkim brak miejsca, a także częsta zmiana miejsca zamieszkania, co jest związane z przenoszeniem księży co jakiś czas z parafii do parafii, powodują, że ich zbiory książek nie są tak duże, jak by tego chcieli.

Przechodząc do zagadnienia profilu bibliotek prywatnych duchowieństwa na Podhalu, na podstawie materiałów dotyczących 31 księgozbiorów, można powiedzieć, że wszystkie one mają zdecydowanie określony charakter, mianowicie można je uznać za biblioteki fachowe o profilu teologicznym. Jest to zrozumiałe, choćby z tego względu, że właścicielami wszystkich są osoby duchowne, a więc należące do tej samej warstwy społeczno-zawodowej. Jednakże zawartość treściowa żadnej z tych bibliotek nie ogranicza się do wyłącznie teologicznej. W każdej z nich, poza dziełami teologicznymi, literaturą religijną, publikacjami metodycznymi, pomocami duszpasterskimi, które stanowią zasadniczy trzon zbiorów, znajdują się książki z wielu innych dziedzin. Pomimo tego, że księgozbiory prywatne duchowieństwa wydają się być bardzo podobne do siebie, to jednak każdy z nich ma swoje indywidualne cechy, określające i podkreślające w jakiś sposób osobowość i indywidualizm właści-

⁵⁶ Pieter, Józef (1967). *Czytanie i lektura*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk, s. 127-130.

⁵⁷ Papuzińska, Joanna (1988). *Inicjacje literackie*. Warszawa: WSiP, s. 26-27.

ciela, poprzez odzwierciedlenie jego zainteresowań, zamiłowań i upodobań czytelniczych. Dotyczy to zresztą wszelkiego rodzaju księgozbiorów prywatnych⁵⁸.

Mając do dyspozycji wykonane spisy i informacje od księży o posiadanych przez nich książkach, stwierdzono, że, pomijając książki teologiczne i religijne, które stanowią zasadniczy trzon każdego księgozbioru duchownych, w każdej z badanych bibliotek znajdują się książki z literatury pięknej polskiej i obcej. Ich ilość w poszczególnych księgozbiorach waha się od kilkunastu do kilkuset woluminów. Drugą, co do wielkości i popularności dziedzinę stanowią książki historyczne i biograficzne, które jednak nie znajdują się w każdej bibliotece, chociaż do wyjątków należą takie, gdzie ich nie ma. Następną grupą co do ilości książek znajdujących się w bibliotekach duchowieństwa są encyklopedie i słowniki. Tego typu wydawnictwa posiada niemal każdy ksiądz, chociaż ich liczba w poszczególnych zbiorach jest mniejsza niż książek poprzednich grup. Encyklopedie i słowniki zarówno ogólne, jak i tematyczne zazwyczaj nie przekraczają dziesięciu takich dzieł w danym zbiorze. Najmniej liczną grupę stanowią książki zaliczające się do nauk ścisłych, a więc matematyczne, fizyczne, chemiczne, astronomiczne, z nauk technicznych i medycznych. Można je znaleźć w niewielu zbiorach.

4. Sposoby gromadzenia i wykorzystania zbiorów.

Różne są sposoby zdobywania książek. Może to być zakup bezpośredni w księgarni lub za pośrednictwem jakiejś instytucji, (np. poprzez firmy dystrybutorskie, księgarnie wysyłkowe, Internet). Może być zakup w formie subskrypcji lub prenumeraty. Posiadaczem książki można zostać poprzez otrzymanie jej w darze lub odziedziczenie po kimś. Bywają przypadki, że właścicielem książki zostaje się w wyniku nieoddania pożyczonej właścicielowi lub wręcz kradzieży. Również książki z księgozbiorów duchowieństwa pochodzą z różnych źródeł. Najbardziej rozpowszechnionym wśród księży sposobem gromadzenia książek jest ich zakup. Z przeprowadzonych przez autorkę rozmów wynika, że dzieje się tak w przypadku wszystkich, czyli 31 badanych zbiorów, przy czym zakupy stanowią

⁵⁸ Bieńkowska, Barbara (1976). *Staropolski świat książek*. Wrocław: Ossolineum, s. 215.

około 90% każdego z nich. Są to zakupy zarówno bezpośrednio w księgarniach i hurtowniach księgarskich, jak i za pośrednictwem agencji dystrybutorskich. Najczęściej wymienianymi przez księży księgarniami, w których zaopatrują się w interesujące ich publikacje, są księgarnie katolickie, księgarnie naukowe i inne ogólne księgarnie. Głównym ośrodkiem jest Kraków, ale również np. Nowy Targ, Zakopane czy bardziej odległe od Podhala Katowice, Poznań, Częstochowa, Wrocław, Warszawa, jako że czasami są to zakupy dokonywane „przy okazji”. Zdarzają się te zakupy w formie zamówień dokonywanych poprzez katalogi nowości poszczególnych wydawców, dystrybutorów, księgarń wysyłkowych, klubów książki, np. Świat Książki i Prodox. Coraz częstszą formą zakupu stosowaną przez księży, staje się te kupno książek przez Internet. Tutaj należy też dodać, że niektóre książki były kupowane w formie subskrypcji lub prenumeraty. Ten ostatni sposób jest obecnie często stosowany i bardzo rozpowszechniony przez wydawców, w odniesieniu do licznych publikacji wydawanych w postaci osobnych zeszytów. W rozmowach z księżmi na temat sposobów gromadzenia księgozbiorów, wymieniane były również zakupy książek, dokonywane za pośrednictwem seminarium. Dotyczyło to czasów kiedy byli klerykami i odnosiło się głównie do zaopatrywania się w potrzebne podręczniki.

Innym sposobem powiększania i uzupełniania zbiorów są dary. Książki otrzymywane w darze stanowią jednak niewielką część każdego z poszczególnych księgozbiorów duchownych, zazwyczaj nie wykraczają poza kilka procent. Są to głównie książki подарowane właścicielom z różnych okazji, najczęściej imienin, urodzin, uroczystości jubileuszowych i innych. Zdarzają się i tacy księża, którzy przechowują wśród swoich książek także i takie, które dostawali jako nagrody w szkole czy to średniej, czy nawet jeszcze podstawowej. Książki tego rodzaju najczęściej opatrzone są odpowiednimi dedykacjami, mówiącymi komu, przez kogo i z jakiej okazji zostały ofiarowane. Trzeba dodać, iż niemal każdy z księży bardzo sobie cenił taką formę prezentów, twierdząc, że właśnie otrzymanie książki w prezencie jest jedną z najmilszych form dostania подарunku.

Pewną odmianą darów książkowych są książki odziedziczone zarówno po członkach rodziny, jak i po innych osobach. Do takich należą zbiory, gdzie są książki odziedziczone po rodzicach, dziad-

kach, w jednym z księgozbiorów jego część stanowią książki odziedziczone po stryju, w kilku innych znajdują się książki po zmarłych księżach profesorach PAT.

Wszyscy księża zgodnie podkreślali, że książki zawsze miały i nadal mają duże znaczenie w ich życiu. Dlatego chętnie je kupują, gromadzą, przechowują. Żaden z księży nie ma zwyczaju wyrzucania książek, nawet takich, które nie są mu potrzebne. W takim wypadku najczęściej przekazują je bibliotekom parafialnym lub dają znajomym. Swoje księgozbiory wykorzystują księża w różnoraki sposób i w różnym stopniu. Zazwyczaj dzielą swoje zbiory na trzy podstawowe części: pierwsza - to książki teologiczne i religijne; druga – wszelkiego rodzaju wydawnictwa metodyczne i pomoce duszpasterskie, poradniki, informatory pomocne w wykonywaniu posługi duszpasterskiej; trzecia – zawierająca publikacje, będące wyrazem pozazawodowych zainteresowań księży.

Pierwsza grupa książek, a więc dzieła teologiczne i literatura religijna, to w dużej mierze podręczniki, z których korzystali księża będąc klerykami. Obejmuje publikacje z wszystkich działów teologii, zarówno teologii systematycznej, jak i praktycznej np. biblistykę, patrystykę, dogmatykę, historię Kościoła, prawo kanoniczne, liturgikę. Dzieła te, stale uzupełniane o nowe wydawnictwa służą doszkąlceniu się, doskonaleniu i pogłębianiu wiedzy. Wykorzystywane są bardzo często w prowadzeniu katechezy w szkole i w parafii, przygotowywaniu homilii, kazań, rekolekcji.

Druga grupa, do której zaliczają się wszelkiego rodzaju wydawnictwa o charakterze metodycznym, poradnikowym i informacyjnym spełnia funkcję praktycznej pomocy w pracy księży w parafii. Tego typu publikacje są przydatne proboszczom w kierowaniu, zarządzaniu parafią i w organizacji życia parafialnego, a wikariuszom często służą praktycznymi wskazówkami w wypełnianiu obowiązków duszpasterskich. Są to m.in. poradniki metodyczne do nauki religii, poradniki homiletyczne, przepisy dotyczące sprawowania różnych nabożeństw, przepisy prawa kanonicznego, przepisy odnoszące się do prowadzenia kancelarii parafialnej, organizowania i działalności różnych grup parafialnych, itp.

Trzecią grupą książek znajdujących się w bibliotekach duchowieństwa stanowią te, które są odzwierciedleniem indywidualnych zainteresowań ich właścicieli. Tutaj właśnie dają się zauważyć naj-

większe różnice pomiędzy poszczególnymi księgozbiorami, świadczące o zróżnicowaniu lub też pewnym podobieństwie zainteresowań i związanych z nimi upodobań czytelniczych księży. Książki z tej grupy, wykorzystują księża do rozwijania i pogłębiania swoich zainteresowań, sięgają do nich w wolnych chwilach, czytanie traktują wtedy jako przyjemność i odpoczynek, aczkolwiek i ta lektura jest również wykorzystywana czy to w kazaniach, czy na katechezie.

Każdy z 31 zapytanych księży, a więc 100% właścicieli księgozbiorów stwierdził, że posiadana przez niego biblioteka jest wystarczająca na jego potrzeby. Sporadycznie i w niewielkim stopniu korzystają z innych bibliotek, najczęściej, w razie potrzeby, z bibliotek parafialnych, bibliotek szkolnych, pedagogicznych, rzadko kiedy z bibliotek publicznych. Pożyczają także książki od swoich kolegów księży i czasami od znajomych.

Natomiast na pytanie czy ktoś oprócz nich samych korzysta z ich zbiorów, 70% odparło, że tak, przy czym najczęściej są to uczniowie, koledzy, a także bliżsi znajomi. Przynajmniej połowa z pytaných księży przyznała jednak, że niechętnie pożyczają komuś swoje książki, gdyż często zdarza się, iż nie wracają one do właściciela. Kilku księży stwierdziło, że po wielu tego typu przykrych doświadczeniach, już nie pożyczają książek nikomu.

O tym, że książki posiadane przez księży nie są tylko martwym przedmiotem, ale są przez właścicieli wykorzystywane, świadczą różnego rodzaju „ślady” czytelnictwa. Są to na przykład podkreślenia i zakreślenia fragmentów tekstu, notatki i dopiski na marginesach, znaki, takie jak wykrzykniki, pytajniki, i inne mające zwrócić uwagę na dany fragment. Trafiają się kartki z notatkami włożone do książki, zakładki, czy zagięte kartki zaznaczające czytany tekst. Wszystko to jest dowodem na zaangażowaną postawę czytającego, czasami krytyczny lub polemiczny stosunek do zawartych w dziele treści. Jak zauważa Barbara Bieńkowska „bogactwo not marginalnych, [...] z każdej kolekcji czyni fresk o wielu pokładach znaczeniowych – samoistny i niczym nie zastąpiony portret intelektualny i emocjonalny właściciela”⁵⁹.

Grupa 31 kapłanów reprezentujących duchowieństwo podhalańskie, których księgozbiory były badane, była zróżnicowana pod

⁵⁹ Tamże, s. 215.

względem wieku i sprawowanych funkcji. Księży poniżej 40 lat było 9, w przedziale 41-50 lat było ich 7, pomiędzy 51-60 lat 5, liczących 61-70 lat było 9, a 1 osoba była w wieku powyżej 70 lat. W grupie tej znalazło się 11 proboszczów, 15 wikariuszy oraz 5 kapłanów pełniących inne funkcje. Zarówno wiek, jak i sprawowane funkcje, czy zajmowane stanowisko, nie miały istotnego wpływu na wielkość posiadanego księgozbioru, natomiast najczęściej liczebność zbiorów determinowana była przez warunki lokalowe i dość częste zmiany zamieszkania. Z pośród badanych księgozbiorów najwięcej, bo 10 było dużych, liczących ponad 1000 woluminów. Po 8 było księgozbiorów znacznych, obejmujących 500-1000 woluminów i średnich, w granicach 200-500 woluminów. Najmniejszą ilość 5 księgozbiorów stanowiły małe, liczące do 200 woluminów. W każdym przypadku, motywem gromadzenia książek i czytania, była potrzeba pogłębiania wiedzy i indywidualne zainteresowania pozazawodowe, pewną rolę odgrywały te tradycje rodzinne i obcowanie z książkami od dzieciństwa.

Na podstawie analizy jakościowej można stwierdzić, że księgozbiory kapłanów należą do kategorii zbiorów fachowych, o wyraźnie zaznaczonym profilu teologicznym. Książki pochodzą z różnych źródeł, w 90% każdego ze zbiorów są to zakupy, ale trafiają się te dary, czy książki odziedziczone po rodzinie lub np. profesorach PAT. Swoje księgozbiory wykorzystują kapłani przede wszystkim w pracy duszpasterskiej, ale wiele książek jest dla nich źródłem zdobywania i pogłębiania wiedzy, zaspokajaniem zainteresowań związanych z jakąś dziedziną nauki lub konkretnym zagadnieniem, wreszcie książki stanowią częstą formę wypoczynku.

Następny rozdział stanowiący analizę tematyczną księgozbiorów, przeprowadzoną w ujęciu całościowym, w podziale na poszczególne dziedziny wiedzy, zostanie wydrukowany w kolejnym numerze *Biuletynu*.

SPRAWOZDANIE Z PRACY
ZARZĄDU FEDERACJI
BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH FIDES
ZA OKRES 10.09.2008-7.09.2009

Miniony rok, od poprzedniego XIV Walnego Zgromadzenia, przejdzie do historii Federacji jako w pewnym sensie przełomowy. Oto kryzys, o którym mówiliśmy rok temu w kategoriach przyszłego zagrożenia, przyszedł szybciej niż się spodziewaliśmy. W grudniu 2008 roku ks. Krzysztof Gonet, inicjator FIDES i wieloletni dyrektor Biura ds. Rozwoju i Komputeryzacji Federacji, podjął decyzję o wycofaniu się z pracy dla bibliotek kościelnych i przejściu do pracy duszpasterskiej. W efekcie w czerwcu 2009 roku objął stanowiska proboszcza w parafii Michalczew k. Warki w archidiecezji warszawskiej. Przyjmujemy tę decyzję z żalem, ale i ze zrozumieniem, i wyrażamy ks. Krzysztofowi Gonetowi ogromną wdzięczność za wszystko, co zrobił w ciągu osiemnastu lat dla bibliotek zrzeszonych w Federacji.

W tej nowej sytuacji niemal wszystkie działania Zarządu w roku sprawozdawczym koncentrowały się na zapewnieniu kontynuacji dotychczasowych dzieł i projektów oraz na próbach zdobycia dodatkowego wsparcia dla Federacji.

Zarząd odbył trzy posiedzenia: 10.09.2008 w Zakroczymiu, 2-3.01.2009 w Krakowie w Bibliotece Księży Misjonarzy i 28.05.2009 w Warszawie w klasztorze Ojców Kapucynów, ponadto odbyło się spotkanie przygotowawcze przed Walnym Zgromadzeniem w Olsztynie. Poza tym Zarząd kontaktował się często drogą elektroniczną. Podczas majowego spotkania w Warszawie Zarząd przyjął do wiadomości rezygnację ks. K. Goneta z pełnienia funkcji dyrektora Biura ds. Rozwoju i Komputeryzacji oraz rozwiązanie przez niego umowy nieodpłatnego użyczenia Federacji 5 m² jego prywatnego mieszkania w Warszawie.

Zarząd podjął także w tym dniu następujące uchwały: o zaprzestaniu działalności gospodarczej z dniem 30 czerwca 2009 r., o likwidacji Biura ds. Rozwoju i Komputeryzacji – również z dniem 30.06.2009 r., oraz o zniesieniu z dniem 30.09.2009 r. wszelkich pełnomocnictw udzielonych przez Zarząd ks. Krzysztofowi Gonetowi. Zarząd wstępnie podzielił pomiędzy siebie odpowiedzialność za działania prowadzone do tej pory w ramach Biura przez ks. K. Goneta.

W międzyczasie Przewodniczący Zarządu uczestniczył w spotkaniu kolegium dziekanów wydziałów teologicznych w dniach 15-16 maja 2009 w Lublinie, informując to gremium o działalności FIDES i zabiegając o wsparcie, oraz został przyjęty przez Sekretarza Episkopatu Polski, ks. bp. Stanisława Budzika w dniu 18 maja br. Owocem tego drugiego spotkania było m.in. zaproszenie Delegata Konferencji Episkopatu Polski ds. Federacji FIDES, ks. bp. Andrzeja Siemienińskiego do wygłoszenia krótkiej informacji o FIDES podczas obrad plenarnych Konferencji Episkopatu Polski 20 czerwca 2009 r. w Łomży.

W związku z tym, że nie udało się dotąd stworzyć bardzo potrzebnego centralnego ośrodka ds. bibliotek kościelnych, co wymagałoby stałego źródła finansowania, serwer internetowy FIDES został przeniesiony do Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu za zgodą władz uczelni i jest aktualnie utrzymywany na koszt PWT. Stronami WWW Federacji, Fidkarem FIDES oraz Księgozbiorem Wirtualnym zarządza aktualnie ks. Jerzy Witczak.

Odpowiedzialność za sprawy wydawnicze, w tym kontaktowanie się z Redakcją Biuletynu FIDES w Krakowie, przejęła pani Bogumiła Warząchowska. Ukazał się kolejny podwójny numer FIDES (26-27) za rok 2008, liczący 195 s., przygotowany pod redakcją ks. Jan Bednarczyka z Biblioteki PAT w Krakowie. Druk i dystrybucja zorganizowane zostały przez o. Grzegorza Filipiuka, skarbnika Federacji.

Z innych wydarzeń chciałbym wspomnieć udział i wygłoszenie referatów przez ks. dr hab. Jana Bednarczyka, ks. Krzysztofa Goneta i ks. dr Jerzego Witczaka podczas sympozjum zorganizowanego przez Instytut Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w dniu 24.09.2008 r. [referaty zostały opublikowane w czasopiśmie „Archiwa, Biblioteki

i Muzea Kościelne”, tom 91 (2009)]. Natomiast 15.01.2009 r. Biblioteka Teologiczna w Katowicach zorganizowała pod patronatem Federacji FIDES konferencję naukową nt. „Finanse bibliotek naukowych a ochrona dóbr kultury”. Referat wygłosił m.in. ks. dr Wacław Umiński, sekretarz Zarządu, udział wziął również ks. Jerzy Witczak. Tradycyjnie ks. Jerzy Witczak reprezentował FIDES podczas 37. Walnego Zgromadzenia BETH w dniach 13-17 września 2008 r. w Leuven, a w dniach 19-23 września br. udaje się do Pragi na 38. Zgromadzenie BETH. Udział ten jest możliwy dzięki corocznym subwencjom przekazywanym przez Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski. Niewielkie wsparcie finansowe Federacja otrzymuje przy tej okazji również od American Theological Library Association (ATLA) z tytułu prenumerowania przez biblioteki członkowskie baz ATLA oraz reklamowania tych produktów. Należy też wspomnieć o kolejnej ofercie promocyjnej Wydawnictwa Brepols na zakup baz danych, uzgodnionej przez Przewodniczącego Zarządu, która jednak nie spotkała się z zainteresowaniem naszych bibliotek. Nie otrzymaliśmy również odpowiedzi na pismo w sprawie dalszych losów MAK-a, wystosowane przez poprzednie Walne Zgromadzenie do Dyrektora Biblioteki Narodowej, pana Tomasza Makowskiego. Natomiast 28.10.2008 r. Biblioteka Narodowa ogłosiła, że prace nad programem MAK 5.0 nie będą kontynuowane. Aktualnie Federacja liczy 84 członków.

Sprawozdanie sporządził:
ks. Jerzy Witczak
przewodniczący Zarządu

PROTOKÓŁ Z OBRAD XV WALNEGO ZGROMADZENIA FEDERACJI BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH FIDES (OLSZTYN 7.10.2009)

W dniach 7 do 9 września 2009 r. odbyło się 15. Walne Zgromadzenie, w ramach corocznych zjazdów Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. Tym razem gospodarzem spotkania była Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie, która w październiku obchodziła 60. rocznicę wznowienia swojej działalności w Olsztynie. Na spotkanie przybyli przedstawiciele bibliotek należących do Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES reprezentujący biblioteki wydziałów teologicznych, wyższych seminariów duchownych, zgromadzeń zakonnych oraz bibliotek parafialnych.

Obrady Walnego Zgromadzenia toczyły się wokół bieżących spraw bibliotek kościelnych. Jednak najwięcej miejsca poświęcono dalszemu funkcjonowaniu systemu MAK z którego korzystają prawie wszystkie biblioteki zrzeszone w Federacji. Był to jeden z głównych punktów obrad, ponieważ po osiemnastu latach intensywnej pracy Biuro ds. Rozwoju i Komputeryzacji przestało istnieć. Skromne środki finansowe Federacji nie były w stanie zapewnić stabilnego zaplecza materialnego dla osoby pracującej w Biurze i dalszego utrzymywania Biura. Uczestnicy Walnego Zgromadzenia zostali o tym oficjalnie poinformowani. Dla dalszego sprawnego funkcjonowania Federacji FIDES prace Biura zostały podzielone pośród członków Zarządu Federacji.

W czasie spotkania zaplanowano również omówienie kwestii digitalizacji zbiorów i bibliotek cyfrowych, a także ochrony i konserwacji zbiorów bibliotecznych. Część obrad przewidziano z udziałem szerszej społeczności bibliotekarskiego środowiska Olsztyna w ra-

mach których przybliżono specyfikę zbiorów i strukturę bibliotek kościelnych. Spotkanie miało na celu również zwiedzenie najstarszego w Polsce Seminarium, jakim jest Warmińskie „Hosianum”, a także poznanie bogatych zbiorów bibliotecznych liczących ok. 250 tys. woluminów, w tym 145 tys. książek z 8 tys. starych druków, i ponad 95 tys. czasopism.

Uroczystego otwarcia obrad, w Sali konferencyjnej Seminarium, w pierwszym dniu Walnego Zgromadzenia, dokonał ks. Tomasz Garwoliński, dyrektor Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum”. Następnie ks. prof. Władysław Nowak, Rektor Seminarium, w wygłoszonym przemówieniu nawiązał do bogatej historii tej placówki poczynając od Braniewa, oraz referując sylwetkę założyciela, Sługi Bożego, kardynała Stanisława Hozjusza. Przez całe lata braniewskie Seminarium należało do najlepiej prosperujących w Polsce. Dzięki wykształconej kadrze przyczyniło się do rozwoju życia religijnego tych ziem, tak bardzo zróżnicowanych etnicznie i kulturowo.

Po pięciu wiekach, siedziba Seminarium z Braniewa została przeniesiona do Olsztyna, gdzie wybudowano nowoczesny gmach z pomieszczeniami przeznaczonymi na bibliotekę, którą wyposażono w nowoczesny sprzęt oraz urządzenia usprawniające realizację procesu naukowo-dydaktycznego uczelni. W ostatnich latach Seminarium Duchowne wniosło znaczący wkład kadrowy i materialny w postaci zasobu bibliotecznego w struktury tworzącego się Wydziału Teologicznego w Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim. Bogato wyposażona Biblioteka WSD „Hosianum” służy przede wszystkim studentom Wydziału Teologii, oraz całej społeczności akademickiej w tym regionie.

Drugi dzień obrad miał charakter otwartej konferencji środowiskowej w której obok uczestników Walnego Zgromadzenia Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES wzięli udział dyrektorzy i kierownicy bibliotek olsztyńskich oraz władze uczelni. Nie zabrakło również przedstawicieli urzędu miasta, radnych z komisji kultury oraz pracowników z biura Miejskiego Konserwatora Zabytków.

Sesja pod hasłem: *Zabytkowy księgozbiór Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie i jego konserwacja*. miała miejsce w auli Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Zebranych gości

powitał ks. Prof. Władysław Nowak podkreślając wartość tego typu spotkań dla pracowników bibliotek kościelnych. W swojej wypowiedzi ks. Rektor docenił rolę Federacji Bibliotek Kościelnych i jej znaczenie w Polsce i poza granicami.

Referat wprowadzający wygłosił ks. Alojzy Szorc z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Przybliżając sylwetkę duchownego w wystąpieniu zatytułowanym *Kardynał Stanisław Hozjusz (1504-1579) – założyciel seminarium duchownego*, prelegent nakreślił drogę życiową, a następnie kapłańską kardynała w której na uznanie zasługuje założenie Seminarium Duchownego w Braniewie. Zdobywając tytuły naukowe w Polsce i za granicą Stanisław Hozjusz pełnił wiele odpowiedzialnych funkcji kościelnych i państwowych, wnosząc znaczący wkład w obrady Soboru Trydenckiego, a zwłaszcza do uchwał soborowych o Eucharystii, kapłaństwie, władzy biskupiej i o prymacie papieskim. Z bogatej spuścizny rozpraw naukowych na wyróżnienie zasługuje „Confessio Fidei Catholicae Christianae”, będący wykładem doktryny katolickiej.

W kolejnym referacie zatytułowanym *Biblioteka „Hozjanum” – historia i teraźniejszość*, ks. Tomasz Garwoliński – dyrektor Biblioteki WSDMW, przybliżył historię ksiąźnicy od wieku XVI siedziby w Braniewie, aż po lata 40. XX w. kiedy to Biblioteka Warmińskiego Seminarium Duchownego wznowiła swoją działalność w Olsztynie. Na podstawie zachowanych źródeł i opracowań, do których dotarł Prelegent biblioteka kolegium w Braniewie była jedną z bardziej zasobnych bibliotek europejskich w której gromadzono: dzieła Ojców Kościoła, pisma scholastyków średniowiecznych, pozycje o treści apologetycznej i polemicznej, dzieła wybitnych kaznodziejów, książki dotyczące prawa i teologii moralnej, literaturę z zakresu historii Kościoła powszechnego i partykularnego oraz z zakresu geografii i historii, prace filozoficzne od średniowiecza do XVI w., dzieła mówców starożytnych oraz utwory dawnych poetów.

Księgozbiór Biblioteki oprócz książek sprowadzonych z Braniewa obejmował zbiory innych bibliotek kościelnych z terenu historycznej Warmii, wśród których były inkunabuły, starodruki, literatura XIX w. i współczesne opracowania. Na podstawie zapisów proveniencyjnych, ekslibrisów, supereklibrisów, pieczęci, dedykacji i innych wpisów można stwierdzić, że książki te należały do biskupów warmińskich, kanoników katedralnych i kolegiackich. Od

1999 r. Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego z powołaną do życia Biblioteką Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warmińsko Mazurskiego tworzą wspólny organizm. Swoim bogatym zasobem służy duchownym i świeckim, studentom i pracownikom naukowym oraz wszystkim zainteresowanym w środowisku i regionie.

W następnym wystąpieniu zwrócono uwagę na *Stare druki w zbiorach Biblioteki „Hosianum”*. Wykład Ks. bpa Juliana Wojtkowskiego, przybliżył szereg czynności i odkryć wśród zachowanych kilkunastu wydań Biblii, dzieł ascetycznych, dokumentów Ojców Kościoła, ksiąg liturgicznych, w tym brewiarzy, kancjonałów i mszałów. Ksiądz Biskup uwzględnił nie tylko wartość merytoryczną tych dokumentów, ale przedstawił sylwetki autorów, ich pochodzenie, język prac, miejsce wydania druków. W wystąpieniu omówiono noty proveniencyjne oraz zewnętrzne bogactwo opraw, tłoczeń i materiału introligatorskiego. Prace badawcze nad warmińskimi starodrukami trwają i można oczekiwać, że opracowany zbiór ukaże się w najbliższym czasie w formie publikacji książkowej.

Starodruki wymagają szczególnej ochrony i tym zagadnieniom został poświęcony referat *Stan zachowania, profilaktyka i konserwacja starodruków w Bibliotece „Hosianum”* zaprezentowany przez Izabelę Damulewicz z Torunia. Przebieg przeprowadzonych w hoyańskiej bibliotece prac konserwatorskich dotyczących książek, ich opraw, map, rycin można było prześledzić na podstawie prezentacji multimedialnej, wzbogaconej interesującym komentarzem Autorki. W referacie podkreślono zagrożenie zbiorów bibliotecznych spowodowane niekorzystnym działaniem człowieka, skażeniem atmosfery, zmienną wilgotnością i temperaturą powietrza oraz światłem. Nie bez znaczenia dla zbiorów jest niszczący udział czytelników wynikający z nieprawidłowego użytkowania a także materiał z którego wykonywane są książki, ich właściwe przechowywanie i zabezpieczenie. Ochrona zbiorów bibliotecznych zatem to stała troska o książki, a w praktyce konserwacja zapobiegawcza i konserwacja pełna.

Podobnych zagadnień dotyczyło wystąpienie Doroty Jutrzenki-Supryn z Torunia zatytułowane *Pełna konserwacja wybranego starodruku*. Konserwacja pełna oznacza przede wszystkim wzmocnienie osłabionych struktur kart i analizę zawartości opraw. Prelegentka podczas wieloletniej pracy zauważyła, że często jako materiał uzupełniający i wypełniający wolne przestrzenie okładek znajdowała

fragmenty cennych rękopisów. Renowacja takich obiektów, wymagała specjalistycznej wiedzy i odpowiedniego przygotowania do pracy z dokumentem. Podczas wystąpienia zwrócono uwagę, że w pierwszej kolejności powinny być zabezpieczone dzieła najstarsze, najcenniejsze i najbardziej zniszczone. Omówienie to, pozwoliło przeanalizować drogę książki od momentu wytypowania obiektu do konserwacji, poprzez szereg prac renowacyjnych, aż do uzyskania zamierzonego efektu zbliżonego do oryginału.

Zwieńczeniem tej części obrad, było obejrzenie najcenniejszych inkunabułów z biblioteki hożańskiej, które wystawiono w Czytelni Biblioteki Teologicznej. Obiekty po konserwacji pełnej i zachowawczej były eksponowane w kilkunastu gablotach i przyciągały uwagę nie tylko uczestników konferencji, ale wzbudzały zainteresowanie studentów, pracowników naukowych i osób odwiedzających w tych dniach Bibliotekę.

Wspólna wycieczka po Olsztynie wypełniła dalszą część programu. Po południu Organizatorzy Walnego Zgromadzenia przewidzieli zwiedzanie Starego Miasta, Zamku Kapituły Warmińskiej, Muzeum Warmii i Mazur i Katedry św. Jakuba, w której można było wysłuchać koncertu organowego.

Następny dzień obrad – w godzinach popołudniowych – poświęcono bieżącym sprawom wewnętrznym Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. Bibliotekarze bibliotek kościelnych wraz z bpem Andrzejem Siemieniowskim wysłuchali Sprawozdania z pracy Zarządu Federacji przygotowanego przez ks. Jerzego Witczaka dyrektora Biblioteki Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, pełniącego funkcję Przewodniczącego Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. Z kolei Bogumiła Warzachowska, kierownik Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, jako zastępca Przewodniczącego Federacji, zaprezentowała najnowszy numer periodyku *FIDES - Biuletyn Bibliotek Kościelnych*, zachęcając obecnych do zamieszczania na jego łamach artykułów, materiałów, recenzji, sprawozdań oraz wszelkich informacji dotyczących działalności bibliotek kościelnych.

W dalszej części obrad omówiono i zaprezentowano strukturę programu bibliotecznego PATRON firmy Mol z Gdyni. Oferta ta obejmowała szerokie spektrum propozycji szkoleń dla bibliotekarzy pragnących zdobyć dodatkowe kwalifikacje w zakresie programów

komputerowej obsługi bibliotek, tworzenia prezentacji multimedialnych, budowy stron www oraz edukacji internetowej.

W godzinach popołudniowych bibliotekarze bibliotek kościelnych zostali zaproszeni do zwiedzenia nowoczesnego gmachu Biblioteki Głównej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Biblioteka ta zaprojektowana w centrum kampusu uniwersyteckiego obsługuje studentów czternastu wydziałów macierzystej uczelni. Księgozbiór rozmieszczony jest na trzech kondygnacjach w wolnym dostępie do półek. Nowoczesne rozwiązania architektoniczne, najnowszy sprzęt, funkcjonalne wyposażenie oraz profesjonalna obsługa sprawiają, że Biblioteka postrzegana jest jako niezwykle przyjazna dla użytkowników.

Dla uczestników Walnego Zgromadzenia zorganizowano wycieczką do Sanktuarium Maryjnego w Gietrzwałdzie, Sanktuarium Najświętszego Sakramentu i Męki Pańskiej w Głotowie oraz Kalwarii Warmińskiej, a także do bazyliki kolegiackiej w Dobrym Mieście.

Wieczorem dokonano podsumowania Walnego Zgromadzenia, uwzględniając przede wszystkim współpracę w zakresie sprawnego funkcjonowania systemu MAK. Omówiono również digitalizację zbiorów i sukcesywne uzupełnianie zasobów w bibliotece cyfrowej Księgozbioru Wirtualnego Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. Ważnym punktem końcowych obrad było ustalenie planu pracy na najbliższy rok oraz miejsca kolejnego spotkania bibliotekarzy Federacji Bibliotek Kościelnych.

Protokół sporządziła:
Bogumiła Warząchowska
Zastępca Przewodniczącego

SPRAWOZDANIE ZE SPOTKANIA PRZEDSTAWICIELI BIBLIOTEK WYDZIAŁÓW TEOLOGICZNYCH W POLSCE (WROCŁAW 24-25 WRZEŚNIA 2009 R.)

Na zaproszenie ks. prof. dr hab. Waldemara Irka, rektora Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, w dniach 24-25 września 2009 r. w PWT we Wrocławiu odbyło się spotkanie dyrektorów i kierowników bibliotek, obsługujących wydziały teologiczne w Polsce. Było ono efektem ustaleń podjętych na spotkaniu Dziekanów Wydziałów Teologicznych w dniach 15-16 maja 2009 r. w Lublinie. W spotkaniu uczestniczyli przedstawiciele bibliotek Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz bibliotek wydziałów teologicznych w Katowicach, Olsztynie, Opolu, Szczecinie, Tarnowie i Wrocławiu. Nieobecni byli przedstawiciele bibliotek wydziałowych z Poznania, Torunia i PWT w Warszawie (Seksja św. Jana Chrzciciela oraz „Bobolanum”). Spotkanie służyło nawiązaniu ściślejszej współpracy pomiędzy bibliotekami w celu lepszej obsługi studiów i badań teologicznych.

1. Omówiono aktualny stan elektronicznych źródeł informacji katalogowej i bibliograficznej, w szczególności umieszczonych na platformie Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES, do której należy większość bibliotek uczelnianych i wydziałowych - oprócz Biblioteki KUL oraz WT w Poznaniu i Toruniu. Składają się one z wirtualnego katalogu z multiwyszukiwarką FIDKAR (<http://www.fides.org.pl/fidkar>), cząstkowych bibliografii przedmiotowych i zawartości czasopism oraz katalogów dysertacji, powstających na wydziałach. Ponadto działa biblioteka cyfrowa o nazwie „Księgozbiór Wirtualny Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES”.

- a) Cieszy dostępność katalogów druków zwartych wszystkich jednostek (oprócz WT w Toruniu) we wspólnej wyszukiwarce. Uzupełnienia wymaga informacja katalogowa dotycząca czasopism, zwłaszcza zagranicznych, oraz starych druków.
- b) Obecnie w FIDKAR dostępne są katalogi prac dyplomowych ośmiu jednostek, brak katalogów wydziałów teologii KUL, PAT, z Poznania, Torunia i Tarnowa. Zwrócono uwagę na potrzebę uzupełnienia i uporządkowania katalogów dysertacji, tak aby otrzymać pełną informację o pracach i rozprawach powstających i bronionych na wydziałach – centralny (meta) katalog w wersji elektronicznej, opatrzony indeksami, w tym indeksem przedmiotowym. Wymaga to jednak współpracy z dziekanatem, a w przypadku niektórych uczelni również z archiwum.
- c) Dotkliwy jest brak pełnej bieżącej i retrospektywnej (od 1980 r.) polskiej bibliografii teologicznej zawartości czasopism i prac zbiorowych. Jej utworzenie jest zadaniem przekraczającym obecne możliwości naszych bibliotek. W FIDKAR dostępnych jest wiele częściowych bibliografii, tworzonych zwłaszcza przez mniejsze ośrodki, przy niewielkim jak dotąd udziale wydziałów teologicznych (jedynie UKSW oraz Wrocław, Opole i WMSD w Warszawie). Liczymy zatem na współpracę z Księżmi Dziekanami i pracownikami naukowymi w tworzeniu takiej bibliografii, która jest również promocją osiągnięć naukowych Wydziałów. Prosimy o zgodę na opublikowanie w Internecie – podłączenie do wspólnej wyszukiwarki już istniejących na wydziałach bibliografii częściowych.
- d) Wyzwaniem obecnych czasów jest również tworzenie i rozwijanie bibliotek cyfrowych, takich jak cyfrowe biblioteki uczelniane, regionalne, a także kościelne, jak Biblioteka Cyfrowa Federacji FIDES (<http://digital.fides.org.pl>). Dotychczas uczelnie i wydziały teologiczne mają niewielki wkład w tworzenie księgozbiorów wirtualnych, które są szansą na szerokie upowszechnianie literatury teologicznej i religijnej oraz stanowią znaczące wsparcie procesu dydaktycznego. Dlatego apelujemy o wyrażenie zgody na publikowanie w sieci bibliotek cyfrowych (a nie tylko na stronach WWW) bieżących

książek, czasopism oraz e-booków, powstających w ramach struktury wydziałów.

- e) W szczególności proponujemy publikowanie obronionych rozpraw doktorskich w wersji elektronicznej (format PDF) w Bibliotece Cyfrowej FIDES jako alternatywne do publikacji drukowanej, w razie gdyby Kolegium Księży Dziekanów podjęło decyzję o obowiązku publikacji przed otrzymaniem promocji doktorskiej.
 - f) Aktualnie serwer komputerowy, na którym działają wspomniane wyżej centralne serwisy informacyjne Federacji FIDES, umieszczony jest w Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu i utrzymywany w działaniu przez tę uczelnię. Prosimy Księży Dziekanów o rozważenie sposobów i możliwości współfinansowania w przyszłości rozbudowy i kosztów utrzymania tych serwisów przez wszystkie jednostki.
2. Poruszono również problematykę wymiany publikacji wydziałowych i wypożyczeń międzybibliotecznych.
- a) Wyrażona została wspólna wola udostępniania książek za pośrednictwem wypożyczalni międzybibliotecznej oraz świadczenia odpłatnie usługi kopiowania artykułów z czasopism, zamówionych przez biblioteki. Uzgodnione zostało również zintensyfikowanie wymiany dubletów.
 - b) Wymiana publikacji naukowych powstających w naszych jednostkach jest istotna dla współpracy i wymiany osiągnięć w ramach całego środowiska. Napotyka ona jednak na pewne problemy, czy to w związku z posiadaniem przez Bibliotekę Uniwersytecką KUL prawa do egzemplarza obowiązkowego, czy też z powodu niektórych wydawnictw o charakterze kościelnym bądź prywatnym. Prosimy zatem o wsparcie finansowe wymiany publikacji naukowych – serii wydawniczych, czasopism, książek jubileuszowych – pomiędzy bibliotekami naszych jednostek.

Informując Czcigodnych Księży Dziekanów o przebiegu spotkania, dziękujemy za zainteresowanie sprawą rozwoju i współpracy naszych bibliotek i liczymy na wsparcie wspólnych inicjatyw.

Podpisali:

– ks. dr hab. Jan Bednarczyk, prof. PAT, Biblioteka Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II,

- ks. mgr lic. Tomasz Garwoliński, Biblioteka WT Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego Olsztyn,
- dr Katarzyna Górkiewicz, Biblioteka Uniwersytecka KUL,
- mgr Urszula Grabińska, Biblioteka WT Uniwersytetu Opolskiego,
- ks. dr Tomasz Kudroń, Biblioteka Wydziału Teologii UPJPII, Sekcja w Tarnowie,
- st. kustosz dypl. mgr Piotr Latawiec, Biblioteka UKSW,
- st. kustosz dypl. mgr Władysław Szczęch, Biblioteka Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II,
- st. kustosz dypl. mgr Bogumiła Warząchowska, Biblioteka WT Uniwersytetu Śląskiego,
- ks. dr Jerzy Witczak, Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu,
- mgr Waclaw Żywicki, Biblioteka WT Uniwersytetu Szczecińskiego.

Sprawozdanie sporządził:
ks. Jerzy Witczak
przewodniczący Zarządu

SPIS TREŚCI

Ks. Jan Bednarczyk Słowo wstępne	3
-------------------------------------	---

KOMPUTERYZACJA BIBLIOTEK

Elżbieta Słoń Garść uwag dotyczących opisu katalogowego cz. 2 Strefa opisu fizycznego	5
Ks. Tadeusz Grabuńczyk Historia komputeryzacji biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego	12
Aneta Strzępka Święty Krzyż w Świętokrzyskiej Bibliotece Cyfrowej	27

Z ŻYCIA BIBLIOTEK

Bp Julian Wojtkowski Stare druki w bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum”	32
Dorota Jutrzenka-Supryn Ocalić autentyzm czy przedłużyć trwałość – dylematy w ustaleniu zakresu ingerencji konserwatorskiej na przykła- dzie inkunabułów i starych druków ze zbiorów Biblioteki WSD „Hosianum” w Olsztynie	46
Izabela Damulewicz Ochrona zbiorów bibliotecznych na podstawie prac konser- watorskich przeprowadzonych w bibliotece Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie	66
Agnieszka Ciesielska, Katarzyna Wawrzyniak-Łukaszewicz Planowana konserwacja dzieła Ludolphusa de Saxonia z 1495 roku – „Meditationes Vita Christi” ze zbiorów Bi- blioteki Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie	73

Elżbieta Oszejca Konservacja rękopisu „Mszał z Kraśnika” (ok. 1400 r.), inkunabułów i starodruków ze zbiorów Biblioteki Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie	79
Ks. Waław Umński CM Działalność Biblioteki Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie w roku 2009	92
Ks. Tomasz Garwoński 60 rocznica wznowienia powojennej działalności Biblioteki Hosianum w Olsztynie	96
Tadeusz Ceynowa, Magdalena Florianowicz, Monika Zielonka Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej	116
Bogumiła Warząchowska Rok Świętego Pawła w dysertacjach Wydziału Teologicz- nego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach	130
Edwin Klessa Zespół Biblioteki Parafialnej z Trzcianki z wizytą na Ukra- inie	144

O KSIĄŻKACH I CZASOPISMACH INFORMACJE I RECENZJE

Eliza Lubojańska „Gość Niedzielny” – charakterystyka dodatków do czasopi- sma w latach 1923-1939	149
Piotr Latawiec Forum Bibliotek Medycznych. Medical Library Forum Półrocznik. Wyd. Uniwersytet Medyczny w Łodzi. Red. nac. Ryszard Źmuda. Łódź 2008 R. 1 (nr. 1, 2); 2009 R.2 (nr 1, 2) ISSN 1899-5829	166

Renata Dulian 170
„Język religijny dawniej i dziś” t. 3-5, pod red. Pawła Bortkiewicza, Stanisława Mikołajczaka, Małgorzaty Rybki

Renata Dulian 172
„La Procura” – strona internetowa

Renata Dulian 175
Wydawnictwo Franciszkanów w Moskwie – strona internetowa

HISTORIA, FILOZOFIA

Gabriela Łącka 178
Księgarnia i drukarnia katolicka w świetle posługi biskupa Stanisława Adamskiego w latach 1930-1939

Jolanta Gwioździk 202
Źródła do dziejów książki w archiwach żeńskich klasztorów kontemplacyjnych XVI-XVIII w. Zarys problematyki

Br. Grzegorz Filipiuk OFMCap 210
Notatnik duchowy Bł. Honorata Koźmińskiego

Barbara Kowalska 219
Księgozbiory prywatne duchowieństwa na Podhalu, w latach 1998-2006

DZIAŁ URZĘDOWY

Sprawozdanie z pracy Zarządu za okres 10.09.2008- 255
7.09.2009

Protokół z obrad XV Walnego Zgromadzenia Federacji 258
Bibliotek Kościelnych FIDES
(Olsztyn 7.10.2009)

Sprawozdanie ze spotkania przedstawicieli bibliotek wy- 264
działów teologicznych w Polsce
(Wrocław 24-25.09.2009 r.)